

อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
และเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง

ณ เมรุวัดพนัญเชิง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

และเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง

ณ เมรุวัดพนัญเชิง

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕

คณะศิษยานุศิษย์ขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณ และ ขอบใจ ท่านพระมหาเถระ พระเถรานุเถระ ท่านเจ้าคณะ พระสังฆาธิการ ภิกษุสามเณร ท่านผู้มีเกียรติ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่มาร่วมในการพระราชทานเพลิงศพ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ) เป็นอย่างยิ่ง หากจะมีความบกพร่องใด ๆ เกิดขึ้นบ้าง ขอได้โปรดประทานอภัยและอภัยให้ด้วย.

พระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

และ

เจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงวรวิหาร

ชาตะ : วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘

มรณภาพ : วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ประวัติ

พระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง

พระเทพวงศาจารย์ นามเดิม แกร นามสกุล ม่วงไทย นามฉายา สุมโน นามโยมบิดา นายสาด นามโยมมารดา นางอิน เกิดที่บ้านม่วง ตำบลบ้านยาง หมู่ที่ ๘ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีวอก ตรงกับวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ในรัชกาลที่ ๕ มีพี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน ๕ คน คือ

๑. นางปรั่ง จิตร์สัทธา
๒. นางเปลื้อง (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๓. พระเทพวงศาจารย์ (แกร)
๔. นางเผือน ม่วงไทย (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๕. นายกรี ม่วงไทย

การศึกษา

เมื่อปฐมวัยโยมบิดาได้นำมาฝากไว้ ณ วัดตองปุ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพระนครศรี-อยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอยู่กับนายจาด ซึ่งเป็นญาติกัน ในความปกครองของพระครูนิเทศธรรมกถา (รุ่ง) เจ้าอาวาส ได้เล่าเรียนหนังสือไทยมีความรู้สามัญสอบไล่ได้ชั้นประถม ๒ จากโรงเรียนวัดตองปุ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ อายุ ๑๗ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดพนัญเชิง ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระญาณไตรโลก (ฉาย คงฺคสุวณฺโณ) ครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูจันทรรัศมี เป็นพระอุปัชฌาย์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ อายุ ๒๐ ปี สอบนักธรรมชั้นตรีได้ในสนามหลวงมณฑลอยุธยา

อายุ ๒๑ ปี ได้อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดพนัญเชิง เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะโรง เวลา ๑๓.๓๕ น. โดยพระญาณไตรโลก (ฉาย) วัดพนัญเชิง เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี ป.ธ. ๙) วัดมหาธาตุ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้ลงไปศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ ณ วัดมหาธาตุ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี ๒ พรรษา แต่เนื่องจากมีโรคภัยเบียดเบียนอยู่เนือง ๆ ไม่สามารถที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไปได้ จึงกลับขึ้นมาอยู่ ณ วัดพนัญเชิงตามเดิม เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดตองปุ และต่อมาเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นพระใบฎีกา ฐานานุกรมของพระญาณไตรโลก (ฉาย)

พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นพระสมุห์

พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นพระวินัยธร

พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นพระครูประทวนสมณศักดิ์

วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ อายุ ๓๘ พรรษา ๑๘ เป็นพระครูโบราณคณิสสร

วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ อายุ ๔๖ พรรษา ๒๕ เป็นพระโบราณคณิสสร พระราชาคณะชั้นสามัญ

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ อายุ ๖๔ พรรษา ๔๔ เป็นพระราชธานินทราจารย์ พระราชาคณะชั้นราช

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ อายุ ๗๐ พรรษา ๕๐ เป็นพระเทพวงศาจารย์ พระราชาชั้นเทพ

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นผู้รั้งตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นเจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดตองปุ
วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นพระอุปัชฌาย์
วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นกรรมการสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำองค์การสาธารณูปการ
วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง
วันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ลาพักจากหน้าที่เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพราะชราภาพ

การพระศาสนาและงานพิเศษ

เมื่อครั้งอยู่วัดพนัญเชิง ได้เป็นเลขานุการของพระญาณไตรโลก (ฉาย) เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดตองปุ ก็ได้จัดตั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและนักธรรมขึ้น ปรากฏว่า มีพระภิกษุสามเณรสอบไล่ได้เปรียญและนักธรรมจากสำนักเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรมสนามหลวง เป็นกรรมการศึกษาอุปการะโรงเรียนประชาบาลวัดตองปุ เมื่อย้ายมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง ก็ได้จัดตั้งการศึกษาปริยัติธรรมขึ้นอีก มีทั้งแผนกบาลีและนักธรรมเป็นปึกแผ่นมาจนถึงปัจจุบันนี้.

การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์

พระเทพวงศาจารย์ ครั้งดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาส วัดตองปุได้จัดการ ก่อสร้าง และปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงคืนดีเสมอมา ส่วนใดที่ควรเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลง ที่เห็นว่ารกรุงรังก็รื้อออก ที่ควรแก้ไขก็แก้ไขให้เข้าระเบียบ เมื่อย้ายมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง กุฏิเสนาสนะพระวิหารและองค์พระพุทธไตรรัตนนายก (หลวงพ่อโต)

อันเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญได้ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอันมาก เพราะว่างเว้นการบูรณะปฏิสังขรณ์มานาน จึงพร้อมด้วยนายวิโรจน์ กมลพันธ์ พระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการพ่อค้าประชาชนทั้งไทยและจีนผู้มีศรัทธาช่วยกันปฏิสังขรณ์ โดยจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยท่านผู้มีเกียรติทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ให้เป็นผู้ดำเนินงาน ได้เริ่มปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา งานที่จัดทำมีดังนี้

๑. จัดสร้างเขื่อนถาวร ทั้งหินป้องกันมิให้ตลิ่งหน้าวัดพัง โดยมอบให้กรมชลประทานเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง

๒. จัดสร้างกำแพงแก้ว รอบพระวิหารหลวงพ่อโต

๓. จัดทำซุ้มประตูกำแพงแก้ว รวม ๗ ซุ้ม

๔. ซ่อมองค์พระพุทธไตรรัตนายก (หลวงพ่อโต) ลงรักปิดทองใหม่ทั้งองค์

๕. ซ่อมแท่นฐาน หมอนอิง กลีบบัว และพัดยศ ตลอดทั้งพระอัครสาวกซ้าย—ขวา

๖. ทำรั้วเหล็กรอบองค์หลวงพ่อโตในพระวิหาร

๗. สร้างถนนคอนกรีตถาวรภายในบริเวณวัดหลายสาย

๘. สร้างศาลาการเปรียญ ๑ หลังแบบกรมศิลปากร คอนกรีตเสริมเหล็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ สิ้นจำนวนเงิน ๖๕๕,๗๒๘ บาท

๙. ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๖—๒๕๐๗ ได้จัดการย้ายแนวกุฏิเดิมซึ่งตั้งอยู่ใกล้เขื่อนหน้าวัด และชำรุดทรุดโทรมมากแล้วนั้นให้ได้แนวกับพระวิหารและศาลาการเปรียญซึ่งสร้างใหม่ เป็นการเปิดบริเวณหน้าวัดให้กว้างขวางและสวยงามยิ่งขึ้น

๑๐. พ.ศ. ๒๕๑๔ จัดการซ่อมปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยเปลี่ยนกระเบื้องตลอดทั้งช่อฟ้าใบระกา และกะเทาะฝาผนังฉาบปูนใหม่ ขณะนี้อยู่ระหว่างดำเนินการยังไม่แล้วเสร็จ

นอกจากนี้ ยังบริจาคเงินส่วนตัวสร้างโต๊ะเก้าอี้ให้โรงเรียนวัดโคกหม้อ ๒๐๐ บาท บริจาคสร้างลูกกรงศาลาการเปรียญวัดบางกะจะ ๒๐๐ บาท

เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ อายุครบ ๖๐ ปี สร้างโต๊ะหมู่ลายทองหมู่ ๙ ไว้ในพระอุโบสถวัดพนัญเชิง ๑ ชุด เป็นเงิน ๓,๙๐๐ บาท

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ บริจาคเงินสมทบทุนสร้างพระอุโบสถวัดตองปุเป็นพุทธบูชา ๑,๐๐๐ บาท

วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ บริจาค เงิน สมทบ ทุน สร้าง พระอุโบสถ วัด ตองปุ ๑,๐๐๐ บาท กับจัดมีเทศน์มหาชาติเป็นพุทธบูชารวบรวมเงินสร้างพระอุโบสถวัดตองปุเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ อีก ๑,๐๐๐ บาท

วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ บริจาคเงินสมทบทุนสร้างพระอุโบสถวัดตองปุ ๑,๔๐๐ บาท

(รวมเงินสมทบทุนสร้างพระอุโบสถวัดตองปุ ๔,๔๐๐ บาท)

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ บริจาคเงินสร้างรั้วเหล็กล้อมองค์พระพุทธไตรรัตน-นายก (หลวงพ่อโต) ในพระวิหารวัดพนัญเชิง ๑ ช่องเป็นเงิน ๗๐๐ บาท

บริจาคเงินส่วนตัว ๓,๐๐๐ บาท และเงินสร้างเขื่อนหน้าวัด ๒,๐๐๐ บาท รวม ๕,๐๐๐ บาท ทาสีอาคารโรงเรียนวัดพนัญเชิง

และ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ บริจาค เงิน สม ทบ ทุน สร้าง ศาลา การ เปรียญ วัด ตอง ปุ ๑,๐๐๐.๙๙ บาท.

สภาพของวัดตองปุก็ดี วัดพนัญเชิงก็ดี ที่มีถาวรวัตถุทรงความงามและสะอาดเรียบร้อยก็เพราะอาศัยพระเทพวงศาจารย์ทำการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ตลอดมา นับว่าท่านเป็นกำลังสำคัญในการนี้เป็นอย่างดียิ่ง.

มรณภาพ

พระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ) อาพาธด้วยโรคปอดพิการ ถึงมรณภาพเมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ตรงกับวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือนยี่ ปีกุน เวลา ๐๖.๑๕ น. สิริรวมอายุได้ ๗๔ พรรษา ๕๔.

สะอาด

สะอาดกายหมายแน่แท้ เจริญวัย
สะอาดจิตคิดสิ่งใด รวดได้
สะอาดสถานที่อาศัย ชวนอยู่ สบายนา
สะอาดทั่วทุกอย่างไซร้ บอกแจ้งเจริญศรี

ละเอียด

การกิจคิดรอบแล้ว กระทำ
ถ้วนถี่พินิจกรรม รอบด้าน
ผิดหรือชอบพึงทำ แนวพินิจ
ละเอียดทั่วไปมัวคร้าน ประโยชน์ล้ำเหลือหลาย

บวชนาน

บวชเรียนเพียรเพียบพร้อม สาทร ธรรมนา
ฝึกจิตพิชิตนิวรณ์ จิตแผ้ว
ปฏิบัติวิปัสสนาถอน วิปลาส ผองแฮ
นานหนักญาณจักแกล้ว เผด็จสิ้นมารไชย

ไตรคุณมีพรั่งพร้อม ในมาน
พระเทพวงศาจารย์ ท่านนี้
ทุกเทศทุกสถาน ยึดมั่น คงแฮ
เป็นสิ่งควรชวนชี้ เอ่ยอ้างอุทาหรณ์

รายการบำเพ็ญกุศลประจำสัตตมวารทุกวันเสาร์
เริ่มแต่สัตตมวารที่ ๑ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๕
ถึงสัตตมวารที่ ๑๗ วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๑๕

โดยมีรายการประจำดังนี้.—

เวลา ๐๙.๓๐ น. พระเถระแสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๑๐.๓๐. น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ แล้วถวายภัตตาหารเพล

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์สามเณรทั้งวัด เสร็จแล้ว พระสงฆ์ในวัดและต่างวัด ๑๐—๒๐ รูปบังสุกุล

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม

รายนามคณะเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลประจำสัตตมวาร

ที่ ๑ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๕ คณะเถ้าแก่สุสาน — จัดงานนี้วัดพนัญเชิง

ที่ ๒ วันที่ ๘ มกราคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอพระนครศรีอยุธยา

ที่ ๓ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอวังน้อย

ที่ ๔ วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภออุทัย

ที่ ๕ วันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอเสนา

ที่ ๖ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ คณะพระสงฆ์สามเณร และคณะแม่ครัววัดพนัญเชิง

ที่ ๗ วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอนครหลวง

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ คณะญาติร่วมเป็นเจ้าภาพทำบุญครบ ๕๐ วัน

ที่ ๘ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอท่าเรือ

ที่ ๙ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ คณะสัปปุรุษร่วมด้วยคุณนายสิน จามรมาน

ที่ ๑๐ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอบางบาล

ที่ ๑๑ วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอบางปะอิน

ที่ ๑๒ วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์อำเภอบางไทร

ที่ ๑๓ วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๕ คณะสงฆ์ และ ศิษยานุศิษย์วัดตองปุ
ที่ ๑๔ วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๕ ส่วนรวมร่วมทำบุญครบ ๑๐๐ วัน
ที่ ๑๕ วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๕ คณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี
ที่ ๑๖ วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๕ คณะสัปปุรุษ และ ศิษยานุศิษย์วัดพนัญเชิง
ที่ ๑๗ วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๑๕ คณะสงฆ์สหภูมิอยุธยา
วันที่ ๒๙ — ๓๐ เมษายน และ วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๕ บำเพ็ญกุศล
พระราชทานเพลิงศพ

รายนามเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมถวายท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์
เริ่มแต่วันต้น ๒๗ ธันวาคม ๒๕๑๔ ถึงวันทำบุญครบ ๕๐ วัน ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

๒๗	ธันวาคม	๒๕๑๔	อาจารย์วิโรจน์ คุณนายทองแถม กมลพันธ์
๒๘	,,	,,	คณะกรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒๙	,,	,,	มูลนิธิไตรรัตนนายก (วัดพนัญเชิง) รร. จิรศาสตร์
๓๐	,,	,,	นายสิงห์ พ.อ. (พิเศษ) บุญสม และ นางสาว ผ่องศรี สารทูลทัต
๓๑	,,	,,	พ.ต.ต. สังวร คุณนาย ประสาร ยิ้มวัฒนา
๑	มกราคม	๒๕๑๕	พ.อ. วิบูลย์ คุณบำรุงรัตน์ เร้าเสถียร
๒	,,	,,	นางฉันทนา หอมหวล นครหลวงกรุงเทพธนบุรี
๓	,,	,,	เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา
๔	,,	,,	คณะสงฆ์และสัปปุรุษวัดกะสังข์
๕	,,	,,	คณะสงฆ์และสัปปุรุษวัดเขาดิน อำเภออุทัย
๖	,,	,,	คณะสงฆ์และสัปปุรุษวัดเสนาสนาราม
๗	,,	,,	คุณนายสิน จามรมาน พระยานิติศาสตร์ไพศาล
๘	,,	,,	คณะสงฆ์และสัปปุรุษวัดตองปุ

๙	มกราคม	๒๕๑๕	พระราชธานินทราจารย์ พร้อมด้วยพระสงฆ์และสัปปุรุษ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม
๑๐	,,	,,	พระครูสังฆรักษ์เจริญ วัดโพธิ์บางปะอิน
๑๑	,,	,,	คณะโรงเลื่อยเกษตร ๒ คลองสวนพลู
๑๒	,,	,,	คณะข้าราชการโรงพยาบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑๓	,,	,,	ธนาคารกรุงไทย สาขาอยุธยา
๑๔	,,	,,	คณะสงฆ์สัปปุรุษวัดสุวรรณดาราราม — วัดรัตนชัย — วัดประสาท
๑๕	,,	,,	คณะสงฆ์อำเภอวังน้อย
๑๖	,,	,,	คุณนายลูกอินทร์ ประชากร สถานีอยุธยา
๑๗	,,	,,	แผนกศึกษาธิการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑๘	,,	,,	นางตุ๊ ดาวกระจ่าง คลองสวนพลู
๑๙	,,	,,	ร้านเฟอร์นิเจอร์เจริญไทย สถานีอยุธยา
๒๐	,,	,,	นายสุธรรม โรงเลื่อยดงเซ่งหลี ห้างหุ้นส่วน สหรัตนะก่อสร้าง
๒๑	,,	,,	นายบุญส่ง เล้าไพโรจน์ พร้อมด้วยญาติบ้านสร้าง
๒๒	,,	,,	คณะสงฆ์และประชาชน อำเภออุทัย
๒๓	,,	,,	พระจักกฤษณ์ วัดสมณโกฏฐาราม
๒๔	,,	,,	คณะสัปปุรุษวัดโพธิ์ทอง
๒๕	,,	,,	คณะขายทองวัดพนัญเชิง
๒๖	,,	,,	จ.ส.อ. เจิม หัวหน้าสถานีตำรวจบ้อมเพชร์ พร้อมด้วยคณะสงฆ์ วัดระโสม ภาชี
๒๗	,,	,,	นายทองเจือ นางลี้ สุขเลิศกิจ คลองสวนพลู
๒๘	,,	,,	นายเจิม นางจู คลองสวนพลู
๒๙	,,	,,	คณะสงฆ์อำเภอเสนา
๓๐	,,	,,	ร้านจรูญการช่าง พระนคร
๓๑	,,	,,	พระสันติ วัดไผ่โสมนรินทร์

๑	กุมภาพันธ์	๒๕๑๕	นางแพ พร้อมด้วยบุตรและญาติ
๒	,,	,,	นางแถบ ธาราวุฒิ พร้อมด้วยบุตร และญาติ
๓	,,	,,	นายชิน สุภะบุตร โรงเรียนวัดพนัญเชิง
๔	,,	,,	คณะศิษย์นครหลวงกรุงเทพธนบุรี
๕	,,	,,	นางมณี อุเบกขานนท์ พร้อมด้วยบุตรธิดา และญาติ
๖	,,	,,	นางเมี้ยน วงศ์กิจ คณะแม่ครัววัดพนัญเชิง
๗	,,	,,	พระทองเจือ พร้อมด้วยคณะวัดพนัญเชิง
๘	,,	,,	นายอรุณ นางบุญธรรม รื่นภาคมนต์ คลองสวนพลู
๙	,,	,,	โรงงานทอผ้าเอราวรรณ คลองสวนพลู
๑๐	,,	,,	คณะแขวงการทางอยุธยา
๑๑	,,	,,	คณะศิษย์คลองสวนพลู
๑๒	,,	,,	คณะสงฆ์อำเภอนครหลวง
๑๓	,,	,,	คณะญาติร่วมเป็นเจ้าภาพทำบุญครบ ๕๐ วัน

หมายเหตุ *หลังจาก ๕๐ วันนี้ไปแล้ว มีหลายท่านที่ได้มารับเป็นเจ้าภาพ แต่ไม่สามารถจะนำมาลงพิมพ์ในหนังสือนี้ได้ทัน หวังว่าคงให้อภัยด้วย*

คำปรารภ

ในการพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ (แกร สุมนเถระ) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง วันอาทิตย์ที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ นี้ คณะศิษยานุศิษย์ในพระเดชพระคุณท่าน ได้ปรึกษาตกลงจัดพิมพ์หนังสือเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านที่มาร่วมการพระราชทานเพลิงตามประเพณีนิยม

ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ คณะศิษยานุศิษย์ได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ว่า นอกจากจะเป็นธรรมบรรณานุสรณ์แล้ว จะให้เป็นประโยชน์แก่ท่านผู้รับทุกท่านตามสมควร จึงได้รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมจัดพิมพ์ขึ้น

เรื่องที่นำมาจัดพิมพ์ แบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ ภาคพระธรรมเทศนา, ภาคศิษย์อนุสรณ์ และ ภาคพิธีกรรม

ภาคพระธรรมเทศนา ได้นำพระธรรมเทศนาของพระเถระ ที่ได้แสดงในงานบำเพ็ญกุศลสัตตมวารมาลงพิมพ์ไว้เพียง ๓ กัณฑ์ ซึ่งแต่เดิมได้ตั้งใจไว้ว่า จะนำลงพิมพ์ให้ครบทุกสัตตมวาร เนื่องจากเวลากระทันหัน จึงไม่สามารถนำลงพิมพ์ได้หมด แต่คณะศิษยานุศิษย์ก็ได้ตั้งใจไว้ว่า หากมีการจัดบำเพ็ญกุศลเนื่องด้วยพระเดชพระคุณท่านในโอกาสข้างหน้าอีก ก็จะรวบรวมพิมพ์เผยแผ่เป็นที่ระลึกให้ครบถ้วนต่อไป

ภาคศิษย์อนุสรณ์ เป็นข้อเขียนสั้น ๆ ของศิษยานุศิษย์ในพระเดชพระคุณท่าน ทั้งที่ยังดำรงอยู่ในสมณเพศและสึกหาลาเพศไปแล้ว ได้ร่วมกันเขียนขึ้น ในภาคนี้ นอกจากจะให้ความรู้ ข้อคิดแก่ท่านตามสมควรแล้ว ก็เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ฝักใฝ่ สนับสนุนการศึกษาทุกวิถีทาง ได้จัดตั้งการศึกษาขึ้นทั้งทางโลกและทางธรรม จนมีลูกศิษย์ลูกหาสำเร็จการศึกษาชั้นสูง โดยเฉพาะทางแผนกภาษาบาลีนั้น คงจะไม่เกินความจริงนัก ที่จะกล่าวว่า **"เป็นประวัติการณ์และประวัติศาสตร์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา"** ศิษยานุศิษย์ตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน มีหน้าที่การงานมั่นคงทั้งทางโลกทางธรรม ก็เพราะอาศัยการศึกษาที่พระเดชพระคุณท่านจัดตั้งขึ้นเป็นพื้นฐาน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ

พระเดชพระคุณท่านมิได้เก่งทางสร้างวัตถุเท่านั้น แต่เก่งในทางสร้างคนให้เป็นคนด้วยการให้การศึกษาอีกด้วย

ภาคพิธีกรรม ได้นำอนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ และคำถวายทานต่าง ๆ มาลงพิมพ์ไว้ โดยมุ่งหมายให้เป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในชนบทโดยเฉพาะ โดยได้รับความกรุณาจาก ท่านผู้บัญชาการทหารอากาศ และ พระราชวิสุทธิเวที (บุญมา ป.ธ. ๙) วัดเบญจมบพิตร นอกจากนั้น นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง ยังได้กรุณาแต่งและมอบคำประพันธ์หลายบทให้ลงพิมพ์ในหนังสือนี้ คณะศิษยานุศิษย์ขอขอบพระคุณท่านที่กล่าวนามมาแล้วเป็นอย่างยิ่ง

การบำเพ็ญกุศลศพพระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ ตั้งแต่มรณภาพมาจนถึงพระราชทานเพลิง ที่ได้ดำเนินมาด้วยดี ก็เพราะได้อาศัยคารวธรรม มิตตธรรม ญาติธรรม วิสสาสิกธรรม และกตัญญูกตเวทิตาธรรม ของท่านพระมหาเถระ พระเถรานุเถระ เจ้าคณะ พระสังฆาธิการ ท่านผู้มีเกียรติ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีต่อพระเดชพระคุณท่าน เป็นหลักเป็นพลังสำคัญ คณะศิษยานุศิษย์รู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของท่านเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง ขอจารึกและขอบพระคุณ ขอบคุณอย่างยิ่งยวดไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คณะศิษยานุศิษย์ร่วมกับท่านพระมหาเถระ พระเถรานุเถระ เจ้าคณะ พระสังฆาธิการ ภิกษุสามเณร ท่านผู้มีเกียรติ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนทุกท่าน ขอน้อมอุทิศกุศลบุญราศีที่ได้บำเพ็ญมาทั้งสิ้น ถวายแด่ดวงวิญญาณของพระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ ด้วยอำนาจกุศลขันธ์ดังกล่าวนั้น จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยทิพยสุขทิพยสมบัติแด่พระเดชพระคุณท่าน ในสรวงสวรรค์สุคติภพ สบนิพพานสมบัติในอนาคตกาลด้วย เทอญ.

คณะศิษยานุศิษย์

๒๘ เมษายน ๒๕๑๕

คำไว้อาลัย

วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๔ เป็นวันที่นำความวิปโยคโศกเศร้ามาสู่บรรดาสานุศิษย์ ตลอดถึงท่านที่เคารพนับถือโดยทั่วหน้า ที่ได้สูญเสียท่านพระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เสมือนหนึ่งว่า สานุศิษย์ได้เสียพ่อพระ หรือร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษย์ได้ล้มหักไปแล้วก็ว่าได้

ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของพระคุณท่านคนหนึ่ง โดยพระเดชพระคุณเป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อข้าพเจ้าอุปสมบทและจำพรรษาอยู่ที่วัดตองปุ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนคร-ศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

ท่านพระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ เป็นพระเถระที่เพรียบพร้อมไปด้วยพรหมวิหารธรรม เป็นที่เคารพอย่างสูงของภิกษุสามเณร ศิษยานุศิษย์ ตลอดถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป จำได้ว่าครั้งหนึ่ง ตอนที่ข้าพเจ้าบวชอยู่ที่วัดตองปุนั้น มีการลงทำวัตรเช้า—เย็น ในพระอุโบสถทุกวัน และมีการเรียกชื่อพระเณรที่เข้าไปทำวัตรทุกคราว วันหนึ่ง ปรากฏว่าสามเณรมนูไม่ได้ลงทำวัตรเย็น หลังจากเลิกทำวัตรแล้ว พระเดชพระคุณได้มาเคาะประตูเรียกให้สามเณรมนูออกมา แล้วถามว่า ทำไมไม่ลงทำวัตร สามเณรมนูตอบไม่สมเหตุผล พระเดชพระคุณจึงได้ลงทัณฑกรรมให้สามเณรมนูไปขนกระเบื้องจากตลิ่งขึ้นมาเพื่อใช้มุงหลังคาโรงเรียนโบราณคณิสสร เมื่อขนเสร็จแล้ว พระเดชพระคุณได้เรียกข้าพเจ้าไปสั่งว่า "ตรีวงษ์ ไปเคี่ยวน้ำตาลและต้มน้ำเลี้ยงเณรมนูมัน เพื่อกินแก้หิว" ข้าพเจ้าก็ไปจัดการตามคำสั่ง นี่เป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นว่า ท่านเพรียบพร้อมด้วยพรหมวิหารธรรมจริง ๆ นอกจากนี้เมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมพระเดชพระคุณในวันเข้าพรรษา ตรุษ สารท ท่านมักให้คติธรรมเสมอ เช่น "ซื้อกินไม่หมด คดกินไม่นาน หรือ คนเราลืมพ่อลืมแม่แล้ว ไม่มีความเจริญ ต้องคอยบำรุงท่าน บิดามารดาเปรียบเหมือนพ่อพระแม่พระ อย่าลืมท่านนะ" และมีอีกหลายอย่างที่จำไม่ค่อยได้

ฉะนั้น ในโอกาสพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณ พระเทพวงศาจารย์ ในวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๑๕ นี้ ข้าพเจ้าในนามของศิษยานุศิษย์ในพระคุณท่าน ขอน้อมจิตอธิษฐาน ด้วยอำนาจ คุณความดีงาม ที่พระเดชพระคุณได้กระทำ และสร้างสมไว้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ และ บรรดาบุญกุศลทักษิณานุปทาน ที่ศิษยานุศิษย์ ท่านผู้เคารพนับถือในพระคุณท่าน ได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศมาตั้งแต่ต้น จวบจนถึงวันพระราชทานเพลิงนี้ จงเป็น ประทีปส่องนำดวงวิญญาณของพระเดชพระคุณให้สู่สุคติแดนสุขารมณ์ในสัมปรายภพทุกประการ.

ตรีวงษ์ สุขสมวัฒน์

หัวหน้าแผนกการเงิน

วิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา

พระธรรมเทศนา

วิปริณามกถา

พระธรรมปัญญาบดี

วัดสามพระยา

นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

แสดงในงานปัญญาสมวาร (ครบ ๕๐วัน)

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๕

คณะญาติ เป็นเจ้าภาพ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา

เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตเต ขโณติ

วันนี้ กำหนดว่า เป็นวันปัญญาสมวารครบ ๕๐ วัน นับแต่วันที่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ถึงมรณภาพเป็นต้นมา คณะญาติทั้งท่านผู้ใหญ่และผู้น้อย ได้มาอนุสรณ์ระลึกถึงการมรณภาพของท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ซึ่งเป็นญาติชั้นเดียวกัน หรือเป็นญาติชั้นผู้ใหญ่กว่า และแล้วได้มีสมานฉันท์ ร่วมใจกันเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลขันธ์ส่วนทักษิณานุปทานครั้งนี้ อุทิศเป็นเปตพลีเป็นธรรมบรรณาการ ถวายท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ด้วยอำนาจญาติธรรม คือ ธรรมที่ญาติจะพึงประพฤติต่อญาติ และด้วยอำนาจความเคารพนับถือสักการะบูชา ในฐานะที่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เป็นญาติชั้นผู้ใหญ่และดำรงมั่นในสมณเพศ และได้รับฐานะเป็นพิเศษ มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่

กุศลขันธ์ส่วนทักษิณานุปทานที่คณะญาติได้บำเพ็ญ ณ โอกาสบัดนี้ ก็เพื่อที่จะให้สำเร็จเป็นวิปากราศี อำนวยทิพยสุข อำนวยทิพยสมบัติ แด่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ตามสมควรแก่คติในสัมปรายภพ การปรารภกระทำกิจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันจะให้สำเร็จประโยชน์สุข แก่ท่านผู้ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้วยังปรโลกเบื้องหน้า นับว่าเป็นการชอบ ที่กล่าวว่าเป็นการชอบนั้น เพราะเป็นไปตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า "เมื่อบุคคลมาอนุสรณ์ถึงท่านผู้ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้วยังปรโลกเบื้องหน้าว่า ได้เคยกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดไว้แต่ตนก่อน คือ การให้ การกระทำ ความเป็นญาติ ความเป็นมิตร และความเป็นสหาย ก็พึงเพิ่มทักษิณานุปทานเครื่องเจริญสุขสมบัติ เพื่อท่านผู้ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้วยังปรโลกเบื้องหน้า"

คณะญาติได้มาปรารภสิ่งที่ตนพึงกระทำ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์สุขแด่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ตามสมควรแก่คติในสัมปรายิกภพ ปรารภบำเพ็ญทักษิณาตามคติธรรมในทางพระพุทธศาสนาทุกประการ คำว่า ทักษิณา นั้น ตามหลักเดิม ก็มุ่งไปในทางการบำเพ็ญทาน หรือมุ่งไปในทางทานเป็นข้อใหญ่ใจความ เพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในติโรกุฑฑสูตร ตอนหนึ่งว่า

พลญฺจ ภิกฺขูนมนุปฺปทินฺนํ

"บุคคลจะบำเพ็ญทักษิณาประการหนึ่ง ซึ่งนับว่าสำคัญ ก็คือ การเพิ่มให้ซึ่งกำลังแก่ภิกษุพุทธสาวก ในพระธรรมวินัย" ดังนี้เป็นข้ออ้าง

แต่หลักการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตนั้น ในพระสูตรบางแห่ง ทรงแสดงว่ามีอยู่ ๓ มีชื่อตามพระสูตรว่า "**ปุญญกิริยาวัตถุ**" แปลว่า สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ คือ ทาน ศีล และภาวนา

พุทธศาสนิกชน แม้จะทราบว่าการบำเพ็ญทักษิณา คือการบำเพ็ญบุญอุทิศให้แก่คนตาย หลักใหญ่อยู่ที่ "ทาน" แต่จะบำเพ็ญเฉพาะทานอย่างเดียวเท่านั้น ก็ยังไม่อิ่มใจ

เพราะหลักการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา นอกจากทาน ยังมีศีลและภาวนา อันนี้เป็นมูลเหตุให้ขยายการบำเพ็ญทักษิณาออกมาจากทาน เป็นศีลและเป็นภาวนา ดังที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญกันอยู่ในบัดนี้

ศีล ก็คือ การสมาทานศีล ไม่เป็นปัญหา ภาวนาอันนี้เป็นปัญหา เพราะภาวนามัยกุศลนั้นมุ่งไปในทางพระกัมมัฏฐานโดยตรง แต่การบำเพ็ญทักษิณา จะเกณฑ์ให้ทุกคนมาเจริญบำเพ็ญพระกัมมัฏฐานโดยตรง เป็นการยากอย่างยิ่งที่จะทำได้ ถ้าทิ้งเสียเด็ดขาด การบำเพ็ญก็จะได้เพียง ๒ คือ ทานกับศีล

เพราะเหตุนี้ ท่านผู้รู้ทั้งหลายแต่ปางก่อน จึงได้กำหนดหลักการตามคำสอนทั่วไปในทางพระศาสนาว่า การบำเพ็ญทาน หมายถึงการบริจาคสิ่งของวัตถุภายนอก เช่น ข้าว น้ำ ผ้าผ่อนท่อนสะไบ เป็นต้น

ศีล หมายถึงข้อปฏิบัติ เพื่อรักษา กาย วาจาของตนให้เป็นปรกติ อยู่ในความเรียบร้อยดีงาม ย่อความว่า เป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับกายและวาจา

ภาวนา เป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจิตใจโดยเฉพาะ

เมื่อจับหลักได้ดังนี้ ท่านจึงหาวิธีว่า กุศลสิ่งใดที่จะทำให้พอเหมาะพอสมกับการบำเพ็ญทักษิณา ซึ่งเป็นพิธีใหญ่มาก เกี่ยวกับบุคคลมากด้วยกัน ให้ได้มีโอกาสบำเพ็ญภาวนา ท่านจึงจับหลักได้ว่า กุศลอันใดก็ตาม นอกจากการบริจาควัตถุภายนอก นอกจากข้อปฏิบัติเกี่ยวกับกายวาจา หากเป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับทางใจ ก็ควรสงเคราะห์เข้าได้ในหลักภาวนา เพราะภาวนาเป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับทางใจ อันนี้เป็นต้นเค้าที่ให้ท่านกำหนดหลักการบำเพ็ญทักษิณาสำหรับพุทธศาสนิกชนว่า ควรมีการสวดพระพุทธวจนะ เพราะการสวดพระพุทธวจนะนั้น เมื่อบุคคลผู้ได้ยินได้ฟัง ตั้งใจส่งจิตไปตามกระแสเสียงที่ตนได้ยินได้ฟัง จิตก็จะถึงซึ่งความตั้งมั่น แม้จะไม่มั่นคงจริง ๆ ก็อาจจะแน่วแน่ชั่วขณะหนึ่งสมัยหนึ่ง และการตั้งใจส่งจิตไปตามกระแสเสียงเช่นนั้น ทำจิตทำใจให้ถึงความสงบระงับ กิเลสที่จะมาหุ้มห่อ

ในใจ ก็ไม่มีโอกาสเข้ามาหุ้มห่อได้ กิเลสที่หุ้มห่ออยู่ในใจ ระคนอยู่ในใจของบุคคลนั้น ก็จะถึงซึ่งความร่วงหล่นลงไป เป็นตะกอนอยู่ภายใน เหมือนน้ำนิ่งที่อยู่ในตุ่มดิน ก็มีทางที่โคลนตมที่ปนอยู่กับน้ำ จะตกเป็นตะกอนไปอยู่ก้นตุ่มได้ ท่านจับหลักได้ดังนี้ จึงบัญญัติให้มีการสวดพระพุทธวจนะ เนื่องในการบำเพ็ญทักษิณา คือทำบุญอุทิศให้คนตาย ในขณะตายใหม่ ๆ ก็บัญญัติให้สวดพระพุทธวจนะ แต่จะสวดบทไหนดี อันนี้ก็เป็นปัญหา แต่เป็นปัญหาไม่ยาก เป็นปัญหาแบบเส้นผมบังภูเขา ซึ่งความจริงบังไม่ได้ ท่านก็สันนิษฐานไว้ก่อนว่า คนที่เจริญด้วยอายุพรรษา หรือพูดตรง ๆ ว่าคนชั้น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ จะต้องตายก่อนลูกหลาน นี่เป็นข้อสันนิษฐาน ไม่ใช่ความจริง ความจริงลูกหลานอาจจะตายก่อนพ่อแม่มีถมไป แต่เป็นข้อสันนิษฐานที่ท่านจะหาหลัก เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็สันนิษฐานว่าผู้ใหญ่โดยปรกติมักจะถึงความแตกกายทำลายขันธ์ก่อนผู้น้อย เรื่องการบำเพ็ญบุญ จึงเป็นหน้าที่ของ ผู้น้อย ที่จะ ทำบุญให้ ผู้ใหญ่ ท่านจึง จับหลัก ครั้ง พระพุทธองค์ จะไป สนองคุณพระพุทธชนนีมารดา ได้ทรงเลือกเอาพระธรรมขั้นปรมัตถ์ ขอเรียกในที่นี้ย่อ ๆ ว่า พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ขึ้นทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธชนนีมารดา ณ ดาวดึงสพิภพ ท่านจับหลักดังนี้เป็นเกณฑ์ จึงได้กำหนดลงไปว่า การสวดเป็นส่วนภาวนามัย ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานั้น ให้สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ได้ ก็มีธรรมเนียมต่อมาว่า เมื่อผู้ตายตายลงไปแล้ว สวดประจำคืน ก็สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เมื่อจะประกอบพิธีฝังหรือเผา ก็อยากจะบำเพ็ญทักษิณาอีกสักครั้งเป็นอย่างน้อย อันนี้แหละเป็นมูลเหตุให้มีการสวดพระพุทธมนต์ ถึงคราวจะเผา ก็ต้องมีสวดมาติกา แถมบังสุกุลไปด้วย มีสวดพระพุทธมนต์ด้วย บทสวดเหล่านี้เป็นพระพุทธวจนะแท้ แต่เป็นภาษาบาลี ยังไม่อิ่มใจของท่านผู้บำเพ็ญ ถ้าหากว่าได้ยินได้ฟังข้อคำสอนเป็นภาษาไทย จะเป็นในเนื้อเรื่อง เนื้อหา ในบทบาลีนั้น ๆ หรือเป็นข้อคำสอนอย่างอื่นก็ใช้ได้ อีกสักครั้งหนึ่ง ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความอิ่มใจทางจิตใจว่า ได้บำเพ็ญกุศลส่วนภาวนามัยนี้ เรียกตามสำนวนแจงก็เรียกว่า ทั้งส่วนอรรถรสและธรรมรส ทั้งสองสถานคือทั้งบทบาลีทั้งข้ออธิบายขยายความ จึงได้มีเทศนาเพิ่มขึ้นภายหลัง เทศนานี้มีหลัก เมื่อจะ

มีเทศนานี้ ก็หันเข้าหาหลักเดิมอีก เอาเมื่อคราวครั้งพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วใหม่ ๆ พระสงฆ์องค์อรหันต์ ๕๐๐ รูป กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัย จึงให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องนั้น นอกจากจะให้เป็นส่วนภาวนามัยแล้ว ยังถืออีกว่า การกระทำสังคายนานั้น เป็นมหากุศลอันสำคัญ เพื่อความตั้งมั่น ความรุ่งเรืองแห่งพระบวรพุทธศาสนา เป็นการเพิ่มมหากุศลให้ยิ่งใหญ่ไพศาลขึ้นไป นำความข้อนี้มากล่าว เพื่อให้เข้าใจว่า พุทธบริษัทในประเทศไทยนั้น เมื่อมีการบำเพ็ญทักษิณานุปทาน ไม่หยุดอยู่เฉพาะทานเท่านั้น ยังสืบต่อไปถึงศีล ไปถึงภาวนา และการสืบต่อออกไปเช่นนั้น ก็ไม่ได้สืบต่อเอาเอง สืบต่อออกไปตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องบุญญกิริยาวัตถุทั้ง ๓

ท่านเจ้าภาพผู้เป็นคณะญาติได้บำเพ็ญกุศล กาลครั้งนี้ จึงไม่ใช่เฉพาะเรื่องทาน อันเป็นเบื้องต้นของการบำเพ็ญทักษิณา สืบต่อมาถึงศีลและภาวนา เพราะมีการสวดพระพุทธมนต์บังสุกุล และมีพระธรรมเทศนา กลางคืนก็คงจะมีสวดพระอภิธรรม ดังกล่าวแล้ว อันนี้สงเคราะห์เข้าในภาวนามัยกุศล รักษาหลักการบำเพ็ญบุญในทางพระพุทธศาสนาครบทั้ง ๓ เพิ่มเติมทักษิณาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทักษิณาที่สมบูรณ์เช่นนี้ เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็น **ยัญญสัมปทา** ความพร้อมมูลแห่งยัญ การพร้อมมูลแห่งยัญเช่นนี้ จะให้เกิดผลประโยชน์อย่างใด คือ สันนิษฐานได้ดังพระบาลีว่า **มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา** ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ เมื่อบุญเป็นของที่ยิ่งใหญ่ทั้งผลทั้งอานิสงส์ ก็มีกำลังแรง และกำลังส่งสูง ย่อมจะบันดาลให้เกิดทิพสุขทิพยสมบัติอันสมบูรณ์แก่ผู้ที่ตนอุทิศให้

พุทธศาสนิกชนทั้งปวงได้ยอมรับหลักการบำเพ็ญทักษิณา ตามหลักบุญญกิริยาวัตถุครบทั้ง ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ดังกล่าวมาแล้ว และได้ชี้แจงแสดงเหตุผลให้ทราบถึงการขยายวงออกมาโดยลำดับ ด้วยประการฉะนี้

การบำเพ็ญกุศลปัญญาสมวาร ของคณะท่านเจ้าภาพ ณ ครั้งนี้ ปรารภและระลึกถึงท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ มีนามเดิมว่า แกร มีสังฆนาม หรือนามในทางพระพุทธศาสนาท่านบัญญัติเรียกฉายาว่า สุมโน แปลว่า ผู้มีใจดี ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์รูปนี้ ถ้ากล่าวตามหลักอปริหานิยธรรมสูตร ก็พูดได้ตามพระสูตรนั้นว่า **เถรา รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิตา**

สงฺฆปิตโร สงฺฆปริณายิกา ถ้ากล่าวตามคุณลักษณะเฉพาะตามภาษา ก็ต้องกล่าวเป็นเอกพจน์ จะถือเอาความไทยก็คงอย่างเดียวกัน คือ **เป็นพระเถระ เป็นรัตตัญญูบุคคล เป็นจิรบรรพชิต** ผู้บวชนาน **เป็นสังฆบิดร** บิดาของสงฆ์ **เป็นสังฆปริณายก** ผู้นำหมู่นำคณะ หมายถึงผู้ปกครอง ในที่ทั่วไป

ที่กล่าวว่า ท่านเป็น **พระเถระ** นั้น เป็นพระเถระจริง ๆ คำว่า **เถระ** แปลว่า ผู้มั่น ผู้คง ภาษาไทยเรียกว่า มั่นคง หมายความถึง ยั่งยืน แน่วแน่ ได้ทั้งนั้น คนที่เป็นเถระนั้น ไม่ได้หมายความเพียงว่า เติบโตเพราะกินข้าว แก่เฒ่าเพราะเกิดนาน หามิได้ ในทางพระพุทธศาสนา คนที่จะเป็นเถระได้เต็มภาคภูมิตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น จะต้องมีคุณสมบัติประจำตัวหลายประการ ดังพระพุทธภาษิตบรรหารในพระคัมภีร์ธรรมบทขุททกนิกาย ว่า

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ　　อหิงฺสา สญฺญโม ทโม
ส เว วนฺตมโล ธีโร　　โส เถโรติ ปวุจฺจติ

แปลความว่า สัจจะหนึ่ง ธรรมะหนึ่ง อหิงสาหนึ่ง สัญญมะหนึ่ง ทมะหนึ่ง มีอยู่ในท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นแล เป็นธีรชน ผู้มีปัญญา มีมลทินอันคายเสียได้แล้ว ท่านผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า เถระ คือเป็นบุคคลผู้มั่นคง

ตามความในพระคัมภีร์นี้ ได้หลักว่า คนที่จะได้นามว่า เถระ ต้องมีธรรม ๕ ประการประจำตน คือ

สัจจะ ได้แก่ ความจริง หรือความสัตย์จริง ขยายออกไปมาก จะไม่อธิบายในที่นี้ เพราะขึ้นชื่อว่า สัจจะ ก็พอจะเข้าใจว่า หมายถึง จริง พูดจริง ถ้าทำก็ทำจริง อันนี้เป็นที่เข้าใจกันทั่วไป คือเมื่อจะทำสิ่งใดก็ทำสิ่งนั้นจริง ๆ ตั้งใจก็ตั้งใจจริง ๆ การทำจริง พูดจริง ตั้งใจจริง อยู่ในวงของสัจจะ ความซื่อตรงแสดงออกภายนอกเกี่ยวกับหน้าที่ เกี่ยวกับบุคคล เกี่ยวกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม อันนี้ก็อยู่ในวงของสัจจะ

ธรรมะ จะไม่ขยายความ ขอกล่าวรวมว่า ความถูกต้องทุกประการ เรียกว่า ธรรมะในที่นี้

อหิงสา ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น นี้กล่าวโดยทั่วไป แต่ในพระสูตรบางแห่ง หมายถึงการไม่เบียดเบียนตนเองด้วย จึงเป็นอันรวมว่า อหิงสา คือการไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

สัญญมะ ความระวังกาย ความระวังวาจา คือสำรวมกาย สำรวมวาจา ไม่กระทำผิด ก่อความเสียหายให้เกิดทางกาย -- วาจา

ทมะ ความรู้จักทรมานตน การฝึกตน การควบคุมตน อยู่ในเรื่องของทมะทั้งสิ้น ท่านขยายสูงขึ้นไปก็อยู่ในเรื่องหลักพระกัมมัฏฐาน

ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ถ้าพิจารณาดูแล้ว จะเห็นว่ามีอยู่บริบูรณ์ในท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ตามประวัติที่ได้ทราบเมื่อกี้นี้เองว่า ท่านได้อยู่วัดกับอาจารย์มาตั้งแต่เป็นเด็ก แล้วก็บวชเป็นสามเณร เล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ แต่โอกาสไม่อำนวย เพราะอาพาธจึงหยุดการเรียน เมื่อมีอายุครบอุปสมบท ก็ได้อุปสมบทที่วัดพนัญเชิงนี้เอง แล้วได้เป็นผู้ครองวัดตองปุ ในอำเภอเมืองนี้เอง และท่านได้สร้างตนขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ เป็นเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นพระราชาคณะผู้ใหญ่ คือเป็นพระราชาคณะชั้นเทพ พิจารณาตามประวัติดังนี้ จะเห็นว่า คนเราที่จะมีอะไรดี ที่นับว่าเป็นคุณสมบัตินั้น ดีมาจากข้างใน ไม่ใช่ดีมาจากข้างนอก สิ่งข้างนอกเป็นเครื่องเสริมความดีข้างใน เชิดชูความดีข้างใน ให้เป็นที่ปรากฏออกมาข้างนอก คิดกันง่ายๆ ท่านก็มีกำเนิดเกิด หรือเรียกกันให้เพราะสักหน่อยก็ว่าชาติภูมิอยู่ที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ชาติภูมิของท่านก็อยู่กับไร่นา วัวควาย แต่ท่านได้ปลีกออกจากไร่นาวัวควายของท่าน เข้ามาอยู่ในดงขมิ้นในที่สุด และสมัครใจอยู่ในดงนี้จนตลอดชีวิตของท่าน คนที่มีลักษณะเช่นนี้ จะต้องมีอะไรเด็ดเดี่ยวอยู่ในทางใจ ความเด็ดเดี่ยวในทางใจนั้น ส่วนที่เป็นหลักสำคัญก็คือ สัจจะ ทุกคนที่นับกันว่าเป็นคนเด็ดเดี่ยว จะต้องมีสัจจะเป็นหลักสำคัญที่สุดในทางจิตใจ ถ้ามิฉะนั้นจะต้องกลับกลายไปเป็นอย่างอื่น นี่เป็นข้อที่เห็นได้ง่าย ต้องมีสัจจะ นอกจากสัจจะ จะต้องมีธรรมะกำกับอยู่ คือนิยมอยู่ในความถูกต้อง เป็นการเฉพาะตนก่อน ที่เกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น ก็นิยมในทางถูกต้อง อันนี้เป็น

หลักของคนดีอีกอย่างหนึ่ง แม้คนที่ไม่เคยเกี่ยวข้องกับเรา ไม่ใช่ญาติสนิทมิตรสหาย ครูบาอาจารย์ ศิษย์หาสาวก แต่ผู้ใดนิยมในธรรมะความถูกต้อง เราก็เห็นว่าผู้นั้นเป็นคนดี แม้จะไม่รู้จักมักจี่ แต่อย่างหนึ่งอย่างใด อันนี้จึงถือเป็นหลักของคนดีอีกประการหนึ่ง คือความนิยมในทางถูกต้อง ความไม่เบียดเบียนตนไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นหลักของคนดี พระพุทธเจ้าสอนนักในเรื่องนี้ ความไม่เบียดเบียนถือว่าเป็นวิหารธรรมของท่านผู้ใหญ่อีกประการหนึ่ง แต่ต้องพึงเข้าใจว่าคุณธรรมข้อนี้ บุคคลจะต้องนำไปใช้ให้ถูกต้องกับกาลเทศะเหตุการณ์หรือแก่หน้าที่ของตน

สัญญมะ ความสำรวมกายวาจา อันนี้เป็นหลักของคน เพราะว่า การเจรจาต้องอาศัยถ้อยคำ ถึงกับคำโบราณกล่าวไว้ว่า **"ฆ่าช้างหมายเอางา เจรจาหมายเอาถ้อยคำ"** ผู้ที่มีวาจาเป็นหลักเชื่อถือได้ ย่อมเป็นที่เชื่อถือสนิทของบุคคลผู้อื่น ความสำรวมกาย ไม่ใช้กายในทางที่จะให้เกิดบาปอกุศลมลทินโทษ ในทางวาจาก็เช่นเดียวกัน ท่านผู้เป็นผู้มั่นอยู่ในทางนี้ มีวาจานิ่มนวลควรดื่มไว้ในใจ กล่าววาจาเย็น ๆ แต่ในความเย็นนั้นเอง ก็ต้องมีความเหนียวแน่น ที่เขาเรียกว่าเป็นวาจาประเภทไหม ถึงอ่อนก็เหนียว ไม่ใช่วาจาประเภทเพชร ประเภทเพชรนั้น แตกหัก โผงผาง ให้ประโยชน์ที่จะตัดแก้วให้แตกหัก ขาดเด็ดกระเด็นออกไป อยู่ในลักษณะไหนก็ใช้ได้ เป็นประโยชน์คนละอย่างคนละทาง ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ท่านตั้งอยู่ในสัญญมะ จึงมีลักษณะในทางนี้

ข้อที่ ๕ คือ **ทมะ** ความข่มใจตนเอง หรือเรียกขยายออกมาว่า การคุ้มครองตนเองได้นั้น เป็นหลักสำคัญของคน ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต คนที่เป็นหลักทุกคนจะต้องรู้จักข่มใจตน ข่มทั้งในความโลภ คือความอยากได้ ข่มทั้งในความกำหนัดพอใจ ข่มความขัดเคือง ขุ่นแค้น คิดประทุษร้าย ข่มใจมิให้งมงายมัวเมา เหล่านี้แต่ละอย่างบุคคลจะต้องใช้เป็นนิตย์ เพราะว่าบุคคลผู้อยู่ในโลกนี้มีอารมณ์ร้อยแปดพันประการที่จะต้องกระทบไม่ใช่วันละครั้ง วันหนึ่งไม่รู้ว่ากี่ครั้ง ซึ่งรวมเรียกว่าทั้งอารมณ์ชวนให้น่ารักใคร่พอใจ น่าปรารถนา ทั้งอารมณ์ที่ไม่น่ารักใคร่ ไม่น่าพอใจ ไม่น่าปรารถนา ถ้าไม่ข่มใจก็แสดงความหลงระเริงมัวเมาในอารมณ์ที่น่าปรารถนา จะแสดงความสยบ หรือความตกต่ำ ความง่วงเหงา ความ

ชูบชีด ในเมื่อได้ประสบกับอนิฏฐารมณ์ คือสิ่งไม่น่าปรารถนา คนที่เป็นหลักจะคุมตนไว้ได้ ในยามกระทบในสิ่งที่ปรารถนา ทั้งในยามกระทบในสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา เพราะอันนี้เป็นเรื่องธรรมดาโลก วันนี้ดี พรุ่งนี้ไม่ดี มะรืนดี ผลัดเปลี่ยนกันไปอย่างนี้ คติของโลกเป็นคติที่ต้องเปลี่ยนแปลง จึงได้ชื่อว่าโลก ถ้าจะไม่ให้เปลี่ยนแปลงต้องพ้นโลก ที่ท่านเรียกว่าโลกุตระ ข้ามพ้นโลกไปเสียได้ เรื่องของการเปลี่ยนแปลงก็ไม่มี ผู้ที่มีทมะดังนี้ จัดว่าเป็นคนมีหลัก ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ได้คุ้มครองตนของท่าน ขอรวมกล่าวในที่นี้ว่าท่านมีความสวัสดีตลอดมาตั้งแต่ต้นจนอวสานแห่งชีวิต สามารถควบคุมตนเองไว้ได้ เรียกว่าตั้งอยู่ใน **ทมะ** สมบูรณ์ อันนี้เป็นที่ประจักษ์ของท่านผู้เสมอกันหรือใหญ่กว่า ของท่านผู้อยู่ภายใต้บังคับบัญชาหรือเป็นผู้น้อย ของสัทธิวิหาริกอันเตวาสิก ญาติมิตรสหาย และวิสาสิกชนบุคคลผู้คุ้นเคยกัน ที่กล่าวดังนี้ แสดงให้เห็นว่า ท่านมีธรรมะของเถระหรือของพระเถระ ที่เรียกว่า **เถรกรณธรรม** คือธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นพระเถระ คือให้เป็นผู้มั่นคงครบทั้ง ๕ เป็นข้อต้น

ที่เรียกว่า **เถระ รัตตัญญู** เริ่มบวชตั้งแต่บวชมา ก็ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นยั่งยืนจนกระทั่งถึงมรณภาพในสมณเพศ มีอายุเข้าเขตปัจฉิมวัย นับว่าเป็นผู้เก่าแก่ในพระศาสนา ท่านผู้เจริญด้วยอายุพรรษา เจริญด้วยคุณสมบัติเช่นนี้ พระพุทธเจ้าเคยยกย่องพระเถระชั้นผู้ใหญ่ เป็นรัตตัญญู ดังที่ยกย่องพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นผู้เก่าแก่ เป็นนาถะคือเป็นที่พึ่งของผู้น้อยในการที่จะชี้แจง แนะนำสั่งสอน ในการที่จะดูแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ รัตตัญญูบุคคลย่อมเป็นหลักของหมู่ ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์อยู่ในลักษณะเช่นนี้

"จิรปพฺพชิตา" หมายถึงบวชยั่งยืนตลอดมา เรียกว่าเป็นผู้อยู่ในประเภทเก่าแก่เหมือนกัน ในทางพระวินัยนั้นถือเอาอายุพรรษาเป็นหลัก ผู้บวชก่อนถือว่าเป็นพี่ ผู้บวชภายหลังถือเสมือนหนึ่งว่าน้อง ในทางพระผู้ที่เป็นพี่จะต้องเป็นที่พึ่งของน้องได้ อย่างภาษาของเราที่เรียกว่าพี่เลี้ยงน้อง คือน้องพึ่งพี่ พี่เป็นที่พึ่งของน้อง ผู้ที่บวชก่อนย่อมเป็นที่พึ่งของผู้บวชใหม่ เพราะฉะนั้นจึงตั้งอยู่ฐานะควรเคารพด้วย ในทางพระศาสนาจึงถือว่า ผู้เจริญด้วยอายุ

พรรษานั้น จะต้องสร้างตนขึ้นเพื่อเป็นที่พึ่งของผู้น้อยที่จะมาในภายหลัง ได้ในทางใดทางหนึ่ง หรือในหลาย ๆ ทาง

"สงฺฆปิตโร" ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาอาจารย์ เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของผู้เป็นสัทธิวิหาริกอันเตวาสิก และผู้ที่อยู่ในปกครอง มองดูถึงความเสื่อมและความเจริญทั้งหลาย บำบัดความเสื่อม สร้างความเจริญ บำบัดความทุกข์ สร้างความสุขให้บังเกิดมี เหมือนบิดามารดาผู้ปกครองบุตรฉะนั้น

"สงฺฆปริณายกา" เป็นผู้บริหารหรือนำหมู่คณะ อันนี้หมายเอาฐานะในการที่ที่ท่านเป็นผู้ปกครองหมู่คณะ เพื่อนำหมู่คณะให้ก้าวขึ้นสู่ความเจริญทันกาละ ทันสมัย ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เป็นพระเถระชั้นปกครองหลายยุคหลายสมัย แม้ท่านจะเจริญด้วยพรรษายุกาลในระบอบการปกครองของคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ท่านก็ปรับตัวให้เข้ากับสมัยปัจจุบันได้

ในครั้งหนึ่ง มีผู้ถามท่านว่า "หลวงพ่อเจ้าคณะจังหวัด มีหนังสือกองข้างที่นอนวางข้างที่นอนเป็นกองสูง" ท่านตอบว่า "ไม่ได้ เดี๋ยวนี้เขาปกครองกันด้วยตำรา จะต้องดูตำราไว้เอาไปใช้ในการปกครอง" มีผู้เล่าให้ฟังว่าดังนี้ เป็นจริงตามนี้ ก็หมายความว่าท่านปรับตัวของท่านให้เหมาะสม สมฐานะการปกครองในปัจจุบัน เพราะในปัจจุบันนี้ การปกครองคณะสงฆ์จะต้องปกครองกันตามตำรา ปกครองตามอารมณ์หาได้ไม่ เพราะเขาวางตำราให้ปกครอง ก็ต้องปกครองกันตามตำรา เมื่อไม่มีอยู่ในตำรา จึงต้องใช้คัมภีร์นอกตำราเอามาใช้ แต่ไม่ขัดกับที่กล่าวไว้ในตำรา กล่าวโดยย่ออย่างนี้ เพื่อเป็นพยานชี้ในถ้อยคำที่ว่า "ท่านปรับตัวของท่านให้เข้าได้กับระบบการปกครองในปัจจุบันสมเป็นผู้นำหมู่นำคณะ" สิ่งใดที่เป็นแผนการใหม่ ไม่เคยมีมา ท่านก็เต็มใจสนองพระเดชพระคุณกิจการของคณะสงฆ์และพระศาสนาโดยมิได้ย่นย่อท้อถ้อย มิได้อ้างว่า ฉันแก่แล้ว ไม่ไหวแล้ว ในตอนปลายนี้ ต้องห้ามท่านขอร้องท่านว่า ให้อยู่เฉย ๆ เพื่อถนอมชีวิตของท่านไว้ แม้กระนั้นท่านก็ไม่ยอม พอมีโอกาสก็ไปดูแลไต่ถาม เป็นห่วงเป็นใยในกิจการหน้าที่ที่ท่านได้รับมอบ

หมายจากทางการคณะสงฆ์ ให้เป็นใหญ่ในการปกครองพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานี้ ที่กล่าวมาโดยย่อนี้ เพื่อชี้ถึงคุณสมบัติบางประการของท่านให้เป็นที่ประจักษ์ แต่ความจริงสิ่งเหล่านี้ก็ได้มีประจักษ์แก่ท่านพระสังฆาธิการทั้งหลาย และภิกษุ สามเณรโดยทั่วไปที่อยู่ใกล้ชิดท่าน และประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป นำมากล่าวอีกครั้งหนึ่ง ก็เพื่อให้เป็นอนุสติในวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน ว่าท่านเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ อันเป็นหลักที่จะพึงใช้เป็นคติ คือข้อดำเนินตาม หรือที่เรียกว่าทิฏฐานุคติ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความดีงามที่ท่านได้บำเพ็ญมา เพื่อให้เกิดกุศลเจตนาแรงกล้ายิ่งขึ้นไป เพราะเลื่อมใสในคุณสมบัติของท่าน สิ่งที่ท่านได้ทำมา ท่านก็ไม่ได้นำเอาไป ทิ้งไว้ให้เป็นสมบัติของวัด ให้เป็นสมบัติของคณะสงฆ์ ให้เป็นสมบัติของพระศาสนา ท่านใช้ชีวิตในเพศบรรพชิตของท่านนั้นให้วัด ให้คณะสงฆ์ ให้พระศาสนาได้อาศัย ท่านไม่ทำตัวแต่เป็นผู้อาศัยวัด อาศัยคณะสงฆ์ อาศัยพระศาสนา หามิได้ ท่านถือว่าท่านอยู่ในร่มเงาของพระพุทธเจ้า ก็ต้องใช้ชีวิตของท่าน ใช้ร่างกายของท่านนั้น ให้เป็นประโยชน์แก่การวัด การคณะสงฆ์และการพระศาสนา นี้เป็นคติของพุทธสาวกในพระธรรมวินัย ผู้ที่ได้ใช้ร่างกายชีวิตให้เป็นไปในลักษณะเช่นนี้แล้ว ย่อมมีความสว่างไสว เรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญไม่ใช่เฉพาะในวงบรรพชิต ย่อมทั่วไปแม้แก่คฤหัสถ์ทั้งปวง จริงอยู่ ความเกิดมีในเบื้องต้นแล้ว ก็จะต้องมีดับในที่สุด ความเกิดเป็นเรื่องได้ ความตายเป็นเรื่องเสีย เบื้องต้นและที่สุดนี้ ไม่ก่อให้มีการได้เสียแก่ชีวิตของบุคคลแต่อย่างไร ตัวได้ตัวเสียแห่งชีวิตของบุคคลนั้นอยู่ในระหว่างเกิดกับดับ นี่แหละเป็นตัวได้ตัวเสีย พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา
เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตเต ขโณ

แปลความว่า "ชีวิตหนึ่ง อัตภาพหนึ่ง สุขทุกข์ทั้งมวลหนึ่ง เป็นธรรมเสมอด้วยจิตดวงเดียว ขณะย่อมเป็นไปพลัน"

คำแปลนี้แปลตามพระบาลีตรงเผงทีเดียว ฟังแล้วเกือบไม่เข้าใจเหมือนกัน คำพูดเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีนำมาพูดในบัดนี้ คนในปัจจุบันก็ฟังไม่ค่อยเข้าใจ ไม่ต้องกล่าวถึงคำพูดเมื่อ ๒๕๐๐ ปี คำพูดครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาที่พูดกันเข้าใจ พอเลื่อนเมืองหลวงลงไปกรุงเทพฯ คำพูดที่ใช้ในสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวง คนกรุงเทพฯ ไม่ค่อยเข้าใจ เดี๋ยวนี้ก็มีมาก ขอกล่าวรวมความในที่นี้ว่า ตามคำสอนดังที่ยกขึ้นอ้างนั้น ท่านแสดงถึงชีวิต แสดงถึงอัตภาพร่างกาย แสดงถึงสุขทุกข์ ว่าสิ่งทั้ง ๓ นี้ ในที่สุดก็ต้องมีการแตกดับ เพราะเมื่อเกิดแล้วต้องแปร แปรแล้วต้องดับ แต่ว่าในระหว่างเกิดกับดับนี้ จำต้องศึกษา

ชีวิต แปลว่า ความเป็นอยู่ ชีวิตนี้เป็นตัวได้ตัวเสีย เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนเรื่องเกี่ยวกับชีวิตไว้ในที่ต่าง ๆ ในพระสูตรบางแห่ง ทรงสอนให้บุคคลกระทำชีวิตของตนให้เป็นสุชีวิต ในพระสูตรบางแห่งทรงสอนไม่ให้บุคคลกระทำชีวิตของตนให้เป็นทุชชีวิต ในพระสูตรบางแห่งทรงสอนไม่ให้บุคคลกระทำชีวิตของตนให้เป็นโมฆชีวิต แต่ทรงสอนให้ทำชีวิตเป็นอโมฆชีวิต ตัดความให้สั้นอีกอย่างหนึ่ง ก็แปลว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องชีวิตนี้ไว้ ๓ แบบ แบบหนึ่งเรียกว่า สุชีวิต อีกแบบหนึ่งเรียกว่า ทุชชีวิต อีกแบบหนึ่งเรียกว่า โมฆชีวิต

สุชีวิต คือ ความเป็นอยู่ดี เป็นอยู่งาม เป็นอยู่เจริญรุ่งเรือง เป็นอยู่สะดวกสบาย อันนี้เป็นสุชีวิตทั้งนั้น

ทุชชีวิต เป็นอยู่ลำบากยากเข็ญ เป็นอยู่ทุกข์ยาก เป็นอยู่ฝืดเคือง เป็นอยู่ชั่ว เป็นอยู่เสียหาย อันนี้เป็นทุชชีวิตทั้งนั้น

โมฆชีวิต เป็นอยู่เปล่า เป็นอยู่เสีย คือไม่ก่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดขึ้น บางแห่งท่านแปลว่า มีชีวิตเป็นหมัน เพราะไม่ให้เกิดผลอะไร แปลว่า เป็นอยู่เปล่า ๆ

สุชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นสิ่งที่ควรบำเพ็ญ คือถ้าชีวิตยังไม่เป็นสุชีวิต ก็ต้องทำชีวิตให้เป็นสุชีวิตให้ได้ ชีวิตที่เป็นสุชีวิตอยู่แล้ว ต้องรักษาไว้ เพราะถ้าไม่รักษาไว้ มันอาจจะกลายเป็นโมฆชีวิตและเป็นทุชชีวิตไป

ในส่วนทุชชีวิต พระองค์ตรัสว่าเป็นสิ่งที่ควรละ ถ้าชีวิตเป็นทุชชีวิตต้องพยายามละ ละยังไม่ได้ ก็พยายามบรรเทา คือค่อย ๆ ทำให้น้อยลง เหมือนคนจะเลิกเหล้า เคยกินวันละขวด ถ้าเลิกทีเดียวอาจจะลงแดงตาย วันหนึ่งเลิกไปส่วนหนึ่ง กินสองส่วน วันสองเลิก ๒ ส่วน กินส่วนหนึ่ง ถ้าอย่างนี้ค่อยยังชั่ว นี่แหละเรียกว่าวิธีบรรเทา แต่จะรักษาส่วนหนึ่งไว้ตลอดชีวิต เห็นจะไม่ได้การ แต่ก็ต้องยอมรับว่าดี คือลดไปสองส่วน เหลือแต่เพียงส่วนเดียว แต่ยังไม่ดีที่สุด ถ้าดีที่สุดต้องเลิกหมด ถ้าหากว่าชีวิตยังไม่เป็นทุชชีวิต ตรัสสอนให้ป้องกัน อย่าให้เป็นทุชชีวิตขึ้นมาได้ หลบไว้ หลีกไว้ เพราะว่าโลกนี้กว้างใหญ่ พอมีที่หลบที่หลีก

โมฆชีวิตเป็นชีวิตที่เสียหรือดี ถ้ากล่าวตามพยัญชนะ โมฆชีวิตนี้ เป็นชีวิตที่ถึงบุญมิได้ทำแต่กรรมก็มิได้สร้าง พูดง่าย ๆ ว่า บุญไม่ทำ แต่บาปก็ไม่ทำ เมื่อบุญไม่ทำบาปไม่ทำ ชีวิตอันนี้ก็จะเป็นชีวิตกลาง ภาษาการพนันเรียกว่าเจ๊ากันไป คือไม่ได้ไม่เสีย แต่ชีวิตของมนุษย์นั้นเจ๊าไม่ได้ เพราะใช้ชีวิตเจ๊า พระพุทธเจ้าตรัสว่าเสีย

กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ ชีวิตของสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ ซึ่งจะมีอันจะพึงตายเป็นสภาวะเป็นของยาก บุคคลปล่อยชีวิตของตนให้ล่วงไปเปล่านั้น เป็นคนตั้งอยู่ในความประมาท ผู้ที่ตั้งอยู่ในความประมาทแล้ว ไม่ใช่เป็นคนดีในทางธรรม มีแต่จะนำความเสียมาให้ เพราะความประมาทนั้น เป็นทางแห่งความเสียทุกชนิด พระพุทธเจ้าจึงรวมโมฆชีวิตไว้ในประเภทข้างเสีย คำว่าเสียนี้ หมายความว่าดีไม่ได้ และยังปล่อยชีวิตให้เป็นหมัน เพราะฉะนั้นชีวิตของคนอยู่ในลักษณะ ๓ นี้ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ถ้าไม่สุชีวิตก็ทุชชีวิต ถ้าไม่ใช่ทุชชีวิตก็โมฆชีวิต ก็วนกันไปอย่างนี้ นี่เรื่องของชีวิต กล่าวแต่โดยย่อ ความจริงชีวิตแต่ละอย่างมีอรรถาธิบายกว้างขวาง หมดเรื่องชีวิต

อัตภาพ อัตภาพเป็นที่อาศัยของชีวิต เรือนร่างของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งสำคัญ บุคคลควรจะใช้กายของตนนี้ให้เป็นประโยชน์ กายทวาร วจีทวาร มโนทวาร หรือกาย วาจา ใจ รวมอยู่ที่ร่างกายนี้ จะต้องใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ใช้ให้เกิดโทษ นี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ในอัตภาพนี้ บุคคลอย่าไปยึดมั่นว่า คงเส้นคงวา คือใจของบุคคลนั้น มักไม่ยอม

รับตามสภาพความจริง คนอายุ ๖๐ จิตใจก็เหมือนอายุเมื่อ ๒๕ แต่ร่างกายไม่ยอม มันบอกว่า ๖๐ แล้ว เลื่อนขึ้นมา ๗๐ ใจก็เท่ากับคนอายุ ๒๐ ถอยลงไปอีก คือใจมักไม่ค่อยยอม ถ้าขืนเชื่อใจ กายก็บ่นปี้ ต้องเชื่อกาย ยอมรับความจริงในทางกาย เพราะฉะนั้นท่านจึงให้กำหนดไว้เป็นเกณฑ์ว่า เรามี ๓ ปูน ว่าเวลานี้เราอยู่ในปูนไหน ปูนต้น ปูนกลาง หรือปูนท้าย จะต้องเข้าใจในเรื่องวัย เรื่องปูนอีกอย่างหนึ่ง เมื่อเข้าใจในเรื่องนี้แล้ว จะได้ใช้ กาย วาจา ใจ ของตนให้เหมาะสมในปูนนั้น ๆ โบราณว่า "เข้าป่าใกล้ค่ำ" ถ้าอยู่ในปูนปัจฉิมวัยจะต้องรีบเดิน รีบตัด รีบฟัน รีบถากถาง เอาให้พอ ค่ำแล้วจะทำอะไรไม่ได้ หมายถึงว่า เมื่อแตกกายทำลายขันธ์แล้ว จะรอให้ผู้อื่นทำให้ก็ไม่แน่ ที่แน่ก็คือตัวต้องทำเอง อย่างนี้แน่ อัตภาพก็เป็นเรื่องสำคัญ ที่ทรงสอนเกี่ยวกับร่างกายนี้ มีในพระสูตรหลายแห่งมีข้อความพิสดาร

นอกจากนี้ก็ทรงสอนไปถึงว่าเรื่อง **สุขทุกข์** ทุกอย่างนี้ ตัวได้ตัวเสียจริง ๆ ของร่างกายชีวิต อยู่ที่สุขกับทุกข์ เราต้องการอะไรต่าง ๆ ก็เพื่อต้องการความสุข เพื่อหลบทุกข์ แม้กระทำสิ่งที่เป็นทุกข์ก็เพื่อจะหาความสุข อย่างคนกลุ้มใจ ดื่มสุราเมรัย ความจริงก็เพื่อที่จะระงับทุกข์ ไม่ใช่หาความสนุกในเรื่องดื่มสุราเมรัย อันนี้ต้องการสุข เรื่องผิดเรื่องถูกอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก สุขทุกข์เป็นเรื่องได้เสียของชีวิต เป็นเรื่องได้เสียของกาย สุขในโลกนี้หรือสุขในไหน ๆ ก็ตาม สุขตามหลักธรรมก็มี ๒ **สามิสสุข** สุขที่ยังเกี่ยวเกาะ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือพูดอีกนัยหนึ่ง สุขเกิดจากมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ อันนี้เป็นสามิสสุข **นิรามิสสุข** สุขที่ไม่อิงอาศัย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือกล่าวตามหลักสมบัติ ก็เรียกว่า สุขคือนิพพานสมบัติ เป็นนิรามิสสุข อันนี้ก็เป็นที่สุดของชีวิต แต่สุขทุกข์ที่เป็นฝ่ายโลกิยะนั้น เอาเป็นแน่ไม่ได้ มีกลับกันไปมา เดี๋ยวสุขเดี๋ยวทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องสุขทุกข์ ก็เพื่อให้เข้าใจความจริง ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือ สุขทุกข์นี้เป็นตัวกำไร หรือผลลัพธ์ของชีวิตของร่างกายนี้ ประการหนึ่งเป็นตัวได้ตัวเสีย พูดกันอย่างภาษาง่าย ๆ เป็นตัวได้ตัวเสียของชีวิตและร่างกาย นี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งทรงสอนให้เข้าใจว่ามิใช่เฉพาะแต่ชีวิตและร่างกายเท่านั้น ที่ต้องเปลี่ยนแปลงไป แม้สุขทุกข์นี้ก็ไม่ยั่งยืน เป็นวิปริณามธรรม

เปลี่ยนแปลงได้ แปรเปลี่ยนเรื่อยไปทุกวันคืนทุกภพทุกชาติ จนกว่าจะถึงซึ่งสุข คือ นิพพานนั้นแล จึงจะเป็นสุขอมตะ เป็นสุขยั่งยืนถาวร แต่ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนในพุทธภาษิตนี้ ชี้ไปในทางโลกิยธรรม กล่าวถึงชีวิต อัตภาพ สุขทุกข์ สิ่งทั้ง ๓ นี้ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง คือมีเกิดในเบื้องต้น มีแปรในท่ามกลาง มีความดับในที่สุด ด้วยประการฉะนี้

ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ได้ใช้ชีวิตของท่านมาดีแล้ว เป็นสุชีวิต ได้ใช้ร่างกายของท่านมาดีแล้ว ในการทำประโยชน์ให้เกิดมีโดยอาศัยร่างกาย และเป็นผู้ไม่ประมาทในวัยของชีวิต ในวัยของร่างกาย และเข้าใจในเรื่องสุขทุกข์ ที่ปรากฏแก่ท่านเป็นลำดับ ๆ มา จึงเป็นผู้ไม่ประมาทในร่างกายในชีวิต ตั้งตนไว้ตามหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ตั้งมั่นอยู่ในพระวินัย จัดเข้าในคุณสมบัติว่า **สีลสมฺปนฺโน อาจารสมฺปนฺโน** เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอาจาระคือมรรยาทอันดีงาม ชีวิตของท่านในปัจจุบันนี้ เป็นชีวิตที่สว่างไสว เมื่อชีวิตปัจจุบันเป็นชีวิตที่สว่างไสว ก็ไม่ต้องพูดถึงชีวิตในภายหน้า ก็จะต้องมีความสว่างไสวเป็นแน่แท้ ไม่ต้องสงสัยแต่ประการใด เพราะพระพุทธภาษิตมีอยู่ว่า **โชติ โชติปรายโน** เมื่อมีสว่างอยู่แล้วก็มีสว่างต่อไป ไม่มีปัญหาอันใด ชีวิตของท่านเป็นชีวิตที่สมบูรณ์สดใสที่สุดแล้ว หมดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ยังเหลืออยู่ก็แต่เราท่านทั้งหลาย ชีวิตดีจะเปลี่ยนไปเป็นชีวิตไม่ดีเมื่อใด ก็ยังไม่รู้ ชีวิตที่ไม่ดีจะเปลี่ยนมาเป็นชีวิตที่ดีเมื่อใด ก็ยังไม่แน่นอน ชีวิตที่เป็นหมันเปล่าจากประโยชน์ จะกลายมาเป็นชีวิตที่ไม่เป็นหมัน ได้ประโยชน์สุขเมื่อใด ก็ยากที่จะทราบได้ เพราะที่สุดยังไม่ถึง ต้องเพียรพยายามเพื่อกำหนดตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ชีวิตของท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ทิ้งแต่รอยดีไว้เป็นทิฏฐานุคติ แก่ผู้อยู่ในภายหลัง ตั้งต้นแต่คณะญาติ ศิษยานุศิษย์ วิสาสิกชนบุคคลที่คุ้นเคย ตลอดถึงผู้เคารพสักการะนับถือบูชา

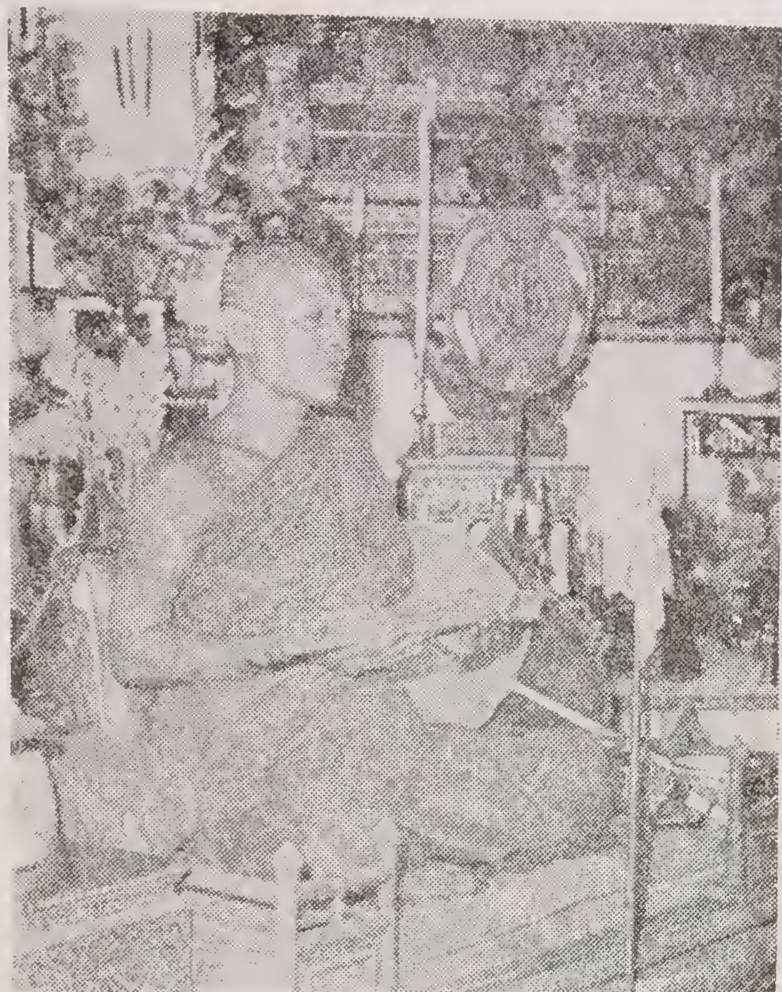
คณะญาติชั้นผู้ใหญ่และชั้นผู้น้อย ของท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ได้มาปรารภถึงคุณความดีทั้งหลายของท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์แล้ว ได้นึกถึงความเป็นญาติอีกประการหนึ่งเข้าร่วมกัน จึงได้บำเพ็ญกุศลขันธ์ เป็นส่วนญาติสงเคราะห์ คือสงเคราะห์ญาติ การสงเคราะห์

ญาตินั้น เป็นกิจที่ญาติควรกระทำแท้ อย่าว่าแต่เราท่านทั้งหลายเลย แม้องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ก็ยังทรงทำเป็นหน้าที่ ทรงถือเป็นหน้าที่ต้องปฏิบัติ แม้จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็ตาม พระจริยาข้อนี้ เรียกว่า **ญาตตฺถจริยา** ทรงประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่พระญาติ จัดเป็นกิจของพระพุทธเจ้าอย่างสำคัญประการหนึ่ง คณะญาติได้เจริญรอยตามพระบาทยุคลขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ควรจะโสมนัสยินดีว่า เราทำหน้าที่ถูกต้อง การสงเคราะห์ก็มีหลายอย่าง ขอรวมกล่าวว่า ควรสงเคราะห์ให้เป็นประโยชน์ในปัจจุบันชาตินี้ เช่น สงเคราะห์ด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ทรัพย์ ข้าวเปลือก ที่อยู่อาศัย เป็นต้น รวมความว่าสงเคราะห์ด้วยการให้ สงเคราะห์ด้วยการกระทำ หลักนี้เป็นหลักของการสงเคราะห์

ในบัดนี้คณะญาติสงเคราะห์ญาติด้วยการให้ คือการบำเพ็ญทักษิณานุปทาน เป็นข้อที่วิญญูสาธุชนควรจะอนุโมทนาสาธุการโดยทั่ว ๆ ไป ด้วยประการฉะนี้

อิมินา กตปุญฺเญน ด้วยอำนาจกุศลบุญราศีส่วนทักษิณานุปทาน ที่คณะญาติทั้งชั้นผู้ใหญ่และผู้น้อย ได้มีสมานฉันท์บำเพ็ญร่วมกัน เนื่องในปัญญาสมวารครบ ๕๐ วัน นับตั้งแต่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ได้ถึงมรณภาพ เป็นต้นมา เพื่อประมวลกุศลจริยาทักษิณานุปทานที่ตนบำเพ็ญครั้งนี้ อุทิศเป็นเปตพลี เป็นธรรมบรรณาการถวายแด่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ด้วยอำนาจญาติธรรมและความเคารพนบนอบนับถือสักการะบูชา ขอวิบากผลแห่งทักษิณานุปทานครั้งนี้ จงดลบันดาลให้เกิดทิพยสุข ทิพยสมบัติแด่ท่านเจ้าคุณพระเทพ-วงศาจารย์ (แกร สุมโน) ตามสมควรแก่คติ ในสัมปรายภพทุกประการ มีนัยดังรับประทานแสดงพระธรรมเทศนามา พอสมควรแก่เวลา ขอยุติแต่เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ทักษิณานุปทานกถา

พระเทพโสภณ

วัดชนะสงคราม

นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

เจ้าคณะตรวจการ ภาค ๑๓

แสดงในงานสัตตมวาร ที่ ๖

คุณนาย ลูกอินทร์ จันทร์ประทับ พร้อมด้วย

พระภิกษุสามเณร และ คณะแม่ครัววัดพนัญเชิง

เป็นเจ้าภาพ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เปตานํ หกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรนฺติ

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนาทักษิณานุปทานกถา อนุโมทนาทักษิณานุปทาน เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา เพิ่มพูนอัปปมาทธรรมสัมมาปฏิบัติ เป็นที่ตั้งแห่งสิริสวัสดิ์อุดมมงคล ของคณะท่านเจ้าภาพ ซึ่งมีคุณนายลูกอินทร์ จันทร์ประทับ เป็นประธาน พร้อมด้วยคณะศิษยานุศิษย์ บรรดาญาติ และท่านที่เคารพนับถือในพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ มีจิตเป็นกุศลมาระลึกถึงอุปการคุณและความสนิทสนมฉันญาติในพระเดชพระคุณท่านผู้ล่วงลับ จึงปรารภบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน คือ เพิ่มกุศลวิบากสมบัติที่จักได้บำเพ็ญให้เป็นไปในครั้งนี้ ส่งอุทิศถวายแด่ดวงวิญญาณของพระเดชพระคุณท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ได้รับสุขสมบัติในสัมปรายภพนั้น ๆ ตามธรรมเนียมนิยม

โดยฐานะที่คุณนายลูกอินทร์ จันทร์ประทับ มีความเคารพนับถือและคุ้นเคยกับพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ มาตั้งแต่สมัยเมื่อท่านขุนปฐมประชากร ดำรง

ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยานี้ จะกล่าวให้ยิ่งกว่านั้น ก็นับได้ว่า ตั้งแต่ครั้งท่านดำรงตำแหน่งนายอำเภอเมือง แม้พระเดชพระคุณท่านก็ให้ความสนิทสนมและคุ้นเคยกับท่านทั้งสองเช่นเดียวกัน มีธุระสิ่งหนึ่งประการใด ก็ขอความอุปถัมภ์ไปยังท่าน มีกิจการอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ปรึกษาหารือขอความคิดความเห็น ดังเป็นที่ประจักษ์แก่ศิษยานุศิษย์ทั้งหลายว่า พระเดชพระคุณผู้ล่วงลับก็ดี ท่านขุนก็ดี คุณนายก็ดี มีความสนิทสนมคุ้นเคยไปมาหาสู่เยี่ยมยามถามข่าวสารทุกข์สุกดิบมิว่าประการใด ๆ ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยแก่กันและกันเป็นลำดับมา เพราะเหตุดังนี้ จึงทำให้เป็นเครื่องประทับจิต แม้ท่านขุนจะล่วงลับดับชีวิตไปแล้วก็ตามที แต่คุณนายยังมีความเคารพนับถือบูชาพระเดชพระคุณท่าน เสมอเหมือนกับท่านขุนยังมีชีวิตอยู่ และยิ่งเพิ่มความสนิทสนมและเคารพยิ่งขึ้น ตราบเท่าจนกระทั่งพระเดชพระคุณท่านถึงมรณภาพตามอายุขัย ด้วยเหตุนี้ คุณนายจึงอาลัยในคุณความดีที่พระเดชพระคุณได้มีเป็นสายสัมพันธ์เสมอมา ปรารภว่าจักได้บำเพ็ญกุศลอุทิศถวายด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม พอดีสัตตมวารที่ ๖ นี้ เป็นโอกาสบำเพ็ญกุศลได้สมดังเจตนา ก็แลกุศลกรรมที่คุณนายปรารภมาและบำเพ็ญให้เป็นไปในครั้งนี้ ต้องตามพระบาลีในติโรกุฑฑสูตรที่ได้สาธกยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ

แปลว่า "เมื่อบุคคลมาหวนอนุสรณ์คำนึงถึงอุปการคุณ ที่ท่านผู้มีพระคุณได้กระทำแก่ตน ๆ ในหนหลังแล้ว พึงบำเพ็ญให้ซึ่งทักษิณาทาน" ดังนี้

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เมื่อว่าโดยชาติภูมิ พระเดชพระคุณมิใช่ชาวอยุธยาโดยกำเนิด ท่านเกิด ณ บ้านม่วง ตำบลบ้านยาง อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี พระเดชพระคุณมาอยู่จังหวัดอยุธยานี้ในภายหลัง มีประวัติที่ได้ทราบมาว่า เมื่อท่านอายุได้ประมาณ ๗ ปี ได้ลาโยมบิดามารดา มาอยู่กับพระอาจารย์จาดผู้พี่ที่วัดตองปุ โดยมีหลวงพ่อรุ่งเป็นเจ้าอาวาส กาลต่อมา เมื่อหลวงพ่อรุ่งมรณภาพแล้ว พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระญาณไตรโลก (ฉาย) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระครูรัตนาภิรมย์ ก็ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดตองปุต่อจากหลวงพ่อรุ่ง ครั้นต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ย้าย พระครูรัตนา

ภิรมย์ มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง และเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขณะนั้น พระเดชพระคุณท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้ว พระอาจารย์จาดผู้พี่พร้อมด้วยเณรแกร น้องชายได้ร่วมอนุจรติดตามมาอยู่วัดพนัญเชิงด้วย

เมื่อพระครูรัตนาภิรมย์ ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงและเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์โดยลำดับที่ พระครูจันทรรัศมีและพระญาณไตรโลก ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงสงเคราะห์อนุเคราะห์สามเณรแกรตลอดเวลา นับว่าพระเดชพระคุณได้มีร่มโพธิ์ร่มไทรหรือฉัตรชัยอันกางกั้นให้ร่มเงาคือความสุขตลอดมา อาศัยที่พระเดชพระคุณมีกายวาจาเรียบร้อย สำรวมในพระธรรมวินัย สนใจในการศึกษาเล่าเรียน พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระญาณไตรโลก จึงได้นำท่านไปฝากให้อยู่ในสำนักท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต เขมจารี ขณะนั้นยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์ ณ วัดมหาธาตุ

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ศึกษาธรรมะบาลีในสำนักเรียนวัดมหาธาตุประมาณ ๑ ปี แต่วาสนาในการเล่าเรียนของท่านไม่มี แม้ที่สุดนักธรรมชั้นตรีท่านก็มิได้สอบ ที่เหตุการณ์เป็นเช่นนั้น มิใช่ท่านเกียจคร้าน หรือไม่เอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนก็หาไม่ ด้วยเหตุอกุศลเป็นปัจจัยฝ่ายอุปัจเฉทกกรรมเข้ามาตัดรอน ทอนให้ท่านไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนต่อไป สิ่งนั้นคือโรคเหน็บชา และโรคนี้เป็นโรคติดประจำมาจนกระทั่งถึงอายุท่านเข้าปูนมัชฌิมวัย เท่าที่ทราบมา แม้ว่าพระเดชพระคุณท่านจะมิได้เข้าสอบนักธรรมหรือบาลีในสนามหลวงแม้แต่ครั้งเดียว แต่เป็นที่ปรากฏว่า พระเดชพระคุณท่านเคยสอบกระทู้ธรรมได้รางวัลที่ ๑ ในสนามวัดมหาธาตุ ในปีการศึกษาที่พระเดชพระคุณเล่าเรียนอยู่นั้น ในหัวข้อกระทู้ธรรมว่า "รกฺเขยฺย อตฺตโน สาธุํ ลวณํ โลณตํ ยถา บุคคลพึงรักษาความดีของตนไว้ ดังเกลือรักษาความเค็ม"

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ หรือสามเณรแกรในสมัยนั้น ท่านแต่งกระทู้ธรรมได้รางวัลที่ ๑ ในสำนักวัดมหาธาตุ เมื่อกล่าวโดยธรรมดา ก็มิใช่เรื่องอัศจรรย์ เพราะมีทุกวัดทุกสำนักเรียน รูปใดขยัน สนใจ ค้นคว้า อ่านตำรามาก มีเหตุมีผล ก็มีโอกาสสอบได้รางวัลที่ ๑ ได้ แต่ถ้าจะพิจารณาให้ซึ้งยิ่งไปกว่านั้น จะเห็นได้ว่ากระทู้ธรรมข้อนี้ตรง

กับอัธยาศัยของพระคุณท่าน ท่านจึงพรรณนาได้ว่า อะไรเป็นความดี อะไรเป็นเกลือ ถูกจุดชัดเจนตรงเป้าหมายจนได้รางวัล นับว่าเป็นเกียรติประวัติในชีวิตของพระคุณท่าน ประการต้น แต่ประการสำคัญพระคุณท่านมุ่งความดีเป็นที่ตั้ง ดังเห็นปรากฏในเวลาทำ เวลาพูด ในด้านสนทนาปราศรัย ผู้ที่เป็นศิษยานุศิษย์อยู่ใกล้ชิด หรือผู้ที่คุ้นเคยสนิทสนมจะรู้ได้ว่า พระเดชพระคุณพูดไม่เก่ง ยกยอไม่เป็น ชอบพูดตรงไปตรงมา มีความรู้สึกอย่างไรก็ระบายออกไปเช่นนั้น ถ้ารู้สึกว่าคำใดพูดไปแล้วจะขัดใจผู้อื่น ก็งดคำนั้นเรื่องนั้น มุ่งมั่นแต่ในการที่จะทำดีพูดดีเท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อมาได้รับกระทู้ธรรมว่า "**บุคคลพึงรักษาความดีของตนไว้ ดังเกลือรักษาความเค็ม**" ท่านก็สามารถพรรณนาได้ครบถ้วนกระบวนความ

ท่านสาธุชนผู้สดับทั้งหลายในสมาคมนี้ หรือแม้พระภิกษุสามเณรตลอดจนศิษยานุศิษย์ ญาติและมิตรทุกท่าน คงจักเคยได้ทราบเรื่องนี้ พระเดชพระคุณมิได้รับรางวัลในการเขียนดีแต่งดีอย่างเดียวในครั้งนั้นก็หาไม่ ยังได้ดำรงความดีคือประพฤติปฏิบัติดีตลอดมาไม่มีเวลาจืดจาง ช่างเสมอเหมือนกับเกลือรักษาความเค็มอยู่ตลอดไป เกลือจะอยู่ในที่ใด ลักษณะไหนอย่างไร ก็คงมีรสเค็มอยู่อย่างนั้น

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ อาศัยรสของเกลือเป็นหลักสร้างสรรค์ความดีเป็นลำดับ ๆ มา แม้ว่าพระเดชพระคุณจะมิได้เล่าเรียนศึกษา จนมีประโยคนักธรรมหรือเปรียญอย่างท่านผู้อื่น แต่ก็สามารถรักษาความดีไว้ได้โดยบริสุทธิ์บริบูรณ์ มิให้ขาดตกบกพร่อง ขวนขวายการศึกษา ดำเนินการเผยแผ่ ที่รู้กันแน่คือ การสาธารณูปการ

เมื่อพระเดชพระคุณอยู่วัดมหาธาตุ ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติไม่ได้ ก็ลากลับมาอยู่วัดพนัญเชิงดังเก่า เมื่อถึงคราวอายุได้อุปสมบท ก็อาราธนาท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์ คือสมเด็จพระวันรัต เขมจารี มาเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระญาณไตรโลก วัดพนัญเชิง เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อท่านอุปสมบทแล้ว ก็รับช่วยงานการคณะสงฆ์ของพระอุปัชฌาย์ที่ดำเนินอยู่นั้นในฐานะเลขานุการ ต่อมาได้รับสมณศักดิ์ฐานานุกรมที่ พระใบฎีกา พระเดชพระคุณท่านก็ตั้งใจรับสนองงานการคณะสงฆ์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดมา พระเดชพระคุณพระอุปัชฌาย์จะสั่งประการใด ก็ตั้งใจรับปฏิบัติสนองตามประสงค์ทุกอย่าง

ทุกประการ มิให้งานในหน้าที่บกพร่อง จึงต่อมาได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นฐานานุกรมที่พระวินัยธร เมื่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระวินัยธรแล้ว ในระยะนี้ตำแหน่งเจ้าคณะแขวงกรุงเก่าคือเจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยาว่างลง พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระญาณไตรโลกพิจารณาเห็นว่าพระวินัยธรแกร มีคุณสมบัติสมควรจะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดตองปุและเจ้าคณะแขวงกรุงเก่า จึงได้จัดการส่งพระวินัยธรแกรให้ไปรับตำแหน่งเจ้าอาวาส พร้อมด้วยพระภิกษุอนุจรผู้ติดตามไปอีก ๔ รูป

เมื่อพระคุณท่านไปรับตำแหน่งเจ้าคณะแขวงและเจ้าอาวาสวัดตองปุแล้ว ได้จัดดำเนินงานทุกอย่างที่เจ้าคณะและเจ้าอาวาสจะต้องทำ เพื่อเป็นการเร่งรัดให้การคณะและวัดก้าวไปสู่ความเจริญ ในด้านการปกครองก็ปกครองเพื่อความเรียบร้อย ฐานพี่ฐานน้องมุ่งหมายความสงบเป็นที่ตั้ง ถ้าจะกล่าวโดยลักษณะการปกครองของท่านแล้ว เป็นลักษณะอารีอารอบ มีเมตตากรุณาหรือใช้พระคุณเป็นที่ตั้ง ในด้านพระเดชมีลงโทษลงทัณฑ์เป็นต้นปรากฏว่าไม่เคยมี แม้มีเรื่องกล่าวโทษฟ้องร้องเป็นอธิกรณ์เกิดขึ้น พอจะสงบได้ก็สงบระงับเสียด้วยการไกล่เกลี่ยตกลง มิให้อื้อฉาว แต่เมื่อถึงคราวจะต้องวินิจฉัยให้ความเป็นธรรมในอธิกรณ์บางเรื่อง ซึ่งผู้ถูกกล่าวโทษเป็นผู้มีพรรษาอาวุโสสูงกว่า ก็แสดงความเกรงใจ ก่อนไต่สวน หรือวินิจฉัยก็แสดงคารวะขอโอกาสก่อน มีอธิกรณ์เรื่องหลวงพ่ออ่ำ (พระพุทธวิหารโสภณ) วัดวงฆ้องเป็นตัวอย่างในสมัยนั้น ท่านถูกปลดจากสมณศักดิ์เป็นพระอาจารย์อ่ำแล้วมีเรื่องกล่าวโทษฟ้องร้องขึ้นอุกฤษฏ์ เมื่อถึงคราวจะต้องไต่สวนและวินิจฉัย พระเดชพระคุณท่านอุตส่าห์ไปนมัสการขอโอกาสถึงวัดวงฆ้อง โดยแจ้งให้ท่านทราบว่า เวลานี้มีผู้กล่าวโทษฟ้องร้องท่านอย่างนี้ๆ ผมมีหน้าที่รับเรื่องมีความจำเป็นจะต้องไต่สวนพิจารณา อันธรรมดาหลวงพ่ออ่ำนั้น เป็นที่รู้กันว่ามีอิทธิพลมีคนเคารพนับถือมีศิษยานุศิษย์มาก แต่เพราะเป็นความดีความชอบความเคารพนบนอบอ่อนน้อมถอมตนของผู้บังคับบัญชา ท่านก็ให้โอกาสว่าเมื่อเขาฟ้องมา ใต้เท้าก็วินิจฉัยไปตามหน้าที่ หลังจากนั้นถึงวันไต่สวนมูลฟ้อง ทั้งสองฝ่ายทั้งโจทก์และจำเลยก็ไปพร้อมหน้ากัน ก่อนที่จะไต่สวนมูลฟ้อง พระเดชพระคุณก็ยกมือขึ้นนมัสการขอโอกาสหลวงพ่ออ่ำก่อน ทำให้หลวงพ่ออ่ำและพระภิกษุผู้กล่าวโจทก์ใจอ่อน เห็น

ความยุ่งยากในการก่ออธิกรณ์ ผลสุดท้ายอธิกรณ์เรื่องนี้ได้รับการไกล่เกลี่ยให้เลิกแล้วกันไป จึงนับได้ว่าการปกครองของพระเดชพระคุณท่านเป็นไปด้วยความโอนอ่อนผ่อนปรน หรือปกครองโดยพระคุณมิใช่ด้วยพระเดช แต่เพราะเหตุนี้ในบางเรื่องบางกรณี ก็ทำให้ขาดผู้เคารพผู้ยำเกรงไปบ้าง บางท่านบางคนก็เห็นว่าการอ่อนน้อมถ่อมตน โอนอ่อนผ่อนปรน เป็นเรื่องของคนกลัว คนขลาด คนตาขาว เกิดไม่เคารพไม่ยำเกรง ถึงกับว่ากล่าวพระคุณท่านบ้าง หรือแสดงกิริยาท่าทางต่าง ๆ นานา บ่งบอกแสดงออกถึงความไม่เคารพ ไม่เอื้อเฟื้อไม่เชื่อถือในพระคุณท่าน แต่ถึงดังนั้นก็ตาม อาศัยพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้หนักในธรรม ดำรงมั่นด้วยขันติ พิจารณาคุณและโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์เป็นที่ตั้งด้วยปัญญา รักษาความดีของท่านไว้ มิแสดงความร้ายตอบ ไม่มีความอาฆาตพยาบาทอย่างหนึ่งอย่างใด ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ ใครจะทำอย่างไร ใครจะพูดอย่างไร ใครจะคิดอย่างไร ตามใจเขา พระคุณท่านก็คงรักษาคุณธรรม รักษาความดีรักษาความคงที่ของพระคุณท่านเท่านั้นไว้มิให้เสื่อมคลาย

เพราะฉะนั้น การปกครองของพระคุณท่านจึงดำเนินไปด้วยดีตลอดมา แต่ที่น่าสรรเสริญมากคือเรื่องการศึกษา พระเดชพระคุณแม้แต่ในฐานะเจ้าคณะอำเภอซึ่งมีอำนาจวาสนาน้อยกว่าเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะจังหวัด ก็ยังสามารถยืนหยัดตั้งการศึกษาส่งเสริมการปริยัติธรรม แม้ที่สุดถึงการศึกษาฝ่ายคดีโลกได้เป็นอย่างดี เป็นต้นว่าเด็กในวัดตองปุในขณะนั้น เท่าที่จำได้เรียนบาลีนักธรรมกัน พระเณรมีประมาณ ๔๐ รูปเศษ เด็กก็มีประมาณ ๒๐ เศษที่เรียนบาลีนักธรรม ส่วนที่เรียนภาษาไทยนั้นก็มีจำนวนมาก เด็กวัดมิได้อยู่เปล่าหรือเพียงแต่อยู่วิ่งไปวิ่งมา ไม่ได้เรียนบาลีนักธรรม ก็ต้องเรียนภาษาไทย เท่าที่ทราบเด็กวัดตองปุในสมัยนั้น เวลานี้กรับราชการงานแผ่นดินเป็นจำนวนมาก หรือที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะเจ้าอาวาสอยู่หลายท่านหลายรูป จะเห็นได้ว่าเป็นผลงานของพระเดชพระคุณที่ได้สร้างไว้เพื่อศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ฉะนั้นการศึกษา ก็นับว่าท่านได้ตั้งใจส่งเสริม ถึงแม้จะไม่มีวาสนาในการเรียน ก็ตั้งใจส่งเสริม ให้การศึกษา ต้องการให้พระสงฆ์สามเณรหรือประชาชนมีความรู้ความเข้าใจประพฤติดีปฏิบัติชอบเป็นที่ตั้ง ซึ่งตรงกันข้าม

กับบางท่านบางคน บางท่านบางคนนั้น ท่านเองไม่มีความรู้ หรือมีความรู้น้อย ก็กลัวว่าผู้ที่มีความรู้มากกว่าจะดีกว่าจะเด่นกว่า หรือจะแย่งตำแหน่งหน้าที่ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์นี้ หาได้เป็นเช่นนั้นไม่

การเผยแผ่ก็ดังได้กล่าวแล้วว่า ท่านทำงานไปเพื่อเป็นตัวอย่างในการเผยแผ่ แม้จะเทศน์ปฏิภาณยาก สอนมากไม่ได้ แต่ก็มีการสั่งสอนอบรม เป็นคำคมที่ศิษยานุศิษย์ตั้งจิตตั้งใจกำหนดคงจะจดจำไว้ได้ ถึงแม้จะเป็นการภายในก็นับว่าดี โดยที่แท้แล้ว พระคุณท่านประพฤติปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างในทางเผยแผ่ การเผยแผ่ที่ท่านได้ทำเป็นตัวอย่างนั้น จะเห็นได้ว่าเช้าต้องรักษากิจวัตรประจำวัน ในสมัยเมื่ออยู่วัดตองปุนั้น พอตื่นเช้าแล้วจะเดินตรวจวัดวาอารามเป็นประจำทุกวัน แม้ในสมัยมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงนี้ ก็เชื่อกันว่าเป็นเช่นเดียวกัน เป็นตัวอย่างที่ดีของสมภารเจ้าวัดทุกท่านทุกรูป ควรจะถือเป็นเนตติได้ สิ่งใดที่ควรจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงก็แก้ไขเปลี่ยนแปลง สิ่งใดที่บกพร่องควรจะบูรณะปฏิสังขรณ์หรือเสริมให้ดีขึ้น ให้บริบูรณ์ขึ้น ก็บูรณะปฏิสังขรณ์สร้างเสริมให้ดีขึ้น บริบูรณ์ขึ้น

ในด้านสาธารณูปการ ก็เป็นที่ประจักษ์แก่บรรดาศิษยานุศิษย์หรือญาติมิตรสหายในสมาคมนี้ว่า ท่านอยู่ที่ไหนก็มีความเจริญที่นั่น เช่นอยู่ในวัดตองปุก็บูรณะแก้ไขกุฏิเสนาสนะสงฆ์ให้อยู่ให้อาศัยได้ดีกว่าก่อน แม้เมื่อมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงแล้ว ก็ได้ปรับปรุงวัดพนัญเชิงให้เจริญดีกว่าเก่า และไม่ทอดทิ้งวัดตองปุ ซึ่งท่านอยู่ก่อน ช่วยการสร้างการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้คงสภาพดีตลอดมา จะเห็นได้ว่าพระเดชพระคุณท่านสนใจในงานในหน้าที่เป็นอย่างมาก ก็แลการที่พระเดชพระคุณจะขึ้นดำรงตำแหน่งกรรมการสงฆ์จังหวัดก็ดี หรือเป็นเจ้าคณะจังหวัดก็ดีเป็นลำดับ ๆ มานั้น ก็อาศัยคุณความดีซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยในปัจจุบันช่วยสนับสนุน

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณเทพวงศาจารย์ รักษาความดีของท่านไว้ ดังเกลือรักษาความเค็มเป็นลำดับมา ตั้งต้นแต่เป็นพระฐานานุกรม จนได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูโบราณคณิสสร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูเจ้าคณะแขวงชั้นเอก ต่อมาเป็นพระราชาคณะที่พระโบราณคณิสสร ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติประวัติที่สำคัญในชีวิตของ

พระคุณท่านประการหนึ่ง ดังได้ทราบมาจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกว่า ในสมัยที่ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ (พระครูโบราณคณิสสร เจ้าคณะแขวงกรุงเก่า) ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระโบราณคณิสสรนั้น เป็นที่โจษขานกันมากในสังฆมณฑลว่า เจ้าคณะอำเภอเมืองได้เป็นพระราชาคณะ ซึ่งไม่เคยมีไม่เคยเป็นมาแต่กาลไหน ๆ จึงนับได้ว่า พระคุณท่านเป็นพระเถระระดับเจ้าคณะอำเภอรูปแรกที่เป็นพระราชาคณะ ถ้าจะกล่าวกันตามสามัญโวหารก็เป็นความอัศจรรย์ไม่น้อย ถ้าจะกล่าวตามหลักฐานในทางธรรม ก็กล่าวได้ว่า มีบุญกุศลที่ได้สร้างสมอบรมมา สมดังเทศนานัยที่สมเด็จพระจอมไตรประทานไว้ในมงคลสูตรว่า

ปฏิรูปเทสวาโส การอยู่ในถิ่นฐานอันเหมาะสม ๑
ปุพฺเพ กตปุญฺญตา ความเป็นผู้มีบุญกุศลที่ตนกระทำไว้ในชาติก่อน ๑
อตฺตสมฺมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบประกอบความดี ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เป็นพระเถระที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมทั้ง ๓ ประการ คืออยู่ในถิ่นฐานอันเหมาะสม ได้แก่วัดตองปุและวัดพนัญเชิง ได้ดำรงตำแหน่งที่เหมาะสมในครั้งแรกคือเจ้าอาวาสวัดตองปุและเจ้าคณะแขวง กรุงเก่า ได้ดำรงตำแหน่งที่เหมาะสมยิ่งขึ้นในภายหลังคือเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงและเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาศัยบุญกุศลในหนหลังให้ผลดลบันดาลให้เป็นไป แม้จะถึงคราวร้ายก็สกัดกั้นให้กลายเป็นดี ทั้งตักเตือนโน้มน้าวหน่วงเหนี่ยวให้พระคุณท่านยึดมั่นในความดี ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดมาจนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพเป็นตำแหน่งสุดท้าย จักได้นำประวัติโดยย่อมาแสดงเพื่อประกอบการพิจารณา

เมื่อสมัยที่ตำแหน่งเจ้าคณะแขวงกรุงเก่าว่างลงนั้น พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ยังเป็นพระฐานานุกรมตำแหน่งพระวินัยธร พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระญาณไตรโลก เจ้าคณะจังหวัดพิจารณาเห็นความเหมาะสม จึงส่งไปรักษาการเจ้าอาวาสและเจ้าคณะแขวง ในระหว่างนั้นท่านเจ้าคุณพระธรรมไตรโลกาจารย์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะ

มลฑลอยุธยา พระคุณท่านก็ให้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะแขวง ต่อมาเมื่อพระธรรมไตรโลกาจารย์ผ่านพ้นตำแหน่งไปแล้ว พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต เขมจารี ครั้งยังเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองที่พระพิมลธรรม ก็ได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอยุธยา นับว่าเป็นจังหวะชีวิตอันประเสริฐของพระคุณท่านที่พระอาจารย์ของท่านมาเป็นผู้บังคับบัญชา พระคุณท่านก็ตั้งใจรับภาระพระศาสนาปฏิบัติหน้าที่โดยอาศัยเหตุอาศัยผลสนองงานการคณะด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยสติปัญญาความสามารถจนได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นเจ้าคณะแขวงชั้นเอก และต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อน สมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะเจ้าคณะอำเภอเป็นรูปแรกดังกล่าวแล้ว นั้นนับว่าเป็นเหตุประการหนึ่ง ที่จะให้ถึงความเจริญงอกงามในพระศาสนา โดยอาศัยคุณงามความดีความซื่อสัตย์สุจริตความตรงต่อหน้าที่รักษากิจการงานไม่เสื่อม การคณะสงฆ์สั่งมาอย่างไรก็ปฏิบัติไปอย่างนั้น มีความเคารพนับถือเกรงกลัวผู้บังคับบัญชาอันเป็นเหตุเป็นที่ตั้งของความเมตตากรุณา พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัตเขมจารี จึงเมตตาเสนอให้พระครูโบราณคณิสสรเป็นพระราชาคณะ แต่ว่าถ้าจะพิจารณาโดยโยนิโสมนสิการ ก็อาศัยกุศลสมภารที่พระคุณท่านได้สร้างสมอบรมไว้ในก่อนจึงให้ประจวบกันเป็นระยะ ๆ เป็นลำดับ ๆ มา อาศัยคุณงามความดีที่ท่านได้ประกอบ เป็นหลักหรือเป็นเครื่องนำทางแผ่กว้างออกไปจนเป็นที่ประจักษ์แก่คณะสงฆ์ เมื่อพระเดชพระคุณท่านพระญาณไตรโลกถึงแก่มรณภาพแล้ว คณะสงฆ์ก็เห็นว่าสมควรจะย้ายพระโบราณคณิสสรให้มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง เมื่อพระเดชพระคุณมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงนี้แล้ว ก็ปฏิบัติศาสนกิจส่วนต่าง ๆ ของวัดพนัญเชิงนี้ให้เจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับมา จะเห็นว่าอนุสรณ์ในชีวิตของท่านคือเขื่อนหน้าวัดพนัญเชิง เขื่อนหน้าวัดพนัญเชิงนี้ ถ้าหากว่าทำเขื่อนหรือทิ้งหินไม่สำเร็จ เขตหน้าวัดคงจะไม่ได้อยู่ในรูปนี้ ตามหลักของการชลประทานได้ทราบว่า คณะรัฐบาลในสมัยนั้นจะคิดย้ายองค์หลวงพ่อโต จะย้ายไปไหนยังไม่ได้พูดกัน แต่มีผู้ค้านว่าการย้ายนั้นจะทำอย่างไร ก็คือต้องรื้อต้องพังนั่นเอง การรื้อพังหลวงพ่อโตนั้นเสียประโยชน์หลายด้าน เสียกำลังใจประชาชน ถ้าหากว่าไม่สามารถจะทำได้ไม่อาจจะรักษาไว้ ก็ปล่อยไว้ให้เป็นไปตามธรรมชาติดีกว่า เพราะฉะนั้นจะเสียเท่าใดหมดเท่าใด ก็ทำเขื่อนหน้าวัดดีกว่า

การทำเขื่อนจึงได้ดำเนินมาจนวัดเป็นหนี้เขา และพระเดชพระคุณก็ได้อาศัยรวบรวมปัจจัยจากผู้ที่บริจาคในองค์หลวงพ่อหรืองานประจำปีเป็นลำดับ ๆ จนกระทั่งเขื่อนปรากฏแข็งแรงมั่นคง เป็นอนุสรณ์ของชีวิตท่าน เป็นหลักสำคัญ ถ้าจะกล่าวว่าเขื่อนนี้มีในสมัยพระคุณท่านหรือจะจารึกต่อไปก็น่าจะไม่ผิด

บัดนี้ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์นั้นล่วงลับไปแล้ว ถ้าจะกำหนดนับวันก็พอบรรจบครบ ๔๒ วัน ณ วันนี้ บรรดาศิษยานุศิษย์ตลอดจนญาติมิตรและท่านผู้รักใคร่นับถือคุ้นเคยทั้งหลายยังมีความเศร้าโศกเสียใจอาลัยในพระคุณท่าน จึงได้พร้อมใจกันบำเพ็ญกุศลขันธ์ เพื่อที่จะอุทิศคุณงามความดีอันเป็นอันเป็นส่วนเปตพลี ส่งไปถวายแด่ดวงวิญญาณของพระคุณท่านในสัมปรายภพ นับว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรมโดยแท้ แต่ประการสำคัญนั้น จักต้องระลึกว่า แม้พระเดชพระคุณจะล่วงลับไปแล้ว บรรดาเราท่านทั้งหลายที่เป็นศิษยานุศิษย์นี้ อยู่ในฐานะเดียวกันเป็นศิษย์ร่วมอาจารย์ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน ควรจะมีความสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ผู้ใดประพฤติบกพร่องควรแนะนำและควรให้อภัย ผู้ใดประพฤติบริสุทธิ์บริบูรณ์ควรอนุโมทนาแก่ผู้นั้น ไม่ควรตั้งข้อรังเกียจเดียดฉันท์ว่าผู้นั้นเป็นอย่างนี้ ผู้นี้เป็นอย่างนั้น อันจะเป็นเหตุเสียสามัคคีธรรมในเบื้องหน้าแต่ที่สำคัญจะเป็นเหตุให้คนทั้งหลายดูหมิ่นดูแคลนว่า พระอุปัชฌาย์ล่วงลับไปแล้วไม่นานเท่าไร บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลายแตกกัน ไม่ปรองดองกัน ขาดความสามัคคีแก่กันและกัน

เพราะฉะนั้น เราท่านทั้งหลายควรระลึกถึงเรื่องราวมีนี้มาในปฐมสังคายนา ที่พระมหากัสสปปรารภแก่พระสงฆ์ทั้งหลายที่จะทำสังคายนาในครั้งนั้น ถ้าจะพิจารณาก็เพื่อรวบรวมพระธรรมคำสอน ให้เป็นหลักฐาน แต่ที่ยิ่งไปกว่านั้นก็เพื่อแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งพระองค์มีแก่ตน ๆ ในหนหลัง นี้เป็นประการต้น ประการต่อไป ควรใส่ใจข้อความในตอนที่ว่า เมื่อพระสงฆ์ประชุมกันตกลง ว่าจะทำสังคายนาที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต แขวงเมืองราชคฤห์แล้ว พระสงฆ์ทั้งหลายต่างก็แยกย้ายกัน พระอานนท์ก็พาพระภิกษุสงฆ์มุ่งหน้าไปยังเมืองสาวัตถี ซึ่งเป็นที่

ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยส่วนมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ พระเชตวันมากกว่าแห่งอื่น โดยกำหนดถึง ๒๕ พระวัสสา เมื่อพระอานนท์ไปถึงยังพระเชตวันแล้ว ตามตำนานท่านกล่าวว่า ถึงที่เคยหมอบ พระเถระก็หมอบ ถึงที่เคยคลาน พระเถระก็คลาน ถึงที่เคยถวายงานพัด พระเถระก็พัด คล้ายกับเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์นั้นยังทรงพระชนม์อยู่

วัตตจริยาปฏิปทาของพระอานนท์พุทธอนุชานี้ เป็นที่ควรระลึก ควรคำนึง แก่บรรดาศิษยานุศิษย์ ญาติและมิตรทั้งหลายว่า พระอานนท์มีความเคารพ ความยำเกรงในสมเด็จพระบรมโลกเชฏฐ์แม้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ก็ยังถวายงานพัด ยังหมอบ ยังคลานอยู่ เราท่านทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เป็นศิษยานุศิษย์ของพระคุณท่าน มีความเคารพ มีความนับถือ มีความยำเกรง ในพระคุณท่านโดยอาการใด เราก็จกเคารพนับถือ ยำเกรงในพระคุณท่านอย่างนั้น ๆ นี้จัดเป็นธรรมเนียมที่ดี มีท่านพระอานนท์ปฏิบัติมาแล้วเป็นตัวอย่าง

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ได้ปฏิบัติศาสนกิจอันเป็นหน้าที่ของเณร ของพระ ของเจ้าอาวาสและเจ้าคณะในจังหวัดนี้มาโดยลำดับ จนกระทั่งถึงมรณภาพแล้ว อาศัยคุณงามความดีที่พระคุณท่านได้ปฏิบัติมา ที่ได้รักษาความดีในหน้าที่ จะเป็นหน้าที่ของพระก็รักษาโดยดี จะเป็นส่วนเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะ ได้แก่เจ้าคณะอำเภอหรือเจ้าคณะจังหวัด ก็รักษาหน้าที่นั้น ๆ ด้วยดี มีความยำเกรงเจ้าคณะผู้บังคับบัญชา มีความเคารพบูชาพระอุปัชฌาย์อาจารย์ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ปฏิบัติตามโอวาทคำสอนของพระอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นลำดับ ๆ มา จึงได้เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนาตามตำแหน่งหน้าที่จนถึงมรณภาพเป็นที่สุด จึงนับว่าพระคุณท่านได้รักษาความดีของพระคุณท่าน เสมือนหนึ่งเกลือรักษาความเค็ม ดังกระทู้ธรรมที่ได้รับรางวัล ฉะนั้น แม้เมื่อพระคุณท่านล่วงลับดับไปแล้วเช่นนี้ คุณความดีของพระคุณท่านยังตรึงตราอยู่ไม่รู้ลืม ยังเป็นเครื่องเตือนใจให้บรรดาศิษยานุศิษย์ญาติและมิตรระลึกถึงอยู่ต่อไป สมดังเทศนานัยที่พระบรมศาสดาประทานไว้ว่า

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหึสา สญฺญโม ทโม

ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ คือ ความสัตย์ ๑ ธรรมะ ๑ ความไม่เบียดเบียน ๑ ความสำรวมกายวาจา ๑ ความหักอารมณ์ข่มจิต ๑ มีอยู่ในผู้ใด

เอตทริยา เสวนฺติ เอตํ โลเก อนามตํ

พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมสมาคมกับบุคคลนั้น ธรรมทั้ง ๕ ประการนั้น เป็นธรรมที่ไม่ตายในโลก

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ มีสัจจะคือประพฤติความจริงทั้งกาย วาจาและใจ มีธรรมะคือความซื่อตรง ซื่อสัตย์ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความเคารพยำเกรง เชื่อฟังผู้บังคับบัญชา มีสัญญมะ คือสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมจิต มีอหิงสา คือความไม่เบียดเบียนผู้หนึ่งผู้ใด ตลอดจนสัตว์อื่นไม่ให้เดือดร้อน มีทมะ คือความหักอารมณ์ข่มใจได้ ในเมื่อถึงคราวต้องการขันติ ก็อดทนต่ออารมณ์ข่มใจไว้ ไม่แสดงอาการอย่างหนึ่งอย่างใดให้ปรากฏ

ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้ร่างสรีระของพระเดชพระคุณจักแตกสลายไปแล้วก็ตามที แต่ธรรมที่พระเดชพระคุณได้ปฏิบัติบำเพ็ญมา หรือคุณความดีที่พระเดชพระคุณได้ดำเนินมาแล้ว ยังคงอยู่ปรากฏให้ชาวโลกดูและศิษยานุศิษย์เห็นเป็นทิฏฐานุคติ ดังแสดงมา ด้วยประการดังนี้

ในอวสานกาลเป็นที่สิ้นสุดกระแสพระธรรมเทศนานี้ ขอคณะท่านเจ้าภาพมีคุณนายลูกอินทร์ เป็นประธานและมวลญาติมิตรศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จงรวบรวมกุศลทักษิณานุปทานส่วนเปตพลี ที่ได้บำเพ็ญให้เป็นไปในครั้งนี้ อุทิศถวายแด่ดวงวิญญาณของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เพื่อให้ได้รับสุขสมบัติในสัมปรายภพนั้น

อิมินา กตปุญฺเญน ด้วยบุญกรรมที่ท่านทั้งหลายบำเพ็ญเป็นเปตพลี โดยกตัญญูกตเวทิตาธรรมในพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และด้วยอำนาจบารมีธรรมอันเป็นส่วนเมตตาและกรุณา

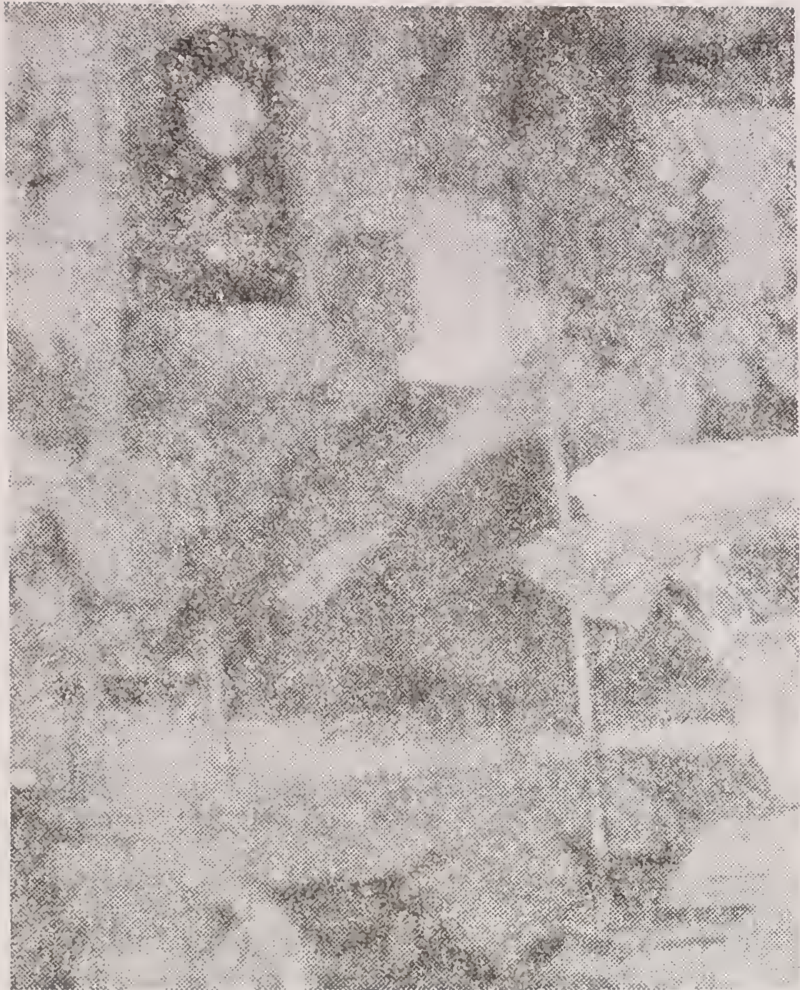
และสุจริตธรรมที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ได้บำเพ็ญมา ตั้งแต่ต้นจนอวสาน จงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลาย ประสบอิฏฐวิบูลย์ มนุญญผล ชนม์สุขทุกประการ

รับประทานวิสัชนาพระธรรมเทศนาทักษิณานุปทานกถา สมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

เกิดเป็นคนควรหวังอย่ายั้งหยุด
ใจจ่อจุดแน่แน่วในแนวหมาย
หวังไว้เถิดหวังยั่งยืนอย่าคืนคลาย
ปราชญ์ทั้งหลายสมหวังเพราะตั้งใจ

กตัญญูกตเวทิตากถา

พระราชสุวรรณโสภณ

วัดสุวรรณดาราราม

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แสดงในงานสัตตมวาร ที่ ๓

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๕

คณะสงฆ์อำเภอวังน้อย เป็นเจ้าภาพ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เกวลา เอสา ภิกฺขเว ยทิทํ สปฺปุริสภูมิ กตญฺญูกตเวทิตาติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักรับประทานแสดงพระธรรมเทศนา กตัญญูกตเวทิตากถา พรรณนาความเป็นไปในหลักกตัญญูกตเวทิตา อันเป็นสัญญลักษณ์หลักแห่งสัปปุรุษชนคนดีในพระพุทธศาสนา เพื่ออนุโมทนาแก่กุศลทักษิณานุปทาน เนื่องในโอกาสที่คณะสงฆ์อำเภอวังน้อย อันมีพระครูพิสิษฐ์จันทรคุณ เป็นประธาน ได้มีจิตศรัทธามาประกอบกุศลทักษิณานุปทานกิจ อุทิศส่วนกุศลแด่หลวงพ่อเทพวงศาจารย์ ในสัตตมวารที่ ๓ เพื่อประกอบกองกุศลส่งไปสนองประคองดวงวิญญาณแห่งท่านผู้มีพระคุณในฐานะเป็นเจ้าคณะจังหวัด ได้ปกครองพระภิกษุสามเณรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่คณะสงฆ์เป็นลำดับมา ราวกะบิดากับบุตร สุดจะกล่าวให้เห็นตามเป็นจริงได้ บัดนี้เจ้าคุณท่านได้ถึงมรณภาพ ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร เป็นจักรวาลที่กว้างใหญ่ สำหรับแสวงหาความสงบพบความสงัด ดำเนินชีวิตด้วยสุปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามีจิปฏิบัติ จวบจนสุด

ชีวิตแห่งพรหมจรรย์ ยังความโศกศัลย์แก่มวลบรรดาศิษย์ มิตรญาติ ไม่ขาดสาย ภายใต้การปกครองของท่าน แต่ก็เป็นหลักสภาวธรรมตามเป็นจริง อันใคร ๆ จะแย้งค้านไม่ได้ เมื่อมีเกิดไม่เกิดเปล่า ย่อมพกเอาความตายติดมาด้วยทุกรูปทุกนาม ปัญญาชนได้พิจารณาดังนี้แล้ว ย่อมไม่โศกสลดเศร้าหมองในเรื่องนี้นัก มุ่งสู่หลักความจริงแห่งสังขาร คือการสลายไปในท้ายที่สุด เมื่อได้พิจารณาดังนี้แล้ว พึงตั้งตนไว้ในหลักอปัณณกปฏิปทา คือ ดำเนินชีวิตอย่าให้ผิดพลาด ต้องประคองชีวิตให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ในหลักทางพระพุทธศาสนา พระเดชพระคุณท่านหลวงพ่อเทพวงศาจารย์ ได้ประดิษฐานชีวิตไว้ในประโยชน์ใหญ่ เป็นคุณแก่พระศาสนา ดำรงตำแหน่งการปกครองสงฆ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้ราบรื่นเรียบร้อยมาตามลำดับ ให้ความเป็นธรรมแก่บรรดาพระภิกษุสงฆ์สามเณรมาเป็นอย่างดี ข้อนี้เป็นเครื่องประทับใจ แก่บรรดาคณะสงฆ์และศิษยานุศิษย์ มิตรและญาติจึงปรากฏว่ามิได้ขาดการบำเพ็ญกุศลเป็นลำดับมา ในเพราะเราทั้งหลายมารักกายเสียดายดี ในเพราะท่านต้องจำพรากจากเราไป ส่วนในด้านกาย เราได้แก้ไขด้วยหยูกยามดหมอเพื่อชลอร่างกายของพระคุณท่านไว้เป็นที่พึ่งอาศัยของเราท่านทั้งหลาย ที่เป็นศิษยานุศิษย์ มิตรและญาติ แต่ก็น่าอนาถแก้ไม่ได้ พ้นวิสัยกำลังยา จำต้องมรณาไปตามคติของสังขาร แต่จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่ฝังเหลืออยู่คู่กับโลกนี้ ก็คือความดีอันเป็นสารัตถประโยชน์ ย่อมอยู่คู่กับโลกนี้ โดยพระบาลีปรากฏว่า

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ

รูปร่างกายของสัตว์ย่อมแตกทำลายไป ส่วนชื่อและคุณความดีย่อมอยู่ยังโลกนี้

อันวัวควายตายแล้ว ได้หนังเขา กุญชรเล่าได้งาไว้โชว์ใช้ ทะเลแห้งได้เกลือเพื่อกินไป คนเราไซร้ได้อะไรเมื่อตายลง พระเดชพระคุณท่านได้สร้างไว้มากเต็มวัด เต็มจังหวัด เราเล่าได้สร้างอะไรไว้เป็นที่เชิดชูฟูใจบ้าง ไถ่ถาม ถากถางตัวเราบ้างก็จะเป็นทางดีแก่ตัวเราเอง ด้วยความสำนึกในความดี ธรรมะที่เป็นกตัญญูกตเวที จึงปรากฏขึ้นในวันนี้

อันธรรมดาคนดีทั้งหลายได้รับความดีจากใครได้แล้ว ย่อมหาโอกาสตอบแทนอยู่เสมอ การตอบแทนนี้มิใช่เรื่องง่าย พูดง่ายทำยาก เพราะการทำต้องพร้อมด้วยไตรทวาร ส่วนการทำเพียงทวารเดียวก็ไม่สำเร็จ คือพูดเท่านั้น คณะสงฆ์อำเภอวังน้อยบำเพ็ญพร้อมด้วยไตรทวาร จัดการบำเพ็ญทักษิณานุปทาน สำเร็จตามระเบียบโดยสมบูรณ์ เป็นการเกื้อกูลแก่พระสงฆ์ด้วย ช่วยให้เกิดกำลังในพระพุทธศาสนาอีกโสดหนึ่งด้วย อนึ่ง วิสัยของสัปปุริสชนคนดีในพระพุทธศาสนา ย่อมแสวงหาทางสนองตอบดังกล่าวแล้ว เป็นการแสดงออกซึ่งนิสัยสืบสนองให้ปรากฏอยู่เสมอ

ตามที่คณะสงฆ์อำเภอวังน้อยได้ตระหนักในพระคุณของพระเดชพระคุณท่านนั้น ก็เป็นการแสดงความดีของตนให้ปรากฏ เพราะว่าคนดีย่อมเห็นความดีของผู้อื่นและสิ่งอื่น ถ้าคนชั่วย่อมมองไม่เห็นความดีของผู้อื่นและสิ่งอื่น เหมือนมีตา แต่ตามีผ้าบังเสีย ย่อมมองไม่เห็นอะไร ฉะนั้น อันคุณความดีแห่งพระคุณท่านนั้น จะพรรณนาให้จบด้วยเวลาอันสั้นย่อมยาก

แต่จะยกมาบรรยายโดยย่อพอควรแก่เวลา ตัดเอาเพียงท่านย้ายมาจากวัดตองปุ มาครองวัดพนัญเชิงนี้ โดยดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ท่านได้ตั้งปณิธานว่า "วัดพนัญเชิงนี้ต้องเอาให้เจริญเสียที" เมื่อได้ตั้งปณิธานแล้ว พระเดชพระคุณท่านก็เริ่มดำเนินการทำนุบำรุงวัด จัดระเบียบด้านสาธารณูปการเจริญเรียบร้อยดีงาม สมตามปณิธานของท่าน ด้านการศึกษา ก็ส่งเสริมทั้งส่วนนักธรรมและบาลีทั้งแผนใหม่และแผนเก่า ให้เจริญรุ่งเรือง มีมหาเปรียญเป็นอันมาก และท่านเคารพมั่นในปฏิปทาของอุปัชฌาย์อาจารย์ เจริญรอยคล้อยตามโอวาทคำสั่งของอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นอย่างดี และได้สั่งสอนเป็นคติทั่วไปว่า "ไม่ว่าบรรพชิตและคฤหัสถ์ไม่ให้เว้นอิทธิบาท ๔ เมื่อหวังความเจริญต้องมั่นอยู่ในอิทธิบาท ๔ เสมอ" และได้สอนไว้อีกอย่างว่า "ข้าวหุงให้น้อยแต่ให้พอกิน" นี่ก็สอนให้ประหยัดในการกินอยู่ ไม่ให้ฟุ่มเฟือย เป็นโอวาทครอบไปทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ส่วนบรรพชิตนั้นเข้าในหลักว่า "**โภชเนมตฺตญฺญุตา**" รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร แต่พอสมควร ไม่มากไม่น้อยเกินไป เพราะมากอืดอัดสิ้นเปลือง น้อยนักก็อิดโรย ไม่พอหล่อเลี้ยงร่างกาย ทำให้ไม่คล่องตัวทั้งสมองและร่างกาย

สรุปความได้ว่า นับแต่พระเดชพระคุณท่านมาครองวัดพนัญเชิง ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพระอารามด้านถาวรวัตถุให้เข้าสู่ความเจริญ เป็นการพัฒนาโดยสมบูรณ์แบบ ส่วนด้านการศึกษาปกครอง ก็เข้าสู่ความเจริญ เป็นตัวอย่างแก่สำนักเรียนทั้งหลายได้เป็นอย่างดี การปกครองก็ถือเอาเป็นแบบอย่างได้ คือท่านปกครองตัวเองได้ ไม่ลุอำนาจแก่อคติ ๔ มีความเสมอภาค สมานัตตตา เสมอต้นเสมอปลายตลอดมา เรื่องลาภยศไม่ปรากฏว่าอยู่เหนือน้ำใจท่าน เมื่อเราดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่ท่านดำเนินแล้ว ๓ ประการ ก็เอาตัวรอดหรือรอดตัวได้ในชีวิตปัจจุบันนี้

ฉะนั้น จึงคณะสงฆ์อำเภอวังน้อยมาเล็งเห็นแก่นแท้ในพระเดชพระคุณท่าน แม้จะจากไปแล้วแต่ทิ้งไว้ซึ่งสาระแห่งชีวิต อันเป็นผลิตผลทางปฏิบัติของพระเดชพระคุณท่าน อันได้ทิ้งไว้เป็นอมตมรดก จึงได้ยกขึ้นเชิดชูด้วยความกตัญญูกตเวที เพื่อประกาศความดีให้ปรากฏ สมด้วยบทพระบาลีอันตั้งไว้เป็นนิเขปบทเบื้องต้นว่า

"เกวลา เอสา ภิกฺขเว ยทิทํ สปฺปุริสภูมิ กตญฺญูกตเวทิตา"

แปลความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า สัปปุริสชนคือคนดีล้วนนั้น ต้องประกอบไปด้วยกตัญญูกตเวที

ธรรมข้อนี้ไม่ต้องอธิบาย ก็พอเข้าใจกันได้ กตัญญูคือ รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้ว กตเวทีก็ประกาศคุณความดีที่ผู้อื่นกระทำแล้วแก่เรา สำคัญอยู่อย่างเดียว ไม่ค่อยได้ประกาศอำความเสีย ผู้ทำก็ทำไปเท่าไร ๆ ผู้ถูกก็ไม่ประกาศผล ผู้ทำก็ท้อใจ นึกว่าทำไปไร้ผล ที่จริงมีผล เมื่อมีเหตุต้องมีผล มีต้นต้องมีปลาย มีได้ต้องมีเสีย มีอยู่อย่างนี้แน่แท้ มีทั้งแน่ทั้งแท้ เพราะฉะนั้นเรื่องทำดีต้องไม่ท้อ ใครจะประกาศหรือไม่ประกาศ ผลก็มีอยู่ ไม่สูญหายไปไหน สัปปุริสชนจึงสนใจในการทำความดีเป็นนิตย์ มิได้คิดเบื่อในอันจะทำความดี ดังพรรณนามา

ในท้ายที่สุดนี้ อิมินา ปุญฺญกมฺเมน ด้วยบุญกุศลนี้ ซึ่งคณะสงฆ์อำเภอวังน้อยได้บำเพ็ญเนื่องในสัตตมวารที่ ๓ นี้ ขอจงเป็นพลวปัจจัยส่งกุศลสนองแก่ดวงวิญญาณแห่งหลวงพ่อเทพวงศาจารย์ให้สมปณิธานที่คณะเจ้าภาพต้องประสงค์ทุกประการ รับประทานแสดงพระธรรมเทศนาในกตัญญูกตเวทิตากถา สมควรแก่เวลา ขอยุติพระธรรมเทศนาเพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ศิษย์อนุสรณ์

ความหลัง

พระเทพโสภณ (นิยม ฐานิสฺสโร ป.ธ. ๙)
วัดชนะสงคราม
เจ้าคณะตรวจการภาค ๑๓

ในการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ครั้งนี้ คณะศิษย์ตกลงกันว่าจะพิมพ์หนังสือเป็นบรรณาการแก่ผู้มาร่วมพระราชทานเพลิงสักเล่มหนึ่งตามธรรมเนียมนิยม เพื่อสนองพระเดชพระคุณท่านตามสติปัญญา และตกลงกันว่า ใครจะเขียนเรื่องอะไรก็ได้สุดแต่ถนัด

ข้าพเจ้าก็มีส่วนต้องเขียนด้วยเหมือนกัน ในฐานะอันเตวาสิกและสัทธิวิหาริก เพราะเคยเป็นเด็กเป็นเณรอยู่กับท่านที่วัดตองปุประมาณ ๕ ปี และเมื่อถึงคราวอุปสมบทท่านก็เป็นอุปัชฌาย์ ข้าพเจ้ารู้ตัวดีว่าสติปัญญาในการเขียนมีน้อย ทั้งเวลาเขียนก็มีน้อย จนกระทั่งผู้จัดพิมพ์ต้องเร่งเช้าเร่งเย็นก็ว่าได้ เพราะคนอื่น ๆ เขาเอาเรื่องส่งโรงพิมพ์หมดแล้ว เหลืออยู่แต่ของข้าพเจ้าเท่านั้น

ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อข้าพเจ้าอยู่วัดตองปุเมื่อประมาณ ๓๐ ปีที่แล้วมา ขณะนั้นท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ (พระเทพวงศาจารย์) ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูโบราณคณิสสร เป็นเจ้าอาวาสวัดตองปุและเจ้าคณะแขวงกรุงเก่า (เจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา) ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนบาลีนักธรรมขึ้นที่วัดตองปุ มีพระเณรและศิษย์เล่าเรียนกันประมาณ ๔๐ – ๕๐ รูปทุก ๆ ปี และปีหนึ่ง ๆ สอบได้ไม่น้อยกว่า ๘๐ หรือ ๙๐ % เฉพาะปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ข้าพเจ้าสอบ น.ธ. ตรี ทั้งสำนักเรียนส่งเข้าสอบ ๑๖ รูป ในปีนั้นสอบได้หมด ที่เรียกกันว่าได้ยกชั้น ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ข้าพเจ้าสอบ น.ธ. โท ทั้งสำนักเรียนรวม ๑๕ รูป โดยที่เณรแต้มสึกเสีย ๑ รูป

ในปีนั้นสอบได้ยกชั้นอีก พ.ศ. ๒๔๘๒ นักเรียนนักธรรมชั้นเอก ส่งเข้าสอบ ๑๒ รูป สอบได้ ๑๐ รูป สอบตก ๒ รูป ในปีการศึกษานั้น ส่งนักเรียนบาลีเข้าสอบเปรียญ ๓ ประโยค ๗ รูป สอบได้ ๕ รูป สอบตก ๒ รูป

การศึกษาบาลีนักธรรมของวัดตองปุในสมัยนั้น นับว่ามีความเจริญพอสมควร ตามฐานะของสำนักเรียนในต่างจังหวัด เท่าที่นำมาเขียนนี้ ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจศิษย์เก่าวัดตองปุ และเป็นเครื่องเทียบเคียงของท่านผู้อ่าน การที่นักเรียนสำนักวัดตองปุสอบได้มากสอบตกน้อยนี้ มิใช่ท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์เป็นผู้สอนหรือเป็นครูอาจารย์แต่อย่างใด เพราะแม้แต่นักธรรมชั้นตรีท่านก็ไม่ได้สอบ แต่อาศัยที่ท่านเป็นผู้ดำเนินการและได้สหายร่วมใจทั้งพระและคฤหัสถ์ที่สนใจใฝ่ความเจริญในการศึกษา

ในฝ่ายพระ มีพระฐานานุกรมช่วยดำเนินการคือ พระปลัดยม (ลาสิกขาแล้ว ต่อมาภายหลังถึงแก่กรรม) ทำหน้าที่ช่วยการปกครอง ควบคุมโรงครัว อาหารการขบฉัน พระสมุห์แปลก (ลาสิกขาแล้ว) ทำหน้าที่ช่วยปกครองเณรและควบคุมการศึกษาแผนกนักธรรม พระใบฎีกาผ่อง (ลาสิกขาแล้ว) ทำหน้าที่เลขานุการและช่วยสอนนักธรรม ในระยะต่อมาพระมหาทองหล่อ อุตฺตโม ป. ธ. ๕ (มรณภาพแล้ว) และพระมหาไวทย์ มุตฺตกาโม ป.ธ. ๕ (พระครูสาธุกิจโกศล เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน) เป็นครูสอนบาลี

ในฝ่ายคฤหัสถ์ ก็มีอาจารย์มหา เชื่อ หอมสนิท เปรียญ ๕ สำนักวัดอนงคาราม ซึ่งได้ช่วยควบคุมการสอนตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งตั้งสำนักเรียนเป็นปึกแผ่น อีกสองท่านที่จะเว้นกล่าวเสียมิได้ คือ โยมตาผิว และโยมยายมา ซึ่งต้มน้ำปลาส่งพระเณรและเด็กวัดตองปุประมาณ ๓ วันต่อ ๑ ไหกระเทียม และบรรดาชาวบ้านกุฎีสูง บ้านเกาะ บ้านม้า คลองเมืองและบ้านอื่น ๆ อีกหลายท่านเป็นผู้ให้กำลังเกี่ยวแก่อาหารการขบฉัน

การตั้งสำนักเรียนบาลีนักธรรมในหัวเมือง มีปัญหาร้อยแปดพันเก้า ไม่เหมือนกับส่วนกลาง คือนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ที่ว่ามีปัญหานั้น ปัญหาใหญ่ ๆ คือ **มีนักเรียนไม่มีครู มีครูแล้ว ไม่มีนักเรียน หรือครูสอนบ้างไม่สอนบ้าง นักเรียนก็เรียนบ้างไม่เรียนบ้าง** ผลที่สุดก็เลิกกันไป

แต่โดยที่ท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์แบ่งงานโดยเหมาะสมแก่หน้าที่บุคคล และท่านคอยเอาใจใส่ คอยสอดส่องดูแล เช่นเวลาเรียน ท่านจะไปดูการเรียนของนักเรียนเสมอ ๆ ใครตั้งใจเรียนบ้าง ใครขาดเรียนบ้าง ยกย่องผู้ที่ตั้งใจเล่าเรียน ตำหนิผู้เกียจคร้าน ให้รางวัลแก่ผู้เรียนดี

ในวันสิ้นวิคคือวันสุดสัปดาห์เรียน จะแจกน้ำมันก๊าดแก่นักเรียนทุกรูปทุกคน ประมาณคนละ ๑ ขวดเล็ก เวลากลางคืน บังคับให้เณรและเด็กท่องหนังสือทุกคน โดยนั่งรอบหอฉันและโรงเรียนปริยัติธรรม กำหนดเวลาตั้งแต่ ๑ ทุ่ม ถึง ๓ ทุ่มทุกวัน และท่านเดินตรวจดูว่าใครท่องหรือไม่ท่องเป็นประจำ เมื่อได้เวลาแล้วบังคับให้นอน เช้าจะมีเวรกวาดเช็ดถูหอฉันโดยมีพระเป็นผู้ควบคุมเด็กที่ถึงวาระเวรทำความสะอาดทุก ๆ เช้า และเด็กนั้น ๆ จะต้องนั่งประจำที่คอยประเคนและรับใช้พระ

เวลาฉัน พระเณร ฉันรวมหมดทั้งวัด ผู้ใดจะได้อาหารมาจากทางไหน ทางเรือก็ตาม ทางบกก็ตาม ต้องนำมารวมที่หอฉันแล้วแบ่งปันเสมอ ๆ กัน ถึงจะเกินเลยไปบ้างก็เป็นส่วนเล็กน้อย ในขณะฉัน วงใดอาหารพร่อง ท่านจะแบ่งอาหารที่ท่านฉันอยู่แจกจ่ายไปทันที

หลังจากฉันเสร็จแล้ว ท่านขึ้นนำอนุโมทนา ยถา -- สัพพี เป็นประจำมิได้ขาด เมื่อพระเสร็จอนุโมทนาแล้ว เณรจะอนุโมทนาต่อทันที เมื่อข้าพเจ้าเป็นเณร เห็นเป็นเรื่องธรรมดา ๆ แต่เดี๋ยวนี้ได้คิดว่ามิใช่เรื่องธรรมดา เป็นเรื่องของพระโดยตรง ถ้าพระเณรฉันแล้วไม่ยถาสัพพี ต่างสลัดมือลุกไป ๆ จะต่างอะไรกับชาวบ้าน ใครจะล้างถ้วยล้างจานให้ แต่ที่ชาวบ้านเขาจัดอาหารดี ๆ มีรสประจงถวาย ฉันเสร็จแล้ว เขาทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ด้วยเต็มใจ เพราะเขาต้องการบุญ แต่ถ้าพระเณรไม่ทำตนให้เป็นนาบุญแล้ว ชาวบ้านจะได้บุญจากพระเณรที่ตรงไหน เพราะเหตุนี้กระมัง ท่านจึงนำพระเณร ยถา — สัพพี ทุกวัน ๆ ถึงจะมีคนฟังหรือไม่ก็ตาม โดยตั้งใจให้ผู้ที่เขาทำบุญตักบาตรนั้น ๆ มีความสุขความเจริญ

ต่อจากนั้น ประมาณ ๒ โมงเช้า จะมีสัญญาณระฆังทำวัตรไหว้พระเช้าทุก ๆ วัน มิได้ขาด มีเรียกชื่อพระเณรเป็นประจำวัน ผู้ใดขาดบ่อย ๆ ท่านจะใช้ให้พระเณรรูปใดรูปหนึ่งไปตามมาตักเตือนว่ากล่าวสั่งสอน แม้ข้าพเจ้าก็ถูกตาม ถูกว่า บ่อยครั้งเหมือนกัน ในเวลานั้นข้าพเจ้าอายุราว ๑๓ – ๑๕ ปี เมื่อได้ยินเสียงระฆังทำวัตรเช้า – เย็น แล้วรู้สึกเบื่อหน่ายเต็มที่ ไม่เคยได้รับความอาจหาญร่าเริงเลย เพราะดังขึ้นมาครั้งใดก็ โยโส ทุกที กว่าจะสวดมนต์ไหว้พระจบประมาณ ๒๐ – ๒๕ นาที แต่ดูช่างนานเสียจริง ๆ เมื่อยแล้วเมื่อยอีก มือที่ประสานกันอยู่ก็ไม่เรียบร้อย บางทีอ่อนห้อยตกลงมา บางทีพอทำวัตรไปสักพักยังไม่ทันสำเร็จ แอบกราบแล้วออกมาเสียก่อน จะทนอยู่ให้จบเจียนจะขาดใจ ช่างเป็นความลำบากยากเย็นแสนเข็ญเสียจริง ๆ

ในสมัยนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าการทำวัตรสวดมนต์เป็นเรื่องไม่สำคัญ แต่มาขณะนี้ เห็นว่าเป็นหน้าที่ของพระเณรโดยตรง เป็นหัวใจของวัด เป็นหลักของพระศาสนา พระเณรถ้าละเลยการทำวัตรสวดมนต์ จิตใจก็เหินห่างธรรมะ การปฏิบัติก็ย่อหย่อน มุ่งแต่จะทำตามที่ตนพอใจเท่านั้น จะได้หรือเสียไม่รับรู้ รู้แต่เพียงอย่างเดียวว่า ขอให้ข้า ฯ อยู่อย่างเสรีก็แล้วกัน เรื่องอื่นไม่ใช่หน้าที่ ถ้าพระลูกวัดเป็นเช่นนี้ มิว่าวัดใดอารามใด เป็นความหนักใจของสมภารทุกวัดทุกอาราม ประหนึ่งว่าจะบ่งบอกถึงสมรรถภาพของเจ้าอาวาส หย่อนการปกครองพระเณรไม่เคารพเชื่อถือ บังคับใครไม่ได้ มีปมด้อยในตัว ฯ ล ฯ ทำให้เป็นความหนักใจของสมภารยิ่งกว่าการเทินของหนักไว้ ของที่มีน้ำหนัก พอวางเสียแล้วน้ำหนักก็ลดทันที จะเหลืออยู่บ้างก็เพียงความอ่อนเพลียละเหี่ยใจเท่านั้น แต่ถ้าเรื่องหนักใจ ตราบใดที่ยังแก้เรื่องนั้นไม่ตกจะต้องหนักใจอยู่ตราบนั้น หรือยิ่งเพิ่มน้ำหนักทำให้กลัดกลุ้มมากขึ้น

ถ้าสมภารเป็นเช่นนั้น ชาวบ้านทั้งหลายจะเกิดความหนักใจขึ้นว่า สมภารวัดเราฉันแล้วก็ไม่ทำอะไร กิจวัตรไหว้พระสวดมนต์ก็ไม่เอาใจใส่ วัดวาอารามร่วงโรยลงไปทุกวัน ๆ ไม่ช้าก็คงพังหมดทั้งวัด เรามีลูกมีหลานถึงคราวบวชต้องให้ไปบวชวัดอื่น ขืนบวชวัดนี้ก็เห็นจะไม่ได้อะไร จะงมโง่อยู่เท่านั้น มีแต่จะบาปหนักยิ่งกว่ายังไม่ได้บวช

ในสมัยก่อนนั้น การไหว้พระสวดมนต์นิยมกันว่าเป็นภาวนาอย่างหนึ่ง คือสมถภาวนา เป็นบุญเป็นกุศลแก่พระผู้สวดและญาติโยมผู้ฟัง เช่นเวลาพระท่านอยู่ปริวาส ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า พระอยู่กรรม พอพลบค่ำท่านจะประชุมกันสวดมนต์ เพื่อมิให้จิตกังวลในเรื่องอื่น ๆ ชาวบ้านก็พากันไปฟังพระสวดคืนละมาก ๆ ถึงจะไม่รู้เรื่องแต่ก็ได้รสคือความสบายใจ นับว่าเป็นบุญกุศลอย่างหนึ่ง เพราะทำใจให้เป็นสุขได้

จะต้องเป็นเพราะเหตุนี้แน่นอน ท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์จึงเร่งรัดให้พระเณรเล่าเรียนทุกรูป บังคับให้ทำวัตรไหว้พระสวดมนต์ทุกเช้าเย็น พระเณรรูปใดประพฤติย่อหย่อน ก็ถูกตำหนิทั้งเป็นส่วนตัวและในที่ประชุม ทั้งนี้ก็เพื่อปรับระดับพระให้เป็นพระเท่ากัน เณรให้เป็นเณรเหมือนกันนั่นเอง

เวลาเย็นประมาณ ๕ โมงเย็น เสียงระฆังจะดังขึ้น พระเณรจะประชุมกันทำวัตรไหว้พระสวดมนต์ต่อจากทำวัตรพอควร หลังจากพระเณรทำวัตรเย็นแล้ว เด็ก ๆ จะต้องทำวัตรเย็นอย่างพระเณร แต่มีบทสวดน้อยกว่า โดยมีสัญญาณระฆังเล็กตีดังขึ้น เด็กทุกคนจะต้องมาทำวัตรพร้อมกันที่หอสวดมนต์ เมื่อเสร็จแล้ว จึงจะต่างคนต่างไปได้ เวลาวัน ๗ ค่ำ และ ๑๔ ค่ำ จะต้องได้รับฟังโอวาทจากพระอาจารย์ผู้ควบคุมเป็นประจำ

สิ่งที่ข้าพเจ้าลืมไม่ได้ และระลึกอยู่เสมอ ๆ เพื่อประกอบวิธีดำเนินการรับธุระพระศาสนา คือ

๑. การตำหนิผู้ย่อหย่อนด้วยหวังดี

๒. การยกย่องผู้ประพฤติดี มีความขยันหมั่นเพียร

๓. ความเมตตาปรานี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แจกลาภผลที่ท่านได้มาแก่พระเณรเด็กทุก ๆ คน แม้แต่นิตยภัต (เงินเดือน) ที่ท่านได้รับ ท่านก็ให้แก่อาจารย์ผู้สอนปริยัติธรรม

บัดนี้ พระเดชพระคุณผู้เสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรใหญ่ อันสมบูรณ์ด้วยกิ่งก้านใบสาขา ถูกพายุร้ายพานพัดให้โค่นลงคงประจักษ์ตา ทิ้งร่มเงาให้นกกาได้ระลึกเห็นเป็นความหลังว่า **พระเดชพระคุณ** พระเดชพระคุณ พระเดชพระคุณ.

สำนึก – รำลึก

ใน

พระเดชพระคุณ พระเทพวงศาจารย์ หลวงพ่อวัดพนัญเชิง

จากสระบุรี มาเป็นคนดี ศรีอยุธยา

นับถอยหลังย้อนไปประมาณ ๓๐ กว่าปี เคยได้ยินได้เห็น ชื่อเสียง ของหลวง พ่อใน นาม พระครูแกรบ้าง พระครูโบราณ ฯ บ้าง ต่อมาก็ได้รู้ได้เห็นอีกว่า ท่านเจ้าคุณแกร ท่านเจ้าคุณโบราณ ฯ ความรู้สึกในขณะนั้นเป็นผู้น่าเคารพยำเกรงเป็นอย่างยิ่ง จนกระทั่ง ท่านอาจารย์วัดศรีอุทัย เสาไห้ สระบุรี พร้อมทั้งโยมและโยมทายกวัด ได้นำมาฝากให้อยู่ กับหลวงพ่อ ณ วัดตองปุ จะเป็นเพราะตัวเราเองมีบุญน้อยอยู่บ้าง จึงอยู่กับหลวงพ่อได้เพียง เจ็ดวันเท่านั้น **ร้องไห้กลับบ้านเสียนี่** ทั้ง ๆ ในความรู้สึกนั้น อยากอยู่กับหลวงพ่อนาน ๆ คงจะเป็นเพราะหลวงพ่อเป็นผู้น่าเคารพยำเกรง และน่าเกรงกลัวมาก จึงอยู่กับท่านได้เพียง เท่านั้น ในตอนหลัง ๆ เมื่อได้ใกล้ชิด ได้ไปเคารพกราบไหว้ท่านแล้ว จึงรู้ว่า หลวงพ่อเป็น ผู้ มีน้ำใจที่เปี่ยมด้วยพรหมวิหารยิ่ง สมกับเป็นพระเถระผู้ใหญ่ของจังหวัด การงาน การ พระศาสนาที่ท่านมีหน้าที่อยู่นั้น หลวงพ่อทำไป ปฏิบัติได้ ด้วยจิตใจที่กอปรด้วยเมตตากรุณา เป็นส่วนใหญ่ ถ้าจะพูดว่า หลวงพ่อใช้พระคุณมากกว่าพระเดช ก็คงจะไม่ผิดนัก ดังนั้นส่วน มากจึงยกย่องท่านไว้เป็นพระเถระผู้ใหญ่ ชั้น "**ปูชนียบุคคล**" ควรแก่การเคารพกราบไหว้

อนึ่ง ในแนวปฏิบัติ และปฏิปทาของหลวงพ่อนั้น ก็พอจะยึดถือเอาเป็นแบบอย่างใน การปฏิบัติภารกิจในส่วนต่าง ๆ ได้ จึงเป็นที่ปลาบปลื้มยิ่งนักมิใช่หรือ ที่หลวงพ่อ จากสระบุรี มาเป็นคนดี แห่งศรีอยุธยา

ด้วยความสำนึก — รำลึกในพระคุณของหลวงพ่อ

พระราชสุธี (หนู อโนมปญฺโญ ป.ธ. ๘)

วัดสระเกศ

เจ้าคณะอำเภอบางกะปิ

นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

กตัญญุตานุสรณ์

พระครูสาธุกิจโกศล (ไวทย์ มุตตกาโม ป.ธ. ๕)
วัดศาลาปูน
เจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา

จำเดิมแต่ พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระเทพวงศาจารย์ มรณภาพมาจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ กำหนดวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๑๕ บรรดาศิษยานุศิษย์พระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตลอดจนข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ได้พร้อมใจกันจัดงานครั้งนี้ ข้าพเจ้าในฐานะเป็นศิษย์ผู้ใกล้ชิด รู้สึกปีติปราโมทย์กุศลกรรมครั้งนี้เป็นอันมาก จึงขอแสดงความขอบคุณและขอบใจในไมตรีจิตครั้งนี้ โดยทั่วกันทุกคนและเป็นโอกาสอันดีที่ข้าพเจ้าจะได้ตอบสนองพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ โดยการเสนอเรื่องที่ข้าพเจ้านึกได้เท่าที่จะมีเวลาพอ คือเรื่อง **ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์ และการแสดงซึ่งกตัญญูกตเวที** ที่จริงเรื่องนี้ใคร ๆ ก็รู้ ในบรรดาท่านผู้เป็นปราชญ์ แต่โอกาสของคนที่ไม่ทราบชัดก็ยังมี จึงขอเสนอข้อคิดเห็นเป็นบางประการ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจในยามนี้

ปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับกันว่า จิตใจของชุมชนส่วนมาก ว้าวุ่นด้วยเรื่องความเป็นอยู่มากมาย ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ขอเสนอว่า เพราะจิตใจของคนนั้นร้อนรน ในสิ่งที่ตนไม่มีไม่เป็น ก็อยากมีอยากเป็น โดยกว้างก็คือ ความต้องการหรือความปรารถนาของคนไม่มีสิ้นสุดก็ได้ ทั้งนี้ เพราะคนโดยมากหาครูอาจารย์ที่แท้ยังไม่ได้ ครูอาจารย์ที่ว่านี้ คือบรมครูหรือปรมาจารย์ในปัจจุบันไม่มี ในอดีตมีอยู่ คือบรมครูพระพุทธเจ้าเท่านั้น เรื่องของพระพุทธเจ้าจะไม่กล่าว เพราะท่านอยู่เหนือโลก ว่ากันแค่ครูอาจารย์ในโลกนี้ก่อน

ผู้ให้ความรู้วิชาการทุกอย่างแก่เรา เราเรียกว่า ครู

ผู้อบรมแนะนำพร่ำสอนให้รู้อะไร ๆ เกือบจะทุกอย่างที่มนุษย์จะพึงรู้ ตลอดจนอบรมฝึกฝนนิสัยที่ดี เราเรียกกันว่า อาจารย์

สมัยใหม่ อาจารย์ มีทั่วเกือบทุกหัวระแหง บรรดาคณาจารย์ต่าง ๆ มีมากเกินประมาณ แต่ยังไม่มีอาจารย์สำนักไหน ที่พอจะยอมรับนับถือได้สนิทใจเท่าที่ควร โดยมากเป็นคณาจารย์ที่เรียกขานกันไปตามเรื่อง จึงมีเหตุการณ์แปลก ๆ เกิดขึ้นดังที่รู้ ๆ กัน ดังนั้นความสัมพันธ์ฐานะศิษย์อาจารย์แท้จริงจึงมีเป็นส่วนน้อย ข้อนี้เป็นประเด็นสำคัญ ที่ผู้รู้จะต้องช่วยกันคิด และปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ไม่ใช่พูดกันไปพูดกันมา แล้วไม่มีผลอะไรเกิดขึ้น หลักใหญ่อยู่ที่ว่าครูอาจารย์ของเรานั้น มีความสำคัญอย่างไร ความสำคัญที่ว่านั้น อยู่ที่ตัวครูอาจารย์จะต้องมีหลักปฏิบัติมั่นคง คือดำรงตน จิตใจ อยู่ในคุณธรรมอันดีงาม ได้แก่ความมีใจแน่วแน่ ไม่เอนเอียงในอคติจนเสียหลัก พูดง่าย ๆ ก็คือทรงกายทรงใจด้วยความรับผิดชอบต่อศิษย์ของตน ถ้าครูอาจารย์ปราศจากความรับผิดชอบต่อศิษย์ของตนแล้ว ความสำคัญก็ไม่มี ปัจจุบันความสำคัญต่าง ๆ ไม่ว่าระดับไหน ดูเป็นเรื่องที่หายาก จับหลักที่แท้จริงแน่นอนไม่ค่อยได้ จะด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม คนระดับครูอาจารย์จะต้องยึดหลักปฏิบัติประจำชีวิต ดังกล่าวแล้วเป็นนิสัยติดใจประจำ ความสำคัญของตนก็ต้องมีขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย ส่วนศิษย์นั้น ต้องสำนึกอยู่เสมอว่า ครูอาจารย์ท่านมีความสำคัญจริง ๆ ตัวเราจึงมีความรู้ความสามารถยืนอยู่ในโลกนี้ได้โดยปราศจากข้อสงสัย อย่าได้สำคัญผิดคิดเอาเองว่า ตนไม่ต้องอาศัยครูอาจารย์ ถ้าสำนึกได้อย่างนี้เสมอจนติดนิสัยสันดานแล้ว ความสัมพันธ์ฐานะศิษย์อาจารย์ก็จะมีอยู่ตลอดชั่วชีวิต ไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้ครูอาจารย์จะมีชีวิตอยู่หรือหาชีวิตไม่แล้วก็ตาม ก็ย่อมผูกพันน้ำใจไว้ได้ทั้งสองฝ่าย คือทั้งศิษย์และอาจารย์ ข้อนี้ขอให้พวกเราบรรดาศิษย์ทั้งหลายจงได้สำนึกไว้เสมอว่า ครูดีอาจารย์ดีของพวกเราบรรดาศิษย์คือใคร ถ้าได้ตรวจสอบทบทวนดูแล้ว ก็ย่อมสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด ดังคนเก่า ๆ คราว ปู่ ย่า ตา ยาย สั่งสอนบุตรหลานไว้ว่า คนเราจะมีดีตั้งตนได้เป็นหลักฐาน เพราะอาศัยครูอาจารย์ อย่าลบหลู่ดูหมิ่นบุญคุณท่านเป็นอันขาด ปัจจุบันมีการฟื้นฟูเรื่องการรำลึกถึงครูอาจารย์ เช่น วันครู วันชาติ ฯลฯ เป็นต้น นี้แสดงว่า ยังเห็นความสำคัญของครูอาจารย์อยู่ จึงเป็นเรื่องที่ต้องสนับสนุนส่งเสริม จะโดยแบบพิธีกรรม หรือพิธีการอย่างใดก็ตาม ถ้าทำให้เป็นกิจลักษณะที่แท้จริงแล้ว จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์ได้เป็นอย่างดี

การแสดงกตัญญูกตเวที หลักการนี้รู้ ๆ กันทั่วไป แต่ที่แท้แน่นอนนั้น ต้องพิสูจน์จากการกระทำ ศิษย์จะแสดงกตัญญูกตเวทีต่อครูอาจารย์ อย่างใดจึงจะถูกต้อง ทัศนะของข้าพเจ้ามีอยู่อย่างหนึ่งว่า เราปฏิบัติตนของเราให้อยู่ในหลักความดีให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เป็นดีที่สุด นี่ว่าโดยทั่วไป ส่วนการปฏิบัติการอย่างอื่นก็เป็นของธรรมดา เช่นการพระราชทานเพลิงศพคราวนี้ ก็เป็นส่วนกตัญญูกตเวทีของศิษย์แต่ละคน ที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำ ศิษย์คนไหนไม่ทำ ก็ใช้ไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ศิษย์จะต้องสำนึกอยู่เสมอว่าท่านผู้นั้นท่านผู้นี้เป็นครูอาจารย์ของเราก็ต้องยอมรับนับถืออย่างจริงแท้แน่ใจ อย่าหลอกตัวเองเป็นอันขาด คุณข้อนี้เป็นกตัญญูกตเวทีที่มั่นคง ส่งผลให้ได้รับ ความสุข ความเจริญอย่างมหัศจรรย์ พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่า คนดีเริ่มต้นด้วยมีกตัญญูรู้คุณท่าน เมื่อถึงกาลทดแทนคุณก็เกื้อกูลไม่เพิกเฉย ขวนขวายตอบแทนคุณท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ละเลย นี่หลักเกณฑ์ของคนดีในคติธรรม ส่วนคติโลกก็คือ รู้กาลเวลา ว่าเวลานี้เวลาไหน จะตอบแทนท่านอย่างไร ในฐานะอย่างใดก็ตาม ต้องหาโอกาสทำให้จงได้ อย่างที่ท่านเคยได้ยินอยู่เสมอว่า "ผมจะไม่ลืมบุญคุณท่านจนวันตาย ถ้าไม่ตายเสียก่อน จะตอบแทนคุณท่านให้สมใจ" ดังนี้จะเห็นได้ว่า เป็นคติของชาวโลก เราอยู่กันด้วยความรู้คุณกัน ไม่ใช่ตัวใครตัวมัน สิ่งที่ปิดกั้นไม่ให้มองเห็นคุณข้อนี้ ได้แก่ความต่ำของใจ คือใจอยู่ต่ำกว่ากาย จึงมองไม่เห็นอะไรในทางสว่างของชีวิต เหมือนตาอยู่ใต้คิ้ว จึงไม่เห็นคิ้ว ฉะนั้น ขอท่านที่เป็นอาจารย์และผู้เป็นศิษย์จงปฏิบัติตนตามฐานานุรูป และตามกาลสถานที่ให้มั่นคง จะประสบความสำเร็จกิจแห่งชีวิตตลอดกาล

ที่สุดแห่งการเขียนข้อเสนอนี้ ขออานุภาพแห่งพระคุณอาจารย์และกตัญญูกตเวทีของของบรรดาศิษย์ร่วมกัน จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์จงรับทราบในความกตัญญูกตเวทีของบรรดาศิษยานุศิษย์ครั้งนี้ และเป็นพลวปัจจัยให้พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ ที่เคารพอย่างสูง จงประสบสุขสันติในสรวงสวรรค์สถานนั้น ๆ เทอญ ฯ

คุณสมบัติของท่านผู้เป็นหัวหน้า

พระครูจันทรสุทธิคุณ (สิงห์ ฐิตธมฺโม ป.ธ. ๕)
รองเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อันมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ เป็นสมาคม ตลอดถึงประเทศชาติ ต่างมีการงานเกี่ยวเนื่องกัน มีความสุขความทุกข์ร่วมกัน มีส่วนได้ส่วนเสียด้วยกัน จำต้องมีหัวหน้ามีผู้ปกครองรับผิดชอบ ทำความเจริญให้แก่หมู่คณะ และป้องกันอันตราย ถ้าหมู่คณะได้หัวหน้าไม่ดี ก็จะมีแต่ความหายนะล่มจม หาความเจริญมิได้ ดังพระพุทธภาษิตแสดงข้ออุปมาอุปไมยไว้ว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามอยู่ ถ้าโคผู้นำฝูงโคไปคด โคทั้งปวงนั้นก็ไปคดตามด้วย ถ้าโคผู้นำฝูงไปตรง โคทั้งปวงก็ไปตรงตามกันด้วย ข้อนี้ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็อย่างเดียวกัน ถ้าท่านผู้ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ในหมู่คณะ มีความประพฤติไม่เป็นธรรม บรรดาผู้น้อยก็จะประพฤติไม่เป็นธรรม แต่ถ้าผู้ใหญ่มีความประพฤติปฏิบัติเป็นธรรม ผู้น้อยก็ต้องประพฤติธรรมตามด้วย เพราะผู้เป็นหัวหน้าเป็นผู้กำโชคชะตา ความสุขความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ ของส่วนรวมในหมู่คณะ ดังนั้น ผู้เป็นหัวหน้าที่ดีต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ ที่ท่านแสดงไว้ในราชธรรมกถาแห่งธรรมนิติว่า

ขมา ชาคริยุฏฺฐานํ สํวิภาโค ทยิกฺขณา
ทายกสฺส คุณา เอเต อิจฺฉิตพฺพา หิตตฺถิโน

แปลความว่า ความอดทน ไหวทันต่อเหตุการณ์ ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอ็นดู สอดส่องดูแล เหล่านี้เป็นคุณลักษณะของผู้เป็นหัวหน้า

ความอดทน เป็นตะบะเผาผลาญบาปธรรมอย่างยิ่ง ในที่นี้หมายความว่า ความอดทนต่อเหตุแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่ง โลภะ โทสะ โมหะ ในสามประการนั้น ความ

หนาวร้อน หิวกระหายเป็นเหตุแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโลภะ ถ้อยคำที่บุคคลกล่าวเสียดแทง แสลงโสตเป็นเหตุแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ทุกขเวทนาอันแรงกล้าเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ท่านผู้เป็นหัวหน้าต้องเป็นผู้มีขันติธรรม รู้จักอดทนต่อเหตุแห่งทุกข์ทุกอย่าง อดทนต่อหนาว ลม ร้อนแดด สัมผัส เหลือบยุง และสัตว์เลื้อยคลาน มุ่งประกอบการงานเป็นใหญ่ ไม่พรั่นพรึงต่อความหนาวร้อน เป็นต้น คุณข้อนี้เป็นปัจจัยให้ทำการงานสำเร็จโดยไม่เหลือวิสัย

ความไหวทันต่อเหตุการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนตื่นตัว ตื่นตา ตื่นใจ ไหวทันต่อสถานการณ์ของโลก เพื่อต่อสู้กับภัยต่างๆได้ทุกโอกาส ความไหวทันต่อเหตุการณ์นี้เรียกตามภาษาบาลีว่า **ชาคริยะ** แปลว่า ความเป็นคนตื่นอยู่เสมอ มีความระมัดระวังอยู่เป็นนิจ

ความขยันหมั่นเพียร เพื่อให้ทุกคนมีความขยันบากบั่นมั่นคง ไม่ท้อถอยในอันประกอบกิจการงาน เพื่อพัฒนาตัวเอง ครอบครัว ประเทศชาติให้เจริญทันสมัย เพราะความเพียรเป็นเหตุให้แกล้วกล้า สามารถช่วยตัวเองให้พ้นภัย หรือในยามตกทุกข์ได้ยาก ความเพียรในทางที่ถูกนั้นต้องประกอบในที่ ๔ สถาน คือ

๑. เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้นในสันดาน

๒. เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. เพียรให้ความดีเกิดขึ้นในสันดาน

๔. เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพื่อให้ทุกคนมีน้ำใจกว้างขวาง รู้จักทางได้ทางเสีย ไม่เห็นแก่ตัวเกินไป คนมั่งมีควรเอื้อเฟื้อแก่คนจน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จัดเป็นทานทางหนึ่ง เรียกตามภาษาบาลีว่า **สังวิภาค** แปลว่า แจกจำแนก ได้แก่ ความปราศจากความตระหนี่ มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนทั่วไป ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นที่นิยมของพุทธาทิบัณฑิตทั้งหลาย ทั้งทางโลกและทางธรรม

ความเอ็นดู เพื่อให้ทุกคนมีความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนกันด้วยกาย วาจา ใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ใหญ่กับผู้น้อยเป็นข้อสำคัญ ถ้าผู้ใหญ่เอ็นดูผู้น้อย

ผู้น้อยก็เคารพยำเกรงต่อผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่มีความเมตตากรุณาต่อผู้น้อย ก็เป็นทางสันติสุข หาความเดือดร้อนมิได้

ความสอดส่องดูแล เพื่อให้ทุกคนสอดส่องดูแลตนเอง คนอื่น การงาน สถานที่อันเนื่องกับตน เพราะตนมีส่วนได้ส่วนเสีย รับผิดชอบร่วมกันอยู่ เพื่อช่วยกันบำบัดเหตุแห่งความหายนะ ส่งเสริมความวัฒนะให้เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยความสามารถ ไม่เช่นนั้น อาจนำหมู่คณะไปประสบอันตรายใหญ่หลวง เพราะเรื่องของประโยชน์ส่วนรวม จำต้องพิจารณาโดยรอบคอบ สอดส่องดูแลให้เรียบร้อย

ท่านที่เป็นหัวหน้าคนต้องประกอบด้วยคุณลักษณะดังที่กล่าวมา คือ ความอดทน ไหวทันต่อเหตุการณ์ ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอ็นดู และสอดส่องดูแล จึงจะสมควรเป็นผู้นำหมู่คณะ ทำหมู่คณะให้เจริญได้.

ถ้าจะอ่อนอ่อนให้เป็นดังเส้นไหม

อาจจะใช้มัดเสือโคร่งมาโยงเฆี่ยน

ถ้าจะแข็งแข็งให้เป็นเช่นวิเชียร

อาจจะเจียนตัดกระจกได้ดังใจปอง

พระกรุกรุงเก่า

พระมหาแก้ว อหึสโก ป.ธ. ๕

เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดพนัญเชิง

พูดกันในหมู่ของผู้เล่นพระ หรือเรียกกันตามภาษาสามัญว่า "นักเลงพระ" นั้น พระที่ทุก ๆ คนสนใจและใฝ่แสวงหา ก็หมายถึงว่าต้องเป็นพระเก่า หรือที่แน่จริง ๆ ต้องเป็นพระกรุ โดยเฉพาะพระบูชา ไม่ว่าจะเป็นเชียงแสน สุโขทัย เรื่อยมาจนสมัยลพบุรี หรืออยุธยา ก็นับว่าเป็นยอดพระที่อยู่ในความต้องการและปรารถนาของนักเลงพระโดยทั่วไป อิทธิพลที่อยู่เหนือจิตใจในเรื่องพระเก่านี้ อาจจะเกิดจากศิลปหรือความเนิ่นนานของกาลเวลาได้หลาย ๆ อย่าง เพราะพระแต่ละองค์กว่าจะสำเร็จเป็นองค์พระขึ้นมาได้ ผู้สร้างได้ใช้ความประณีตวิจิตรบรรจง ประกอบด้วยแรงศรัทธาเป็นพลังจิตอย่างสูงส่ง และความปรารถนาที่สร้างขึ้นมาก็หวังเพื่ออุทิศเป็นพุทธบูชาเป็นสำคัญ หรือที่เก่าแก่ยิ่งไปกว่านั้น อย่างที่เรียกกันว่า "ยุคทวารวดี" เป็นต้น บางองค์แม้จะขาดศิลปในความประณีตบรรจงไปบ้าง แต่ก็นับว่าเป็นพระที่เก่าแก่ผ่านกาลเวลามานานแสนนาน

ปัจจุบัน พระที่เข้าขั้นชนิดดังกล่าว เราจะหาได้ที่ไหน เพราะนับวันมีแต่จะอันตรธานหายสูญไปเรื่อย ๆ มีแต่พระที่สร้างขึ้นมาใหม่ โดยใช้ศิลปะของพระยุคนั้น ๆ เป็นแบบอย่างเท่านั้นเอง ถ้าเราจะคิดกันแต่เพียงว่า "เพื่อศิลปะ" เราก็อาจจะหาเช่าไว้บูชาโดยไม่ยากนัก แต่ก็ไม่สามารถจะให้เกิดความโน้มน้าวเป็นอนุสติทางใจได้เท่าพระเก่า นอกจากจะมีไว้สักการะบูชาประจำบ้านเรือนหรือเมื่อคราวจะทำบุญสุนทานธรรมดาเท่านั้น แต่เมื่อถึงคราวจะเอาเข้าประกวดประขันประเภท พระยุค พระสมัย กับเขาบ้างก็ไม่ได้ แต่พระที่เก่า ๆ

ชนิดพระกรุดังกล่าว แม้ประดิษฐานไว้กับบ้านเฉยๆ ก็พาให้เกิดความปลาบปลื้มเป็นอนุสติแก่เจ้าของด้วยความภาคภูมิใจ จะพินิจพิจารณาท่านในด้านไหน ก็สามารถจะกราบไหว้ได้ด้วยความสนิทใจรอบด้าน ถึงคราวจะเอาเข้าประกวดประขันกับเขาบ้าง แม้จะไม่เข้าขั้นสุโขทัยหรืออู่ทอง อย่างน้อยก็เป็นพระปลายกรุงศรีอยุธยา เข้าระดับว่าเป็นพระยุคกับเขาเหมือนกัน

หลวงพ่อเทพวงศาจารย์ ท่านเป็นพระมาแต่กำเนิด หมายถึงอุบัติเกิดเป็นองค์พระของจังหวัดอยุธยามาแต่ต้น ไดมีปฏิปทาแบบพระมาตลอดอายุขัย ตั้งใจบำเพ็ญสมณกิจทั้งในส่วนตน และในส่วนวงการของคณะสงฆ์ ตลอดจนในวงการของพระศาสนามาด้วยดี เริ่มแต่เป็นพระธรรมดา ก้าวไปอย่างช้าๆ แต่เป็นไปในลักษณะที่หนักแน่นมั่นคงตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

อุฏฺฐานวโต สตีมโต
สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน
สญฺญตฺตสฺส จ ธมฺมชีวิโน
อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ

แปลว่า "ยศ ย่อมเจริญแก่ผู้ที่มีความหมั่น มีสติ มีการงานอันสะอาดไม่อากูล มีปรกติใคร่ครวญแล้วกระทำ มีความสำรวม เป็นอยู่โดยธรรมและไม่ประมาท" จนดำรงภาวะอยู่ในวงศ์ของสมณเทพอันเป็นอวสานกาลสุดท้ายของชีวิต แม้ท่านจะไม่จัดเข้าถึงขั้นประเภทพระยุคสุโขทัย หรืออู่ทองอยุธยา ก็นับว่าเป็นพระปลายกรุงศรีอยุธยา เรียกว่าเป็นพระยุคประเภทกรุด้วยองค์หนึ่ง แม้ว่าลักษณะจะขาดศิลปะจนกระทั่งจะทำให้บางคนเห็นไปว่าคร่ำครึ ไม่ทันสมัยไปบ้าง แต่นั่นเป็นเรื่องรสนิยมของผู้เล่นพระเพื่อ "ศิลป" เพียงอย่างเดียว

บัดนี้ หลวงพ่อเทพวงศาจารย์ พระประเภทปลายกรุงศรีอยุธยา ได้ล่วงลับอันตรธานจากอยุธยาไปแล้วอีกหนึ่งองค์ คงทิ้งไว้แต่ปฏิปทาและคุณธรรมที่ฝังอยู่ในความทรงจำของศิษยานุศิษย์ที่ยังโกลาหลอยากดังกันไปตามเรื่องของมนุษย์สืบไป.

คนดี

พระมหาสมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙
วัดพนัญเชิง

มวลมนุษย์เมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมได้นามว่า "คน" เหมือนกันหมด แต่จะต่อด้วยคำว่า "ดี" หรือคำว่า "ชั่ว" นั้น ก็ต้องขึ้นอยู่กับผลที่สืบเนื่องมาจากการกระทำทางกาย การพูดทางวาจา การคิดทางใจ เพราะฉะนั้น คำว่า "คน" จึงยังเป็นกลาง ๆ อยู่ ไม่หนักไปข้างดีหรือหนักไปข้างชั่ว ต่อเมื่อได้มีการประพฤติธรรมอันเป็นสัญญลักษณ์ของความดีนั่นแหละ จึงจะมีการขนานนามได้ว่า "คนดี" ในทางตรงกันข้าม เมื่อประพฤติธรรมอันเป็นสัญญลักษณ์ของความชั่ว ก็ต้องได้รับนามว่า "คนชั่ว" บัณฑิตท่านจึงกล่าวไว้ว่า "คนดีคนชั่วมีเกลือกกลั้วในโลกา"

อันธรรมที่จะทำให้เป็น "คนดี" นั้น มีอยู่มาก อธรรม ที่จะทำคนให้เป็นคนชั่วช้าต่ำทรามก็มีหลาย เฉพาะธรรม ๗ ข้อต่อไปนี้ เป็นธรรมส่วนหนึ่งซึ่งพอจะเป็นเครื่องรับประกันหรือรับรองผู้ประพฤติปฏิบัติให้ได้รับนามว่า "คนดี" ได้ดีทีเดียว ในทางตรงกันข้าม ถ้าใครขาดธรรม ๗ ข้อนี้ ก็ต้องได้รับนามว่า "คนชั่ว" อย่างไม่มีปัญหา ธรรม ๗ ข้อ นั้นคือ

มาตาเปติภรํ ชนฺตุ	คนที่อุปการะเลี้ยงดูพ่อแม่
กุเลเชฏฺฐาปาจายินํ	รู้จักสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ในสกุล
สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ	เจรจาถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน
เปสุเณยฺยปฺปหายินํ	เว้นถ้อยคำยุยงส่อเสียด
มจฺเฉรวินเย ยุตฺตํ	ปราศจากความตระหนี่ยินดีในการแบ่งปัน
สจฺจํ	ตั้งตนอยู่ในสัจจธรรม
โกธาภิภุํ นรํ	ครอบงำความโกรธเสียได้
ตํ เว เทวา ตาวตึสา	เทพเจ้าชาวดึงส์สวรรค์ ได้พากันกล่าวขาน
อาหุ สปฺปุริโส อิติ	ขนานนามนรชนนี้ว่า "เป็นสัตบุรุษคนดีแล"

คุณธรรมเพียงเท่านี้ เห็นจะมีความศักดิ์สิทธิ์พอที่จะยกย่องเชิดชูผู้ประพฤติปฏิบัติให้ได้นามว่า "คนดี" ได้ วิชาความรู้ก็ดี หน้าที่การงานก็ดี ยศศักดิ์อำนาจวาสนาก็ดี ทรัพย์สมบัติก็ดี ยังเป็นเครื่องพิสูจน์ หรือรับรองคนให้เห็นว่าเป็น "คนดี" ไม่ได้ สิ่งเหล่านี้เพียงช่วยทำชีวิตความเป็นอยู่ของคน ให้ได้รับความสะดวกสบายขึ้นเท่านั้น ทำไมหรือจึงว่าอย่างนี้

เพราะคนบางคน มีวิชาความรู้ดี มียศ มีอำนาจ หรือมีทรัพย์สมบัติมาก หากแต่ขาดหลักของคนดี ไม่มีความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่บังเกิดเกล้า มีกิริยากระด้างกระเดื่อง ขาดความเคารพนอบนบท่านผู้ใหญ่ในสกุลวงศ์ ซึ่งท่านดำรงตนอยู่ในฐานะ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า อา ลุง ที่ตนควรเคารพนับถือ ชอบเจรจาพาทีด้วยถ้อยคำที่หยาบคาย ไม่ไพเราะเสนาะโสตแก่ผู้ฟัง เที่ยวยุแย่ส่อเสียดผู้นั้นผู้นี้ให้แตกความสามัคคีกัน มีใจประกอบด้วยความตระหนี่ไม่คิดเผื่อแผ่แบ่งปัน ขาดสัจจธรรมทั้งในทางวาจา และหน้าที่การงาน เป็นคนเจ้าอารมณ์โกรธง่ายขาดเหตุผล อธรรมเหล่านี้ ใครไม่ต้องมีให้ครบทุกข้อหรอก เพียงแต่ข้อใดข้อหนึ่งก็ยากแล้วที่จะได้นามว่า "คนดี"

ส่วนผู้ใดจะมีความรู้น้อยก็ตาม มากก็ตาม มียศหรือไร้ยศ ร่ำรวยหรือยากจน แต่เป็นคนมีความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่ รู้จักเคารพสักการะอ่อนน้อมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ อย่างที่เรียกว่ารู้จักที่ต่ำที่สูง ทั้งวาจาก็ไพเราะไม่ส่อเสียดท่านผู้ใด น้ำใจก็โอบอ้อมอารีผูกไมตรีกับผู้อื่นด้วยการแบ่งปัน รักษาสัจจะในคำพูด ในการงานหน้าที่ ไม่โกรธ ผู้ประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าวมานี้ พอเป็นหลักประกันได้ว่า "คนดี"

ขอเพิ่มเติมอีกสักนิด "คนดี" นั้น เป็นคนมีเสน่ห์ "คนชั่ว" นั้น เป็นคนมีเสนียด ถ้ารักดี ก็จงละชั่ว ถ้าเกลียดดีแล้วทำชั่ว ไม่ช้าผลชั่วจะปรากฏให้เห็นเอง.

ความทรงจำของข้าพเจ้า

พระมหาเจริญ จนฺทโชโต ป.ธ. ๖
วัดพนัญเชิง

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของหลวงพ่อรูปหนึ่ง และ เป็นคนสระบุรีซึ่งเป็นบ้านเดียวกับหลวงพ่อ ในการสูญเสียหลวงพ่อไปนั้น ข้าพเจ้าถือว่าเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงในชีวิต เพราะร่มไทรใบบุญของหลวงพ่อนั้นได้แผ่คลุมคุ้มครองให้ข้าพเจ้าได้อยู่อย่างมีความสุข ตลอดระยะเวลา ๑๔ พรรษา ที่ข้าพเจ้าอยู่วัดพนัญเชิง ในวันที่หลวงพ่อมรณภาพนั้น ข้าพเจ้าไม่อยู่ ไปเรียนหนังสืออยู่ที่นครหลวงกรุงเทพธนบุรี เมื่อได้รับโทรเลขจากทางวัด ข้าพเจ้าถึงกับตกตลึงไปชั่วครู่ คือนึกไม่ถึงว่าท่านจะมาด่วนจากไปอย่างไม่มีวันกลับอย่างนี้ ก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปนครหลวงกรุงเทพธนบุรีนั้น หลวงพ่อได้พูดเป็นลางสังหรณ์ว่า "เจริญ หนังสือที่ข้าให้แกไปนั้นมีกี่เล่ม" ข้าพเจ้าก็บอกท่านว่า "๗ เล่มครับ" หลวงพ่อพูดว่า "ก่อนที่แกจะไปกรุงเทพ ฯ จงเอาหนังสือมาคืนก่อนนะ เพราะเป็นหนังสือของวัดเขา เดี๋ยวเผื่อข้าไม่อยู่แกจะลำบาก" คือ หลวงพ่อเคยให้หนังสือแก่ข้าพเจ้าไปดูเป็นประจำ เมื่อข้าพเจ้าอ่านแล้ว ก็เอามาคืนท่าน อีกครั้งหนึ่งที่หลวงพ่อได้พูดกับข้าพเจ้า วันนั้นหลวงพ่อได้ใช้สามเณรไปตามข้าพเจ้าที่กุฏิ เมื่อข้าพเจ้าไปหาท่าน ท่านก็ใช้ให้เขียนหนังสือ เพราะมีพระมาขอความเห็นจากท่านในการก่อสร้าง เมื่อเขียนหนังสือเสร็จแล้ว ท่านพูดว่า "เจริญ ถ้าข้าตายแล้วแกจะไปอยู่ที่ไหน" ข้าพเจ้าก็บอกว่า "ผมก็อยู่วัดพนัญเชิงนี่แหละครับ" ท่านหัวเราะ และ หลังจากนั้นอีกประมาณ ๑ เดือน ท่านก็มรณภาพ

ในเวลาที่ข้าพเจ้ามาอยู่วัดพนัญเชิงใหม่ ๆ หลวงพ่อจะเรียกเข้าไปหาท่านเสมอ ๆ ในตอนเย็น ๆ เมื่อเข้าไปหาแล้วท่านก็ถามว่า "การเรียนเป็นอย่างไร เรียนกี่อย่าง" ข้าพเจ้าก็บอกท่านว่า "พอเป็นไปได้ครับ และ กระผมเรียนทั้งสองอย่าง คือ บาลี และ นักธรรม" ท่านก็บอกว่า "การศึกษานั้นเป็นหน้าที่ของพระของเณร ที่มาบวชแล้ว ก็จะต้องศึกษาเล่าเรียน ถ้าไม่ศึกษาเล่าเรียนก็ไม่มีความรู้ เมื่อไม่มีความรู้ก็จะเป็นผู้แก่เปล่า ซึ่งเรียกว่า

โมฆชิณโณ และ การงานที่เราทำไป โดยไม่มีความรู้นั้น ก็จะเป็นการงานที่ผิด ๆ พลาด ๆ เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นการยกระดับฐานะของตนให้ดีขึ้น" นี้เป็นโอวาทของหลวงพ่อที่ให้แก่ข้าพเจ้าและพระ–เณร ในวัดทั้งหมด แสดงให้เห็นว่า หลวงพ่อเป็นผู้ที่ส่งเสริมการศึกษาอย่างดียิ่ง ข้าพเจ้ากล้าพูดได้ว่า ด้านการส่งเสริมการศึกษานั้นหาผู้เปรียบท่านยาก แม้ตัว ท่าน จะไม่ได้ เป็น เปรียญ แต่ ส่งเสริม พระ เปรียญ อย่างดียิ่งหา ที่เปรียบ มิได้ เลย หลวงพ่อท่านมีจิตวิทยาสูง ในด้านให้กำลังใจแก่นักศึกษา ข้าพเจ้าจำได้ว่า "ในวันหนึ่งท่านได้ถามข้าพเจ้าว่า "เจริญ วันนี้ไปเรียนหนังสือหรือเปล่า" ข้าพเจ้าบอกท่านว่า "ไม่ได้ไปครับ" ท่านถามว่า "ทำไมถึงไม่ไป" ข้าพเจ้าบอกว่า "ดูด้วยตนเองครับ" ท่านพูดว่า "เออ ดูด้วยตนเองนั้น ตายแล้วเกิดใหม่ แกก็สอบเปรียญไม่ได้" คำพูดของหลวงพ่อเพียงเท่านี้ ทำให้ข้าพเจ้ามีมานะดูหนังสืออย่างขนาดหนัก จนสอบ ป.ธ. ๓ ได้ เมื่อทราบว่า สอบได้ ท่านก็เรียกไปอีกแล้วพูดว่า "เจริญ ปีนี้สอบได้หรือ" ข้าพเจ้าตอบว่า "เพราะคำพูดของหลวงพ่อครับ ผมจึงสอบได้" ท่านหัวเราะ พูดว่า "แกรู้เหมือนกันหรือ" แล้วท่านก็ซื้อหนังสือให้ และให้จีวรของใช้หลายอย่างเพื่อเป็นการให้กำลังใจ และ ไม่ใช่แต่ข้าพเจ้าผู้เดียว แม้แต่พระ—เณรรูปอื่นที่สอบได้ ท่านก็ให้อย่างนี้เหมือนกัน

ที่ข้าพเจ้าพูดมานี้เพื่อแสดงปฏิปทาด้านการส่งเสริมการศึกษาของหลวงพ่อ ส่วนด้านการปกครองพระ — เณร ในวัดนั้น หลวงพ่อท่านมีความยุติธรรมเป็นอย่างดีมาก เว้นอคติ ๔ โดยเด็ดขาด ความลำเอียงเพราะรักเป็นต้น ไม่มีอยู่ในจิตใจของหลวงพ่อเลย ท่านให้ความยุติธรรมเสมอกันหมด ไม่ว่าจะเป็นพระ — เณร ที่มาจากจังหวัดไหน ถ้ารูปไหนมีความประพฤติดีท่านก็ยกย่อง แต่ถ้ารูปไหนมีความประพฤติเสียหายท่านก็ตักเตือนว่ากล่าว เพื่อที่จะไม่ให้ทำอย่างนั้นอีก แต่ถ้าไม่ไหวจริง ๆ ท่านก็ไม่เอาไว้เหมือนกัน นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งปฏิปทาของหลวงพ่อ เท่าที่ข้าพเจ้าจำได้

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งสัตยาธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของหลวงพ่อจงไปสู่สุคติภพ จงอย่าได้รับความลำบาก ถ้าชาติหน้ามีจริงแล้ว ข้าพเจ้าขอเกิดเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อทุกชาติไป เทอญ ฯ

ร่วมศาสนกิจ

แปลก แก้วก้อน น.ธ. โท

ข้าพเจ้าขอเขียนประวัติในการร่วมบำเพ็ญศาสนกิจ และเป็นศิษย์เก่าแก่ของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เมื่อสมัยเป็นเจ้าอาวาสวัดตองปุ

เริ่มแรกข้าพเจ้าได้อยู่ที่วัดพนัญเชิง ร่วมสำนักกับพระคุณท่าน ในสมัยนั้น พระคุณท่านเป็นพระวินัยธร ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ท่านอาจารย์บุญ เจ้าอาวาสวัดตองปุได้ลาสิกขาบท พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณญาณไตรโลก เจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง จึงได้มีบัญชาให้ท่านไปเป็นเจ้าอาวาสวัดตองปุ ท่านได้จัดหาพระที่จะไปอยู่ร่วมกับท่านอีก ๔ รูป ข้าพเจ้าผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่ท่านได้จัดเลือกให้ไปอยู่ร่วมคณะ แต่ข้าพเจ้าไม่ยอมรับว่าจะไป เมื่อท่านเห็นว่าข้าพเจ้าไม่เป็นแน่ ท่านก็บอกว่าถ้าอย่างนั้น ก็ให้ไปแสดงปาติโมกข์ให้ทุก ๆ วันอุโบสถ ตอนนี้ข้าพเจ้าตรึกตรอง ก็นึกได้ถึงคาถาตากิมให้ไว้เมื่อจะจากวัดขอม ตากิมผู้นี้มีอัธยาศัยตรงกัน และชอบพูดคุยกันกับข้าพเจ้า แกกล่าวในเชิงหัวเราะว่า "ผมไม่มีอะไรจะให้คุณ แต่จะให้คาถาบทหนึ่งง่าย ๆ ผมจะให้คุณไว้รักษาตัว ใครปฏิบัติได้แล้วดีจริง ๆ คาถานั้นมีดังนี้ **ม้าอาชาไนยให้ขยันขี่ วังที่ไหน วนที่นั้น** เมื่อข้าพเจ้าได้คิดแล้ว ก็รับว่าจะตกลงไปกับท่าน ประมาณเดือนพฤษภาคม ๒๔๗๖ พระทั้ง ๕ รูป มีพระวินัยธรแกร เป็นประธาน ก็ไปอยู่วัดตองปุ พอคุ้นเคยกับสถานที่พอสมควรแล้ว ท่านเจ้าอาวาสก็เรียกประชุมพระที่ติดตามและพระที่อยู่ประจำมาก่อน ปรึกษาหารือถึงการปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ซึ่งจะต้องทำก่อน คือ นอกชาน เมื่อเข้าใจกันดีแล้วก็เริ่มลงมือทำ คือพอฉันเช้าแล้ว ก็ทำกันเป็นประจำทุกวัน มีท่านเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้า เพราะเวลานั้นท่านยังแข็งแรงดี และด้วยเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้าก็ไม่ย่อหย่อนต่อการงาน อาศัยความพร้อมเพรียงเป็นเอกฉันท์ งานที่ทำเลย

สนุก เสียงโครมครามตามด้วยเสียงฆ้อนกับตะปู ทำอยู่อย่างนี้เป็นประจำทุกวัน ไม่ช้าการซ่อมแซมนอกชานก็เสร็จ พอไปมากันได้ในระหว่างกุฏิต่อกุฏิ พอทำเสร็จท่านก็อุทานออกมาว่า **โอ! ถ้าพวกเราไม่จัดทำแล้ว หากมีอะไรเกิดขึ้นกลางค่ำกลางคืน ก็จะพากันตกลงมาตาย** ต่อจากนั้น การซ่อมแซมส่วนอื่น ๆ ก็ค่อย ๆ เป็นไป จากนั้นก็เริ่มเรื่องการศึกษานักธรรมและบาลีไวยากรณ์ขึ้นในสำนัก โดยมีท่านมหาเชื้อ (เป็นฆราวาส) เป็นอาจารย์ใหญ่ ข้าพเจ้าได้เริ่มการศึกษาต่อในสำนักนี้ โดยแปลธรรมบทกับอาจารย์มหาเชื้อในปี ๒๔๗๖ พร้อมกับเรียนนักธรรมโทไปด้วย ปีนั้นข้าพเจ้าสอบนักธรรมโทได้ แล้วท่านได้ให้ข้าพเจ้าสอนบาลีไวยากรณ์คู่กับเรียนธรรมบทด้วย นับว่าข้าพเจ้าได้ทำประโยชน์สองอย่างคือ ประโยชน์ตนด้วยและประโยชน์ผู้อื่นด้วย ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ข้าพเจ้าได้เข้าสอบ ป.ธ. ๓ แต่ก็สอบตก, ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ท่านได้ให้ข้าพเจ้าสอนนักธรรมตรีเฉพาะวิชาธรรมวิภาคอีกตำแหน่งหนึ่ง

ตอนนี้ข่าวการศึกษาของสำนักเรียนวัดตองปุ เริ่มมีชื่อเสียงขึ้นโดยลำดับ เจ้าอาวาสและชาวบ้านต่างนำภิกษุสามเณร และบุตรหลานของตนมาฝากเรียนบาลีและนักธรรมมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีเจ้าหน้าที่ควบคุมอบรมอย่างใกล้ชิด และท่านก็ได้เริ่มให้เด็กทำวัตรสวดมนต์ตอนเย็นทุกวัน เพื่ออบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้ควรแก่การศึกษาทางพระศาสนา

ปีนี้ข้าพเจ้าเข้าสอบเปรียญแต่ก็สอบตกอีกตามเคย ทำให้ข้าพเจ้าหมดหวัง นึกถึงความตั้งใจเดิมเมื่อแรกออกจากบ้านมาสู่สำนักการศึกษา ได้ตั้งใจไว้ว่า จะเรียนให้รู้ เพราะแต่ก่อนนี้ข้าพเจ้าตกอยู่ในอำนาจแห่งคำว่า "เขาว่าอย่างนั้นอย่างนี้ ตัดสินด้วยตนเองไม่ได้" นึกสงสารตัวเอง จึงตั้งใจที่จะไม่สอบอีก และอีกอย่างหนึ่งข้าพเจ้าคงจะเป็นผู้มีบาปมาแต่อดีต โดยเมื่อข้าพเจ้าเริ่มศึกษาปีแรก ก็มีกรรมมาตัดรอนเสียแล้ว ครั้งแรกเป็นโรคเหน็บชา ต่อมาเป็นโรคประสาท เมื่อตัดสินใจดังกล่าวแล้ว ก็ได้ตั้งหน้าตั้งตาอุทิศกำลังกายกำลังปัญญาทำประโยชน์เพื่อสำนัก โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยยาก ทั้งนี้ก็อาศัยพระคุณท่านและมหาเชื้อเป็นกำลังในการดำเนินการเป็นสำคัญ โดยเฉพาะพระคุณท่านแล้ว ได้เป็นผู้สอดส่องดูแล

นักเรียนอยู่เสมอมิได้ขาด พระคุณท่านจะใช้คำพังเพยสอนในที่ประชุมเสมอว่า **"ผู้ใดใฝ่ร้อนผู้นั้นนอนเย็น ผู้ใดใฝ่เย็นผู้นั้นดิ้นตาย"** อีกข้อหนึ่งที่สำคัญคือ พระคุณท่านสอนว่า **การเลี้ยงชีวิตในฐานะที่เป็นพระเณรเป็นเด็กวัดนั้น ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย เราต้องตั้งอยู่ในตามวินัยของพระศาสนา ทำงานการอาชีพก็อย่าตกอยู่ในอำนาจอบายมุข ฯลฯ**

การศึกษาของสำนักเรียนวัดตองปุ ได้ก้าวขึ้นสู่ความรุ่งเรืองในปี ๒๔๘๐ — ๘๒ ทั้งนี้นับเป็นบารมีของพระคุณท่าน ได้ฉายแสงออกมารวดเร็วเกินคาดหมาย และแสดงให้เห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติและบริวารสมบัติเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศล คุณความ ดีงามที่ ข้าพเจ้าได้ บำเพ็ญ มาแล้วทุกประการ ถวายแด่พระเดชพระคุณท่าน เจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ ผู้ล่วงลับไปสู่ปรโลกทุกประการ ขอดวงวิญญาณของพระคุณท่าน จงได้กรุณารับทราบด้วย เทอญ ฯ.

สามอ่อน

อ่อนโยนอ่อนน้อมและ อ่อนหวาน
จักยึดสัมพันธ์นาน แน่นแฟ้น
เสริมรักสมัครสมาน มัดมั่น จริงแฮ
ปราดขุ่นปราดขัดแค้น ค่ำเช้าชื่นเสมอ

พระ ๕ หน้า

พลับ ลายเขียน ป.ธ. ๕

ครูใหญ่ ร.ร. วัดช้างใหญ่

มนุษย์ทุกท่านที่เกิดมาในโลกนี้ ต้องมีหน้าโดยธรรมชาติประจำตัวอยู่ ๑ หน้า แต่หน้าจะสวยหรือไม่สวย จะงามหรือไม่งามนั้น แล้วแต่กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมจะตกแต่งให้ ถ้าเป็นกุศลกรรมตกแต่ง หน้าก็จะแฉล้มแช่มช้อย เป็นที่น่าดูของผู้ได้เห็น ถ้าเป็นอกุศลกรรมตกแต่ง ก็พึงทราบโดยนัยตรงข้าม

สำหรับหลวงพ่อเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากจะมีหน้าธรรมชาติ ๑ หน้าแล้ว ยังมีหน้าแห่งคุณธรรมของผู้ใหญ่ (พรหมวิหารธรรม) แอบแฝงอยู่อีก ๔ หน้า ด้วยกัน คือ

๑. **หน้าธรรมชาติ**	แฝงด้วยหน้า	เมตตา (รวมเป็นสอง)
๒. **หน้าเบื้องขวา**	คือหน้า	กรุณา
๓. **หน้าเบื้องซ้าย**	คือหน้า	มุทิตา
๔. **หน้าเบื้องหลัง**	คือหน้า	อุเบกขา

รวมเป็น ๕ หน้า (หน้าธรรมชาติ + หน้าคุณธรรม ๔) โดยสมบูรณ์

เมื่อศิษยานุศิษย์คนใดมาเยี่ยมเยียน (นมัสการ) หลวงพ่อเทพวงศาจารย์แล้ว จะเข้าทางหน้าไหน ก็ปรากฏว่า ถูกตรงหน้าทุกหน้า นับว่าเป็น ณภาวี หรือ ณภาวีสมณะ คือ เป็นพระที่สมควรแก่ความเป็นผู้น่าสรรเสริญรูปหนึ่ง จึงนับว่าเป็น **สังฆสรณะ** (ที่พึ่ง) ของศิษยานุศิษย์ทุกคนควรตามระลึกนึกอยู่เป็นนิตย์ ถึงแม้ว่า หลวงพ่อเทพวงศาจารย์ จะมรณภาพไปแล้วก็ตาม ไม่ควรที่จะหลงลืม เมื่อศิษยานุศิษย์คนใดตามระลึกอยู่โดยสม่ำเสมอ ก็ยังชื่อว่า อัตภาพร่างกายของหลวงพ่อยังคงดำรงอยู่คู่กับโลก ถ้าขาดการระลึกถึงครั้งใด ครั้งนั้น ก็ได้ชื่อว่า หลวงพ่อสิ้นไปแล้วจากดวงใจ.

"โง่ไม่เป็น เป็นผู้ใหญ่ ได้โดยยาก"

เทพรังสรรค์

เรียบ เรื่องประทีป ป.ธ. ๕ พ.ม.
ครูใหญ่ ร.ร. เทศบาลวัดเขียน

ในโอกาสที่มีงานพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ เจ้าคุณพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ใคร่ขอสรรเสริญพระคุณของท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ผู้หนึ่งที่ยังระลึกนึกถึงพระคุณของท่านอยู่ทุกขณะจิต พระคุณท่านเป็นผู้สร้างสรรค์ลูกศิษย์ที่ยังเล็ก ให้เจริญกล้าแข็ง จนกระทั่งเติบใหญ่ มีอาชีพเลี้ยงตัวได้ ในที่สุดมาเป็นจำนวนมาก วิธีการสร้างสรรค์ลูกศิษย์ของพระคุณท่าน มีย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

๑. **ให้กินดี** ท่านไม่ได้ให้ศิษย์กินหมูเห็ดเป็ดไก่ทุกวี่ทุกวันดอก แต่ท่านให้กินจนอิ่ม โดยจัดให้มีพาหนะสำหรับออกบิณฑบาตทั้งทางบกและทางน้ำ หาเจ้าภาพรับแกงเวรให้มีเป็นประจำทุกวัน หาอาหารแห้งเตรียมไว้เผื่อขาด ขอแพผักจากชาวบ้านทางคลองอ้อมมาจอดไว้ที่หน้าวัดเป็นแพ ๆ ยอดหมดแล้วถอยทิ้ง ขอแพใหม่มาจอดไว้ นี่เป็นการเตรียมพร้อม ที่นี้เวลาฉันอาหาร ท่านจะนั่งฉันบนโต๊ะให้สูงกว่าบรรดาศิษย์ทั้งหลาย และจะนั่งใกล้ ๆ พอที่จะมองเห็นวงอาหารของพวกสามเณร ที่ท่านนั่งให้สูงนั้น ไม่ใช่ว่าท่านจะทำใหญ่โตดอก แต่เพื่อต้องการจะให้เห็นวงอาหารของสามเณรซึ่งมีถึง ๕ — ๖ วง มีสามเณรประมาณ ๒๕ รูปได้ทั่วถึง เมื่อเห็นว่าวงใดอาหารหมดแล้ว ท่านก็จะให้เด็กเอาอาหารในสำรับของท่านที่พระภิกษุจัดถวาย ซึ่งจะมีประมาณ ๔ — ๕ ถ้วย แจกเพิ่มให้วงนั้นบ้างวงนี้บ้าง บางทีในสำรับของท่านเหลือเพียงถ้วยเดียว พูดถึงเรื่องนี้แล้วน้ำตาไหล

๒. **ให้อยู่ดี** เด็กคนใดที่เรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว หรือหากยังไม่จบ แต่มีอายุมากพอจะรู้สึกผิดชอบชั่วดี ท่านจะจัดการให้บวชเป็นสามเณร ครั้งหนึ่ง ๆ ประมาณ ๕ องค์

บ้าง ๖ องค์บ้าง อัฏฐบริขารท่านจัดการให้เสร็จ ไม่ต้องให้พ่อแม่ของเด็กต้องเดือดร้อน หนังสือแบบเรียนมีพร้อมตั้งแต่นักธรรมตรี, โท, เอก, ไวยากรณ์ จนถึงเปรียญ ๖ ประโยค จัดแบบห้องสมุดทีเดียว มีพระเจ้าหน้าที่ควบคุม ใครต้องการหนังสืออะไร ยืมเอาไป ลงชื่อไว้ แต่ไม่ต้องส่งเป็นประจำวัน สอบเสร็จแล้วได้จึงส่ง ตกไม่ต้องส่ง เอาเรียนต่อไป ตะเกียง, น้ำมันก๊าดมีให้พร้อม ๗ วัน จ่ายน้ำมันครั้งหนึ่ง จ่ายแต่ละครั้งต้องเปิดน้ำมัน ๑—๒ ปี๊ป ตอนกลางคืน ท่านจะเดินตรวจดูว่า ใครนอนกันอย่างไร มีเสื่อรองนอนไหม มีหมอนหนุนศีรษะไหม มีมุ้งกางกันยุงหรือไม่ ถ้าใครไม่มี แจกให้ ของใครมุ้งขาด ยุงเข้าได้ แจกให้ใหม่ ให้อยู่อย่างเป็นสุข ถ้าหากใครเจ็บไข้ได้ป่วย หาหมอมารักษาพยาบาล การอบรมสั่งสอนให้ละความชั่ว ประพฤติแต่สิ่งที่ดี ท่านกระทำเป็นประจำทุกเช้าหลังจากทำวัตรแล้ว การทำวัตรสวดมนต์ ท่านเป็นผู้นำที่ดี ไม่เคยขาดเลย ทำให้พระเณรทุกองค์ต้องลงทำวัตรเวลาเช้า—เย็น มีบัญชีเรียกชื่อเหมือนอย่างนักเรียนเหมือนกัน ปักษ์หนึ่งหรือเดือนหนึ่ง มีการสำรวจเวลาว่าใครขาดเท่าไร ใครมาเท่าไร ใครมาเต็มก็ได้รับความชมเชย ใครขาดก็ได้รับคำตำหนิตามสมควรแก่ฐานานุรูป เวลาทำวัตรในพระอุโบสถ ท่านจะนั่งกึ่งกลางตรงหน้าพระประธาน พระสงฆ์สามเณรนั่งบนอาสนสงฆ์ตามสมควรแก่ฐานะ ที่โต๊ะหมู่บูชามีดอกไม้, ธูปเทียน ตามธรรมดา นอกจากนั้นยังมีเครื่องบูชาอีกชนิดหนึ่ง ถ้าจะเรียกตามสมัยใหม่ก็คงจะสงเคราะห์ได้กับกล่องภาพซึ่งนั่นแหละ กล่องนี้เป็นกล่องสี่เหลี่ยม ทรงสูง กรุกระจกใส ๓ ด้าน ด้านหลังกรุด้วยกระจกเงา ภายในบรรจุไว้ด้วยต้นไม้แห้ง ดอกไม้แห้ง มีนกหรือลูกไก่ที่ทำด้วยสำลี บางทีก็เอาขนนกจริง ๆ มาติดไว้ กล่องนี้จะวางไว้เป็นระยะ ๆ ห่างกันพอสมควร เต็มหน้าฐานชุกชีทีเดียว ขณะที่สวดมนต์ ท่านก็จะชำเลืองมองไปดูตู้นั้นบ้างตู้นี้บ้าง ไม่ใช่ท่านชอบใจนกหรือลูกไก่ในนั้นดอก แต่ท่านดูเงาในกระจกต่างหาก เงาในกระจกนั้นจะเรียนท่านให้ทราบว่า ใครตั้งใจสวด ใครไม่ตั้งใจสวด ใครสวด

ได้ ใครสวดไม่ได้ ใครแหย่กัน ใครหนีออกจากโบสถ์ก่อนทำวัตรและอบรมเสร็จ ใครจะทำอะไร จึงไม่พ้นจากสายตาของท่านไปได้ ต้องถูกเทศน์เข็ดไปตาม ๆ กัน พอสามเณรองค์ใดมีอายุพอจะอุปสมบทได้ก็จัดแจงหาโยมให้เป็นเจ้าภาพทำการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เพื่อที่จะได้ช่วยอุปการะส่งเสียให้ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อไป บางรายพ่อแม่หวงไม่อยากให้คนอื่นเป็นเจ้าภาพ เกรงจะแย่งแบ่งส่วนบุญ ท่านก็จะชี้แจงให้ฟังถึงวิธีการของท่านว่า การที่หาเจ้าภาพคนอื่นบวชให้ลูกนั้น เป็นการเพิ่มแรงอุปถัมภ์จากแรงเดียวให้เป็นสองแรง บางรายก็คล้อยตามยินยอม บางรายก็ไม่ยอม อย่างรายของข้าพเจ้าเองนี่แหละ ท่านเลยจัดการขอเป็นเจ้าภาพเสียเอง แม่ก็ต้องยอมเพราะเกรงใจท่าน ท่านเลยบอกบุญชาวบ้านแถววัดพนัญเชิงเป็นเจ้าภาพร่วมกับท่าน ข้าพเจ้าเลยมีโยมอยู่แถววัดพนัญเชิงนี่มากมายทีเดียว

๓. **ให้เรียนดี** นอกจากอุปกรณ์ในการเรียนมีพร้อมดังกล่าวแล้ว ท่านยังหาครูที่มีความรู้ความชำนาญในการสอนมาประจำสำนักเรียน จัดให้มีการเรียนการสอนตั้งแต่ ๒ โมงเช้า จนถึง ๔ โมงเย็น แถมยังเรียนกลางคืนอีกในวันโกน กลางคืนจะเห็นแสงไฟเรืองไปทั่วหมู่กุฏิ หอเรียนและหอฉัน ต่างคนต่างท่อง ต่างคนต่างดู เสียงท่องบ่นตำรับตำรา เสียงแปลหนังสือ ดังกระหึ่มไปทั่ว ในตอนกลางคืนนี้ ท่านจะแอบเดินไปฟังดูว่า ใครท่องถูกท่องผิดอย่างไร ถ้าได้ยินใครท่องผิดจะรีบบอกให้ท่องใหม่ทันที ใช่แต่เท่านั้น ท่านจะสังเกตว่า เณรองค์ที่เคยนั่งประจำอยู่ตรงนั้นตรงนี้ วันนี้หายไปไหน ไม่เห็นมานั่งท่องหนังสืออย่างเคย ท่านจะติดตาม ถ้าพบจับกลุ่มคุยกัน ท่านก็ไล่ให้มาท่องหนังสือ ถ้าหากเป็นพระ ท่านเกรงใจหน่อย ก็จะทำทีเข้าไปขอไฟจุดบุหรี่ ทั้ง ๆ ที่ท่านเพิ่งดับเมื่อก่อนจะเข้าไปหานั่นเอง พอท่านเข้าไปถามโน่นถามนี่ กลุ่มคุยนั้นก็จะค่อย ๆ แยกกันไปทีละองค์สององค์ เมื่อเห็นว่าเจ้าของกุฏิเหลืออยู่องค์เดียวแล้ว ท่านก็จะลาไป เที่ยวดูกุฏิที่สงสัยว่าจะมีกลุ่มนักคุยต่อไป บางครั้งท่านก็ถอยไปห่าง ๆ ไปยืนแอบดูแสงเรืองของประทีป ฟังเสียงกระหึ่มของการท่องบ่น ท่านคงมีความปีติสุขจากการได้เห็นแสงได้ยินเสียงดังกล่าวไม่น้อยเลยทีเดียว

เมื่อมีการสอบไล่ประจำปี ซึ่งนับว่าเป็นวาระสำคัญที่สุดของนักศึกษานักเรียน ท่านจะเที่ยวถามคนโน้นคนนี้ว่า เป็นอย่างไรบ้าง ทำได้ไหม พอได้รับคำตอบว่าทำได้ ท่านก็

จะยิ้ม หากได้รับคำตอบว่าทำไม่ได้ ท่านก็ไม่สบายใจ อย่างตัวของข้าพเจ้าเมื่อครั้งเป็นสามเณร เข้าสอบประโยค ๓ ครั้งแรก ข้าพเจ้าเป็นเณรตัวเล็กที่สุดที่เข้าสอบรุ่นเดียวกัน ท่านเป็นห่วงมาก กลัวว่าจะสอบไม่ได้ วันแรกที่สอบแปลธรรมบท ตอนหัวค่ำ ถูกเรียกให้ไปพบ พอก้าวเข้าประตูห้อง พบท่านพระครูสาธุกิจโกศล (เจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยาองค์ปัจจุบันนี้แหละ แต่ครั้งกระนั้นท่านเป็นครูสอนประจำสำนักเรียน และเคยเป็นอาจารย์สอนประโยค ๓ ให้แก่ข้าพเจ้าด้วย) นั่งรออยู่ก่อนแล้ว ข้าพเจ้านั่งลงกราบด้วยคารวะ ๓ ครั้ง แล้วนั่งพับเพียบพนมมือแต้ คอยฟังท่านอย่างใจไม่สบายเลย ท่านจึงสั่งให้แปลข้อสอบที่ข้าพเจ้าได้ทำไปแล้วตอนกลางวันให้ท่านฟัง โดยให้ท่านพระครูสาธุกิจโกศล อาจารย์ฟังทานไปด้วย พอแปลจบ ท่านหันไปถามท่านพระครูอาจารย์ว่า เป็นอย่างไรบ้างที่เณรองค์นี้แปลอย่างนั้นน่ะ จะพอผ่านไปได้ไหม ท่านพระครูอาจารย์เรียนท่านว่า เณรแปลผิดเสียแล้ว และผิดตรงที่สำคัญ อันเป็นความหมายของการออกข้อสอบครั้งนี้ด้วย เห็นทีจะไม่ผ่าน ข้าพเจ้าใจหายวาบเลยทีเดียว ท่านเจ้าคุณต้องเสียใจเหมือนกัน ได้ยินเสียงท่านบ่นว่า ตกเสียแล้ว จะไม่ได้ถือพัดเปรียญ จะต้องถือกระบองเสียละกระมัง ข้าพเจ้าลุกขึ้นคุกเข่ากราบ ๓ ลา ถอยออกมากลับหลังหันเข้ากุฏินอนเงียบเลย บังเอิญในปีนั้นให้มีการสอบใหม่อีกครั้งหนึ่ง ครั้งหลังนี้ข้าพเจ้าสอบได้ ข้าพเจ้าดีใจมาก แต่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณคงดีใจมากกว่าข้าพเจ้าเป็นแน่ ท่านได้ให้จีวรอย่างดีเป็นรางวัล ๑ ตัว จากนั้นก็เป็นหัวโปรดของท่านตลอดมา

๔. **ให้มีอาชีพที่ดี** ลูกศิษย์ของท่านที่หมดบุญวาสนาต้องศึกษาลาเพศ ท่านก็ไม่ละเลย ไต่ถามเรื่องอาชีพ แนะวิธีการ ฝากฝังให้มีอาชีพทำกินเป็นหลักฐานไปตาม ๆ กัน เมื่อพบลูกศิษย์ก็มักจะถามเรื่องการทำมาหากิน มีลูกกี่คน คนโตอายุเท่าไร เรียนอะไรที่ไหน ขณะนี้เรียนถึงไหน อะไรทำนองนี้แหละ ถ้าหากเป็นผู้รับราชการมีเงินเดือน ท่านก็มักจะถามว่า เก็บไว้ได้เดือนละเท่าไร ถ้าได้รับคำตอบว่า เก็บไว้ได้บ้างเท่านั้นเท่านี้ ท่านก็จะสอนต่อไปว่า การดำเนินชีวิตจะได้สุข พบแต่ความสว่างไสว ต้องอาศัยปัจจัย ถ้าขาดปัจจัยก็จะผ่านไปได้ยาก เหมือนตะเกียงขาดน้ำมัน จะค่อย ๆ หรี่และดับลงในบั้นปลาย หากผู้ถูก

ถามนิ่งอึ้ง แสดงว่าเก็บไม่ได้เพราะไม่เหลือ ท่านก็จะสั่งสอนต่อไปว่า ให้ใช้จ่ายพอประมาณกับรายได้ของตัว อย่าได้ฟุ้มเฟือยถึงกับเป็นหนี้เป็นสินเขา **การเป็นหนี้เป็นทุกข์ที่สุดในโลก** ดังคำพระท่านว่า **อิณาทานํ ทุกขํ โลเก**

น้ำใจของพระเดชพระคุณท่านเลิศแล้วด้วยลักษณะของผู้สร้างสรรค์ ท่าน สร้างทุกอย่าง โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การที่ท่านได้สร้างคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ นับว่าเป็นการสร้างที่สูงส่ง พระเดชพระคุณผู้สร้างสรรค์ได้สิ้นเสียแล้ว แต่สิ่งที่ท่านได้สร้างไว้ยังอยู่ พระคุณของท่านยังอยู่ ยังอยู่ต่อไป แม้ว่าสิ่งที่ท่านได้สร้างจะหักพังแตกสลาย ดับ ไปตามสภาวธรรม แต่ผลของการสร้างกุศลกรรมความดี ไม่มีขอบเขต ไม่มีที่สุด จักปรากฏตลอดกาลนาน ดังนั้น การกระทำของพระเดชพระคุณท่าน จักยังอยู่เป็นตัวอย่างที่ดีต่อไป.

ระเบียบเป็นต้นแห่ง ความดี งามเฮย
เป็นหลักเป็นศักดิ์ศรี สรรพสิ้น
เป็นประหนึ่งขนนี ก่อเกิด งามนา
ไร้ระเบียบไม่เป็นชิ้น ข่อชี้ดีงาม

คน

นาวาอากาศตรี เสียง ศิลธรรม ป.ธ. ๙, พ.ม.

กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

เคยสงสัยมานานแล้วว่า **คน แปลว่าอะไร** และ **คน คือ อะไร** ทั้ง ๆ ที่ตัวเองก็เป็นคน ยังไม่รู้ว่า ตัวเองเป็นอย่างไร แปลกแท้ ๆ มีโอกาสเปิดตำรับตำราดู ก็ได้ความรู้เกี่ยวกับคนมาเล่าสู่กันฟัง ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ บอกไว้ว่า

คน เป็นคำไทย (นาม) มนุษย์ (กริยา) กวนให้ทั่ว

เปิดดูคำว่า มนุษย์ ก็บอกไว้ว่า

มนุษย์ (นาม) คน

เลยไม่รู้ว่า คน แปลว่าอะไร รู้แต่เพียงว่า คน คือ มนุษย์ และ มนุษย์ ก็คือ คน เท่ากับว่า คน กับ มนุษย์ เหมือนกัน

ลองค้นหาคำแปลของคำว่า มนุษย์ ดู ก็ได้ความหมาย ดังนี้

มนุษย์ (เขียนแบบภาษาสันสกฤต ถ้าเขียนแบบภาษาบาลีเป็น มนุสฺส) แปลได้ ๓ อย่าง คือ

— **ผู้เป็นเชื้อสายของพระมนู** (พระมนู คือ พระผู้สร้างมนุษย์และปกครองโลก มีด้วยกัน ๑๔ พระองค์ เรียงกันเป็นยุค ๆ องค์แรก คือ พระสวายมภูวะ องค์นี้ถือว่า เป็นผู้ทรงออกกฎหมาย หรือธรรมศาสตร์ ซึ่งยังมีอยู่ทุกวันนี้)

— **ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์** (คือรู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว ผู้ไม่รู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว ก็ไม่ใช่มนุษย์)

— **ผู้มีใจสูง** (คือ ใจมีศีลธรรม หรือมีศีลธรรมประจำใจ)

เลยค้นหาคำที่พอจะแปลว่า คน ได้ต่อไปอีก ก็พบดังนี้ คือ นร ชน บุคคล และ มัจจะ

นร คน (ผู้ชาย ถ้าเป็นผู้หญิง ใช้ว่า นรี นารี) แปลว่า ผู้นำ หรือ ผู้ถูกนำไป หมายความว่า ผู้ชายเป็นผู้นำของผู้หญิง หรือผู้ที่เกิดมาไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง ย่อมถูกกรรมนำไปสู่ความเสื่อมหรือความเจริญ (นรก หรือ สวรรค์) คือ การกระทำของตัวเองนั่นแหละ นำตัวของผู้นั้นไปดีหรือไปชั่ว

ชน ก็แปลว่า คน คือ เป็นผู้สร้างบุญหรือบาปให้เกิด หมายความว่า เราเกิดมาสร้างความดี หรือความชั่วกัน ส่วนใครจะสร้างอะไร มากหรือน้อย เป็นเรื่องสติปัญญาของแต่ละคน

บุคคล ก็แปลว่า คน ได้เหมือนกัน หมายถึง ผู้กลืนกินของเน่าเปื่อย (อาหาร) คือ อาหารที่เรากินเข้าไปนั้น ไปคลุกเคล้ากับน้ำลาย เสลด ในปาก กลายเป็นของน่าเกลียดน่าสะอิดสะเอียน (เคี้ยวแล้ว ลองคายออกมาดูซิครับ) ลงไปถึงกระเพาะแล้ว ผสมกับของเก่ายิ่งน่าเกลียดมากขึ้น มีตัวหนอน (ตัวพยาธิ) มาร่วมโต๊ะ รุมกินด้วย แต่เราว่า แซ่บ กัน

มัจจะ หมายถึง คน ได้ แปลว่า ผู้จะต้องตายแน่ ๆ

นี่ว่ากันตามตำรานะครับ และเป็นคำพื้น ๆ ที่เรารู้ ๆ กันอยู่

เคยมีผู้พูดว่า คน แปลว่า **ยุ่ง** หรือ **ผู้ยุ่ง** ก็น่าฟังเหมือนกัน เพราะคนนี่มันยุ่งจริง ๆ ยุ่งตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เด็กทำให้ผู้ใหญ่ยุ่ง ผู้ใหญ่ทำให้เด็กยุ่ง ผู้หญิงทำให้ผู้ชายยุ่ง ผู้ชายทำให้ผู้หญิงยุ่ง ฯลฯ ยุ่งด้วยเรื่องของตัวเอง ยุ่งเรื่องของคนอื่น ยิ่งมากคนยิ่งยุ่งเหยิง เรียกว่ายุ่งทั้งข้างใน ยุ่งทั้งข้างนอก สิ่งที่ทำให้คนยุ่ง คือ เจ้าตัว ก กิเลส ยังไงเล่าครับ โดยเฉพาะ **เจ้า ๓ ก** คือ **กิน กาม เกียรติ** นี่แหละสำมะคัญนัก ทำให้คนและโลกวุ่นวาย สับสน เบียดเบียน ริษยา อาฆาต รบราฆ่าฟันกัน ไม่รู้จักจบจักสิ้น

เท่านี้ ก็พอจะรู้ได้ว่า คนแปลว่าอะไร ใช่ไหมครับ

ต่อไป ก็คือ คน คืออะไร

ตามหลักทางพระ คน ก็คือ สัตว์ชนิดหนึ่ง (เรียกว่า สัตว์คน หรือสัตว์มนุษย์) คู่กับสัตว์เดียรัจฉาน ทั้งคนและสัตว์เดียรัจฉาน รวมเรียกว่า สัตวโลก แปลว่า โลกคือหมู่สัตว์ หรือผู้อาศัยอยู่ในโลกนี้

สัตว์ นั้น แปลว่า ผู้ยังติดยังข้องอยู่ในโลก ยังข้ามพ้นจากโลกนี้ไปสู่โลกุดร (นิพพาน) ไม่ได้ ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป สิ่งที่ทำให้คนและสัตว์เดียรัจฉานติดอยู่ คือ กามารมณ์ (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ทรัพย์สมบัติ ร่างกาย ชีวิต และพลกำลัง โดยยึดว่า เป็นความสุขสำราญ เป็นของข้า ของกู นั่นเอง

รูปร่างของคนนั้น เห็นจะไม่ต้องพูดมาก เพราะรู้ ๆ กันอยู่แล้ว ใครไม่รู้ว่า คนมีรูปร่างลักษณะอย่างไร ก็แย่เต็มที เท่าที่ทราบ รูปร่างของคน มีส่วนประกอบ ๓๒ ส่วน (ไม่ใช่ ๓๖ – ๒๖ – ๓๖) เรียกว่า อาการ ๓๒ หรือ อวัยวะ ๓๒ ส่วน ใน ๓๒ ส่วนนั้น แบ่งเป็นส่วนนอกและส่วนใน ส่วนนอกคือส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตา เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ส่วนใน มองเห็นด้วยตาไม่ได้ คือ ตับ ไต ไส้ ปอด เป็นต้น อย่าให้แจกแจงจนครบ ๓๒ ส่วนเลย จะหลับเสียก่อน

สัตว์เดียรัจฉานก็มีอวัยวะ ๓๒ เหมือนกัน แต่มีที่สังเกตว่า รูปร่างคนต่างจากรูปร่างของสัตว์เดียรัจฉาน ตรงที่ คนมีลำตัวตั้งตรง แต่สัตว์เดียรัจฉานมีลำตัวทอดไป (ขวาง) ท่านว่าไว้อย่างนี้ แต่คนมีคุณสมบัติพิเศษ ซึ่งสัตว์เดียรัจฉานไม่มี นั่นคือ **ปัญญา** คนเรามีปัญญาความรู้ความสามารถ รู้จักปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ผลิตสิ่งต่าง ๆ ใหม่ ๆ แปลก ๆ ขึ้น เรียกว่า รู้จักพัฒนา คือ พัฒนาชีวิตและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเองให้ดีขึ้น ต่างจากสัตว์เดียรัจฉานซึ่งไม่มีการพัฒนา แต่ก่อนนี้เป็นอย่างไร เดี๋ยวนี้ก็เป็นอยู่อย่างนั้น เพราะขาดเจ้าตัวปัญญานั่นเอง

ว่ากันว่า คนกับสัตว์เดียรัจฉาน มีเหมือนกันอยู่ ๔ อย่าง คือ กิน นอน สืบพันธุ์ และกลัว แต่สิ่งที่ทำให้คนต่างจากสัตว์เดียรัจฉาน ก็คือ **ธรรมะ** หมายความว่า ค่าของความเป็นคน อยู่ที่ธรรมะ หรือ ศีลธรรม คือ เป็นคนจะต้องกิน นอน สืบพันธุ์ อยู่ในกรอบของศีลธรรม รวมทั้งกฎหมาย จารีตประเพณี และวัฒนธรรมด้วย และกลัวในสิ่งที่ควรกลัว จึงจะเป็นคน

ถ้ากินก็แย่งกันกิน นอนก็ไม่เลือกที่ นึกจะแต่งงานก็แต่งกันกลางถนน กลัวโดยไม่มีเหตุผลสมควร เช่นกลัวฟ้าจะตกลงมาทับ แผ่นดินจะหมด กลัวแบบกระต่ายตื่นตูม ฯลฯ ก็เหมือนกับสัตว์เดียรัจฉานนั่นเอง

คนนั้นมีหลายชนิด เช่น คนผู้ชาย คนผู้หญิง คนป่า คนเมือง คนบ้านนอก คนกรุง คนใน คนนอก คนอาเซีย คนยุโรป คนอเมริกัน เป็นต้น ทั้งนี้ แล้วแต่จะเรียกกันไปในแง่ใด มุ่งหมายเรื่องใด ในทางพระ เรียกคนไปอีกแบบหนึ่ง โดยถือเอาความประพฤติเป็นเกณฑ์ คือ คนเปรต คนเดียรัจฉาน คนนรก คนมนุษย์ คนเทวดา คนพรหม และคนอริยะ

คนเปรต คือ คนที่ร่างกายพิกลพิการ มือเท้าด้วน เนื้อตัวเป็นแผลเน่าเปื่อย ต้องขอทานเขาเลี้ยงชีวิต ความเป็นอยู่ก็อด ๆ อยาก ๆ มีการคล้ายเปรต คนที่ขี้ปดมดเท็จ ทรงเจ้าเข้าผี ล่อล่วงให้ประชาชนหลงเชื่อ หากินด้วยการหลอกลวง ปล้นปล้อน ก็รวมอยู่ในประเภทนี้ด้วย เรียกว่าคนผี คนผี เวลานี้มีแยะ ไม่หลอกเฉพาะคนเท่านั้น ผีก็ยังถูกหลอกด้วย เพราะว่า "สมัยนี้ชอบกล เจอแต่คนหลอกผี" ถ้าถูกหลอกแล้ว หมดเนื้อหมดตัว และแสนที่จะเจ็บใจ จึงต้องระมัดระวังให้มาก ดังคำที่ว่า "ผีมันหลอกช่างผีตามทีมัน คนเหมือนกันหลอกกันเอง เกรงกลัวนัก"

คนเดียรัจฉาน คือ คนอนาถา คอยแต่อาศัยคนอื่นเลี้ยงชีวิต ไม่คิดจะทำมาหากินด้วยน้ำพักน้ำแรงของตน มีแต่จะเบียดเบียน รีด ไถคนอื่น มีอาการอย่างสัตว์เดียรัจฉาน ซึ่งมีปรกติแย่งกันกิน ไม่มีเมตตากรุณากัน

คนนรก คือ คนที่ดุร้ายใจเหี้ยมโหด ทำแต่การทุจริต เช่น ลักขโมย ปล้น ฆ่าข่มเหงรังแกเขา ถูกจับตัวได้ ติดคุกติดตะราง ถูกจองจำ พันธนาการ ด้วยโซ่ตรวน ขื่อคาในคุกในตะราง ต้องทนทุกขเวทนาเหมือนอย่างสัตว์นรก

คนมนุษย์ คือ คนที่รู้สึกตัวว่า ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะบุญกุศลเก่าอุปถัมภ์ แล้วหาโอกาสทำบุญเสมอ เพื่อเพิ่มเติมบุญเก่า ประพฤติคุณธรรมของคน คือ ศีล ๕ ข้อ และธรรม ๕ ข้อ ได้แก่ มีเมตตา หากินชอบธรรม ระมัดระวังไม่ลุ่มหลงในกามารมณ์ มีสัจจะและมีสติเสมอ

คนเทวดา คือ คนมีหิริโอตตัปปะ มีความละอาย เกรงกลัวบาป ไม่ถือคติว่า "ซื่อเท่านั้นที่จะครองโลก" "ด้านได้ อายอด" "ไม่โกงไม่รวย" หรือ "โตแล้วรวยลัดดีกว่า" เพียงคิดจะทำชั่ว ก็นึกอายเสียแล้ว เห็นความชั่วเป็นของน่าเกลียดขยะแขยงเหมือนเห็นของโสโครก และกลัวผลของความชั่ว ไม่ยอมทำชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลังคน

คนพรหม คือ คนที่มีธรรม ๔ ข้อ ได้แก่

เมตตา อยากให้คนอื่นมีความสุขเหมือนตน และไม่คิดปองร้ายคนอื่น

กรุณา สงสารเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ร้อน อยากจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ และไม่คิดเบียดเบียนใคร

มุทิตา พลอยดีใจ เมื่อเห็นคนอื่นได้ดี และไม่มีความริษยา

อุเบกขา วางใจเป็นกลาง เมื่อเห็นคนอื่นได้รับความวิบัติ ในเมื่อตนเองหมดความสามารถที่จะช่วยได้ โดยนึกว่า เป็นกรรมของเขาเอง ไม่ซ้ำเติมอีก

คนอริยะ คือ คนที่ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน หมดกิเลส เป็นคนประเสริฐ บริสุทธิ์ด้วยประการทั้งปวง ไม่ใช่อารยชนอย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบัน

พูดกันอีกแบบหนึ่ง คนมี ๒ ประเภท คือ คนดีกับคนเลว ทั้ง ๒ ประเภทนี้ต้องมีคู่กันอยู่ในโลก เหมือนมีผู้ชายคู่กับผู้หญิง มืดคู่กับสว่าง ฯลฯ จะเกณฑ์ให้มีคนดีประเภทเดียว หรือคนเลวประเภทเดียวไม่ได้ โลกจะแตก ปัญหาจึงมีอยู่ว่า ทำอย่างไร จึงจะให้มีคนดีมากกว่าคนเลว เพราะถ้ามีคนดีมาก สังคมและโลกจะมีแต่ความสงบสุข มีคนเลวมาก สังคมและโลกก็ยุ่ง เดือดร้อน วุ่นวาย

วิธีที่จะทำให้มีคนดีมีมากกว่าคนเลวนั้น **ต้องให้การศึกษาแก่คน** ให้คนได้รับการศึกษามากที่สุด และอย่ามุ่งให้การศึกษาด้านวิชาการหรือมีความรู้มากอย่างเดียว ควรเน้นหนักศีลธรรมให้สมดุลย์ควบคู่กันไปกับความรู้ คือ อบรม ฝึกฝนให้มีศีลธรรมฝังอยู่ในจิตใจจริง ๆ เห็นศีลธรรมมีความสำคัญเท่ากับมีความรู้ พร้อมทั้งให้การสนับสนุน เชิดชูคนทำดี อย่ายกย่องคนทำชั่ว ในแผนการศึกษาของชาติฉบับปัจจุบัน ก็ตั้งจุดหมายดังกล่าวไว้ โดยวาง

จริยศึกษา (ศีลธรรม) ไว้เป็นอันดับหนึ่ง (พลศึกษาเป็นอันดับสอง พุทธิศึกษาเป็นอันดับสาม และหัตถศึกษาเป็นอันดับสี่) และในจริยศึกษานั้น ก็เน้นหนักเรื่องหิริโอตตัปปะ (ความละอายที่จะทำชั่ว และเกรงกลัวผลของความชั่ว) ให้เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว (คือ ต้องการคนเทวดามาก) เพราะคนเรา ถ้ามีความละอายและเกรงกลัวความชั่วแล้ว เรื่องที่จะทำชั่วนั้น รับรองได้ว่า เป็นอันไม่มี หากมุ่งแต่ให้มีความรู้ แต่ขาดศีลธรรมกำกับใจ คนจะใช้ความรู้นั้นในทางที่ผิด แบบ ฉลาดแกมโกง และอาจตกอยู่ในคติที่ว่า "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" ได้

ครอบครัว สังคม และโลกที่ยุ่ง สับสน วุ่นวาย เดือดร้อน เกิดจากคน คนทำให้ยุ่ง (สมชื่อ) ดังนั้น การแก้ จึงต้องแก้ที่คน แก้ที่จุดอื่นไม่ถูกนัก และการแก้นั้น ทุกคนต้องช่วยกันแก้ ถือเป็นหน้าที่ของทุกคน อย่ามัวแต่โยนกลองกันว่า เป็นหน้าที่ของคนนั้นคนนี้ ฝ่ายนั้นฝ่ายนี้ หรือไม่ใช่หน้าที่ของตน แบบ "ประเทศชาติไม่ใช่ของฉันคนเดียว" เพราะทุกคนมีหุ้นส่วนอยู่ในครอบครัว สังคม และ โลก และการแก้นั้น ต้องแก้ที่ตัวเองก่อน อย่าเกี่ยงให้แต่คนอื่นแก้ ตัวเองไม่แก้ จะแก้อะไร อย่างไร ต้องดูแต่ละเรื่องละอย่าง ซึ่งไม่เหมือนกัน โดยยึดกฎหมาย จารีตประเพณี ศีลธรรม วัฒนธรรม และประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ใช่ถือความพอใจ ชอบใจของตน หรือ "ฉันชอบของฉันอย่างนี้ ใครจะทำไม" ถ้าทุกคนช่วยกันแล้ว ความสงบความสุข จะมีแก่ครอบครัว สังคม ชาติ และโลกอย่างแน่นอน.

เรื่องเกี่ยวกับวัด

ปรีชา ธีระศรี ป.ธ. ๖ นิติศาสตร์บัณฑิต
บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด บางซื่อ

กระผมได้รับการทาบทามเพื่อให้เขียนเรื่องลงในหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง ครั้งแรกก็รู้สึกกระอักกระอ่วนใจเพราะสำนึกตนเองอยู่เสมอว่ามีพหูสูตน้อยเหลือเกิน เรื่องการเขียนก็ไม่ค่อยถนัด เพราะได้อบรมมาทางนี้น้อย แต่ด้วยความสำนึกในพระคุณที่พระคุณท่านมีต่อกระผม ในฐานะที่เคยอยู่กับพระคุณท่านมาและเคยได้อยู่รับใช้เป็นเวลานาน สมัยที่กระผมบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อพระคุณท่านได้รับคำสั่งจากคณะสงฆ์ให้ไปรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๗ กระผมก็ได้ติดตามเป็นคณะอนุจรมากับพระคุณท่านพร้อมด้วยพระภิกษุและสามเณรอีกหลายรูป เท่าที่จำได้ก็มีพระมหาสิงห์ (ท่านพระครูจันทรสุทธิคุณ), พระมหาแก้ว อหึสโก, สามเณรเรียบ เรืองประทีป, สามเณรสนิท เทียมสกุล, สามเณรสมนึก ผลุวัฒนะ, สามเณรทองคำ กลั่นทกะพันธ์ (ขอโทษอาจจะมีบางท่านอีก แต่จำไม่ได้) ต่อมากระผมก็ได้เดินทางไปศึกษาพระปริยัติธรรมต่อ ณ วัดกัลยาณมิตร ธนบุรี เพื่อศึกษาต่อในชั้นเปรียญ ๖ ประโยค ซึ่งได้ไปศึกษาหลายสำนักด้วยกันคือ สำนักวัดเบญจมบพิตร วัดพระเชตุพน ฯ และวัดสามพระยา เมื่อสอบเปรียญ ๖ ประโยคได้แล้วก็ได้ลาสิกขาตั้งแต่ยังเป็นสามเณร เพื่อศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง แต่สอบเข้าไม่ได้ ในปีต่อมาก็ไม่ได้เข้าสอบเพื่อศึกษาต่ออีก จึงได้หันชีวิตเข้ามารับราชการ คงจะเนื่องด้วยกระผมได้สั่งสมบุญกุศลมาแต่ปางก่อนเพียงเล็กน้อย จึงไม่มีวาสนาที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมต่อ เมื่อวันที่กระผมมาลาต่อพระคุณท่านเพื่อลาสิกขาจากสามเณรนั้น รู้สึกว่าท่านเสียดายมาก เมื่อกระผมได้ยืนยันเจตนาเดิมที่จะศึกษาต่อในทางโลกแล้ว พระคุณท่านไม่อาจที่จะทัดทานได้ จึงได้อนุญาตให้ลาสิกขาบทได้ตามความประสงค์

แม้ต่อมากระผมได้ศึกษาเพิ่มเติม จนสามารถเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ สมดังเจตนาที่ตั้งใจไว้แต่แรกก็ตาม กระผมก็ยังระลึกถึงคำสั่งสอนอบรมของพระคุณท่านอยู่เสมอที่เป็นเสมือนแรงกระตุ้นให้กระผมได้สำเร็จการศึกษาตามความมุ่งหมายเดิมแต่แรก ดังนั้นกระผมจึงได้ตกลงใจรับเขียนเรื่องให้ ตามที่คณะศิษยานุศิษย์จัดงานพระราชทานเพลิงศพได้กรุณาให้เกียรติด้วยความเต็มใจยิ่ง

ย้อนระลึกถึงความทรงจำเมื่อ ๓๐ กว่าปี

ในสมัยนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดตองปุ ภายใต้การนำของพระครูโบราณคณิสสรกำลังเจริญ บิดาของกระผมได้นำมาฝากไว้เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม เมื่อขณะกระผมมีอายุได้ ๑๑ ปี คือเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๑ กระผมจำได้ว่าชื่อเสียงของพระคุณท่านในนามพระครูแกร กำลังเป็นที่กล่าวขวัญของชาวบ้าน วัดตองปุสมัยนั้นจึงมีชื่อเสียง มีบุคคลเคารพเลื่อมใสในพระครูแกรมากทั้งชาวบ้านและฝ่ายบ้านเมือง กิริยาที่ละมุนละไม ท่วงทีในการเจรจาเนิบนาบช้า ๆ เป็นรอยพิมพ์ใจที่ผู้พบเห็นหรือได้วิสาสะด้วยจะพากันลืมเสียมิได้ เมื่อเป็นเด็กกระผมได้มีโอกาสรับใช้ติดตามพระคุณท่านไปงานกิจนมนต์ต่าง ๆ ตลอดทางที่ผ่านไปเมื่อพบผู้ใดที่รู้จัก พระคุณท่านจะต้องโอภาปราศรัยไต่ถามถึงสารทุกข์สุขดิบอยู่เสมอ เมื่อมีผู้มักคุ้นเจ็บป่วย ในยามเย็นบางโอกาสก็ออกเยี่ยมเยียน จึงทำให้พระคุณท่านเป็นที่เคารพของชาวบ้านเป็นอันมาก

โดยปกตินิสัยแล้วพระคุณท่านตื่นนอนแต่เช้าเป็นกิจวัตร ไม่เคยนอนตื่นสายเลย และตื่นตรงต่อเวลาเสมอ วัตรปฏิบัติที่พระคุณท่านขาดไม่ได้ ก็คือการทำวัตรเช้าและเย็น เท่าที่สังเกต ไม่ปรากฏว่าท่านขาดทำวัตรเช้า — เย็นเลย และปรากฏว่ามีสุขภาพดีเสมอ ถึงแม้ว่าร่างกายจะไม่อ้วนท้วนสมบูรณ์ แต่ก็แข็งแรง เนื่องด้วยนิยมการออกกำลังกายด้วยการดายหญ้าบริเวณวัดด้วยตนเองเสมอ บางครั้งก็เกณฑ์ภิกษุสามเณรและเด็กวัดไปร่วมด้วย บริเวณวัดจึงโล่งเตียนแลดูสะอาดสะอ้าน นอกจากนั้นพระคุณท่านยังเป็นพระนักพัฒนาที่หาผู้ใดจับได้ยาก

ไม่ว่าท่านจะไปอยู่ ณ ที่ใด ที่นั้นก็มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง เช่นที่วัดพนัญเชิงดังที่ท่านเห็นอยู่ขณะนี้

เรื่องเกี่ยวกับวัด

ในฐานะที่กระผมเคยอยู่วัดมาเป็นเวลานาน วัดจึงเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ในปัจจุบันกระผมก็ยังไปวัดอยู่ทุกวันอาทิตย์ ซึ่งจะขาดเสียมิได้ นอกจากนั้นยังได้ชักชวนให้เพื่อนฝูงญาติมิตรพากันไปวัดด้วย บุคคลสมัยนี้พากันห่างเหินวัดมากขึ้น แต่ก็ยังดีที่มีบุคคลส่วนหนึ่งที่เห็นความสำคัญของวัด ได้พากันไปศึกษาธรรมะและฟังเทศน์อยู่เสมอ บุคคลเหล่านี้มีทั้งรุ่นหนุ่มสาว นักศึกษาและคนแก่ ฉะนั้นในขั้นแรกนี้จะขอกล่าวถึงเรื่องวัดเสียก่อน

โดยเหตุที่วัดได้มีความเกี่ยวพันกับชีวิตของคนไทยเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท ยิ่งในชนบทที่ห่างไกลออกไปแล้ว วัดเป็นจุดรวมของชาวบ้าน วัดเป็นที่ประชุม เป็นที่รวมแห่งศรัทธาของสาธุชนทั้งหลาย ในสมัยโบราณ วัดได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการศึกษาของเด็ก ในสมัยนั้นพระภิกษุนอกจากจะมีหน้าที่โดยตรงในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ยังมีหน้าที่ให้การศึกษาแก่เด็กในละแวกวัดด้วยโดยอาศัยศาลาวัดเป็นโรงเรียน ในสมัยนั้นเด็กจึงมีความใกล้ชิดกับวัดมาก วัดจึงมีบทบาทอย่างสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาของชาติเป็นอย่างมาก ดังที่ท่านจะได้ทราบแล้วว่า มีพระภิกษุหลายองค์ในชนบทปัจจุบันนี้ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงก่อสร้างโรงเรียนประชาบาล เพื่อให้เด็กมีสถานศึกษาเป็นส่วนสัดจากวัด ซึ่งเราจะได้พบเห็นเสมอ ๆ

ในด้านกฎหมายที่เกี่ยวกับวัดและภิกษุ

วัดวาอารามนั้นในทางกฎหมายถือว่าเป็นนิติบุคคล ซึ่งได้มีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๗๒ คือ มีฐานะเป็นบุคคลตามกฎหมาย สามารถมีสิทธิและ

หน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา นอกจากสิทธิและสภาพของบุคคลธรรมดาบางอย่างแล้ว วัดจะมีไม่ได้ ในการดำเนินกิจการของวัดและพระภิกษุนั้น ย่อมมีความเกี่ยวกันกับทรัพย์สินเป็นอันมาก จะขอกล่าวถึงเรื่องทรัพย์สินที่เกี่ยวกับวัดและพระกับสิทธิบางอย่างที่กฎหมายยกย่องและให้เกียรติ

สำหรับพระภิกษุนั้น จะกล่าวถึงเรื่องทรัพย์สินที่เกี่ยวกับทรัพย์มรดก ตามหลักกฎหมายว่าด้วยเรื่องมรดกนั้น เมื่อเจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตายตลอดทั้งสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ ซึ่งเป็นกองมรดกของผู้ตาย ย่อมตกทอดไปยังทายาท นอกจากเจ้ามรดกจะทำพินัยกรรมไว้ ก็ย่อมเป็นไปตามพินัยกรรม เมื่อไม่มีพินัยกรรมที่ผู้ตายได้ทำไว้ กองทรัพย์สินของผู้ตายก็ย่อมตกทอดแก่ทายาทโดยธรรม สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น ได้มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษถึงเรื่องสิทธิในการเรียกร้องทรัพย์มรดกเอาไว้ ดังประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๖๒๒ บัญญัติว่า

"พระภิกษุนั้นจะเรียกร้องเอาทรัพย์มรดกในฐานะที่เป็นทายาทโดยธรรมไม่ได้ เว้นไว้แต่จะได้สึกจากสมณเพศมาเรียกร้องภายในกำหนดอายุความตามมาตรา ๑๗๕๔

แต่พระภิกษุนั้นอาจเป็นผู้รับพินัยกรรมได้"

มาตรา ๑๖๒๓ บัญญัติว่า "ทรัพย์สินของพระภิกษุที่ได้มาในระหว่างเวลาที่อยู่ในสมณเพศนั้น เมื่อพระภิกษุนั้นถึงแก่มรณภาพ ให้ตกเป็นสมบัติของวัดที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุนั้น เว้นไว้แต่พระภิกษุนั้นจะได้จำหน่ายไปในระหว่างมีชีวิตโดยพินัยกรรม"

มาตรา ๑๖๒๔ "ทรัพย์สินใดเป็นของบุคคลก่อนอุปสมบทเป็นพระภิกษุนั้นหาตกเป็นสมบัติของวัดไม่ และให้เป็นมรดกตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมของบุคคลนั้น หรือบุคคลนั้นจะจำหน่ายโดยประการใดตามกฎหมายก็ได้"

ตามหลักกฎหมายนี้เมื่อโยมบิดามารดาของพระภิกษุถึงแก่กรรม ในขณะที่พระภิกษุอุปสมบทอยู่ พระภิกษุนั้นก็ย่อมมีสิทธิได้รับทรัพย์มรดกในฐานะที่เป็นทายาทโดยธรรม เมื่อ

ทายาทอื่นยินยอมแบ่งให้โดยดี แต่ถ้าทายาทอื่นไม่ยินยอมแบ่งให้แล้ว และพระภิกษุนั้นยังต้องการทรัพย์มรดกนั้นอยู่ ก็ต้องสึกออกมาเรียกร้องเสียภายในกำหนดอายุความ คือภายในกำหนดเวลา ๑ ปี นับแต่วันที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ทั้งนี้เนื่องจากความหลักในทางพระ-พุทธศาสนานั้น วัตถุประสงค์ของการบวชก็เพื่อต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ คือมุ่งหวังพระนิพพานเป็นที่ตั้ง ถ้าพระภิกษุยังยินดีติดใจในทรัพย์เงินทองต่าง ๆ ที่ตกได้แก่ตน ก็จะต้องสึกจากสมณเพศมาเรียกร้องเอา แต่ถ้ามีผู้ใดยกทรัพย์มรดกให้โดยพินัยกรรมแล้ว พระภิกษุนั้นก็ย่อมรับเอาไว้ได้ ฉะนั้นทางแก้ของกฎหมายก็คือถ้าพระภิกษุกลัวญาติพี่น้องจะฮุบทรัพย์มรดกเมื่อโยมถึงแก่กรรมแล้ว ก็ขอให้โยมทำพินัยกรรมไว้ให้ ทันทีที่โยมถึงแก่กรรมแล้ว ทรัพย์มรดกนั้นก็ย่อมตกเป็นของภิกษุนั้นทันทีโดยผลของกฎหมาย

นอกจากนี้กฎหมายยังได้บัญญัติถึงว่า เมื่อพระภิกษุถึงแก่มรณภาพลง ทรัพย์สินที่ได้มาในระหว่างที่เป็นพระภิกษุนั้น ย่อมตกได้แก่วัดซึ่งเป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุนั้นเว้นแต่จะได้จำหน่ายจ่ายโอนไปในระหว่างยังมีชีวิตอยู่ หรือยกให้ผู้อื่นโดยพินัยกรรม ไม่ว่าทรัพย์นั้นจะได้มาโดยทางใดก็ตาม ทั้งนี้หมายความว่า เฉพาะทรัพย์สินที่พระภิกษุได้มาในระหว่างที่อยู่ในสมณเพศเท่านั้น ที่จะต้องตกเป็นสมบัติของวัด และภิกษุนั้นถึงแก่มรณภาพขณะที่ยังอยู่ในสมณเพศด้วย ถ้าลาสิกขาบทแล้วจึงตายลง ไม่ว่าทรัพย์สินนั้นจะได้มาในระหว่างเป็นพระภิกษุโดยมีผู้ศรัทธาทำบุญถวายให้ หรือได้มาจากการทอดกฐิน ผ้าป่า ย่อมไม่ตกได้แก่วัด มรดกทั้งหมดย่อมตกแก่ทายาทโดยธรรมสิ้นเชิง ถ้าไม่มีทายาทที่จะรับมรดกทรัพย์นั้นก็ตกได้แก่แผ่นดิน

พิเศษ การอุปสมบทเป็นพระภิกษุไม่เป็นเหตุให้ขาดจากการสมรสตามกฎหมาย

คำว่า วัด ตามความหมายแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ดังกล่าว หมายถึงวัดในพระพุทธศาสนาเท่านั้น คือวัดตามพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งต่อมาได้ยกเลิกและแก้ไขเปลี่ยนแปลงเป็น พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พ.ศ. ๒๕๐๕ ออกใช้แทนเท่านั้น โดยจะเป็นวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ก็ตาม

ส่วนพระภิกษุนั้น ศาลฎีกาได้วางหลักไว้ว่า หมายถึงบุรุษที่ได้ทำการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาถูกต้องตามกฎหมาย วินัย บัญญัติ และ ตาม ลัทธิ ของ มหาเถรสมาคมแห่งประเทศไทย ทั้งทางธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย รวมตลอดถึงพระภิกษุที่มหาเถรสมาคมรับรองว่า เป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแล้วด้วย ส่วนพระจีน พระญวน พระแขกและบาดหลวงนั้นเป็นเพียงนักพรตหรือนักบวช แต่อาจมีกรณีที่พระแขกมาจำพรรษาในประเทศไทย หากมหาเถรสมาคมยอมรับรองว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาก็นับว่าเป็นพระภิกษุ

นอกจากนี้แล้ว ขอนำหลักกฎหมายซึ่งศาลฎีกาได้พิพากษาไว้เป็นบรรทัดฐานแล้ว อาจเป็นประโยชน์แก่วัดต่าง ๆ ได้บ้าง เพราะวัดดังที่ได้กล่าวแล้วว่าเป็นนิติบุคคล ย่อมมีสิทธิในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน มีสิทธิรับทรัพย์ที่ยกให้โดยพินัยกรรมได้ และวัดก็ย่อมมีที่ดินติดต่อกับที่ดินของชาวบ้าน จึงอาจมีกรณีลุกล้ำที่ดินเกิดเป็นปัญหาขึ้นมาได้ และอาจมีกรณีที่มีผู้อุทิศที่ดินให้แก่วัดแล้ว แต่มิได้จดทะเบียนและทำเป็นหนังสือให้ถูกต้องตามกฎหมาย และวัดได้ครอบครองติดต่อกันมาเป็นเวลานาน เช่น

วัดครอบครองปรปักษ์ในที่ดินมีโฉนดซึ่งเจ้าของยกให้ได้ แม้ต่อมาผู้ให้ตาย วัดยังคงครอบครองต่อมาอีกจนครบกำหนด ๑๐ ปีแล้ว วัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้น พฤติการณ์ดังกล่าวไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์ของวัดและหลักทางพระพุทธศาสนา

โจทก์ฟ้องขอให้ศาลแสดงกรรมสิทธิ์ของโจทก์ในที่พิพาทโดยอาศัยสิทธิครอบครอง ไม่ได้ฟ้องเรียกมรดก จำเลยไม่อาจยกอายุความมรดกขึ้นอ้างได้ (ฎีกาที่ ๕๘๗/๐๗)

วัดยินยอมให้มีการขยายเขตถนนเดิมซึ่งใช้เป็นทางหลวงอยู่แล้วเข้าไปในที่ของวัด เมื่อทางหลวงนั้นเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน จึงถือได้ว่าวัดอุทิศที่ดินส่วนของวัดโดยปริยายให้เป็นทางหลวง กรณีเช่นนี้ไม่ขัดต่อ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ (ฎีกาที่ ๙๔๗ — ๙๕๘/๐๓)

ซื้อที่วัดและที่ธรณีสงฆ์โดยสุจริตจากการขายทอดตลาดตามคำสั่งของศาล ผู้ซื้อไม่ได้กรรมสิทธิ์ (ฎีกาที่ ๘๕๑—๘๕๓/๙๙)

ทางการออกโฉนดทับที่ดินป่าช้าของวัดไป ผู้ที่เป็นเจ้าของโฉนดจะอ้างกรรมสิทธิต่อสู้กับวัดมิได้ (ฎีกาที่ ๖๑๑—๖๑๒/๙๘)

ที่ธรณีสงฆ์นั้น ผู้ใดจะยกอายุความครอบครองปรปักษ์ขึ้นใช้ยันกับวัดไม่ได้ (ฎีกาที่ ๗๒๑/๐๔)

ที่ดินที่วัดได้มาโดยมีผู้ยกให้ทางพินัยกรรมนั้น ถ้าวัดไม่เข้าครอบครองเสียภายในอายุความมรดกแล้ว ผู้สืบสิทธิของเจ้ามรดกย่อมยกอายุความมรดกขึ้นต่อสู้กับวัดได้ ซึ่งแสดงอยู่ในตัวว่าวัดอาจเสียสิทธิไปโดยทางอายุความเหมือนกัน

แต่อย่างไรก็ดี ปัญหานี้ศาลฎีกาโดยที่ประชุมใหญ่ก็ได้วินิจฉัยยืนยันตามหลักเดิมว่า ที่วัดที่ธรณีสงฆ์นั้น ผู้ใดจะยกอายุความปรปักษ์ขึ้นใช้ยันกับวัดไม่ได้ (ฎีกาที่ ๑๕๑๖/๐๓)

ป่าช้าที่ธรณีสงฆ์ของวัด ใครจะอ้างทางครอบครองยันวัดไม่ได้ จะเอาไปทำนิติกรรมจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้ จะโอนได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติเท่านั้น

วัดเป็นนิติบุคคล เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนมีอำนาจฟ้องขับไล่และมอบอำนาจให้ไวยาวัจกรฟ้องผู้บุกรุกแทนวัดได้ (ฎีกา ๙๔๔—๙๔๕/๙๗)

สิทธิของพระภิกษุสามเณรที่เกี่ยวกับศาล กฎหมายหรือประชาชนให้การยกย่องและให้เกียรติพระภิกษุสามเณร ในการไปเป็นพยานที่ศาลเหนือกว่าบุคคลธรรมดา เพราะเป็นผู้ทรงศีล ถ้าหากพระภิกษุสามเณรได้รับหมายเรียกของศาลให้ไปเป็นพยานที่ศาลแล้วท่านมีสิทธิจะไม่ไปก็ได้ แต่ถ้าเป็นประชาชนธรรมดาแล้ว การขัดขืนหมายเรียกหรือคำสั่งของศาลเพื่อให้ไปเบิกความหรือให้ถ้อยคำใด ๆ ย่อมเป็นความผิดอาญา ฉะนั้น โดยวิธีปฏิบัติแล้ว ศาลจะไม่ออกหมายเรียกให้พระภิกษุสามเณรไปเบิกความเป็นพยานที่ศาล กล่าวคือ ถ้าคู่ความฝ่ายใดอ้างพระภิกษุสามเณรเป็นพยาน และสามารถนำท่านมาที่ศาลได้แล้วก็ให้นำมา ถ้าไม่สามารถจะนำท่านไปได้ ก็จะต้องขอให้ศาลไปเผชิญสืบถึงที่อยู่ของท่าน โดยส่งคำบอกกล่าวล่วงหน้าไปให้ท่านทราบ หรือแม้ท่านยอมไปแล้ว จะไม่ยอมตอบข้อซักถามข้อหนึ่งข้อใดหรือทั้งหมดก็ได้ ศาลย่อมไม่บังคับ

เจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย เจ้าอาวาสที่ได้รับแต่งตั้งให้มีอำนาจหน้าที่บริหารกิจการและทรัพย์สินภายในวัดตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์นั้น ย่อมเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย แต่ไม่มีอำนาจสืบสวนสอบสวนคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ที่ดินซึ่งเป็นของวัดแม้จะได้ออกโฉนดและมีผู้ครอบครองเป็นของตนเกินกว่า ๑๐ ปี โดยวัดไม่คัดค้านหรือระวังแนวเขตในเวลารังวัดเพื่อออกโฉนด ผู้นั้นก็ไม่ได้ไปเป็นกรรมสิทธิ์ทั้งนี้โดยอาศัยตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งยกเลิก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ มาตรา ๓๔ ซึ่งบัญญัติว่า ที่วัดผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์ที่นั้นไปไม่ได้ และว่า ที่วัดจะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ และห้ามมิให้บุคคลใดยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์อันเป็นที่วัด (ฎีกา ๑๒๘๘/๑๓)

พระภิกษุที่ถูกหาว่าต้องปฐมปาราชิก ซึ่งเจ้าอาวาสทำการสอบสวนไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ระเบียบข้อบังคับ และกฎของมหาเถรสมาคม เพียงเท่านี้ยังไม่เป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๑๕๗ ซึ่งบัญญัติว่า "*ผู้ใดเป็นเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต....*"

แม้เจ้าอาวาสจะมิได้มีคำสั่งในเรื่องที่พระภิกษุถูกกล่าวหานั้นโดยตรง เพราะสอบสวนไม่ได้ความชัดว่ากระทำความผิดดังข้อกล่าวหานั้นหรือไม่ เจ้าอาวาสมีอำนาจสั่งให้พระภิกษุนั้นออกไปจากวัดได้ตามมาตรา ๓๘ แห่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฎีกา ๑๐๙๖/๑๓).

อะไรที่มีระเบียบแล้ว	*เฉลิมคุณ*
ง่ายสง่าเงียบอากุล	*เรียบร้อย*
ระเบียบไร้ไขว่ชุลมุน	*เหนื่อยมาก หมองแล*
มักพลุ่งพลั่งถั่งถ้อย	*ท่วมท้นรนเผลอ*

พิธีกรรม

(สำเนา) ยศ.ทอ. ที่ ๒๐๔๔/๑๕

ทอ. ที่ ๒๗๑๑/๑๕

ส่วนราชการ อศจ.ยศ.ทอ.

ที่ กห ๐๓๙๑/๗๓ วันที่ ๑๖ ก.พ. ๑๕

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสืออนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ

เรียน ผอ. อศจ. ยศ. ทอ.

ด้วยคณะศิษยานุศิษย์ในท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำหนดงานจะพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณ ฯ ณ วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันอาทิตย์ที่ ๓๐ เม.ย. ๑๕ ในงานนี้คณะศิษยานุศิษย์ได้พิจารณาเห็นว่า หนังสืออนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ เป็นหนังสือมีสาระประโยชน์ หากได้พิมพ์แจกจ่ายแก่พุทธศาสนิกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งจะมาร่วมการกุศลงานพระราชเพลิงศพครั้งนี้ คงจะเป็นหิตานุหิตประโยชน์เป็นอันมาก และได้มอบให้กระผมเป็นผู้แทนของศิษยานุศิษย์ขออนุญาตพิมพ์หนังสือดังกล่าวนี้

ฉะนั้น กระผมจึงเรียนขออนุญาตพิมพ์หนังสืออนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ รวมกับพระธรรมเทศนาของพระเถรานุเถระอื่น ๆ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ผู้ไปร่วมกุศล งานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ด้วย

ในนามของคณะศิษยานุศิษย์ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ กระผมขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย.

(ลงชื่อ) **น.ต. เสียง ศิลธรรม**

ประจำแผนกจริยศึกษา อศจ. ยศ. ทอ.

เรียน จก. ยศ. ทอ.

ด้วย น.ต. เสียง ศิลธรรม และคณะศิษยานุศิษย์ฯ ได้ขออนุญาตพิมพ์หนังสืออนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ณ วัดพนัญเชิง ในวันอาทิตย์ที่ ๓๐ เม.ย. ๑๕

อศจ. ยศ. ทอ. พิจารณาแล้วเห็นควรนำเรียน ผบ. ทอ. พิจารณาอนุญาต เพื่อเป็นประโยชน์เผยแพร่ส่วนวิทยาทานแก่ประชาชนที่สนใจต่อไป

(ลงชื่อ) **น.อ. สละ มีลักษณะ**

รอง ผอ. อศจ. ทอ. ทำการแทน

ผอ. อศจ. ยศ. ทอ.

๑๖ ก.พ. ๑๕

เรียน ผบ. ทอ.

ด้วย น.ต. เสียง ศิลธรรม ประจำแผนกจริยศึกษา อศจ. ยศ. ทอ. และคณะศิษยานุศิษย์ท่านเจ้าคุณพระเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขออนุญาตพิมพ์หนังสืออนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวงศาจารย์ ณ วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน ๓๐ เม.ย ๑๕ ยศ. ทอ. พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุญาตให้จัดพิมพ์ เพื่อเป็นการเผยแพร่ส่วนวิทยาทานแก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้ต่อไปด้วย.

(ลงชื่อ) [signature]

จก. ยศ. ทอ.

๒๑ ก.พ. ๑๕

อนุญาต

(ลงชื่อ) พล.อ.อ. [signature]

ผบ. ทอ.

๒๒ ก.พ. ๑๕

สำเนาถูกต้อง

(ลงชื่อ) *น.ต. พุฒ เทียนคำศรี*

รรก. นสบ. อศจ. ยศ. ทอ.

แถลงเรื่อง

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ ได้จัดทำหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น สวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน เป็นต้น มอบให้แก่กองทัพอากาศเรียกว่า **"สวดมนต์เจ็ดตำนานฉบับกองทัพอากาศ"** เป็นต้น ได้รับความนิยมจากพุทธบริษัทที่ได้อ่านทั้งภายในและนอกกองทัพอากาศ ทั้งฝ่ายคฤหัสถ์ และฝ่ายบรรพชิตต่างก็ลงความเห็นว่า **"เป็นฉบับที่สมบูรณ์ คือเป็นแนวปฏิบัติได้เป็นอย่างดี"** และเป็นฉบับที่พิเศษไม่เคยมีมาก่อน นับว่าเป็นความสำเร็จส่วนหนึ่งในการเผยแผ่กิจกรรมของกองทัพอากาศ บัดนี้ทางกองอนุศาสนาจารย์ได้ดำริถึง **"อนุโมทนาวิธี"** ซึ่งควรจะได้จัดทำขึ้นในรูปและลักษณะอย่างเดียวกัน เพราะในพิธีการบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนานั้น นอกจากจะฟังพระสวดมนต์บทต่าง ๆ ในเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานแล้ว ยังมีคำสวดที่ต้องมีทุก ๆ งาน คือบทอนุโมทนา พระที่มาในพิธีนั้น ๆ จะต้องสวด เว้นไม่ได้เลย เจ้าภาพก็มีกิจที่จะต้องปฏิบัติในตอนนี้ เว้นไม่ได้เหมือนกัน คือการกรวดน้ำและรับพร

บทอนุโมทนานั้นเป็นภาษาบาลีทั้งนั้น และโดยมากเป็นพระพุทธวจนะ ที่พระพุทธองค์โปรดประทานไว้เหมาะแก่กาลและเหมาะแก่งาน พระโบราณาจารย์ได้นำมาจัดเป็นระเบียบแบบฉบับ สำหรับพระสวดอนุโมทนาให้เหมาะแก่กาลและเหมาะแก่งาน มีแต่งเพิ่มเติมขึ้นบ้างเพื่อสร้างศรัทธาปสาทะแก่ท่านผู้เป็นเจ้าภาพ ดังที่ท่านผู้เป็นพุทธศาสนิกชน คงจะได้สดับอยู่เนือง ๆ ในโอกาสที่เป็นเจ้าภาพหรือไปร่วมงานบำเพ็ญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง บทอนุโมทนาเหล่านี้หากได้นำมาแปลและมีคำอธิบายตลอดถึงเล่าตำนานไว้ตามที่ปรากฏ ก็จะเป็นเครื่องเพิ่มพูนศรัทธาปสาทะของท่านผู้สนใจ และพร้อมกันนั้นก็จะได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องอนุโมทนาของพระว่า ที่ท่านสวดต่าง ๆ กัน งานหนึ่งสวดอย่างหนึ่งนั้น มีเรื่องราว

เป็นมาอย่างไร ซึ่งกล่าวตามสำนวนเทศนาก็ว่า "ประดับสติปัญญา" ไปพร้อมกันด้วย ฉะนั้นทางกองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ จึงได้ร่วมกันพิจารณาจัดทำ โดยแบ่งกันแปลและค้นตำนานตลอดถึงทำคำอธิบาย สำเร็จเป็นฉบับดังที่ปรากฏอยู่นี้ และขอมอบลิขสิทธิ์ให้เป็นของกองทัพอากาศ เช่นเดียวกับสวดมนต์แปลที่ได้เคยจัดทำมาแล้ว ตั้งชื่อว่า "อนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ"

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ท่านผู้ที่ได้อ่านได้ฟัง "อนุโมทนาวิธีฉบับกองทัพอากาศ" นี้ คงได้รับประโยชน์สมมโนรถทุกประการ.

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ
ดอนเมือง

อนุโมทนาวิธี

ฉบับกองทัพอากาศ

สามัญอนุโมทนา

ยถา วาริวหา ปูรา	ห้วงน้ำใหญ่เต็มแล้ว
ปริปูเรนฺติ สาครํ	ย่อมยังสาครให้เต็มฉันใด
เอวเมว อิโต ทินฺนํ	ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้
เปตานํ อุปกปฺปติ	ย่อมสำเร็จแก่ญาติผู้ตายไปแล้ว ฉันนั้น แล ฯ
อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุมฺหํ	ผลที่ต้องการที่ปรารถนา
ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ	จงสำเร็จแก่ท่านฉับพลันทันที
สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา	ขอความดำริทุกอย่าง จงบริบูรณ์
จนฺโท ปณฺณรโส ยถา	เหมือนดวงจันทร์วันเพ็ญนั้น
มณิโชติรโส ยถา	เหมือนแก้วมณีโชติรส (แก้วสารพัดนึก) ฉะนั้น
สพฺพีติโย วิวชฺชนฺตุ	ขอเสนียดจัญไรทั้งหลายจงสูญหายไป
สพฺพโรโค วินสฺสตุ	ขอสรรพโรค จงเสื่อมคลายหายไป
มา เต ภวตฺวนฺตราโย	ขออันตรายจงอย่าได้มีแก่ท่าน
สุขี ทีฆายุโก ภว	ขอจงเป็นผู้มีสุข มีอายุยืนนานเถิด
อภิวาทนสีลิสฺส	ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ
นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน	ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้มีปกติอภิวาท
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ	ผู้ประพฤติอ่อนน้อม ต่อวุฑฒบุคคล เป็นนิตย์
อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ	

ตำนาน

การอนุโมทนา เป็นพระพุทธานุญาต ที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ถือเป็นหลักปฏิบัติ เท่ากับเป็นแบบธรรมเนียมที่ต้องทำเป็นประจำ เรื่องนี้ปรากฏในพระวินัย จุลวรรค วตตขันธกะ ซึ่งจะเก็บข้อความมาเล่าดังต่อไปนี้

สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอนุญาต ให้พระภิกษุสงฆ์ทำอนุโมทนาในโรงฉัน เมื่อพระภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารแล้ว ก็กลับไปเฉย ๆ ชุมนุมชนพากันเพ่งโทษ ซุบซิบนินทา ในที่สุดถึงกับติเตียนโดยเปิดเผย อย่างที่เรียกกันว่าโพนทนา เหตุที่เป็นเช่นว่านี้ พระอรรถกถาจารย์ ผู้รจนาพระธรรมบทเล่าไว้ว่า บรรพชิตในสายอื่น ๆ เมื่อฉันภัตตาหารแล้ว กล่าวอนุโมทนาแสดงความชื่นชมยินดี อย่างที่เรียกกันอยู่ในบัดนี้ว่า ให้ศีลให้พร พร้อมทั้งให้คำแนะนำและคำสอนต่าง ๆ เป็นเครื่องก่อให้เกิดความบันเทิงใจแก่เจ้าภาพ ส่วนพระภิกษุสงฆ์หาได้ประพฤติเช่นนั้นไม่ คนทั้งหลายจึงเพ่งโทษซุบซิบนินทาโพนทนาว่า "ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร จึงไม่อนุโมทนาในโรงฉัน" พระภิกษุทั้งหลายได้ฟังแล้วจึงกราบทูลเรื่องนี้ถวายให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุนี้ให้เป็นต้นเค้า ตรัสอนุญาตว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อนุโมทนาในโรงฉัน" ฝ่ายพระภิกษุเมื่อรับพุทธานุญาตแล้วจึงดำริว่า "ใครเล่าจะเป็นผู้อนุโมทนาในโรงฉัน" ได้กราบทูลความดำรินั้นถวายให้ทรงทราบ จึงตรัสประทานอนุญาตว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เป็นเถระอนุโมทนาในโรงฉัน" ธรรมเนียมอนุโมทนาจึงเกิดขึ้นด้วยประการดังนี้.

เรื่องนี้ทำให้สันนิษฐานว่า การพูดหลังอาหารในโอกาสที่มีงานจัดเลี้ยงคงจะมีมาก่อนพุทธกาลนานพอสมควรทีเดียว มิฉะนั้นพระภิกษุคงจะไม่ถูกประชาชนตำหนิจนเป็นเหตุให้ทรงอนุญาตการอนุโมทนา แม้ทรงอนุญาตการอนุโมทนาแล้ว เหตุการณ์ก็ยังไม่เรียบร้อย ต้องทรงบัญญัติระเบียบเพิ่มเติมอีก ซึ่งท่านเล่าเรื่องไว้ดังต่อไปนี้

ประชาชนหมู่หนึ่ง นิมนต์พระสงฆ์มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธานไปฉันภัตตาหาร เมื่อการเลี้ยงพระเสร็จสิ้นลงแล้ว พระภิกษุอื่น ๆ ก็คิดว่ามีพระพุทธานุญาต ให้พระสังฆเถระเป็นผู้อนุโมทนา เพราะฉะนั้นการอนุโมทนาอันนี้ก็เป็นหน้าที่พระสารีบุตร เมื่อคิดดังนี้แล้วก็พากันกลับไปหมด ส่วนพระสารีบุตรเถระ ซึ่งอยู่แต่ลำพังองค์เดียว ทำอนุโมทนาแล้วเดินทางกลับวิหาร พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระสารีบุตรเถระกลับมาองค์เดียว จึงรับสั่งถามว่า "สารีบุตร ภัตรมีมากหรือ" ท่านกราบทูลว่า "ภัตรมีมาก แต่พระภิกษุพากันกลับหมด พระเจ้าข้า" พระพุทธองค์ทรงอาศัยเหตุนี้ จึงประทานอนุญาตว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้พระเถรานุเถระ ๔ — ๕ รูปคอยอยู่" ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระเถระองค์หนึ่งเป็นผู้อนุโมทนา ก็มีพระภิกษุอยู่เป็นเพื่อนอีก ๔ — ๕ รูป ในเวลาต่อมา มีเหตุเกิดขึ้นอีก คือพระภิกษุในจำนวน ๔ — ๕ รูปนั้น รูปหนึ่งเกิดปวดอุจจาระขึ้น ท่านก็กลั้นไว้เพราะการอนุโมทนายังไม่จบ ท่านกลั้นไว้นานจนถึงเป็นลม พระภิกษุสงฆ์จึงกราบทูลเรื่องนี้ถวายให้ทรงทราบ ตรัสประทานอนุญาตว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีกรณียกิจ เราอนุญาตให้บอกลาภิกษุผู้นั่งชิดกันแล้วไปได้'

นับแต่พระภิกษุสงฆ์ ได้รับพระพุทธานุญาตแล้ว ก็อนุโมทนาในโรงฉันตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นี่เป็นตำนานแห่งการอนุโมทนา

หมายเหตุ ประเพณีอนุโมทนา ที่พระสงฆ์ปฏิบัติอยู่ในเวลานี้ มีข้อควรสังเกต ๒ ประการคือ

๑. การอนุโมทนา เป็นแบบเดียว (ยถา — สพฺพี)

๒. ประเพณีนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ไปทำกิจในการมงคลต่าง ๆ ต้องไม่น้อยกว่า ๕ รูป ข้อสังเกตทั้ง ๒ ประการนี้ จัดเสนอไว้พอเป็นแนวสำหรับพิเคราะห์ต่อไป

๑. แบบอนุโมทนา

จากพระวินัยที่เล่ามาแล้วนั้น ปรากฏชัดว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงวางระเบียบชัดลงไปว่า จะต้องอนุโมทนาอย่างนั้นอย่างนี้ ตรัสแต่เพียงให้ทำอนุโมทนาเท่านั้น ส่วนจะอนุโมทนาว่าอย่างไร ก็สุดแล้วแต่องค์อนุโมทนา จะค้นคว้าหาถ้อยคำอนุโมทนาเอาเอง ด้วยเหตุนี้จึงทรงระบุให้เป็นหน้าที่ของพระสังฆเถระ เพราะพระภิกษุผู้มีพรรษาอายุกาล ย่อมเป็นรัตตัญญูรู้วิธีการและรู้จักเลือกถ้อยคำสมควรและไม่สมควร เป็นแต่บอกหัวข้อเท่านั้นก็ปฏิบัติการต่อไปได้เลย คือ อนุโมทนาด้วยธรรมีกถา หมายถึงที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัตินั่นเอง ในยุคปัจจุบันนี้ การอนุโมทนามีแบบตายตัวคือ ยถา — สพฺพี เมื่อพระภิกษุสงฆ์เสร็จจากฉันภัตตาหารแล้วก็สวดยถา — สพฺพี ลงท้ายด้วย ภวตุ สพฺพมงฺคลํ ฯ ล ฯ ภวนฺตุ เต ส่วนจะสวดบทอนุโมทนาพิเศษต่อท้ายบท 'สพฺพี' ก็คัดเลือกบทอนุโมทนา ให้เหมาะแก่งานที่เจ้าภาพปรารภบำเพ็ญกุศล ซึ่งท่านผู้อ่านจะทราบอธิบายเมื่อถึงวาระอ่านบทอนุโมทนานั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงมีปัญหาเกิดขึ้นว่า แบบอนุโมทนา ยถา — สพฺพี ฯ ล ฯ อันเป็นแบบสำเร็จรูปเกิดขึ้นเมื่อไร ใครเป็นผู้ริเริ่มจัดขึ้น สำหรับปัญหานี้ ผู้เขียนไม่มีสติปัญญาเพียงพอที่จะเขียนคำตอบได้ครบถ้วน เพราะอ่านหนังสือน้อยเกินไป จะเล่าเฉพาะเท่าที่หาหลักฐานได้ในเวลานี้

คำอนุโมทนาแบบสำเร็จรูป เท่าที่หาหลักฐานได้ เกิดขึ้นในยุคอรรถกถาธรรมบท ราวพุทธศักราช ๙๕๖ โดยท่านเล่าเรื่องประกอบไว้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้า ท่านมีความรู้เฉพาะตัวท่าน แสดงธรรมสอนใคร ๆ เหมือนอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ เวลามีคนทำบุญแก่ท่าน เช่นตักบาตรถวายท่านเป็นต้น ท่านก็ใช้คำอนุโมทนาแบบสำเร็จรูป คือพระปัจเจกพุทธเจ้าทุก ๆ รูป ใช้คำอนุโมทนาแบบเดียวกัน และใช้แก่คนทุกคน คำอนุโมทนาแบบของท่านมี ๒ ชนิด คือ

ก. อย่างย่อ "เอวํ โหตุ" แปลว่า "จงสำเร็จดังประสงค์เถิด"

ข. อย่างพิสดาร มี ๒ คาถา ดังนี้

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุมฺหํ ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ

สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา จนฺโท ปณฺณรโส ยถา

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุมฺหํ ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ
สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา มณิโชติรโส ยถา

คำแปลมีอยู่ในบทยถาแล้ว

เพราะพระอรรถกถาจารย์ท่านได้เล่าไว้อย่างนี้ จึงเป็นที่รู้กันทั่วไปว่า คาถานี้เป็นคาถาอนุโมทนาทานของพระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนคำอนุโมทนาของพระภิกษุสงฆ์ก็ยังหาไม่พบว่ามีแบบสำเร็จรูปเหมือนอย่างของพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่า พระภิกษุสงฆ์คงใช้วิธีอนุโมทนาตามแต่องค์ใดจะสะดวกอย่างไร จะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง พระอรรถกถาจารย์เมื่ออ้างพระพุทธานุญาตข้อนี้ ท่านจึงพูดถึงอุปนิสินนกถา และธรรมกถาด้วย เช่นมีปรากฏในธรรมบท[๑] ท่านกล่าวไว้ว่า "พระศาสดาทรงอนุญาตว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่บัดนี้เป็นต้นไป เธอทั้งหลายจงกระทำอนุโมทนาในที่มีโรงภัตรเป็นต้นตามสะดวก จงกล่าวอุปนิสินนกถาจงกล่าวธรรมกถา" ดังนี้ พระอรรถกถาจารย์นำเอาอุปนิสินนกถา และธรรมกถา ควบกันกับอนุโมทนาด้วย เป็นช่องทางให้พิจารณาเห็นว่าในการกล่าวอนุโมทนานั้น ดูจะเป็นเรื่องซ้ำซาก หากได้เติมถ้อยคำสำหรับคนที่นั่งใกล้ ๆ กัน คือผู้ที่สนทนากันที่เรียกว่า **อุปนิสินนกถา** นั้นอย่างหนึ่ง หรือเติมถ้อยคำที่เป็นธรรมปฏิบัติที่เรียกว่า **ธรรมกถา** ลงไปอีก การอนุโมทนานั้นจะเพิ่มรสชาติยิ่งขึ้น เรียกว่าอนุโมทนาแบบผสม คือแสดงธรรมีกถาด้วยและอวยศีลอวยพรด้วย ซึ่งพระสงฆ์ในยุคนั้นคงจะใช้เป็นหลักปฏิบัติอยู่แล้ว ก็อาจจะเป็นได้ พระอรรถกถาจารย์ จึงส่งเสริมไปในทางเดียวกัน เพราะฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าคำอนุโมทนาแบบสำเร็จรูป ในยุคอรรถกถาก็ยังคงไม่มีอยู่นั่นเอง แบบอนุโมทนาด้วยบทยถา สพฺพี อย่างปัจจุบันนี้ น่าจะเกิดขึ้นภายหลังยุคจัดระเบียบสวดมนต์ ๗ ตำนาน ๑๒ ตำนานแล้ว เท่าที่สันนิษฐานอย่างนี้ เพราะอาศัยบทสพฺพี และ ภวตุ สพฺพมงฺคลํ เป็นหลักพิเคราะห์ คือ ๒ บทนี้มีอยู่ในสวดมนต์นั้นแล้ว เมื่อถึงคราวจัดระเบียบยถาขึ้น ก็เลือกเอาบทในสวดมนต์นั้นมาใช้ เพราะเป็นความสะดวก เนื่องด้วยพระภิกษุท่องจำสวดมนต์ได้อยู่แล้ว และบท ภวตุ สพฺพมงฺคลํ นั้น ก็เป็นบทสาธารณะใช้ทั่วไปทั้งงานมงคลและมิใช่มงคล ทั้งบทนี้เป็นบทลง

---

๑ ธรรมบทภาค ๗ ติตฺถิยวตฺถุ

ท้าย เป็นเครื่องหมายแห่งการสวดจบ เป็นที่รู้กันโดยทั่วไป ไม่ประดักประเดิดทั้งผู้สวดและผู้ฟังการสวดมนต์ สมัยเดิมถ้าเป็นงานมงคลจึงจะเติม นตฺขตฺตยกฺ ฯ เป็นบทสุดท้ายในบทสวดมนต์นั่นเอง พระสงฆ์ยุคโบราณได้ตัดตอนเอามาเป็นบทอนุโมทนาก็มี คือบทว่า สพฺพโรควินิมุตฺโต ฯลฯ บทนี้อยู่ท้ายอาฏานาฏิยสูตร เรียกกันเป็นสามัญว่า บทท้ายวิปสฺสิสฺ ฯ แต่เดี๋ยวนี้พระสงฆ์ไทยมิค่อยได้ใช้เป็นบทอนุโมทนาแล้ว มีใช้บ้างเป็นบางสำนักเท่านั้น ได้สอบถามพระสงฆ์ผู้ใหญ่บางท่านว่า บทยถากับบทสพฺพโร ฯ ใช้ต่างกันอย่างไร มีอธิบายหลายอย่าง แต่สรุปได้ว่า เมื่อเจ้าภาพกรวดน้ำก็ยถา ถ้าไม่มีกิจถึงต้องกรวดน้ำก็สวดสพฺพโร ฯ เท่าที่เล่ามานี้ จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ท่านตัดบทต่าง ๆ ในสวดมนต์มาจัดเป็นบทสวดอนุโมทนาถึง ๓ บท คือบทสพฺพี บทสพฺพโร ฯ และบท ภวตุ สพฺ ฯ อาศัยเหตุนี้ จึงเป็นทางให้สันนิษฐานว่า ระเบียบยถา–สพฺพี น่าจะเกิดขึ้นภายหลังจัดระเบียบสวดมนต์แล้ว ข้อนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ ขอฝากนักตำนานไว้ด้วย

บทยถา น่าจะเป็นระเบียบจัดขึ้นคู่กันกับ ระเบียบการ อุทิศส่วนกุศลที่เรียกว่ากรวดน้ำ เพราะลักษณะการกรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลนั้น เท่าที่พิเคราะห์ ทางตำนานแล้ว ยังไม่พบหลักฐานยืนยันแน่นอน เพราะการหลั่งน้ำของคนในยุคพุทธกาล ซึ่งมีลักษณะปฏิบัติเหมือนกับการกรวดน้ำของเรา ท่านมิได้มุ่งไปทางอุทิศส่วนกุศล เช่นพระเจ้าพิมพิสาร ถวายเวฬุวนาราม เป็นครั้งแรกนั้น พระเจ้าพิมพิสาร ก็ทรง ถวายการ หลั่งน้ำ ลงใน พระหัตถ์ ของพระพุทธเจ้า อาการ ที่ทรง ปฏิบัติ เช่นนี้ ส่องความ ว่าเป็น ธรรมเนียมของการ บริจาคทาน การหลั่งน้ำเป็นเครื่องหมายของการบริจาค ผู้รับก็รับน้ำแทนรับของ เช่นเดียวกับการให้สิ่งของในปัจจุบันนี้ ผู้ให้ใช้วิธีมอบหนังสือแทนของ ผู้รับก็รับซองหนังสือไป เป็นอันได้รับของนั้นด้วย ไม่ต้องยกของให้กับมือผู้รับ การหลั่งน้ำของคนในยุคพุทธกาล จึงยังไม่ใช่เป็นแบบกรวดน้ำของเรา แม้พิจารณาในสายของธรรม กล่าวคือเมื่ออธิบายกันว่าการอุทิศส่วนกุศลนั้น ปฏิบัติตามธรรมหมวดบุญกิริยาวัตถุ ข้อที่ ๖ คือปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ ดังนี้แล้ว พระอรรถกถาจารย์ ท่านก็งดอธิบายวิธีปฏิบัติเสียด้วย การที่ท่านไม่อธิบายนั้น เห็นจะเป็นเพราะว่า คนในยุคของท่านรู้กันทั่วถึงแล้ว ไม่มีปัญหา แต่เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่มาถึงบ้าน

เมืองเรา ซึ่งห่างจากถิ่นเดิม ธรรมเนียมเหล่านี้จึงเกิดปัญหาขึ้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประทานพระมติไว้ว่า การกรวดน้ำนั้น รับธรรมเนียมมาจากพราหมณ์ วิธีปฏิบัติของเขา ถึงคราวจะอุทิศส่วนกุศลก็ลงไปในแม่น้ำ ใช้มือทั้งสองกอบน้ำขึ้น แล้วปล่อยให้รั่วลงทางมือด้านล่าง ขณะเดียวกันนั้นก็ตั้งใจอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย (ท่านผู้ต้องการทราบอธิบายพิสดารโปรดตรวจดูในพระพุทธประวัติเล่ม ๒) ฝ่ายเรามาดัดแปลงใช้น้ำเหมือนกัน แต่บรรจุภาชนะแล้วเทออกพร้อมกับตั้งใจอุทิศ ไม่ต้องลงไปในแม่น้ำเหมือนอย่างพราหมณ์ ปัญหาจึงมีว่า ควรจะกรวดน้ำเมื่อใด เรื่องนี้ถ้าพิเคราะห์ถึงธรรมเนียมไทย เก่าแก่ เท่าที่พอจะหลงเหลืออยู่บ้าง ผู้เขียน เห็นว่า ควรจะ ศึกษา ธรรมเนียมกรวดน้ำของชาวพายัพ เท่าที่เสนออย่างนั้น เฉพาะอย่างยิ่งเมืองเชียงใหม่ยุคโบราณ เป็นถิ่นที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากแห่งหนึ่ง เพราะมีคัมภีร์บาลี ที่พระอาจารย์ ชาวเชียงใหม่รจนาไว้หลายคัมภีร์ทีเดียว แต่ละคัมภีร์ล้วนเป็นหนังสือที่เชื่อถือได้ทั้งนั้น เช่นคัมภีร์มงคลทีปนี พระสิริมังคลาจารย์ ชาวเชียงใหม่เป็นผู้รจนาขึ้น และใช้เป็นหลักสูตรบาลีชั้นประโยค ๔—๕ ในปัจจุบันนี้เป็นต้น พระอาจารย์โบราณน่าจะได้แนะนำวิธีกรวดน้ำ แต่คงจะเกิดความยุ่งยากเนื่องจากคำอุทิศ พระสงฆ์จึงเป็นฝ่ายรับมาทำแทน ส่วนทายกทายิกาเจ้าของทาน เป็นแต่นั่งพึ่ง การปฏิบัติเช่นนี้เห็นประโยชน์อยู่ก็คือสงเคราะห์ชาวบ้าน เรื่องทำนองนี้ พระสงฆ์ภาคกลางยังคงปฏิบัติอยู่ก็มี เช่นสัคเค ท่านผู้รู้อธิบายว่า เป็นเรื่องของชาวบ้าน คือจุดธูปเทียนแล้วก็ตั้งสัคเค ชุมนุมเทวดา แล้วจึงอาราธนาศีล เมื่อชาวบ้านขัดข้อง ก็ถวายให้พระทำแทน การสงเคราะห์ผู้บำเพ็ญกุศล ให้บำเพ็ญได้โดยสะดวก นับเป็นเวยยาวัจจมัยบุญกิริยาวัตถุอย่างหนึ่ง พระอาจารย์โบราณท่านเห็นว่าการอุทิศนั้น เป็นหน้าที่ของผู้บริจาคโดยตรง เพราะฉะนั้นท่านจึง รจนาคำกรวดน้ำไว้ให้ สำหรับนึกใน เวลากรวดน้ำเช่นบท 'อิมินา ปุญญกมฺเมน' ที่เรียกกันว่า อิมินาใหญ่ ที่ต้องเติมใหญ่เข้าข้างท้าย เพราะต่อมาเห็นกันว่ายาวนัก จึงย่นย่อให้น้อยลง มีอยู่หลายแบบด้วยกัน ซึ่งจะคัดมาไว้ท้ายตำนานนี้อีกส่วนหนึ่ง บทอิมินา จึงเป็นบทมากบทใหญ่ แบบกรวดน้ำเหล่านี้ท่านทำเป็นแบบฟอร์มไว้ให้เพื่อจะให้ ฝึกฝนตนเองไปตามแบบนี้ ย่อมจะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลได้เอง หากมีความรู้ความเข้าใจในกรรมวิธีนี้ โดยตลอดแล้ว ก็สามารถนึกเอาเองได้ จะตัดหรือจะเพิ่ม ก็ทำได้ตามสะดวก

เรื่อง 'พระยถา – เจ้าภาพกรวดน้ำ' ร่องรอยก็คงเป็นแบบอนุโมทนาองค์เดียวตามธรรมเนียมที่ปรากฏในพระบาลีเดิมนั่นเอง แต่เพิ่มให้เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล เพราะเดิมก็ไม่มีการระบุเวลาอุทิศ จะอุทิศเวลาไหนก็ได้ ส่วนสพฺพี เป็นการให้พรแก่เจ้าของทาน แก่ผู้บำเพ็ญบุญ ระเบียบยถาเจ้าภาพกรวดน้ำจึงอาจจะเกิดขึ้นภายหลังระเบียบสพฺพีก็ได้ โดยเล็งถึงจุดมุ่งหมายว่าให้ชาวบ้านได้กระทำกรรมวิธีต่อหน้าพระ เพราะฉะนั้นพระอาจารย์จึงได้เลือกพระบาลีในติโรกุฑฑสูตร เฉพาะที่มีความเกี่ยวกับน้ำเอามาใช้ และต่อด้วยคาถาพระปัจเจกพุทธเจ้าอีก ๒ คาถา เพราะความซ้ำกัน จึงตัดที่ซ้ำออกเสีย คงเหลือเพียงหนึ่งคาถากับหนึ่งบาทหลัง บทยถาจึงมีทั้งพระพุทธพจน์และพระปัจเจกพุทธพจน์ ต่อแต่นั้นพระสงฆ์ทั้งปวงก็พร้อมกันให้พรด้วยบทสพฺพี ตามที่มีอยู่ในบทสวดมนต์ท้ายวิปัสสิ ฯ นั้น พิจารณาตามเนื้อเรื่องแล้ว บทยถาไม่ใช่เป็นบทนำเพื่อให้พระสวดสัพพี เรื่องยถากับสัพพีเป็นคนละเรื่องกัน เป็นแต่สวดต่อไปเท่านั้น

รวมความว่า การอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายไปแล้ว ในคราวจัดงานบำเพ็ญกุศลประเพณีไทยกรวดน้ำเวลาภิกษุสงฆ์ยถา การเทน้ำออกจากภาชนะควรเทให้ไหลโกรก แต่อย่าให้น้ำไหลโจงกระเบน เพราะฉะนั้นในถิ่นที่ไม่ได้จัดภาชนะกรวดน้ำโดยเฉพาะ แล้วแต่จะหาได้ ผู้กรวดน้ำจึงต้องเอานิ้วชี้รอไว้ที่ปากภาชนะ และบังคับน้ำให้ไหลทีละน้อย ๆ ชนิดที่เรียกว่าทีละหยาด ๆ โดยมีความประสงค์จะไม่ให้น้ำไหลโจงกระเบน แต่ผู้ไม่สันทัดกรณีจึงหลงเข้าใจไปว่า วิธีกรวดน้ำต้องเอานิ้วชี้รอน้ำไว้ แม้จะใช้ภาชนะสำหรับบรรจุกรวดน้ำโดยตรงแล้ว ก็อดเอานิ้วชี้รอน้ำไม่ได้ และทั้งเข้าใจว่ากรวดน้ำต้องค่อย ๆ เทให้น้ำหยดลงทีละหยาด ๆ เสียอีกด้วย แท้จริงแล้ว การกรวดน้ำต้องเทให้ไหลโกรก ส่วนท่านที่ปฏิบัติกันอย่างนั้นป้องกันน้ำไหลโจงกระเบนเท่านั้น

ปัญหามักมีแทรกเข้ามาเสมอ ไม่ว่าในพิธีกรรมใด ๆ ในการกรวดน้ำก็เหมือนกัน มักมีผู้ถามว่า ไม่ต้องใช้น้ำได้หรือไม่ ได้สอบถามพระเถระผู้ใหญ่แล้ว ท่านว่าไม่ใช้น้ำก็ได้ แต่ใช้แหละดี เพราะการให้วัตถุ โบราณท่านใช้น้ำหลั่งลงในมือของผู้รับ ส่วนปัตติทานให้ส่วนบุญก็ควรจะใช้น้ำ อย่างเดียวกับวัตถุทาน ถึงจะไม่มีผู้รับน้ำก็เป็นประโยชน์ เป็นเครื่องช่วยให้ใจนึกอุทิศมั่นคงดี ทั้งดูเป็นกิจลักษณะดีด้วย

๒. ประเพณีไทย

นิยมนิมนต์พระสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๕ รูป ไปทำกิจในงานมงคลต่าง ๆ เป็นประเพณีของชาวไทยอย่างหนึ่ง ถือเกณฑ์นิมนต์พระไปสวดมนต์เย็น และรับอาหารบิณฑบาตเช้าหรือเพลก็ตาม ในงานมงคลต่าง ๆ อย่างน้อยต้อง ๕ รูป อย่างกลาง ๗ รูป อย่างสูง ๙ รูป ที่ว่านี้ว่าตามที่เป็นไปในกลุ่มสามัญชน ที่เรียกกันว่าชาวบ้าน แต่ในเวลานี้เราจัดงานให้ลัดเข้า นิมนต์สวดมนต์แล้วฉันเช้าหรือเพลทีเดียว สุดแต่จะสะดวกของเจ้าภาพ อันจำนวนพระนั้น โบราณนิยมนิมนต์ ๕ รูปเป็นพื้น ส่วน ๗,๙ นั้น เป็นจำนวนทวีขึ้นตามลำดับ สาเหตุที่นิยมนิมนต์พระในงานมงคลไม่น้อยกว่า ๕ รูปนั้น มีอธิบายหลายนัยด้วย เช่นอธิบายว่าจำนวน ๕ นั้น ชื่อว่าถวายทานแก่พระสงฆ์ เพราะที่จะได้ชื่อว่าพระสงฆ์นั้น ภิกษุต้องประชุมกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จึงจะได้ชื่อว่าสงฆ์ และพระสงฆ์ ๕ รูป ได้ชื่อว่าพระสงฆ์ปัญจวรรค ทำสังฆกรรมได้หลายอย่าง ถ้าเป็นปัจจันตชนบทเช่นประเทศไทย ก็ให้อุปสมบทคือบวชพระได้ดังนี้เป็นต้น แต่เมื่ออาศัยพระพุทธานุญาต เรื่องอนุโมทนาที่กล่าวมานี้เป็นข้อพิจารณาแล้วก็จะได้ความอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ แต่เดิมมาพระสงฆ์ มิได้สวดพระปริตตามบ้านอย่างปัจจุบันนี้ ชาวบ้านนิมนต์ก็มีเรื่องฉันภัตตาหารอย่างเดียว ครั้นมาจัดเรื่องสวดพระปริตขึ้น ถ้าเป็นราชการ พระสงฆ์มากเท่าไรก็ได้ เพราะท่านมีกำลังมาก ส่วนสามัญชนกำลังไปไม่ไหว จำต้องลดจำนวนลง เกณฑ์การลดจำนวนนั้นจะต้องมีกำหนดว่า อย่างน้อยที่สุดเท่าไร ก็มาเข้าเกณฑ์พระพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ไปฉันเหลืออยู่ เพื่ออนุโมทนา ๔–๕ รูป จำนวนพระภิกษุ ๕ รูป พอที่จะสวดพระปริตได้ และฉันแล้วก็อนุโมทนาได้ตามพระพุทธบัญญัติ จึงถือเกณฑ์นิมนต์ตามพระวินัยข้อนี้ อธิบายนี้จะเป็นไปได้หรือไม่อย่างไรขอฝากท่านผู้รู้ไว้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม มีประเพณีทำบุญอีกอย่างหนึ่ง ที่ตรงกับพระวินัยข้อนี้ คือ การจัดให้มีพระธรรมเทศนาในบ้าน มีพระสวดสพพีอีก ๔ รูป รวมเป็น ๕ รูปทั้งพระ

เทศน์ พระ ๔ รูปนั้นเรียกว่าพระรับสพฺพี เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า เท่าที่จัดพระรับสพฺพีขึ้นอีก ๔ รูป ชื่อว่าจัดตามพระวินัย ข้อนี้ภายหลังต่อมา เห็นว่ารับสพฺพีอย่างเดียวน้อยไป จึงจัดให้สวดคาถาธรรมบรรยาย คือที่เทศน์มาแล้วด้วย เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง จึงเรียกว่า พระสวดรับเทศน์ คาถาสวดรับเทศน์จึงเรียกว่า คาถาธรรมบรรยาย ได้อธิบายมาแล้ว การจัดอย่างนี้ จัดเฉพาะแต่มีเทศน์ในบ้าน ส่วนภายในวัดไม่ได้จัด มาบัดนี้จัดทั้งในบ้านและในวัด กลายเป็นธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่ง

แบบธรรมเนียม ยถา—สพฺพี และจำนวนพระสงฆ์ ๕ รูป ที่นิยมนิมนต์ไปสวดพระปริตนั้น จะยุติอย่างไร ขอฝากท่านผู้รู้โปรดพิจารณาต่อไปด้วย

บทผนวก

คำกรวดน้ำของเก่า

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน	ด้วยบุญกุศลที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วครั้งนี้
อุปชฺฌายา คุณุตฺตรา	ขอพระอุปัชฌาย์ผู้มีคุณอันยิ่งใหญ่
อาจริยูปการา จ	และพระอาจารย์ผู้มีอุปการคุณ
มาตาปิตา จ ญาตกา	มารดาบิดาและญาติ
สุริโย จนฺทิมา ราชา	พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราชา
คุณวนฺตา นราปิ จ	อีกทั้งนรชนชายหญิงผู้มีพระคุณ
พฺรหฺมมารา จ อินฺทา จ	พระพรหม, มาร และพระอินทร์
โลกปาลา จ เทวตา	ตลอดทั้งทวยเทพผู้เป็นโลกบาลทั้ง ๔ เหล่า
ยโม มิตฺตา มนุสฺสา จ	พญายม มิตรสหาย และมนุษย์ทั้งหลาย
มชฺฌตฺตา เวริกาปิ จ	ผู้ไม่มีเวรและผู้มีเวร ขอสรรพสัตว์ทั้งมวล
สพฺเพ สตฺตา สุขี โหนฺตุ	จงประสบความเกษมสุข อีกประการหนึ่ง
ปุญฺญานิ ปกตานิ เม	เล่า บุญกุศลที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วนี้
สุขญฺจ ติวิธํ เทนฺตุ	ขอจงอำนวยประโยชน์สุขสมบัติทั้ง ๓ ประการ
ขิปฺปํ ปาเปถ โว มมํ	แก่สรรพสัตว์ทุกสถาน และขอให้พลันถึงพระนิพพานโดยเร็วดังประสงค์
อิมินา ปุญฺญกมฺเมน	ด้วยการทำบุญนี้
อิมินา อุทฺทิเสน จ	และด้วยการแผ่ส่วนกุศลครั้งนี้

ขิปฺปาหํ สุลเภ เจว	ขอตัวข้าพเจ้าพึงตัดตัณหาอุปาทาน
ตณฺหุปาทานเฉทนํ	ได้โดยเร็วพลัน
เย สนฺตาเน หีนา ธมฺมา	ขอสิ่งชั่วช้าที่ฝังอยู่ในกมลสันดาน
ยาว นิพฺพานโต มมํ	ของข้าพเจ้าจงพินาศไป จนกว่าจะสิ้นทุกข์
นสฺสนฺตุ สพฺพทาเยว	ถ้าว่าข้าพเจ้าเกิดในภพใด ๆ ในกาลทุกเมื่อ
ยตฺถ ชาโต ภเว ภเว	
อุชุจิตฺตํ สติปญฺญา	ขอให้ใจซื่อตรง มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด
สลฺเลโข วิริยมฺหินา	มีความเพียรสามารถให้กิเลสเสื่อมสลาย
มารา ลภนฺตุ โนกาสํ	ลงได้ ขอหมู่มารจงอย่าได้ช่องทาง ตาม
กาตุญฺจ วิริเยสุ เม	ผลาญเบียดเบียนความเพียรของข้าพเจ้า
พุทฺธาธิปวโร นาโถ	พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ
ธมฺโม นาโถ วรุตฺตโม	พระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ
นาโถ ปจฺเจกพุทฺโธ จ	พระปัจเจกพุทธเจ้า และเหล่าอริยสงฆ์ เป็น
สงฺโฆ นาโถตฺตโร มมํ	ที่พึ่งอันวิเศษสุดของข้าพเจ้า
เตโสตฺตมานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่ง พระรัตนตรัย ซึ่งมี พระคุณ
มาโรกาสํ ลภนฺตุ มา	อันยิ่งเหล่านั้น ขอเหล่ามารร้ายจงอย่าได้ตาม
	ผลาญในกาลทุกเมื่อ เทอญ ฯ

คำกรวดน้ำอีกแบบหนึ่ง[๑]

(ของพระเจ้าติโลกวิชัยจอมจักรพรรดิ ผู้บรมโพธิสัตว์)

ยงฺกิญฺจิ กุสลํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ กิริยํ มม กาเยน วาจามนสา ติทเส สุคตํ กตํ	กุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นกิริยาที่ข้าพเจ้าพึงทำ ด้วยกาย วาจา ใจ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงสุคติภพ ณ ดาวดึงส์เทวสถาน ข้าพเจ้าก็ได้กระทำแล้ว
เย สตฺตา สญฺญิโน อตฺถิ เย จ สตฺตา อสญฺญิโน กตํ ปุญฺญผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต	ขอสัตว์ทุกหมู่เหล่าที่มีสัญญาก็ตาม ไม่มีสัญญาก็ตาม จงเป็นผู้มีส่วนได้เสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าได้กระทำไว้แล้ว
เย ตํ กตํ สุวิทิตํ ทินฺนํ ปุญฺญผลํ มยา เย จ ตตฺถ น ชานนฺติ เทวา คนฺตฺวา นิเวทยุํ	ขอเหล่าสัตว์ผู้ทราบดีแล้วว่า ข้าพเจ้าทำบุญ จงเสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าให้แล้ว อนึ่ง บรรดาสัตว์เหล่านั้น ถ้าสัตว์เหล่าใดยังไม่ทราบ ขอ ทวย เทพ ช่วย ไป แจ้ง ข่าว ให้ สัตว์ เหล่านั้นทราบด้วย (ว่าบุคคลชื่อโน้นทำอย่างนี้ ได้อุทิศส่วนบุญให้ท่านทั้งหลาย)
สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตฺตา ชีวนฺตาหารเหตุกา มนุญฺญํ โภชนํ สพฺเพ ลภนฺตุ มม เจตสา	ด้วยอำนาจพลังจิต (บุญฤทธิ์) ของข้าพเจ้า ขอสัตว์ในโลกนี้ ที่ยังชีพอยู่ได้เพราะอาหารทั้งมวล จงได้อาหารอันพึงใจด้วย เทอญ ฯ

๑. มาในอปทาน ขุททกนิกาย ปฐมภาค

คำกรวดน้ำ

พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๔

ปุญฺญสฺสิทานิ กตสฺส ยานญฺญานิ กตานิ เม เตสญฺจ ภาคิโน โหนฺตุ สตฺตานนฺตาปฺปมาณกา	ขอเหล่าสัตว์ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณจงเป็นผู้มีส่วนบุญ ที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้แล้วในปัจจุบันนี้ และแห่งบุญเหล่าอื่น ที่ข้าพเจ้าได้กระทำไว้แล้ว
เย ปิยา คุณวนฺตา จ มยฺหํ มาตาปิตาทโย ทิฏฺฐา เม จาปฺยทิฏฺฐา วา อญฺเญ มชฺฌตฺตเวริโน	คือชนเหล่าใดเป็นที่รัก และเป็นผู้มีพระคุณ มีมารดาบิดาของข้าพเจ้าเป็นต้น ที่ข้าพเจ้าได้พบเห็น หรือยังไม่ได้พบเห็นกันก็ตาม อีกทั้งสัตว์เหล่าอื่น ผู้ซึ่งไม่มีเวรต่อกันและมีเวรต่อกันก็ตาม
สตฺตา ติฏฺฐนฺติ โลกสฺมึ เต ภุมฺมา จตุโยนิกา ปญฺเจกจตุโวการา สํสรนฺตา ภวาภเว	ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ที่เกิดในภูมิ ๓ เกิดในกำเนิด ๔ มีขันธ์ ๕ ขันธ์ ๑ และขันธ์ ๔ ยังท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยและภพใหญ่
ญาตํ เย ปตฺติทานมฺเม อนุโมทนฺตุ เต สยํ เย จิมํ นปฺปชานนฺติ เทวา เตสํ นิเวทยุํ	สัตว์เหล่าใดทราบ การให้ส่วนบุญของข้าพเจ้าแล้ว ขอสัตว์เหล่านั้นจงอนุโมทนาเองเถิด ส่วนสัตว์เหล่าใดผู้ยังไม่ทราบ การให้ส่วนบุญของข้าพเจ้าครั้งนี้ ขอทวยเทพช่วยแจ้งข่าวให้สัตว์เหล่านั้นทราบด้วย

มยา ทินฺนาน ปุญฺญานํ อนุโมทนเหตุนา สพฺเพ สตฺตา สทา โหนฺตุ อเวรา สุขชีวิโน	เพราะ เหตุ คือ การ อนุโมทนาบุญที่ ข้าพเจ้าให้แล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายจงอย่ามีเวร อยู่อย่างมีความสุขทุกเมื่อเถิด
เขมปฺปทญฺจ ปปฺโปนฺตุ เตสาสา สิชฺฌตํ สุภา	และจงถึงทางอันเกษมสุขเถิด ขอความหวังอันดีของสัตว์เหล่านั้น จงพลันสำเร็จเถิด ฯ

มงคลจักวาลน้อย

สพฺพพุทฺธานุภาเวน	ด้วยอานุภาพ แห่งพระพุทธเจ้าทั้งปวง
สพฺพธมฺมานุภาเวน	ด้วยอานุภาพ แห่งพระธรรมทั้งปวง
สพฺพสงฺฆานุภาเวน	ด้วยอานุภาพ แห่งพระสงฆ์ทั้งปวง
พุทฺธรตนํ ธมฺมรตนํ สงฺฆรตนํ	ด้วยอานุภาพ แห่งรัตนะ ๓ คือ
ติณฺณํ รตนานํ อานุภาเวน	พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ
จตุราสีติสหสฺสธมฺมกฺขนฺธานุภาเวน	ด้วยอานุภาพ แห่งพระธรรมขันธ์ ๘ หมื่น ๔ พัน
ปิฏกตฺตยานุภาเวน	ด้วยอานุภาพ แห่งพระไตรปิฎก
ชินสาวกานุภาเวน	ด้วยอานุภาพ แห่งพระสาวกของพระชินเจ้า
สพฺเพ เต โรคา	สรรพโรคทั้งหลายของท่าน
สพฺเพ เต ภยา	สรรพภัยทั้งหลายของท่าน
สพฺเพ เต อนฺตรายา	สรรพอันตรายทั้งหลายของท่าน
สพฺเพ เต อุปทฺทวา	สรรพอุปัททวะทั้งหลายของท่าน
สพฺเพ เต ทุนฺนิมิตฺตา	สรรพนิมิตร้ายทั้งหลายของท่าน
สพฺเพ เต อวมงฺคลา	สรรพอวมงคลทั้งหลายของท่าน
วินสฺสนฺตุ	จงพินาศไป
อายุวฑฺฒโก	ความเจริญอายุ
ธนวฑฺฒโก	ความเจริญทรัพย์
สิริวฑฺฒโก	ความเจริญสิริ
ยสวฑฺฒโก	ความเจริญยศ

พลวฑฺฒโก	ความเจริญกำลัง
วณฺณวฑฺฒโก	ความเจริญวรรณะ
สุขวฑฺฒโก	ความเจริญสุข
โหตุ สพฺพทา	จงมี (แก่ท่าน) ในกาลทั้งปวง
ทุกฺขโรคภยา เวรา	ทุกข์, โรค, ภัย และเวรทั้งปวง
โสกา สตฺตุ จุปทฺทวา	ความโศก ศัตรู และอุปัทวะทั้งหลาย
อเนกา อนฺตรายาปิ	ทั้งอนตรายเป็นเอนก
วินสฺสนฺตุ จ เตชสา	จงพินาศไปด้วยเดช
ชยสิทฺธิ ธนํ ลาภํ	ความชนะ, ความสำเร็จ, ทรัพย์, ลาภ
โสตฺถิภาคฺยํ สุขํ พลํ	ความสวัสดี, ความมีโชค, ความสุข
สิริ อายุ จ วณฺโณ จ	กำลัง, สิริ อายุ และ วรรณะ
โภคํ วุฑฺฒี จ ยสวา	โภคะ ความเจริญ และความเป็นผู้มียศ
สตวสฺสา จ อายู จ	และอายุยืน ๑๐๐ ปี
ชีวสิทฺธี ภวนฺตุ เต	และความสำเร็จกิจในความเป็นอยู่ จงมีแก่ท่าน

หมายเหตุ *บทอนุโมทนานี้ มีชื่อเรียกว่า "มงคลจักรวาฬน้อย" เป็นชื่ออย่างไทย เป็นบทสำหรับสวดทำสัจจกิริยา อ้างอานุภาพพระรัตนตรัยให้ขับเบ่าโรคภัยอุปัทวันตราย และประสิทธิประสาธน์ให้เจริญด้วยคุณ ๗ อย่าง มีอายุเป็นต้นและอื่น ๆ อีกนั้น (เพราะคำว่า "วฑฺฒโก มีอยู่ถึง ๗ แห่ง มีอายุวฑฺฒโก เป็นต้น จึงเรียก ๗ วัฒน์ ที่พูดกันตามภาษาชาวบ้านว่า อาบน้ำมนต์ ๗ วัฒน์ บางอาจารย์อธิบายว่า คือ*

อาบน้ำมนต์ที่เสกด้วยบทนี้) เป็นความเจริญแก่เจ้าภาพ เป็นบทให้พร อันประเสริฐ สอบไม่ได้หลักฐานว่าใครเป็นผู้รจนา นักปราชญ์บางท่านคาดหมายว่า รจนาขึ้นในเมืองไทยนี่เอง เพราะบทนี้เป็นคู่กันกับมงคลจักรวาฬใหญ่ ในสวดมนต์ เจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน ส่วนจะรจนาขึ้นในยุคใดนั้นยังหาหลักฐานไม่พบ พระสงฆ์ใช้อนุโมทนาในการกุศลทั่วไป แม้จะสวดบทอนุโมทนาให้เหมาะแก่กิจการของเจ้าภาพ แล้วก็มักต่อด้วยอนุโมทนาบทนี้ แต่ตัดให้น้อยลง เพื่อให้พอดีแก่เวลา ถ้าเวลามาก ก็ขึ้น อายุวฑฺฒโก ไปจนจบ ถ้าเวลาน้อยก็ขึ้น ชยสิทฺธิ ธนํ ทีเดียว แต่มีหลักอยู่ว่า เมื่อสวดอนุโมทนาบทนี้โดยจะตัดตอนขึ้นต้นแห่งใดก็ตาม ให้สวดบท ภวตุ สพฺ ฯลฯ ต่อไปทีเดียว ประธานสงฆ์ไม่ต้องขึ้นบท ภวตุ สพฺ ฯลฯ ใหม่

เกณิยานุโมทนาคาถา

อคฺคิหุตฺตํมุขา ยญฺญา[๑]	ยัญทั้งหลายมีการบูชาไฟเป็นมุข (คือเบื้องต้น)
สาวิตฺติ ฉนฺทโส มุขํ[๒]	สาวิตติ เป็นมุข (คือเบื้องต้น) ของพระเวท
ราชา มุขํ มนุสฺสานํ[๓]	ราชาเป็นมุข (คือประมุข) ของมนุษย์ทั้งหลาย
นทีนํ สาคโร มุขํ[๔]	สาครเป็นมุข (คือประมุข) ของแม่น้ำทั้งหลาย

---

๑. ในพระเวทของศาสนาพราหมณ์ กล่าวถึงการบูชาไฟ (อคฺนิโหตฺร) ก่อนการบูชาอื่น ๆ การบูชาไฟจึงชื่อว่าเป็นมุขหรือประมุขของยัญทั้งหลาย

๒. สาวิตติ เป็นบทสวดในฤคเวท สรรเสริญพระอาทิตย์ เป็นบทร้อยกรอง มี ๒๔ อักษร, โดยทั่วไปบาทละ ๘ อักษร มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "คายตฺตี" ท่านพระโมคคัลลานเถระลังกา ได้อธิบายคำนี้ไว้ว่า

"คายตฺติปมุขํ ฉนฺทํ จตุวีสกฺขรนฺตุ ยํ
เวทานมาทิภูตํ สา สาวิตฺติตฺถิปทํ สิยา ฯ"

ต่อมาแบ่งออกเป็น ๔ บาท บาทละ ๖ อักษร น่าจะเป็นคำฉันท์ที่พัฒนารุ่นหลังในวุตโตทัย เรียกว่า "ตนุมัชฌา" พจนานุกรมสันสกฤต–อังกฤษ ของ เซอร์โมเนีย วิลเลียมส์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า "คายตรี" และ "สาวิตรี" ไว้อย่างชัดแจ้ง และให้ตัวอย่างบทสวด "สาวิตรี" หรือ "คายัตรี" ไว้บทหนึ่ง ดังนี้

ตตฺ สวิตูร วาเรณยํ
ภารฺโค เทวาสฺย ธีมหิ
ธีโย โย มหฺ ปรโจทยาต ฯ

๓. ในด้านทั่วไปและด้านการปกครอง ถือกันว่าพระราชาหรือผู้ปกครองแว่นแคว้น นั่นแหละเป็นประมุขของมนุษย์

๔. ในทัศนะของพระพุทธเจ้า สาครคือมหาสมุทร, มักแปลคำนี้ว่า "สมุทรสาคร" หรือ "สาครสมุทร" ในนิยายของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูกล่าวว่าโอรสของท้าวสัคระเป็นผู้ขุด จึงได้ชื่อว่า "สาคร" แต่ชาวพุทธไม่เห็นด้วยกับทัศนะในนิยายนั้นและเข้าใจความหมายของคำนี้ตามนัยของชาวพุทธคือหมายถึง "มหาสมุทร"

นกฺขตฺตานํ มุขํ จนฺโท[๑]	ดวงจันทร์เป็นประมุข ของดาวนักษัตรทั้งหลาย
อาทิจฺโจ ตปตํ มุขํ[๒]	ดวงอาทิตย์เป็นประมุขของสิ่งที่มีความร้อนทั้งหลาย
ปุญฺญมากงฺขมานานํ	พระสงฆ์นั่นแลเป็นมุข (คือมีความสำคัญ)
สงฺโฆ เว ยชตํ มุขํ[๓] ฯ	ของผู้บูชายัญทั้งหลาย

๑. ดวงจันทร์เป็นประมุขของดาวนักษัตร คือเป็นใหญ่กว่าดาวนักษัตรทั้งปวง ความแจ่มชัดแล้ว

๒. ดวงอาทิตย์เป็นประมุขของสิ่งที่มีความร้อน คือมีความร้อนเหนือสิ่งที่มีความร้อนทั้งหลาย (เฉพาะที่มีรูปร่าง)

๓. ผู้ประสงค์บุญ ก็มีพระสงฆ์นั้นแหละเป็นยอดแห่งการบูชายัญ เพราะพระสงฆ์เป็นเนื้อนาบุญชั้นเยี่ยมยอดของโลก

อนุโมทนาเพียง ๒ คาถาที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาอนุโมทนาแก่เกณิยชฎิลนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้ในพระเวท, ในสังคมมนุษย์, ในดินฟ้าอากาศ, และในวัฒนธรรม ศีลธรรม ทรงสามารถนำมาประกอบเป็นอุปมาให้เข้ากับเหตุการณ์เฉพาะกรณีได้เป็นอย่างดี

หมายเหตุ *เกณิยานุโมทนาคาถานี้ ใช้เป็นบทอนุโมทนานำ* "กาลทาน" *หรือ* "วิหารทาน"

ถ้าเป็นบทอนุโมทนานำกาลทานคาถา มีคำฉันท์แต่งต่อดังนี้

"ภณิสฺสาม มยํ คาถา กาลทานปฺปทีปิกา
เอตา สุณนฺตุ สกฺกจฺจํ ทายกา[๔] ปุญฺญกามิโน–ติ
เราทั้งหลายจักกล่าวคาถา (บทสวด) แสดงกาลทาน
ทายกทั้งหลายผู้ใคร่บุญจงฟังคาถานั้นโดยเคารพเถิด"

ถ้าเป็นบทอนุโมทนานำ "วิหารทานคาถา" *มีคำฉันท์แต่งต่อดังนี้*

"ภณิสฺสาม มยํ คาถา วิหารทานทีปิกา
เอตา สุณนฺตุ สกฺกจฺจํ ทายกา ปุญฺญกามิโน–ติ
เราทั้งหลายจักกล่าวคาถา (บทสวด) แสดงวิหารทาน
ทายกทั้งหลายผู้ใคร่บุญจงฟังคาถานั้นโดยเคารพเถิด"

เมื่อสวด "กาลทานคาถา" *หรือ* "วิหารทานคาถา" *แล้วลงด้วยบท* "*ภวตุ สพฺพมงฺคลํ ฯลฯ เป็นเสร็จการอนุโมทนา*

---

๔. ถ้าเป็นงานหลวง ใช้คำว่า "ราชาทิ" แทน "ทายกา" เป็น "ราชาทิปุญฺญกามิโน" แปลว่า ผู้ใคร่บุญมีพระราชาเป็นอาทิ

ตำนาน

มีเรื่องเล่าไว้ในวินัยปิฎกว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ๑,๒๕๐ รูป ได้เสด็จไปประทับที่ อาปณนิคม[๑] ในแคว้นอังคุตราปะ เกณิยชฎิล[๒] ทราบข่าวนี้จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในตอนเย็น ให้คนนำน้ำผลพุทราคั้นไปถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนถึง ๕๐๐ หาบ ทูลพระพุทธเจ้าว่า น้ำปานะที่ตนนำมาถวายนี้เป็นของควรแก่นักบวชทั่วไปในเวลาวิกาล พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกเป็นนักบวชจึงควรแก่น้ำปานะเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงรับและอนุโมทนาด้วยคาถาที่นำมากล่าวนั้น ซึ่งเหมาะกับอัธยาศัยและความรู้ของเกณิยชฎิล ทำให้เกณิยชฎิลซึ่งมีความเลื่อมใสอยู่แล้วเกิดความเลื่อมใสในองค์พระพุทธเจ้ายิ่งขึ้นและยอมเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เมื่อเกณิยชฎิลทูลลากลับไปแล้วทรงประชุมสงฆ์และทรงบัญญัติวินัย ประทาน อนุญาตให้ ภิกษุสงฆ์ สาวกของพระองค์ดื่มน้ำปานะผลไม้ในเวลาวิกาลได้ ทรงกำหนดชนิดของน้ำผลไม้ที่ดื่มในเวลาวิกาลได้และดื่มไม่ได้อย่างชัดแจ้ง

---

๑. อาปณนิคมตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมหี ในสุตตนิบาตกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับที่อาปณนิคมครั้งนี้เป็นเวลาประมาณ ๑ สัปดาห์ ทรงโปรดเสลพราหมณ์และเกณิยชฎิล ทรงประทานอุปสมบทแก่ภิกษุ ๓๐๐ รูปซึ่งเป็นบริวารของเสลพราหมณ์ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาหลายสูตร เช่น โปตลิยสูตร, เสลสูตร, ลฎุลกิโกปมสูตร และ อาปณ หรือ สัทธาสูตร

๒. เกณิยะเป็นพราหมณ์มหาศาล ออกบวชเป็นชฎิลถือลัทธิบูชาไฟ มีเสลพราหมณ์ เป็นสหาย และอาจารย์ที่ปรึกษา แต่เป็นนักบวชประเภทมีบุตรภรรยา คือบวชเป็นชฎิลในตอนกลางวัน ในตอนกลางคืนคงแสวงหาความสำราญทางโลกิยวิสัยเช่นคนธรรมดาสามัญ ในอัฏฐกถาทีฆนิกายกล่าวถึงนักบวชไว้ ๘ จำพวก และกล่าวอ้างเกณิยชฎิลเป็นตัวอย่างของนักบวชที่มีบุตรภรรยา

ในวันรุ่งขึ้น เกณิยชฎิลได้ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก ๑๒๕๐ รูป ไปรับภัตตาหารที่บ้านของตน ขณะที่ตระเตรียมการอยู่นั้น เสลพราหมณ์ ซึ่งเป็นทั้งสหายและอาจารย์ของเกณิยชฎิลได้มาเยี่ยม ทราบเรื่องนี้ จึงร่วมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ บ้านของเกณิยชฎิล ต่อมาได้เปลี่ยนใจมานับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และพาบริวารมาอุปสมบทกับพระพุทธเจ้าจำนวน ๓๐๐ คน

กาลทานคาถา

กาเล ททนฺติ สปญฺญา วทญฺญู วีตมจฺฉรา	ผู้มีปัญญา รู้หลัก นักปราชญ์ ปราศ จาก ความตระหนี่ย่อมให้ทานในกาล (ที่เหมาะสม)
กาเลน ทินฺนํ อริเยสุ อุชุภูเตสุ ตาทิสุ วิปฺปสนฺนมนา ตสฺส วิปุลา โหติ ทกฺขิณา	ทานที่ให้กันตามกาลมีอยู่ ทักษิณาของผู้ให้ทานตามกาลนั้น ย่อมมีผลไพบูลย์ เพราะผู้ให้มีใจเลื่อมใส ในท่านผู้เป็นพระอริยะ เป็นคนซื่อตรงคงที่
เย ตตฺถ อนุโมทนฺติ เวยฺยาวจฺจํ กโรนฺติ วา น เตน ทกฺขิณา โอนา เตปิ ปุญฺญสฺส ภาคิโน	ชนเหล่าใด อนุโมทนาในกาลทานนั้นก็ดี กระทำการขวนขวายก็ดี ทักษิณาย่อมไม่พร่องไปเพราะเหตุนั้นเลย แม้ชนเหล่านั้นก็ย่อมมีส่วนแห่งบุญด้วย เพราะ
ตสฺมา ทเท อปฺปฏิวานจิตฺโต ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ	ฉะนั้น ทายกไม่พึงมีจิตท้อถอย พึงให้ทานในที่ซึ่งให้แล้วมีผลมาก
ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ	บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึ่ง ของหมู่สัตว์ในปรโลกแล

ตำนาน

พระบาลีกาลทานคาถานี้ มีปรากฏในปัญจกนิบาตอังคุตตรนิกาย พระพุทธองค์ทรงแสดงการให้ทานตามกาลที่เหมาะสมแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วตรัสสรุปเป็นพระคาถาอีกทีหนึ่ง ข้อความในพระบาลีมีดังนี้.—

"ภิกษุทั้งหลาย การให้ทานตามกาลมีอยู่ ๕ ประการ คือ **อาคันตุกทาน**: ทานที่ให้แก่ภิกษุผู้มาถึงถิ่น ๑ **คมิกทาน**: ทานที่ให้แก่ภิกษุผู้เตรียมเดินทางไปถิ่นอื่น ๑ **ทุพภิกขทาน**: ทานยามภิกษาหายาก ๑ **นวสัสสทาน**: ทานในฤดูข้าวใหม่ ๑ **นวผลทาน**: ทานที่ให้ในฤดูผลไม้ใหม่ ๑ การให้ทานตามกาลมีอยู่ ๕ ประการ ฉะนี้"

ส่วนพระคาถาที่ตรัสแสดงนั้น ทรงชี้ถึงลักษณะทายกผู้ทำทาน ปฏิคคาหกผู้รับทาน และอานิสงส์ในการทำทาน ทั้งยังทรงชี้แจงว่า บุญที่ทำแล้วจะไม่พร่องไปเลย เพราะเหตุที่มีคนชื่นชมยินดี หรือเพราะเหตุที่คนช่วยเหลือในการนั้นจะแบ่งบุญไปเสีย ตรงข้ามกลับทวีคูณพูนเพิ่มยิ่งขึ้น

อธิบาย

กาลทาน คือการให้ทานตามกาล ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มี ๕ ประการ พุทธศาสนิกชนพากันบำเพ็ญทานตามคราวและตามฤดูกาลที่เกิดขึ้น ที่ว่าตามคราวนั้น คือคราวที่พระภิกษุถิ่นอื่นมาสู่ถิ่นของตนก็ดี ภิกษุถิ่นของตนจะจากไปสู่ถิ่นอื่นก็ดี และคราวที่ภัตตาหารพระภิกษุขาดแคลน พระได้รับความเดือดร้อน ชาวบ้านจึงชักชวนกันทำทานตามคราวนั้น ๆ ซึ่งก็จัดอยู่ในเรื่องอาคันตุกทาน คมิกทาน และทุพภิกขทานโดยลำดับ ที่ว่าตามฤดูกาลนั้น คือฤดูที่ข้าวในนาของตนออกรวง เริ่มเข้าระยะเป็นน้ำนมก็ดี เจริญตัวขึ้นจนเข้าระยะเป็นข้าวเม่าก็ดี สุกเต็มที่เมล็ดในเป็นข้าวสารก็ดี ก็พากันนำข้าวในระยะนั้น ๆ ถวายทาน อย่างนี้เรียกว่านวสัสสทาน ทานในฤดูข้าวใหม่ ในบางท้องถิ่นมีผลไม้หาง่าย พอถึงฤดูมีผลไม้ออก

ผลสุกหรือแก่ใช้รับประทานได้ ทั้งคู่ควรที่จะถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ก็นำผลไม้เช่นนั้นมาทำบุญ เรียกว่านวผลทาน ทานในฤดูผลไม้ใหม่

มีทานพิเศษอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งมิได้มีชื่อโดยตรงในทาน ๕ อย่างนั้น คือทานเกี่ยวกับการถวายผ้าในฤดูจีวรกาล การที่มีผู้นิยมถวายผ้าในกาลเช่นนั้น เนื่องจากมีพระบรมพุทธานุญาตให้พระภิกษุผู้อยู่จำพรรษาครบไตรมาสแล้ว แสวงหาผ้าบังสุกุลมาทำเป็นจีวรใช้ มีกำหนดตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึงกลางเดือน ๑๒ ต่อมาได้ทรงอนุญาตกฐินทาน ให้พระภิกษุรับผ้ากฐินที่มีผู้นำมาถวายได้ ทั้งนี้ทรงอนุญาตให้ทำเป็นการสงฆ์ ไม่ให้ทำเป็นการคณะหรือบุคคล พิจารณาดูก็เห็นทางอยู่อย่างหนึ่งว่า ไม่ต้องการให้พระมีบริขารมาก ให้พระมีผ้าใช้เพียง ๓ ผืน คืออันตรวาสก (สบง) อุตราสงค์ (จีวร) และสังฆาฏิ (ผ้าซ้อน) ชุดเดียว ความมุ่งหมายหลักก็คือต้องการให้พระรู้จักวินัยกรรม มีความเสียสละ และความสามัคคีกันในฤดูจีวรกาลเช่นนี้ ผู้ใดได้ทำบุญทอดกฐิน ถือกันว่าได้บุญแรงมีอานิสงส์มาก เกิดปีติโสมนัส เพราะได้ทำทานมีเวลาจำกัด ปีหนึ่งก็มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น พระผู้ได้รับกฐินเล่าก็ได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ จากเวลา ๑ เดือน ขยายออกไปอีก ๔ เดือน ต่อมาถึงแม้จะมีพระพุทธานุญาตให้พระภิกษุรับคหบดีจีวรได้โดยไม่จำกัดกาล ถึงอย่างนั้น การถวายผ้ากฐินแก่พระภิกษุสงฆ์ก็มิได้จืดจางไป

การถวายทานเนื่องด้วยจีวรกาล ในบัดนี้มุ่งถึงการถวายผ้ากฐิน สงเคราะห์เข้าได้กับเรื่องคมิกทาน คือทานที่ถวายแก่พระภิกษุผู้เตรียมเดินทางไปถิ่นอื่น เพราะสมัยพุทธกาลโน้นพระมิได้อยู่กันเป็นที่ประจำเหมือนอย่างทุกวันนี้ ต้องเดินทางรอนแรมไปตามคามนิคมชนบทต่าง ๆ เพื่อประกาศพระศาสนา และในเวลาเดียวกันก็ได้โอกาสบำเพ็ญสมณธรรมของตนด้วย เมื่อวันเข้าพรรษาใกล้เข้ามาหรือเวียนมาถึง มีพระพุทธบัญญัติให้พระอยู่จำพรรษา จึงต้องหาที่อยู่ เช่นสำนักสงฆ์ วัด อารามต่าง ๆ เป็นที่อยู่ให้เป็นที่ เมื่ออยู่จำพรรษาครบแล้วก็เดินทางแยกย้ายต่อไปอีก เพราะฉะนั้นผู้ถวายผ้าแก่พระในฤดูจีวรกาลเช่นนี้จะเป็นผ้าบังสุกุล หรือผ้ากฐินก็ตามจึงเป็นกาลทานด้วย

การถวายทานตามกาลนี้ พระภิกษุผู้ปฏิคคาหกรับไทยธรรมของทายกทายิกาแล้ว หวังจะเชิดชูศรัทธาปสาทะของผู้บำเพ็ญกุศลเช่นนั้นให้เกิดปีติโสมนัสยิ่งขึ้น จึงได้นำพระบาลีกาล-ทานคาถามาใช้เป็นบทอนุโมทนาพิเศษ ต่อจากบทอนุโมทนาแรก (ยถา สัพพี) โดยเฉพาะในเวลาที่มีการถวายผ้ากฐิน ยิ่งกว่ากาลทานอื่น ๆ การอนุโมทนาเกี่ยวกับการรับผ้ากฐิน มีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันดังนี้

การถวายผ้ากฐิน ถ้าเนื่องด้วยพระเจ้าแผ่นดิน จะเป็นกฐินหลวงหรือกฐินพระราชทานก็ตาม ก่อนที่จะอโนุมทนาด้วยกาลทานคาถา พระสังฆเถระจะกล่าวนำด้วยบทเกณิยานุโมทนาคาถา (อธิบายไว้แล้วในบทก่อน) จบแล้วพระภิกษุรูปรองลงไปอนุโมทนา ขึ้นต้นว่า กาเล แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นรับ ทททนฺติ ฯลฯ พร้อมกันจนจบ

การถวายผ้ากฐิน ถ้าเป็นกฐินราษฎร์ จะเป็นกฐินส่วนบุคคล หรือกฐินสามัคคีก็ตาม พระสังฆเถระไม่ต้องกล่าวเกณิยานุโมทนาคาถานำ คงสวดเฉพาะกาลทานคาถาเท่านั้น คือ ขึ้นต้นว่า กาเล....แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นรับ ทททนฺติ ฯลฯ พร้อมกันจนจบ

การอนุโมทนาด้วยพระบาลีกาลทานคาถานี้ นิยมใช้เกี่ยวกับกาลทานโดยเฉพาะ ส่วนที่จะใช้บทอนุโมทนาอะไรต่อบ้าง ก็สุดแต่ความเหมาะสม แต่บทสุดสุดท้ายปิดรายการ คงใช้บท ภวตุสัพ ฯลฯ เช่นเดียวกับงานบำเพ็ญกุศลทั่วไป.

วิหารทานคาถา

สีตํ อุณฺหํ ปฏิหนฺติ ตโต วาฬมิคานิ จ สิรีสเป จ มกเส สิสิเร จาปิ วุฏฺฐิโย	วิหารย่อมป้องกัน ความหนาว ความร้อน สัตว์ร้ายทั้งหลาย สัตว์เลื้อยคลาน เหลือบยุง ลมหนาว และฝน
ตโต วาตาตโป โฆโร สญฺชาโต ปฏิหญฺญติ	ลมและแดดอันแรงกล้า ซึ่งเกิดขึ้นตาม ธรรมชาติ อันวิหารนั้นย่อมกำจัดเสียได้
เลณตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ ฌายิตุญฺจ วิปสฺสิตุํ วิหารทานํ สงฺฆสฺส อคฺคํ พุทฺเธหิ วณฺณิตํ	การสร้างวิหารทานถวายพระภิกษุสงฆ์ เพื่อ หลีกเร้นอยู่ (อยู่อย่างสงัดสงบ) เพื่อความสบาย เพื่อเจริญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่า เป็นทาน อันล้ำเลิศ
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน วิหาเร การเย รมฺเม วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต	เพราะฉะนั้นแล บัณฑิตบุคคลเมื่อเล็งเห็น ประโยชน์ตน พึงสร้างวิหารที่น่ารื่นรมย์ พึง นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นพหูสูตให้อยู่อาศัยใน วิหารนี้
เตสํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ วตฺถเสนาสนานิ จ ทเทยฺย อุชุภูเตสุ วิปฺปสนฺเนน เจตสา	พึงถวายข้าว น้ำ ผ้าและเสนาสนะ แด่พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ด้วยใจเลื่อมใสในท่านผู้ปฏิบัติตรง
เต ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺติ สพฺพทุกฺขา ปนูทนํ ยํ โส ธมฺมํ อภิญฺญาย ปรินิพฺพาตฺยนาสโว	พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ย่อมแสดงธรรมเป็นเหตุ พ้นทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเขา (ผู้สร้างวิหาร) รู้ธรรม ในพระศาสนานี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะปริ- นิพพาน ฯ

ตำนาน

วัดเวฬุวัน[๑]

ครั้งนั้น มคธชนบทอันตั้งอยู่ในชมพูทวีปหนใต้ – ติดบูรพ์ เป็นแคว้นใหญ่ มีอำนาจและบริบูรณ์ด้วยสมบัติ คับคั่งด้วยประชาชนตำบลหนึ่ง ทั้งประมวลเอาอังคชนบทเข้าไว้ด้วย มีอาณาเขตติดต่อกับแคว้นโกศลกาสีและวัชชี มีกรุงราชคฤห์เป็นพระนครหลวง พระเจ้าพิมพิสารทรงปกครองโดยสิทธิขาด ทรงยศเป็นมหาราช พระเจ้าแผ่นดินมคธ ทั้งเป็นที่อยู่ของครูเจ้าลัทธิมากกว่ามาก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลือกเป็นศูนย์กลางประดิษฐานพระพุทธ-ศาสนาเป็นแห่งแรก

ครั้นพระองค์เสด็จอยู่ ณ ตำบลคยาสีสะ บัดนี้เรียกว่า ราชเคีย ตามควรแก่อภิรมย์แล้ว พร้อมด้วยภิกษุสาวก เสด็จเที่ยวไปโดยลำดับถึงกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ ณ ลัฏฐิวันสวนตาลหนุ่ม

ครั้งนั้นมีกิตติศัพท์ขจรไปว่า พระสมณโคดม โอรสแห่งศากยราช ละฆราวาสสมบัติเสีย เสด็จออกบรรพชาจากศากยสกุล บัดนี้เสด็จถึงกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ลัฏฐิวันแล้ว พระองค์เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ทรงแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน มีคุณในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมทั้งอรรถะและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง การได้เห็นพระอรหันต์เช่นนั้นเป็นความดี สามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้

พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธ ได้ทรงสดับกิตติศัพท์เช่นนั้นแล้ว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยราชบริพารออกไปเฝ้าพระศาสดาถึงลัฏฐิวัน ทรงนมัสการแล้วประทับ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ส่วนข้าราชบริพารนั้นมีอาการกาย วาจา ต่าง ๆ กัน บางพวกถวาย

---

๑. คัดมาจากหนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

บังคม บางพวกเป็นแต่กล่าววาจาปราศรัย บางพวกเป็นแต่ประณมมือ บางพวกร้องประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนิ่งอยู่ ทั้ง ๕ เหล่านั้นนั่ง ณ ที่ควรตามลำดับที่นั่งอันถึงแก่ตน ๆ

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการของชนบริวารเหล่านั้นต่าง ๆ กัน ยังไม่อ่อนน้อมโดยเรียบร้อย ซึ่งควรจะรับพระธรรมเทศนาได้ มีพระประสงค์จะให้พระอุรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นที่นับถือของชนเหล่านั้นประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเก่าให้เขาทราบ จะได้สิ้นความเคลือบแคลง แล้วตั้งใจคอยฟังพระธรรมเทศนา จึงตรัสถามพระอุรุเวลกัสสปะว่า "กัสสปะ ผู้อยู่ในอุรุเวลามานาน เคยเป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่ชฎิลผู้ซูบผอมเพราะกำลังพรต ท่านเห็นเหตุอะไร แล้วจึงละไฟที่ตนเคยบูชาแล้วตามลัทธิเดิม เราถามเนื้อความนี้แก่ท่าน เหตุไฉนท่านจึงละการบูชาเพลิงของท่านเสีย

พระอุรุเวลกัสสปะกราบทูลว่า "ยัญทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผล คือรูป เสียง และรส อันเป็นอารมณ์ที่สัตว์ปรารถนา และสตรีทั้งหลายแสดงว่าบูชายัญแล้วก็จะได้ผล คืออารมณ์ที่ปรารถนามีรูปเป็นต้นเหล่านี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รู้ว่า ผลคือกามนั้นเป็นมลทินเครื่องเศร้าหมองตกอยู่ในกิเลส ยัญทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญผลล้วนแต่มลทินอย่างเดียว เหตุนั้นข้าพเจ้ามิได้ยินดีในการเซ่นและการบูชาเพลิง ที่ได้เคยทำไปแล้วในปางก่อน"

พระศาสดาตรัสถามต่อไปว่า "กัสสปะ ก็ใจของท่านไม่ยินดีในอารมณ์เหล่านั้น คือรูป เสียง กลิ่น รส ซึ่งเป็นวัตถุกามแล้ว ก็ที่นั้นใจของท่านยินดีในสิ่งไรเล่า ในเทวโลกหรือมนุษย์โลก ท่านจงบอกข้อนั้นแก่เรา"

พระอุรุเวลกัสสปะกราบทูลว่า "ข้าพเจ้าได้เห็นทางอันสงบ ไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกสิ่ง ไม่มีกังวลเข้าพัวพัน ไม่ติดอยู่ในกามภพ มีอันไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรมที่บุคคลอื่นแนะให้เชื่อ คือเป็นคุณปรากฏอยู่แก่ใจเอง เหตุนั้นข้าพเจ้ามิได้ยินดีแล้วในการเซ่นและการบูชาเพลิง ซึ่งได้เคยประพฤติมาแล้ว" พระอุรุเวลกัสสปะกราบทูลอย่างนี้แล้วลุกจากที่นั่งทำผ้าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ซบศีรษะลงที่พระบาทพระศาสดาทูลประกาศว่า "พระองค์เป็นพระศาสดาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นสาวกผู้ฟังคำสอนของพระองค์"

ครั้นพระศาสดาตรัสถาม และพระอุรุเวลกัสสปะกราบทูล ประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิดั้งเดิมนี้แล้ว ราชบริวารทราบแล้วน้อมจิตเชื่อถือ ตั้งโสตคอยฟังพระธรรมเทศนา พระศาสดาแสดงอนุปุพพิกถาและอริยสัจ ๔ พระเจ้าพิมพิสารและราชบริวาร แบ่งเป็น ๑๒ ส่วน ๑๑ ส่วน ได้จักษุเป็นธรรม อีกส่วน ๑ ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์

ครั้งนั้น พระราชประสงค์ของค์พระเจ้าพิมพิสารสำเร็จ บริบูรณ์ พร้อมทั้ง ๕ อย่าง พระองค์จึงกราบทูลความนั้นแด่พระศาสดาว่า "ครั้งก่อนเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นราชกุมาร ยังไม่ได้รับอภิเษก ได้มีความปรารถนา ๕ อย่าง

ข้อต้นว่า "ขอให้ข้าพเจ้าได้รับอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธนี้เถิด" ข้อ ๒ ว่า "ขอท่านผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้รู้เองเห็นเองโดยชอบ พึงมายังแว่นแคว้นของข้าพเจ้าผู้ได้รับอภิเษกแล้ว" ข้อ ๓ ว่า "ขอข้าพเจ้าพึงเข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น" ข้อที่ ๔ ว่า "ขอพระอรหันต์นั้นพึงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า" ข้อที่ ๕ ว่า "ขอข้าพเจ้าพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น" บัดนี้ความปรารถนาของข้าพเจ้านั้นสำเร็จแล้วทั้ง ๕ ประการ

ครั้นพระเจ้าพิมพิสารกราบทูลความสำเร็จพระราชประสงค์อย่างนี้แล้ว ทรงสรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงพระองค์เป็นอุบาสก แล้วกราบทูลเชิญเสด็จพระศาสดากับทั้งหมู่สาวกเพื่อเสวยที่ราชนิเวสน์ในวันพรุ่งนี้แล้ว เสด็จลุกจากที่ประทับ ถวายอภิวาทพระศาสดา ทำประทักษิณเสร็จแล้ว เสด็จกลับพระราชวัง แล้วตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้ตกแต่งอาหารของเคี้ยวของฉันล้วนแต่อย่างประณีตเสร็จแล้ว ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว ตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปกราบทูลภัตตกาล (เวลาฉันอาหาร)

พระศาสดาพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จไปยังพระราชนิเวสน์ประทับ ณ อาสนะที่แต่งไว้แล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยอาหารอันประณีต ด้วยพระหัตถ์แห่งพระองค์ เสร็จแล้วเสด็จเข้าไปใกล้ ประทับ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ทรงพระราชดำริถึงสถานควรเป็นที่ประทับอยู่ของพระศาสดา ทรงเห็นว่าพระราชอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่ เป็นที่ไม่ไกลไม่ใกล้นักแต่บ้าน บริบูรณ์ด้วยทางคมนาคมที่ผู้มีธุระจะพึงไปถึง กลางวันไม่เกลื่อนกล่นด้วยหมู่มนุษย์ กลางคืนเงียบเสียงคนจะอื้ออึง

ก็กก้อง มีลมพัดเย็นสบาย เป็นที่ลับคน สมควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกออกเร้นอยู่ตามวิสัยสมณะ ควรเป็นที่เสด็จอยู่ของพระศาสดา ครั้นทรงพระราชดำริอย่างนี้แล้ว ทรงจับพระเต้าทองเต็มด้วยน้ำ หลั่งถวายพระราชอุทยานเวฬุวันนั้น แก่พระภิกษุมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระศาสดาทรงรับแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นจริงด้วย และทรงสมาทานอาจหาญรื่นเริงในสัมมาปฏิบัติตามสมควรแล้ว เสด็จไปประทับอยู่ ณ เวฬุวันนั้น พระองค์ทรงปรารภเหตุนั้น แล้วประทานพระพุทธานุญาตให้พระภิกษุรับอารามที่ทายกถวายตามปรารถนา การถวายอารามเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในกาลนั้น

การถวายวัดเวฬุวันนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังมิได้ตรัสเทศนาวิหารทานคาถา มูลเหตุที่พระองค์ตรัสเทศนาวิหารทานคาถามีอยู่ ๒ คราว คือ คราวที่เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ถวายวิหาร ๖๐ หลังแก่พระสงฆ์ และคราวที่ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีถวายวัดพระเชตวัน

เรื่องแรกคือเศรษฐีชาวพระนครราชคฤห์ สร้างวิหาร ๖๐ หลังถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ปรากฏในพระวินัย เสนาสนขันธกะ มีเรื่องเล่าไว้ดังนี้

สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน อันเป็นที่ประทานเหยื่อแก่กระแตใกล้พระนครราชคฤห์ พระองค์ยังไม่ได้ทรงบัญญัติเสนาสนะแก่พระภิกษุทั้งหลาย พระภิกษุพากันอาศัยอยู่ในที่นั้น ๆ คือตามป่าบ้าง โคนต้นไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ซอกเขาบ้าง ในถ้ำบ้าง ป่าช้าบ้าง กลางแจ้งบ้าง กองฟางบ้าง ตามอัธยาศัยของตน ๆ เมื่อท่านออกจากที่อยู่ด้วยอาการสำรวม ไม่ว่าจะก้าวไป ถอยกลับ เหลียวซ้ายและขวา ฯลฯ เห็นแล้วน่าเคารพน่าเลื่อมใส

วันหนึ่งเศรษฐีชาวพระนครราชคฤห์ออกไปชมสวน (วนอุทยาน) ได้เห็นพระภิกษุเหล่านั้นกำลังออกมาจากที่อยู่ของท่านด้วยอาการเรียบร้อย มีจิตเลื่อมใส เข้าไปหาท่าน เมื่อได้แสดงความเคารพกราบไหว้ท่านแล้วจึงเรียนถามว่า ถ้าจะสร้างวิหารถวาย ท่านจะอยู่ใน

วิหารของผมได้หรือไม่ ท่านตอบว่า ท่านคฤหบดี พระผู้มีพระภาคยังมิได้อนุญาตเกี่ยวกับเรื่องวิหารไว้ เศรษฐีจึงขอร้องให้ท่านไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบเรื่องนี้ หากรับสั่งอย่างไร ขอให้บอกให้ทราบด้วย พระภิกษุเหล่านั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง แล้วได้กราบทูลให้ทรงทราบเรื่องที่เศรษฐีมีศรัทธาจะสร้างวิหารถวายและได้กราบทูลข้อปฏิบัติในเรื่องนี้ว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกข้อนั้นขึ้นเป็นเหตุ จึงได้ตรัสเรียกประชุมสงฆ์ แล้วทรง อนุญาตเสนาสนะไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะไว้ ๕ อย่าง คือ วิหาร เพิง ปราสาท โรงเรือน และถ้ำ ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้นจึงกลับไปแจ้งข่าวให้เศรษฐีได้ทราบว่า บัดนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างวิหารได้แล้ว เศรษฐีได้ทราบเช่นนั้นก็ดีใจมาก ให้นายช่างลงมือสร้างทันที เพียงวันเดียวเท่านั้นสร้างได้ถึง ๖๐ หลัง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า นิมนต์ให้เสด็จไปเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น พร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวนหนึ่ง

ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จไปที่บ้านของท่านเศรษฐี พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาเตรียมจัดถวาย ท่านเศรษฐีได้อังคาสพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิ่มหนำสำราญด้วยภัตตาหารอันควรเคี้ยวควรฉันอันประณีตด้วยมือของตนเอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว เศรษฐีได้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้ช่างสร้างวิหาร ๖๐ หลังเสร็จแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการบุญ ต้องการสวรรค์ จะให้ปฏิบัติอย่างไรต่อไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้ถวายวิหารทั้ง ๖๐ หลังนั้นแก่พระสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่มา ตั้งใจถวายแก่สงฆ์ ไม่ว่าจะมาจากทิศไหน ภาคไหน ให้อยู่ได้ทั้งนั้น ท่านเศรษฐีก็ปฏิบัติตามพระพุทธบัญชาทุกประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาวิหารทานคาถาโปรดท่านเศรษฐีชาวพระนครราชคฤห์นั้น

วัดเชตวัน[๑]

ที่กรุงสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้นโกศลในสมัยพุทธกาล มีวัดสำคัญอยู่ ๒ วัด คือ เชตวนารามกับบุพพาราม (หรือ บุรพาราม)

เชตวนารามนั้น ไทยเรามักตัดคำอารามออก เรียกให้สั้นว่า "เชตวัน" (ออกเสียงเป็นไทยว่าเชตตะวัน) แล้วนิยมเติม "พระ" เข้า เป็นพระเชตวันด้วยความเคารพว่า เป็นวัดที่พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่มากกว่าวัดไหน ๆ หมด วัดนี้เป็นปฐมอารามในแคว้นนี้ ตามตำนานว่า ท่านสุทัตตะ[๒] คฤหบดีมีศรัทธาสร้างถวาย เหตุที่จะสร้างนั้นมีว่า เมื่อสมัยต้น ๆ โพธิกาล (คือพระพุทธเจ้าตรัสรู้ไม่นานนัก) พระพุทธองค์ประทับที่กรุงราชคฤห์ ท่านคหบดีมีธุรกิจไปที่นั่น ได้เข้าเฝ้าฟังพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรก เกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ธรรมจักษุ (คือเห็นธรรม) ประกาศตนเป็นอุบาสก แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จข้ามแม่คงคาขึ้นไปทางเหนือ เพื่อโปรดชาวโกศลบ้าง เมื่อทราบว่า พระพุทธองค์ทรงรับอาราธนาแล้วก็รีบกลับไปกรุงสาวัตถี พิจารณาหาที่จะสร้างวัดให้เป็นที่ประทับ

ลักษณะที่ควรจะสร้างวัด ตามที่นิยมในครั้งนั้น ท่านกล่าวไว้ดังนี้

---

๑. เรื่องนี้คัดจากหนังสือจารชน ของ น.อ. เมฆ อำไพจริต

๒. สุทัตตะเป็นนามตัวของท่านผู้นี้ แต่ไม่ใคร่มีใครรู้จัก เพราะคนทั้งหลายไปนิยมเนมิตตกนามของท่านเสียโดยมาก คือนาม "อนาถบิณฑิกะ" (อ่านตามตัวว่า อะนาถะ... อ่านเป็นเสียงไทยว่า อนาถะ) แม้ในพระบาลีทั่วไปก็อย่างนั้น พึงเห็นในลำดับเรื่องพระสูตรนั้น ๆ ว่า เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถบิณฺฑิกสฺส อาราเม.... สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกะคฤหบดี ใกล้กรุงสาวัตถี... ดังนี้ทั้งนั้น จะหาที่ไหนใช้นามตัวของท่านว่า... สุทตฺตสฺส อาราเม.... อารามของท่านสุทัตตะคฤหบดี.... ไม่มีสักแห่ง กระทั่งท่านถึงแก่กรรม ไปเกิดเป็นเทพบุตร แล้วก็ยังเรียกว่าอนาถบิณฑิกเทพบุตร

อนาถบิณฑิกะ แปลว่า ผู้เตรียมอาหารไว้เพื่อคนอนาถา หมายถึงว่า ท่านตั้งโรงทานไว้เพื่อคนจำพวกนั้นประจำ ใครอดโซซมซานมาถึงเป็นได้กิน เป็นที่เรื่องลือระบือไป จึงเกิดเนมิตตกนามเช่นนั้นขึ้นภายหลังเมื่อเป็นพุทธมามกชนแล้ว ก็เปิดบ้านเป็นโรงทานสำหรับภิกษุอีก ภิกษุเข้าไปสู่บ้านแล้ว ที่จะบาตรเปล่าออกไปเป็นไม่มี ก็ยิ่งเชิดชูเนมิตตกนามนั้นให้วิเศษยิ่งขึ้น จนไม่มีใครรู้จักนามตัวของท่านกระทั่งสมัยปัจจุบันนี้

๑. คามโต เนว อติทูเร น อจฺจาสนฺเน : ไม่ไกล—ไม่ใกล้หมู่บ้านนัก

๒. คมนาคมนสมฺปนฺนํ อตฺถิกานํ มนุสฺสานํ อภิกฺกมนียํ : มีทางคมนาคม พอที่คนมีธุระจะไปถึงโดยสะดวก

๓. ทิวา อปฺปกิณฺณํ : กลางวันไม่มีคนพลุกพล่าน

๔. รตฺติ อปสทฺทํ อปฺปนิคฺโฆสํ : กลางคืนปราศจากเสียงอึกทึก

๕. วิชนวาตํ : มีลมพัดเย็นสบาย

๖. มนุสฺสราหเสยฺยกํ ปฏิสลฺลานสารุปฺปํ : เป็นที่ลับคน เหมาะแก่การพักอยู่เงียบ ๆ

ท่านคฤหบดีพิจารณาเลือกได้ที่อันสมบูรณ์ด้วยลักษณะนี้ นอกเมืองไปทิศทักษิณของกรุงสาวัตถี แต่เป็นที่มีเจ้าของ คือเป็นอุทยานของเจ้าชายองค์หนึ่งพระนามว่า "**เชต**" ประชาชนรู้จักที่นั้นดีอยู่แล้ว เรียกกันทั่วไปว่า "**เชตวนํ**" ไทยเราแปลทับศัพท์ว่า "**เชตวัน**" มาในชั้นหลังจึงมีผู้แปลให้ชัดว่า "**สวนเจ้าเชต**"[๑]

ท่านคฤหบดีขอซื้อที่นั้น นับว่าเจ้าของโก่งราคาเสียลิบลิ่ว ท่านก็ไม่ต่อสักคำ เมื่อสร้างเป็นวัดแล้วก็ไม่ได้ตั้งชื่อใหม่ คงเรียกเชตวันตามเดิม เป็นแต่คนทั้งหลายต่อมาคิดให้เป็นเกียรติแก่ท่าน จึงนำเนมิตตกนามของท่านมาต่อเข้า เป็นทำนองสร้อยนามว่า "เชตวันอนาถบิณฑิการาม" ดังที่ใช้อยู่ในพระบาลีทั่วไป (คือ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเ) เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับวัดเชตวันนี้ ตรัสเทศนาวิหารทานคาถา โปรดท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี

พระอรรถกถาจารย์ท่านว่า พระพุทธองค์โปรดประทับอยู่วัดนี้มากกว่าที่ไหนหมด ใน ๔๕ พรรษา (ตั้งแต่ตรัสรู้จนปรินิพพาน) ประทับอยู่วัดนี้ ถึง ๑๙ พรรษา

---

๑. วัดพระเชตุพน ฯ ของเรา สมมุติว่าเป็นพระเชตวัน ทำไมจึงเติมสระ อุ เข้าไปไม่ทราบ แต่ก่อนบริเวณข้างวัดพระเชตุพน ฯ ท่านปลูกแต่งเป็นวนอุทยาน ชาวบ้านเรียกว่าสวนเจ้าเชต เดี๋ยวนี้เป็นโรงทหารไปหมดแล้ว เมื่อข้าพเจ้า (น.อ. เมฆ อำไพจริต) ยังเล็ก ทันได้เห็นภาพสวนเจ้าเชตเหลืออยู่บ้าง ยังจำต้นหูกวางติดตาอยู่จนบัดนี้ (๗ มิ.ย. ๐๕)

วัดบุพพาราม[1]

วัดนี้อยู่นอกเมืองทางทิศตะวันออกของกรุงสาวัตถี ท่านมหาอุบาสิกาวิสาขา เป็นผู้สร้าง มูลเหตุที่จะสร้าง พระอรรถกถาจารย์เล่าไว้ว่า

วันหนึ่ง ท่านวิสาขาแต่งเครื่องมหาลดาประสาธน์ ไปในงานมงคลที่บ้านผู้มีเกียรติแห่งหนึ่ง เสร็จงานแล้วท่านเลยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน พอเข้าวัดก็เปลื้องเครื่องให้บ่าวถือรักษาไว้ เมื่อได้เฝ้าฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ท่านออกจากที่เฝ้า เดินดูไปในวัดว่ามีพระอาคันตุกะ พระคมิกะ (คือภิกษุผู้เตรียมจะไปที่อื่น) และพระอาพาธมีบ้างหรือไม่ พระเหล่านั้นขาดแคลนอะไรต้องการอะไร จะได้สั่งจัดถวาย และช่วยเหลือไปตามสมควร ท่านเดินไปทั่ววัดแล้ว ไม่กลับมาทางเดิม เลยออกประตูด้านอื่น พอออกจากวัดแล้ว ก็เรียกหาเครื่องมหาลดาจะสวมกลับบ้าน ปรากฏว่านางบ่าวไปวางไว้แล้วเปอไปเปอมาเลยลืม ท่านก็ไม่ว่าอะไรสั่งให้ไปหอบออกมา แต่กำชับไปว่า ถ้าพระอานนท์ยกไปเก็บไว้ก็ไม่ต้องเอามาละ จะบริจาคเลย[2] นางบ่าวไปถึงพระอานนท์ซักถามทราบความแล้ว ก็ชี้ที่เก็บ และอนุญาตให้นำไป แต่นางบ่าวเมื่อทราบว่า พระอานนท์ได้เก็บเครื่องประดับนั้นแล้ว ก็ปฏิบัติตามคำสั่งของนาย คือไม่นำกลับ

ฝ่ายท่านเจ้าของเมื่อทราบเช่นนั้น ก็ตกลงใจบริจาคทันที แต่แล้วก็คิดขึ้นได้ว่า จะทิ้งไว้อย่างนั้นจะเป็นความลำบากแก่พระอานนท์ ที่จะต้องคอยดูแลรักษา หาควรไม่ จะต้องนำไปจัดการให้เป็นกัปปิยภัณฑ์ (เงินที่ได้มาโดยชอบด้วยพระวินัย พระท่านเรียกว่ากัปปิยภัณฑ์ แปลว่าของควรที่จะใช้ได้ตามวินัยบัญญัติ) เสียจึงจะทำประโยชน์ได้ คิดแล้วจึงสั่งนางบ่าวให้ไปยกมา แล้วเรียกช่างทองมาตีราคา ช่างตีราคาถึง ๙ โกฏิ ค่ากำเหน็จอีก ๑ แสน ท่านให้ประกาศขายในราคานั้นอยู่เป็นหลายวัน ก็ไม่มีใครอาจซื้อได้ ท่านเลยซื้อของท่านเอง

---

๑. คัดจากหนังสือจารชน ของ น.อ. เมฆ อำไพจริต

๒. คนไปเฝ้าฟังพระธรรมที่วัดวันละมากๆ พอคนไปหมด พระอานนท์ท่านเห็นอะไรตกอยู่ หรือเจ้าของลืม ท่านก็เก็บรักษาไว้ รอเจ้าของกลับมาถามหา เป็นที่รู้กันนานมาแล้ว

พระอรรถกถาจารย์เล่าต่อไปว่า เมื่อท่านตกลงใจบริจาคทรัพย์ ๙ โกฏิ ๑ แสน แล้ว ไม่ทราบว่าจะใช้เงินทำอะไรให้เป็นประโยชน์อันสมควร จึงหารือไปทางวัด ท่านว่าพระพุทธองค์ทรงแนะให้สร้างวัดทางด้านตะวันออกของกรุงสาวัตถี ขึ้นอีก ๑ วัด ท่านวิสาขายินดีตามพระพุทธดำริจัดซื้อที่ได้แล้ว ก็สร้างวัดขึ้น

การสร้างวัดนี้ ทำแปลกกว่าวัดไหนหมด คือสร้างเป็นปราสาทใหญ่สองชั้นหลังเดียว มีห้องสำหรับภิกษุอาศัยอยู่ชั้นละ ๕๐๐ ห้อง รวม ๒ ชั้น เป็น ๑,๐๐๐ ห้อง มีเครื่องใช้ประจำที่พร้อมบริบูรณ์ ครั้งสร้างเสร็จแล้วเกิดเห็นว่า ปราสาทโดดเดี่ยว อยู่หลังเดียวไม่งาม จึงได้สร้างโรงเรือนเป็นบริวารปราสาทอีกมาก ๙ เดือนสร้างเสร็จ ที่เสร็จเร็วเช่นนั้นเพราะได้พระมหาโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์มากเป็นนวกัมมาธิษฐายี คือผู้อำนวยการก่อสร้าง ท่านสามารถอำนวยการที่หนักให้เป็นเบา ที่ยากให้เป็นง่าย ที่ไกลให้เป็นใกล้ จึงเสร็จเร็วเกินที่ใครจะทำได้ เมื่อตอนที่เริ่มจะสร้างพระพุทธองค์เสด็จจากกรุงสาวัตถี จาริกโปรดสัตว์ที่อื่น พอสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็พอดีพระพุทธองค์เสด็จกลับมาถึงกรุงสาวัตถีอีก ท่านวิสาขาจึงกราบทูลอาราธนาให้เสด็จประทับ ณ ปราสาทนั้น พร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์ ถวายปราสาทนั้นพร้อมทั้งเรือนบริวารและสถานที่เป็นสังฆาวาส แล้วจะทำบุญฉลองปราสาทเป็นการใหญ่[๑]

วัดนี้ปรากฏชื่อภายหลังว่า บุพพาราม (หรือบุรพาราม) ก็แปลว่า "วัดตะวันออก" เท่านั้นเอง น่าจะเป็นชื่อที่คนทั่วไปเรียกเช่นนั้น ในพระบาลีท่านเติมคำหมายเฉพาะไว้ ให้ปรากฏนามท่านผู้สร้างด้วยว่า บุพพาราม มิคารมารดาปราสาท[๒] (ปุพฺพาราโม มิคารมาตุ-ปาสาโท)

---

๑. ปราสาท แต่เดิมหมายเอาเรือนชั้น (ตั้งแต่ ๒ ชั้นขึ้นไป) จะเป็นเรือนของใครก็เรียกปราสาททั้งนั้น มาในชั้นหลัง โดยเฉพาะไทยเรานิยมว่า ต้องมียอดด้วย และเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน จึงจะเรียกปราสาท (เช่นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร)

๒. มิคารมาตุปราสาท แปลว่าปราสาทของมิคารมารดา ก็คือท่านวิสาขานั่นเอง เหตุที่ท่านวิสาขาจะได้เนมิตตกนามเช่นนั้น พระอรรถกถาจารย์เล่าว่า ตระกูลสามีของท่านนับถือลัทธิอเจลกะ (ชีเปลือย) ท่านเป็นพุทธมามกะคนเดียวเข้าไปอยู่กับเขาในตระกูลนั้น ท่านต่อสู้ด้วยความดีและด้วยวิธีอันฉลาดตามแบบฉบับชาวพุทธ จนคนตระกูลนั้นกลับใจมานับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด โดยเฉพาะท่านมิคารเศรษฐีพ่อผัวนั้นเป็นคนหัวรุนแรงเลื่อมใสลัทธิอเจละมานาน เป็นชนิดไม้แก่ดัดยาก แต่ครั้น

ใครหนอช่างออกแบบสร้างวัด เป็นแบบโรงแรมเช่นนั้น คิดดูไม่น่าจะอยู่สบายเลย น่าจะร้อนและไม่สู้จะเงียบสงัดกระมัง เทียบระยะกาลที่เสด็จประทับ จะเห็นได้ชัด วัดนี้พระพุทธองค์ประทับจำพรรษาเพียง ๖ พรรษาเท่านั้น ส่วนวัดเชตวันซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน เสด็จประทับจำพรรษาถึง ๑๙ พรรษา

อย่างไรก็ตาม การสร้างวัดเป็นอารามหลังเดียวเช่นนั้น น่าจะมีผู้นิยมเป็นแบบสืบมาเหมือนกัน ดูวัดพม่าที่เชียงใหม่และลำปาง ล้วนเป็นอาคารหลังเดียวทั้งนั้น ด้านหน้าเป็นห้องโถง มีที่บูชา ใช้เป็นที่รับแขกประชุมนมัสการ และชาวบ้านทำบุญ ด้านข้างและด้านหลังเป็นที่อยู่ของพระเณร

วัดนิโครธาราม[๑]

วัดนิโครธาราม หรือเรียกตามคำสามัญในภาษาไทยว่า "วัดไทร" เป็นวัดที่พระพุทธบิดาหรือพวกศากยวงศ์สร้างขึ้น เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เมื่อเสด็จไปสู่นครกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ภายหลังแต่ตรัสรู้ และทรงประกาศประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นในกรุงราชคฤห์ ตามตำนานไม่ปรากฏว่า การก่อสร้างเป็นอย่างไร และสถานที่นิโครธารามก็ไม่ปรากฏเป็นอุทยาน หรือสวนสาธารณะใด ๆ มาก่อน อย่างเช่นพระเวฬุวัน

---

๑. คัดจากหนังสือพุทธธรรมปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๒ "เรื่องพุทธประวัติแบบอภิปราย ของ วรรณรัตน์"

เห็นสัจจะธรรม กลับใจมานับถือพระพุทธศาสนา แล้วก็เป็นผู้นำเข้มแข็ง และก็เป็นผู้เห็นบุญคุณของท่านวิสาขายิ่งกว่าใครหมด คือท่านเศรษฐีรู้สึกเหมือนว่าได้เกิดใหม่ มีท่านวิสาขาเป็นมารดา เพราะฉะนั้น ท่านเศรษฐีจึงไม่อายที่จะยกย่องลูกสะใภ้ของท่านในฐานะเป็นมารดาในทางธรรม และออกปากเรียกลูกสะใภ้ว่า "แม่" นำคนในตระกูลให้เรียกตาม ไม่เพียงเรียกแต่ปากแสดงความเคารพนับถือด้วย ตั้งแต่นั้นมา คนทั้งหลายก็ให้สมญาท่านวิสาขาว่า "มิคารมารดา" แปลว่ามารดาของมิคารเศรษฐี ท่านวิสาขาคงจะรู้สึกกระดากใจในสมญานี้ อยู่มาเมื่อท่านได้บุตรหัวปี ท่านจึงขออนุญาตท่านพ่อผัวตั้งชื่อบุตรว่า "มิคาระ" เสียเลย จะได้สนิทใจว่า ท่านเป็นมารดาของมิคาระจริง ๆ เนมิตตกนามของท่านมหาอุบาสิกานี้ไม่ใคร่มีใครรู้จัก คนทั้งหลายเรียกนามตัวของท่านโดยมาก กลับกันกับท่านผู้สร้างพระเชตวัน นั้นคนรู้จักเนมิตตกนามของท่านแพร่หลายที่สุด นามตัวไม่มีใครรู้ (ดู เรื่องการสร้างวัดพระเชตวัน)

วิหาร ที่พอจะทราบได้แน่นอน ก็คือสถานที่นั้นมีต้นไทรใหญ่คงจะมีกิ่งก้านสาขาแผ่ไพศาล ไปโดยรอบ เป็นร่มเงาบังแดดบังฝนได้พอสมควร เหมาะที่จะเป็นที่พักอาศัยสำหรับพระสงฆ์ จำนวน ๑๐๐ หรือจำนวน ๑๐๐๐ ได้ หรือไม่ก็อาจเป็นสถานที่ที่จัดไว้สำหรับต้อนรับนักบวช ที่ผ่านไปมาอยู่ก่อนแล้ว แต่อย่างไรก็ดี น่าเชื่อว่าต้องมีการซ่อมแซมเพิ่มเติมจนเพียงพอที่จะ ให้เป็นที่พักอาศัยสำหรับพระสงฆ์ได้ ไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ องค์เป็นแน่ พระกาฬุทายีเถระ ซึ่งเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ของนครกบิลพัสดุ์ เป็นทูตคนที่ ๙ ที่พระพุทธบิดาส่งไปอาราธนา พระพุทธเจ้า ณ กรุงราชคฤห์ เพื่อเสด็จไปสู่นครกบิลพัสดุ์ ท่านบวชแล้วจำพรรษาอยู่พรรษา หนึ่ง ออกพรรษาแล้วพระพุทธเจ้าจึงส่งท่านกลับไปทูลว่าทรงรับอาราธนา พระองค์จะเสด็จ ตามภายหลัง เข้าใจว่าคงจะได้ตรัสสั่งกะพระกาฬุทายีเถระ กราบทูลพระพุทธบิดาให้จัด เตรียมสถานที่ไว้ต้อนรับ เป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ตามเสด็จ ดังที่เคยตรัสกับท่านอนาถ บิณฑิกะเศรษฐีให้กลับไปสร้างวัดหรือสถานที่ต้อนรับ เมื่อพระองค์เสด็จไปนครสาวัตถี ครั้งแรก พระกาฬุทายีเถระซึ่งเคยเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ในราชสำนักย่อมจะทราบดีว่า พระ เจ้าพิมพิสารซ่อมสร้างดัดแปลงพระเวฬุวันวิหารเป็นที่อยู่อาศัยพระสงฆ์จำนวน ๑,๐๐๐ รูป อย่างไร และอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างพระเชตวันต้อนรับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก อย่างไร ดังนั้นเมื่อท่านถูกสั่งล่วงหน้าไปนครกบิลพัสดุ์ ก็คงจะทูลพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา หรือบอกกล่าวศากยพระญาติทั้งหลายจัดเตรียมสถานที่ สร้างดัดแปลงตามแบบอย่างพระเวฬุวัน วิหารตามที่ท่านได้รู้ได้เห็นมา เช่นสร้างหอประชุมที่พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนา เป็นต้น

วัดนิโครธารามนับเป็นวัดที่ ๓ ของวัดในพระพุทธศาสนา คือสร้างขึ้นหลังวัด พระเวฬุวันและวัดพระเชตวัน แต่สร้างก่อนวัดบุพพาราม เป็นที่รู้กันว่าสร้างขึ้นในปีที่ พระพุทธเจ้าเสด็จสู่นครกบิลพัสดุ์ครั้งแรก บางตำนานว่า เสด็จเมื่อราหุลกุมารมีพระชนมายุ ได้ ๗ ขวบ ซึ่งเป็นปีที่ ๗ นับแต่เสด็จออกบรรพชา คือหลังตรัสรู้แล้ว ๑ ปี บางตำนานว่า เสด็จเมื่อปีที่ ๒ บ้าง ที่ ๓ บ้างภายหลังแต่ตรัสรู้ พระราหุลกุมารมีชนมายุได้ ๙ ขวบ กำลัง เหมาะที่จะบวชเป็นสามเณร พระราหุลกุมารได้บวชเป็นสามเณรองค์แรกในพระพุทธศาสนา

และบวชที่วัดนิโครธารามนี้ ศายกวงศ์องค์แรกที่บวชเป็นสงฆ์ในพระพุทธศาสนาคือ พระนันทะ พุทธอนุชาต่างมารดาพระพุทธเจ้า บวชที่วัดนิโครธารามนี้เช่นเดียวกัน ตามตำนานคัมภีร์พระธรรมบทว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาจำพรรษาที่นครกบิลพัสดุ์ หรือวัดนิโครธารามนี้ ๙ พรรษา ตลอดเวลาที่เที่ยวเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ ๔๕ ปี ตำนานคัมภีร์ญาโณทัยว่าเสด็จจำพรรษาที่นิโครธาราม เมื่อพรรษาที่ ๓ ถึง ๔ และเมื่อพรรษาที่ ๑๕ กับเมื่อพรรษาที่ ๒๗—๒๘ รวมเป็น ๓ คราว ส่วนตำนานมโนรถปูรณีว่าเสด็จเมื่อพรรษาที่ ๒๒ ครั้งเดียว ตามเหตุผลน่าจะเชื่อได้ว่า พระพุทธเจ้าจะเสด็จสู่นครกบิลพัสดุ์อย่างน้อย ๓ ครั้ง คือเสด็จโปรดพุทธบิดาครั้งแรกและเสด็จเมื่อพระพุทธบิดาทิวงคต กับครั้งที่พระเจ้าวิฑูฑภะ เสด็จกรีธาทัพไปรุกราน นครกบิลพัสดุ์ ก็น่าจะเสด็จไปเยี่ยมเยียนและตักเตือนพวกศากยะรุ่นหลังอีกครั้งหนึ่ง

ชาวเมืองกบิลพัสดุ์ รวมทั้งพวกศากยะพระญาติของพระพุทธเจ้า มีอาชีพทางกสิกรรมการทำนาเป็นส่วนใหญ่ แผ่นดินก็แห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์ ไม่ปรากฏว่ามีการค้าขายใหญ่โต จึงไม่มีคนร่ำรวยถึงขั้นเป็นเศรษฐี มหาเศรษฐี ที่จะช่วยสร้างวัดเชิดชูพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่างชาวชมพูทวีปภาคกลางและภาคใต้ นครกบิลพัสดุ์จึงมีวัดนิโครธารามเพียงวัดเดียว และคงจะไม่หรูหราโอ่อ่าอย่างวัดเวฬุวัน หรือวัดพระเชตวัน แม้นครกบิลพัสดุ์เองก็ทรุดโทรมเงียบเหงาลงไป เมื่อพวกศากยะทั้งชายหญิงได้ออกบรรพชาอุปสมบทตามพระพุทธเจ้าเสียเป็นส่วนมาก ดังนั้นจึงไม่มีวัดเกิดขึ้นใหม่ที่นครกบิลพัสดุ์ หลวงจีนเหียนจังมาถึงนครกบิลพัสดุ์ เมื่อ ๑,๒๐๐ ปีเศษ หลังพุทธกาล นครกบิลพัสดุ์เป็นเมืองร้าง สิ่งปรักหักพังมีแต่ซากกำแพงเมืองและปราสาทราชวัง ไม่ปรากฏว่ามีซากเจดีย์วัดวาอารามเหมือนเมืองอื่น ๆ เช่นนครราชคฤห์ สาวัตถีแลโกสัมพีเป็นต้น จึงแสดงว่าความเจริญในด้านวัตถุของพระพุทธศาสนาที่นครกบิลพัสดุ์ คงไม่มีมาแต่เดิมครั้งพระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุอยู่แล้ว

เอกสารอ้างอิง

พระไตรปิฎกเล่ม ๔ พระวินัยปิฎกมหาวรรค ภาค ๑

พุทธประวัติ เล่ม ๑ ของสมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จารชนของ น.อ. เมฆ อำไพจริต

และหนังสือ พุทธธรรม ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๒ พุทธประวัติแบบอภิปรายของ วรรณรัตน์

เทวตาทิสสทักขิณานุโมทนา

ยสฺมึ ปเทเส กปฺเปติ	บัณฑิตชาติสำเร็จการอยู่
วาสํ ปณฺฑิตชาติโย	ในประเทศสถานที่ใด
สีลวนฺเตตฺถ โภเชตฺวา	เลี้ยงดูท่านผู้มีศีล
สญฺญเต พฺรหฺมจาริโน	ผู้สำรวมอินทรีย์ ประพฤติพรหมจรรย์
ยา ตตฺถ เทวตา อาสุํ	อุทิศทักษิณาทานแก่
ตาสํ ทกฺขิณมาทิเส	ทวยเทพผู้สถิตอยู่ในสถานที่นั้น
ตา ปูชิตา ปูชยนฺติ	เทพดาเหล่านั้นผู้อันบัณฑิตชาติบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ
มานิตา มานยนฺติ นํ	อันบัณฑิตชาตินับถือแล้วย่อมนับถือตอบ
ตโต นํ อนุกมฺปนฺติ	แต่นั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตชาตินั้น
มาตา ปุตฺตํว โอรสํ	ประหนึ่งมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อุทร
เทวตานุกมฺปิโต โปโส	คนที่เทพดาอนุเคราะห์แล้ว
สทา ภทฺรานิ ปสฺสติ	ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่เจริญทุกเมื่อ

ตำนาน

คาถาอนุโมทนานี้[๑] มาในมหาปรินิพพานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนา ในคราวเสด็จเสวยอาหารบิณฑบาต ซึ่งท่านสุนีธพราหมณ์และท่านวัสสการพราหมณ์กราบทูลอาราธนา ณ ปาฏลีคาม มีตำนานความเป็นมาดังนี้.—

ในครั้งพุทธกาล ประเทศอินเดียมีรัฐใหญ่อยู่ ๓ รัฐ คือ รัฐมคธ ๑ รัฐโกศล ๑ สาธารณรัฐวัชชี ๑

รัฐมคธ มีนครราชคฤห์เป็นเมืองหลวง พระเจ้าพิมพิสารเป็นราชา เมื่อพระเจ้าพิมพิสารสวรรคตแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูราชโอรสครองราชย์ต่อ และทรงย้ายเมืองหลวงจากราชคฤห์ไปอยู่ที่นครปาฏลีบุตร

รัฐโกศล มีนครสาวัตถีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าปเสนทิเป็นราชา เมื่อพระเจ้าปเสนทิสวรรคตแล้ว พระเจ้าวิฑูฑภะราชโอรสครองราชย์ต่อ

สาธารณรัฐวัชชี ได้รวมวงกษัตริย์ ๘ วงศ์เป็นสาธารณรัฐ วงศ์ที่สำคัญคือวงศ์ลิจฉวีกับวงศ์วิเทหะ วงศ์ลิจฉวีมีเวสาลีเป็นเมืองหลวง วงศ์วิเทหะมีมิถิลาเป็นเมืองหลวง มีการเปลี่ยนกันขึ้นเป็นประมุขเช่นเดียวกับการปกครองแบบสาธารณรัฐ

ความสัมพันธ์ของมหารัฐทั้ง ๓ รัฐใหญ่ทั้ง ๓ นี้มีความสัมพันธ์กันดังต่อไปนี้:—

พระเจ้าพิมพิสารแห่งมคธ อภิเษกกับพระนางโกศลเทวี กนิษฐภคินีของพระเจ้าปเสนทิแห่งโกศล ประสูติพระโอรส คือพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอชาตศัตรูสมคบกับพระเทวทัตจับพระบิดาจำคุก และทรมานจนสิ้นพระชนม์แล้วขึ้นครองราชย์แทน พระนางโกศลเทวีทรงตรอมพระทัย และสิ้นพระชนม์ลงด้วย พระเจ้าปเสนทิพระเจ้าลุงกริ้วมาก ทรงริบเอากาสิกคามที่พระเจ้ามหาโกศล พระบิตามหยยก์ ทรงพระราชทานเป็นของขวัญในวัน

---

๑. มีในมหาวรรค เภสัชชขันธ์ พระวินัย อีกแห่งหนึ่ง

อภิเษกพระนางโกศลเทวี พระเจ้าอชาตศัตรูไม่ทรงยินยอม จึงเกิดสงครามขึ้นระหว่างพระเจ้าลุงกับพระเจ้าหลาน ผลัดกันแพ้ชนะหลายครั้ง ต่อมาปรากฏว่า พระเจ้าปเสนทิทรงแพ้ติด ๆ กันถึง ๓ ครั้ง ทรงโทมนัสว่าไม่อาจเอาชนะเด็กคราวหลานได้ ตรอมพระทัย ทรงอดพระกระยาหาร แต่บังเอิญแอบได้ยินพระภิกษุที่เป็นนายทหารเก่า ๒ รูปคือ ธนุคคหติสสะกับมันตทัตตะ สนทนากัน ปรารภถึงความพ่ายแพ้ของพระองค์ว่า ถ้านำยุทธวิธีเช่นนั้น ๆ มาใช้จะมีชัย จึงทรงนำยุทธวิธีนั้นไปใช้ ก็ทรงสามารถเอาชนะทัพมคธ จับอชาตศัตรูไปขังไว้เป็นเชลยได้ แต่เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงให้สัญญาว่า จะไม่คิดประทุษร้ายพระองค์ ก็ทรงปล่อยให้เป็นอิสระ ทั้งยังพระราชทานธิดาของพระองค์ พระนามว่า "**วชิรกุมารี**" พร้อมด้วยกาสิกคามให้เป็นของขวัญ ในการอภิเษกพระธิดาอีกด้วย

พระเจ้าปเสนทิแห่งรัฐโกศลนั้นทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก เมื่อพระนางมัลลิกา พระมเหสีเดิมสิ้นพระชนม์แล้ว ปรารถนาจะเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า จึงทรงสู่ขอนางกษัตริย์ศากิยานีมาเป็นพระมเหสี พระเจ้ามหานามทรงส่งพระนางวาสภขัตติยา ธิดาของพระองค์ที่เกิดกับนางทาสีไปถวาย พระเจ้าปเสนทิไม่ทรงทราบความจริง ก็ทรงยกย่องอภิเษกเป็นราชินี มีพระโอรสพระนามว่า "**วิฑูฑภะ**" เป็นที่โปรดปรานมาก จนประทานตำแหน่งอุปราชแต่ยังทรงพระเยาว์ วิฑูฑภะเสด็จไปเยี่ยมพระเจ้าตาที่นครกบิลพัสดุ์ ทรงได้รับความดูหมิ่นจากพวกศากยะมาก จึงทรงผูกอาฆาตวงศ์ศากยะอย่างรุนแรง ได้สมคบกับทีฆการายนเสนาบดี หลานชายของพันธุลเสนาบดี ซึ่งถูกพระเจ้าปเสนทิวางแผนกำจัดจนเสียชีวิตด้วยเข้าพระทัยผิด คบคิดกันก่อการกบฏขึ้น การกบฏได้สำเร็จลงเมื่อพระเจ้าปเสนทิเสด็จประพาสหัวเมือง แล้วแวะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทีฆการายนะจึงทำกบฏเงียบสำเร็จ โดยนำเครื่องทรงกลับมานครสาวัตถี แล้วสถาปนาพระเจ้าวิฑูฑภะขึ้นเป็นราชา เมื่อพระเจ้าปเสนทิทูลลาพระพุทธเจ้าเสด็จกลับออกมาไม่ทรงพบกองทหาร พบแต่ม้าตัวหนึ่งกับหญิงรับใช้คนหนึ่ง ทรงสอบถามทราบความจริงว่า ทีฆการายนะกับโอรสเป็นกบฏ ยึดราชสมบัติแล้ว จึงรีบเสด็จไปนครราชคฤห์ เพื่อขอกำลังพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าหลานไปกู้ราชบัลลังก์ แต่เนื่องจากทรงชรามากและทรงเหนื่อยอ่อนในการเดินทางไกล จึงสิ้นพระชนม์เสียที่ศาลาพักนอกประตู

เมืองราชคฤห์ในคืนที่เสด็จถึงนั่นเอง เมื่อพระเจ้าวิฑูฑภะขึ้นครองรัฐโกศลแล้ว อันเพลิงอาฆาตเผาพระอุระ ทรงกรีฑาทัพหลวงไปพิฆาตพวกศากยะจนตายสิ้นสมแค้น แต่ขณะเดินทัพกลับโกศล นอนพักแรมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี คืนนั้นถูกน้ำหลากกลืนหายตายสิ้นทั้งกองทัพ เมื่อโกศลไร้ราชาแล้ว ราชบัลลังก์ก็ตกอยู่แก่พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งมคธ ผู้เป็นหลานแต่พระองค์เดียว จากนั้นพระเจ้าอชาตศัตรู ราชาแห่งรัฐมคธและรัฐโกศลก็ทรงมุ่งขยายพระราชฤทธานุภาพเข้าสู่รัฐวัชชีต่อไป

สาธารณรัฐวัชชีได้จัดการปกครองแบบสาธารณรัฐมีการผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นประมุข ก่อนหน้านั้น พวกวัชชีได้ฟัง พระธรรมเทศนาเรื่อง อปริหานิยธรรม ๗ ประการ ของพระพุทธเจ้า และได้นำเอาหลักธรรมนี้มาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จนได้รับผลดียิ่งในการปกครอง สามารถทำให้ชาววัชชีมีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แม้ถูกพระเจ้าอชาตศัตรูยกทัพหลวงมาย่ำยี ก็พร้อมใจกันร่วมแรงยืนหยัดสู้อย่างเข้มแข็งทรหด จนเอาชนะทัพใหญ่ของอชาตศัตรูได้ เมื่อเห็นว่าจะหักหาญเอาชนะด้วยกำลังไม่ได้ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงสั่งให้มหาอำมาตย์ ๒ คน คือ สุนีธะกับวัสสการะไปวางแผน และอำนวยการสร้างปาฏลิคามขึ้นเป็นเมืองป้อมด่านหน้า ทำสงครามขั้นแตกหักกับวัชชีต่อไป

ขณะที่มหาอำมาตย์ทั้ง ๒ กำลังอำนวยการสร้างเมืองอยู่นั่นเอง พระพุทธเจ้าของเรา ซึ่งขณะนี้ มีพระชนม์ ๘๐ พรรษาพอดี เป็นเดือนสุดท้ายที่พระองค์จะดำรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จดำเนินผ่านมาที่นั่นเพื่อไปยังเมืองเวสาลี และเสด็จไปปรินิพพานที่เมืองกุสินาราต่อไป คืนนั้นเสด็จประทับอยู่ที่พระวิหารใกล้หมู่บ้านปาฏลี ในเวลาใกล้รุ่งขณะที่ทรงเล็งพระญาณอยู่ ได้ทรงเห็นเทวดาที่สิงสถิตอยู่ในปาฏลิคามทั้งมวล เป็นความจริง เทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่สิงสถิตอยู่ในที่ตรงไหน ก็โน้มน้าวใจของพระราชาและราชมหาอำมาตย์ ผู้มีศักดิ์ใหญ่อยากให้สร้างวังที่อยู่ของตนในที่นั้น เทวดาชั้นกลาง และเทวดาชั้นผู้น้อยสิงอยู่ ณ ที่ใดก็

โน้มน้าวใจ ของพระราชา และมหาอำมาตย์ ชั้นเดียวกับตนให้ อยากมา สร้างที่อยู่ในที่นั้น ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นเทวดาเหล่านั้น จำนวนมากมาย สิงสถิตอยู่ในปาฏลิคามเต็มไปหมด ด้วยทิพย์จักษุอันบริสุทธิ์เกินกว่าจักษุของมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

รุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าได้ทรงเล่าเรื่องนี้ให้พระอานนท์ฟังว่า ได้ทรงเห็นเทวดาทั้งน้อยใหญ่สิงสถิตอยู่ในปาฏลิคามนี้ ต่างพอใจที่จะให้สุนีธะและวัสสการะสร้างเมืองขึ้นในที่ของตน ๆ แล้วทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปในอนาคต ปาฏลิคามนี้จะเป็นเมืองหลวงมีนามว่าปาฏลี-บุตร จะเป็นทำเลที่ประชุมการค้า จักเป็นที่อยู่ของคนผู้เจริญ พ่อค้าพาณิชนานาชาติจะมาประชุมกันประกอบอาชีพ จะเป็นเมืองที่มั่งคั่งสมบูรณ์ อันตรายใด ๆ จะไม่เกิดขึ้นแก่ปาฏลีบุตร นอกจากภัย ๓ ประการ คือ อัคคีภัย อุทกภัย และภัยจากการแตกร้าวกันเองในภายในของผู้ครองนคร

ตำนานได้เล่าต่อไปว่า ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งทรงรับคำอาราธนาของสุนีธะและวัสสการะแล้วแต่วันก่อน ทรงครองผ้าถือบาตรจีวร เสด็จเข้าไปยังที่พักของสุนีธะและวัสสการะมหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐ ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย สุนีธะและวัสสการะได้อังคาสพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อิ่มสำราญเพียงพอด้วยของเคี้ยวของฉันอันประณีตด้วยมือของตน ๆ ครั้นพระผู้มีพระภาคเสวยอิ่มแล้ว สุนีธะและวัสสการะนั่งประนมมือรอรับคำอนุโมทนาอยู่ ณ อาสนะต่ำ ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงอนุโมทนาด้วยเทวตาทิสสทักขิณานุโมทนาดังนี้แล

หมายเหตุ *พระสงฆ์ใช้อนุโมทนาในงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เปิดอาคาร ร้านค้า เป็นต้น*

เทวตาภิสัมมันตนคาถา

ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ	ภูตเหล่าใดเป็นภูตเทวดาก็ดี สถิตแล้วใน
ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข	อากาศก็ดี ซึ่งมาประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้
สพฺเพว ภูตา สุมนา ภวนฺตุ	ขอภูตเหล่านั้นทั้งหมด จงเป็นผู้มีจิต
อโถปิ สกฺกจฺจ สุณนฺตุ ภาสิตํ	โสมนัส อนึ่งจงฟังภาษิต โดยเคารพ
สุภาสิตํ กิญฺจิปิ โว ภเณมุ	เราจะกล่าวภาษิตแม้บางประการแก่ท่านทั้งหลาย
ปุญฺเญ สตุปฺปาทกรํ อปาปํ	เป็นเครื่องทำความเตือนสติในบุญ ไม่เป็นบาป
ธมฺมูปเทสํ อนุการกานํ	เป็นอุบาย เครื่องแนะนำอันชอบธรรมแก่บุคคลผู้กระทำตามทั้งหลาย
ตสฺมา หิ ภูตา นิสเมนฺตุ สพฺเพ	เพราะเหตุนั้นแล ภูตทั้งปวงจงชุมนุมกัน ท่าน
เมตฺตํ กโรถ มานุสิยา ปชาย	ทั้งหลายจงกระทำไมตรีจิตในหมู่มนุษยชาติ ผู้
ภูเตสุ พาฬฺหํ กตภตฺติกาย	มีภักดีอันทำแล้วมั่นในภูตทั้งหลาย
ทิวา จ รตฺโต จ หรนฺติ เย พลึ	มนุษย์ทั้งหลายเหล่าใด ย่อมนำพลีกรรมทั้งกลางวันและกลางคืน
ปจฺโจปการํ อภิกงฺขมานา	มุ่งหวังอยู่ซึ่งความอุดหนุนตอบแทน
เต โข มนุสฺสา ตนุกานุภาวา	มนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้นแลเป็นผู้มีอานุภาพน้อย
ภูตา วิเสเสน มหิทฺธิกา จ	ส่วนภูตทั้งหลาย เป็นผู้มีฤทธิมากโดยแปลกกัน
อทิสฺสมานา มนุเชหิ ญาตา	เป็นพวกอทิสสมานกาย อันมนุษย์ทั้งหลายรู้จัก
ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา	เพราะเหตุนั้นแล ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษามนุษย์เหล่านั้นเถิด ฯ

หมายเหตุ *เทวตาภิสัมมันตนคาถา แปลว่าคาถาบอกเล่าเทวดา มีความหมายอย่างไร ปรากฏในคำแปลนั้นแล้ว เป็นบทตอนต้นของรตนสูตรในเจ็ดตำนาน แต่ขยายความเพิ่มเติมให้พิสดารออกไปอีก ยังสอบไม่ได้ว่าเป็นของท่านผู้ใด แต่นักปราชญ์บางท่านสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นพระราชนิพนธ์ของ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะอย่างไรก็ตามคงถือเอารตนสูตรในเจ็ดตำนานเป็นหลัก พระสงฆ์ใช้อนุโมทนา ในคราวที่เจ้าภาพบำเพ็ญกุศลในการมงคลเกี่ยวด้วยเทวดาพลี*

ทานานุโมทนาคาถา

อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ	ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม
มาลาคนฺธํ วิเลปนํ	เครื่องลูบไล้ (เช่นสะบู่ฟอกตัวเป็นต้น) ที่นอน
เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ	ที่พักอาศัย สิ่งซึ่งทำให้เกิดแสงสว่าง ๑๐ อย่าง
ทานวตฺถู อิเม ทส	นี้คือวัตถุที่ใช้ในการทำทาน
อนฺนโท พลโท โหติ	ผู้ให้ข้าว ชื่อว่า ให้กำลัง
วตฺถโท โหติ วณฺณโท	ผู้ให้ผ้า ชื่อว่า ให้ผิวพรรณ
ยานโท โหติ สุขโท	ผู้ให้ยานพาหนะ ชื่อว่าให้ความสุข
ทีปโท โหติ จกฺขุโท	ผู้ให้ประทีป ชื่อว่าให้จักษุ
มนาปทายี ลภเต มนาปํ	ผู้ให้สิ่งชอบใจ ย่อมได้สิ่งที่ชอบใจ
อคฺคสฺส ทาตา ลภเต ปุนคฺคํ	ผู้ให้สิ่งที่เลอเลิศ ย่อมได้สิ่งที่เลอเลิศ
วรสฺส ทาตา วรลาภี โหติ	ผู้ให้สิ่งที่ดีงาม ย่อมได้สิ่งที่ดีงาม
เสฏฺฐนฺทโท เสฏฺฐมุเปติ ฐานํ	ผู้ให้สิ่งประเสริฐ ย่อมเข้าถึงฐานะอันประเสริฐ
อคฺคทายี วรทายี	ผู้ใดให้สิ่งที่เลอเลิศ ให้สิ่งที่ดีงาม
เสฏฺฐทายี จ โย นโร	ให้สิ่งที่ประเสริฐ
ทีฆายุ ยสวา โหติ	ผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศ
ยตฺถ ยตฺถูปปชฺชตีติ	ในทุกภพชาติที่บังเกิด
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวสัจจะนี้
สุวตฺถิ โหตุ สพฺพทา	ขอความสวัสดีจงมีทุกเมื่อ
อาโรคิยสุขญฺเจว	ความสุขอันเกิดแต่ความไม่มีโรค ความดีงาม
กุสลญฺเจว อนามยํ	และอนามัย จงมี (แก่ท่าน) ทุกเมื่อ
สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ	ขอผลนี้จงสัมฤทธิ์ จงสัมฤทธิ์ จงสัมฤทธิ์ แก่
สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ	ท่านที่มีจิตเลื่อมใส ในพระรัตนตรัย (คือ
เอตสฺมึ รตนตฺตยสฺมึ	พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์)
สมฺปสาทนเจตโส	นี้เทอญ

ตำนาน

ทานานุโมทนาคาถานี้ เป็นคาถาผสม คือเป็นคาถาพุทธพจน์ มีมาในพระไตรปิฎกบ้าง เป็นคาถาที่เกจิอาจารย์แต่งบ้าง คาถาแรกถึงคาถาที่ ๔ (คาถา ๑ มี ๔ วรรค) เป็นคาถามีมาในพระไตรปิฎก สองคาถาหลังเป็นคาถาที่เกจิอาจารย์แต่งขึ้นในภายหลัง

คาถาแรก เป็นการระบุหรือจำกัดวัตถุ ที่ใช้ในการทำทานว่า มี ๑๐ อย่าง คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม (เช่นธูป) เครื่องลูบไล้ (เช่นสะบู่ฟอกตัว) ที่นอน ที่พักอาศัย สิ่งซึ่งทำให้เกิดแสงสว่าง (เทียน ตะเกียง โคมไฟ)

คาถาที่สอง เป็นการบอกผลของสิ่งที่ให้ว่า ผู้ให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ข้อนี้มองเห็นได้ง่าย คือข้าวปลาอาหาร เมื่อรับประทานเข้าไปแล้วย่อมทำให้เกิดกำลัง ผู้ให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ส่วนการให้ผ้า ชื่อว่าให้ผิวพรรณ เพราะเสื้อผ้าเมื่อสวมใส่แล้ว ย่อมทำให้เกิดผิวพรรณ คือความงดงามน่าดูแก่ผู้พบเห็น ยิ่งเป็นเสื้อผ้าชนิดที่มีราคาแพง ตัดทำในแบบแฟชั่นที่สวยหรูทันสมัยหรือนำสมัย ยิ่งทำให้เกิดผิวพรรณ คือ ความสวยงามน่าดูเป็นอย่างยิ่ง การให้ยานพาหนะ เป็นการให้ความสุข ความสะดวกสบาย แก่ผู้ได้รับ เพราะฉะนั้น ผู้ให้ยานพาหนะ จึงชื่อว่าให้ความสุขสะดวกสบาย สำหรับผู้ให้ประทีป ซึ่งเป็นสิ่งทำให้เกิดแสงสว่าง เมื่อมีความสว่าง ก็สามารถมองเห็นอะไรต่ออะไรได้ เพราะฉะนั้นผู้ให้แสงสว่างคือประทีป จึงชื่อว่าให้จักษุ

คาถาที่สาม กล่าวถึงการให้อะไร แล้วได้อะไร ความชัดอยู่แล้ว

คาถาที่สี่ กล่าวถึงการให้สิ่งที่เลอเลิศ ดีงาม และประเสริฐว่า จะได้รับผลต่างจากที่กล่าวแล้วในคาถาที่สามอีก ๒ อย่าง คือ มีอายุยืน และมียศ ในทุกภพชาติที่ตนเกิด

คาถาที่ห้า เป็นคาถาอวยพรแก่ผู้มาร่วมทำบุญในงานนั้น โดยอ้างอำนาจของการกล่าวคำสัตย์มาเป็นแรงบันดาลพร พรที่กล่าวให้ในคาถานี้มี ๔ อย่าง คือ

— ความสวัสดี

— ความสุข ซึ่งเกิดจากการไม่มีโรค

— ความดีงาม

— อนามัย (ความจริงอนามัยกับความไม่มีโรคนั้น น่าจะเป็นอย่างเดียวกัน บางท่านแปลเอากุศลคือความดีงาม เป็นคุณบทของอนามัยว่า อนามัยอันเป็นกุศล)

คาถาที่หก เป็นคาถาอวยพรย้ำอีกครั้ง คือให้พรนั้นเป็นผลสัมฤทธิ์คือสำเร็จแก่ผู้ที่ร่วมงานทำบุญ และพึ่งอนุโมทนาอยู่นั้น คาถานี้ได้ขมวดความจำกัดลงไปว่า "ขอพรที่ให้นั้นจงเป็นผลสัมฤทธิ์ แก่ผู้ที่มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย"

ทานานุโมทนาคาถานี้ พระสงฆ์ใช้สวดอนุโมทนาในพิธีทำบุญ ที่มีการถวายทานวัตถุ เช่น ถวายสลากภัตรหรือถวายของเครื่องครัวเข้าโรงทานแก่ทางวัด คาถาอนุโมทนาบทนี้ พุทธศาสนิกชนไม่ได้ยินพระสงฆ์สวดบ่อยนัก แต่มีเรื่องที่น่ารู้น่าสนใจมากทีเดียว ดังได้กล่าวมาแล้ว และยังช่วยแก้ปัญหาที่ว่า "การให้สุราแก่ผู้อื่นดื่ม จะจัดเป็นทานหรือไม่" เมื่อพิจารณาตามความในคาถาอนุโมทนาแรกนี้ ก็เป็นอันตอบได้ว่า การให้สุราแก่ผู้อื่นดื่มนั้นไม่ได้จัดเป็นทาน

ปริตตกรณปาฐะ

ยาวตา สตฺตา	สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเท่าใด
อปทา วา ทฺวิปทา วา	ไม่มีเท้าก็ดี มีสองเท้าก็ดี
จตุปฺปทา วา พหุปฺปาทา วา	มีสี่เท้าก็ดี มีมากเท้าก็ดี
รูปิโน วา อรูปิโน วา	มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี
สญฺญิโน วา อสญฺญิโน วา	มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี
เนวสญฺญีนาสญฺญิโน วา	มีสัญญาหามิได้ และไม่มีสัญญาหามิได้ก็ดี
ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ	พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ	ปรากฏว่าเลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น
เย โข พุทฺเธ ปสนฺนา	ผู้ใดแลเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
อคฺเค เต ปสนฺนา	ผู้นั้นชื่อว่าเลื่อมใสในท่านผู้เลิศ
อคฺเค โข ปน ปสนฺนานํ	แลวิบากที่เลิศย่อมมีแก่
อคฺโค วิปาโก	ผู้ที่เลื่อมใสในท่านผู้เลิศ
ยํ กิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา	ทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันใดอันหนึ่งในโลก
สคฺเคสุ วา ยํ รตนํ ปณีตํ	นี้ก็ดี ในโลกอื่นก็ดี
น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน	รตนะอันใดอันประณีตในสวรรค์ก็ดี
อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ	วัตถุอันนั้น เสมอด้วยพระตถาคตเจ้าไม่มี
	แม้อันนี้เป็นรตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
ยาวตา ธมฺมา	ธรรมทั้งหลายมีประมาณเท่าใด
สงฺขตา วา อสงฺขตา วา	เป็นสังขตะก็ดี เป็นอสังขตะก็ดี

วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ	วิราคธรรมปรากฏว่าเลิศกว่าธรรมทั้งหลายเหล่านั้น
ยทิทํ	วิราคธรรมนี้ คือ
มทนิมฺมทโน	ธรรมยังความเมาให้สร่าง
ปิปาสวินโย	ธรรมอันนำความอยากออก
อาลยสมุคฺฆาโต	ธรรมคือความถอนขึ้นด้วยดีซึ่งอาลัย
วฏฺฏูปจฺเฉโท	ธรรมคือความเข้าไปตัดเสียซึ่งวัฏฏะ
วิราโค	ธรรมคือความหมดราคะ
นิโรโธ	ธรรมคือความดับ
นิพฺพานํ	ธรรมคือนิพพาน
เย โข วิราคธมฺเม ปสนฺนา	ผู้ใดแลเลื่อมใสในวิราคธรรม
อคฺเค เต ปสนฺนา	ผู้นั้น ชื่อว่าเลื่อมใสในธรรมที่เลิศ
อคฺเค โข ปสนฺนานํ	แลวิบากที่เลิศย่อมมีแก่
อคฺโค วิปาโก	ผู้ที่เลื่อมใสในธรรมที่เลิศ
ขยํ วิราคํ อมตํ ปณีตํ	พระศากยมุนีเจ้า ทรงมีสมาธิมั่น
ยทชฺฌคา สกฺยมุนี สมาหิโต	ได้บรรลุธรรมอันใด เป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส เป็นอมตะประณีต
น เตน ธมฺเมน สมตฺถิ กิญฺจิ	สิ่งใดสิ่งหนึ่งเสมอด้วยพระธรรมนั้นไม่มี
อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ	แม้อันนี้เป็นรตนะอันประณีตในพระธรรม
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
ยาวตา ธมฺมา สงฺขตา	ธรรมทั้งหลายที่เป็นสังขตะมีประมาณเท่าใด
อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค	ทางมีองค์แปด เครื่องไปจากข้าศึกคือกิเลส
เตสํ อคฺคมกฺขายติ	ปรากฏว่าเลิศกว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น
เสยฺยถีทํ	ทางนั้น อย่างไร

๑. สมฺมาทิฏฺฐิ	ความเห็นชอบ
๒. สมฺมาสงฺกปฺโป	ความดำริชอบ
๓. สมฺมาวาจา	วาจาชอบ
๔. สมฺมากมฺมนฺโต	การงานชอบ
๕. สมฺมาอาชีโว	ความเลี้ยงชีพชอบ
๖. สมฺมาวายาโม	ความพยายามชอบ
๗. สมฺมาสติ	ความระลึกชอบ
๘. สมฺมาสมาธิ	ความตั้งจิตมั่นชอบ
เยโข อริยมคฺคธมฺเม ปสนฺนา	ผู้ใดแลเลื่อมใสในอริยมรรคธรรม
อคฺเค เต ปสนฺนา	ผู้นั้นชื่อว่าเลื่อมใสในธรรมที่เลิศ
อคฺเค โข ปน ปสนฺนานํ	แลวิบากที่เลิศ ย่อมมีแก่
อคฺโค วิปาโก	ผู้เลื่อมใสในธรรมที่เลิศ
ยมฺพุทฺธเสฏฺโฐ ปริวณฺณยี สุจึ	พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงสรรเสริญแล้วซึ่งสมาธิอันใดว่าเป็นธรรมอันสะอาด
สมาธิมานนฺตริกญฺญมาหุ	บัณฑิตทั้งหลายกล่าวแล้วซึ่งสมาธิ อันใด ว่าเป็นอนันตริกะให้ผลโดยลำดับ
สมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ	สมาธิอื่น เสมอด้วยสมาธินั้นไม่มี
อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ	แม้อันนี้เป็นรตนะอันประณีตในพระธรรม
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
ยาวตา สงฺฆา วา คณา วา	หมู่ก็ดี คณะก็ดี มีประมาณเท่าใด
ตถาคตสาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระตถาคตเจ้า
เตสํ อคฺคมกฺขายติ	ปรากฏว่าเลิศกว่าหมู่หรือคณะเหล่านั้น
ยทิทํ	พระสงฆ์สาวกของพระตถาคต คือ
จตฺตาริ ปุริสยุคานิ	คู่แห่งบุรุษทั้งสี่

อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา	บุรุษบุคคล ทั้งแปด
เย โข สงฺเฆ ปสนฺนา	ผู้ใดแลเลื่อมใสในพระสงฆ์
อคฺเค เต ปสนฺนา	ผู้นั้นชื่อว่าเลื่อมใสในหมู่ที่เลิศ
อคฺเค โข ปน ปสนฺนานํ	แลวิบากที่เลิศ ย่อมมีแก่
อคฺโค วิปาโก	ผู้เลื่อมใสในสงฆ์ที่เลิศ
เย ปุคฺคลา อฏฺฐสตํ ปสฏฺฐา	บุคคลเหล่าใด แปดพวก สี่คู่
จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺติ	อันสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญแล้ว
เต ทกฺขิเณยฺยา สุคตสฺส สาวกา	บุคคลเหล่านั้นเป็นสาวกของพระสุคตเจ้า ควรแก่ทักษิณาทาน
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ	ทานทั้งหลายอันบุคคลถวายในท่านเหล่านั้นเป็นของมีผลมาก
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ	แม้อันนี้เป็นรตนะอันประณีตในสงฆ์
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
เย สุปฺปยุตฺตา มนสา ทฬฺเหน	พระอริยบุคคลเหล่าใด ประกอบดีแล้วด้วยใจมั่นคงในศาสนาของพระโคดมเจ้า มีความใคร่ออกไปแล้ว
นิกฺกามิโน โคตมสาสนมฺหิ	
เต ปตฺติปตฺตา อมตํ วิคยฺห	พระอริยบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น บรรลุธรรมที่พึงบรรลุ หยั่งเข้าสู่อมตนิพพานแล้ว
ลทฺธา มุธา นิพฺพุตึ ภุญฺชมานา	ได้ความดับกิเลสมาบริโภคผลอยู่ โดยไม่ต้องทนทุกข์อีก
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ	แม้อันนี้เป็นรตนะอันประณีตในสงฆ์
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
ขีณํ ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมฺภวํ	กรรมเก่าของพระอริยบุคคลเหล่าใดสิ้นแล้ว
วิรตฺตจิตฺตายติเก ภวสฺมึ	กรรมใหม่ไม่มีปรากฏ พระอริยบุคคลเหล่าใดมีจิตอันหน่ายแล้วในภพต่อไป

เต ขีณพีชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา	พระอริยบุคคลเหล่านั้น มีพืชอันสิ้นแล้ว มีความพอใจงอกไม่ได้แล้ว
นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป	เป็นผู้มีปัญญา ย่อมปรินิพพานเหมือนประทีปนี้ ฉะนั้น
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ	แม้อันนี้ เป็นรตนะอันประณีตในพระสงฆ์
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

หมายเหตุ *ปริตตกรณปาฐะ แปลว่าบาลีเป็นเครื่องกระทำการป้องกัน พระโบราณาจารย์ได้เก็บพระบาลีในอัคคัปสาทสูตร แห่งจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายและบาลีรตนสูตรในภาณวาร (สวดมนต์เจ็ดตำนาน) ผสมผสานขึ้นเป็นบทอนุโมทนาบทหนึ่ง สอบไม่ได้ว่าท่านผู้ใดเป็นผู้จัดทำขึ้น พระสงฆ์ใช้อนุโมทนาในงานมงคลต่าง ๆ เท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ ก็คืออนุโมทนาด้วย เทวตาภิสัมมันตนคาถา (ยานีธ ภูตานิ) แล้วสวดปริตตกรณปาฐ (ยาวตา สัตตา) ต่อทีเดียว เมื่อพิจารณาการใช้อนุโมทนาดังนี้แล้ว จึงชวนให้นำสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นของล้นเกล้าล้นกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงไว้ก็ได้ พระอาจารย์อธิบายต่อกันมาว่า ถ้าไม่มีการสวดมนต์มาก่อน แต่เจ้าภาพต้องการน้ำพระพุทธมนต์ ก็ทำน้ำพระพุทธมนต์ด้วยบทนี้*

นิธิกัณฑคาถา

นิธึ นิเธติ ปุริโส	บุรุษย่อมฝั่งขุมทรัพย์ไว้
คมฺภีเร อุทกนฺติเก	ในที่ลึกมีน้ำเป็นที่สุด ด้วยคิดว่า
อตฺเถ กิจฺเจ สมุปฺปนฺเน	เมื่อเกิดกิจจำเป็นขึ้น
อตฺถาย เม ภวิสฺสติ	ขุมทรัพย์นี้จักเป็นประโยชน์แก่เรา
ราชโต วา ทุรุตฺตสฺส	เพื่อช่วยตนให้พ้นจากราชภัยที่ทรงบังคับ
โจรโต ปีฬิตสฺส วา	โดยมิชอบธรรมบ้าง จากโจรปล้นบ้าง
อิณสฺส วา ปโมกฺขาย	เพื่อปลดเปลื้องหนี้สินบ้าง ในคราวประสบ
ทุพฺภิกฺเข อาปทาสุ วา	ทุพภิกขภัยหรืออันตรายต่าง ๆ บ้าง
เอตทตฺถาย โลกสฺมึ	ขุมทรัพย์ที่บุคคลฝั่งไว้ในโลกนี้
นิธิ นาม นิธิยฺยติ	ก็เพื่อประโยชน์ดังกล่าวมานี้
ตาวสฺสุนิหิโต สนฺโต	ขุมทรัพย์ที่ฝั่งไว้อย่างดีถึงเพียงนั้น คือ
คมฺภีเร อุทกนฺติเก	ในที่ลึกมีน้ำเป็นที่สุด
น สพฺโพ สพฺพทาเยว	ทั้งหมดยังไม่สำเร็จประโยชน์
ตสฺส ตํ อุปกปฺปติ	แก่เขาได้เสมอไปนัก
นิธิ วา ฐานา จวติ	(เพราะ) ขุมทรัพย์อาจเคลื่อนที่จากที่เดิม
สญฺญา วาสฺส วิมุยฺหติ	เสียบ้าง ความทรงจำของเขาคลาดเคลื่อน
นาคา วา อปนาเมนฺติ	ไปบ้าง นาคทั้งหลายลักไปบ้าง
ยกฺขา วา หรนฺติ นํ	หรือพวกยักษ์ขโมยไปเสียบ้าง

อปฺปิยา วาปิ ทายาทา อุทฺธรนฺติ อปสฺสโต ยทา ปุญฺญกฺขโย โหติ สพฺพเมตํ วินสฺสติ	ทายาทที่ไม่ถูกกันลักขุดเอาไป เมื่อเขาไม่เห็นบ้าง ในเวลาที่เขาหมดบุญ ขุมทรัพย์นั้นทั้งหมดย่อมพินาศไป
ยสฺส ทาเนน สีเลน สญฺญเมน ทเมน จ นิธิ สุนิหิโต โหติ อิตฺถิยา วา ปุริสสฺส วา	(ส่วน) ขุมทรัพย์ (คือบุญ) ของผู้ใด จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ศีล ความสำรวม และการฝึกตน
เจติยมฺหิ จ สงฺเฆ วา ปุคฺคเล อติถีสุ วา มาตริ ปิตริ วาปิ อโถ เชฏฺฐมฺหิ ภาตริ	ในเจดีย์หรือใน พระสงฆ์ก็ดีใน บุคคลหรือ ในแขก (ผู้ไปมาหาสู่) ก็ดี ในมารดา หรือในบิดาก็ดี หรือในพี่ชายก็ตาม
เอโส นิธิ สุนิหิโต อเชยฺโย อนุคามิโย ปหาย คมนียสุ เอตํ อาทาย คจฺฉติ	ขุมทรัพย์นั้นชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว ใคร ๆ ก็ไม่สามารถเอาชนะ (คือแย่งชิง) ได้ เป็นทรัพย์ที่ติดตามตนไปได้ ในบรรดา ทรัพย์สมบัติที่ทุกคนต้องละทิ้งไป เขาจะ พาเอาขุมทรัพย์คือบุญนั้นไปได้
อสาธารณมญฺเญสํ อโจรหรโณ นิธิ กยิราถ ธีโร ปุญฺญานิ โย นิธิ อนุคามิโก	ขุมทรัพย์คือบุญ ไม่ทั่วไปแก่คนอื่น โจรก็ลักไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ธีรชน พึงทำบุญอันเป็นขุมทรัพย์ที่ติดตามตน ไปได้เถิด

เอส เทวมนุสฺสานํ สพฺพกามทโท นิธิ ยํ ยํ เทวาภิปตฺเถนฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ	ขุม ทรัพย์ คือบุญ นั้น ย่อม บัน ดาล สิ่งที่ปรารถนาทุกอย่างให้แก่ เทวดา และมนุษย์ทั้ง หลาย ได้ เทว ดา และ มนุษย์ ย่อมปรารถนากันนักซึ่งผลใด ๆ ผลนั้นทุกอย่างย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์คือบุญนั้น
สุวณฺณตา สุสรตา สุสณฺฐานํ สุรูปตา อาธิปจฺจํ ปริวาโร สพฺพเมเตน ลพฺภติ	(คือ) ความเป็น ผู้ มีผิวพรรณเปล่งปลั่ง ความเป็นผู้ มีเสียงไพเราะ ความเป็นผู้ มีทรวดทรงงาม ความเป็นผู้ มีรูปสวย ความเป็นใหญ่ยิ่ง ความเป็นผู้ มีบริวาร ผลที่น่าปรารถนานั้นทั้งหมด ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์คือบุญนั้น
ปเทสรชฺชํ อิสฺสริยํ จกฺกวตฺติสุขํ ปิยํ เทวรชฺชมฺปิ ทิพฺเพสุ สพฺพเมเตน ลพฺภติ	ความเป็นพระราชาเฉพาะประเทศ ความยิ่งใหญ่ ความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิอันเป็นที่พอใจ ความเป็นพระราชาในหมู่เทวดา ในภพทั้งหลายอันเป็นทิพย์ ผลที่น่าปรารถนาทั้งหมดนั้นย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์คือบุญนั้น
มานุสฺสิกา จ สมฺปตฺติ เทวโลเก จ ยา รติ ยา จ นิพฺพานสมฺปตฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ	สมบัติของ มนุษย์ สมบัติ อัน น่ายินดี ใน เทวโลก และ สมบัติ คือ พระ นิพ พาน สมบัตินั้นทั้งหมด ย่อมได้ ด้วย ขุมทรัพย์คือบุญนั้น

มิตฺตสมฺปทมาคมฺม	เพราะอาศัยความถึงพร้อมด้วยมิตร ถ้า
โยนิโส เจ ปยุญฺชโต	ประกอบ (คือปฏิบัติธรรม) ด้วยอุบายที่
วิชฺชาวิมุตฺติวสีภาโว	ชอบ ปรารถนาเป็นผู้ชำนาญในวิชา
สพฺพเมเตน ลพฺภติ	และวิมุตติ ผลที่น่าปรารถนานั้นทั้งหมด ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์ คือบุญนั้น
ปฏิสมฺภิทา วิโมกฺขา จ	ปฏิสัมภิทา (ปัญญาอันแตกฉาน)
ยา จ สาวกปารมี	วิโมกข์ (ความหลุดพ้น) สาวกบารมีญาณ
ปจฺเจกโพธิ พุทฺธภูมิ	ปัจเจกโพธิญาณ และพุทธภูมิ ผลที่น่า
สพฺพเมเตน ลพฺภติ	ปรารถนานั้นทั้งหมด ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์ คือบุญนั้น
เอวํ มหตฺถิกา เอสา	นี่คือความถึงพร้อมแห่งบุญนั้น มีประ-
ยทิทํ ปุญฺญสมฺปทา	โยชน์ยิ่งใหญ่ดังกล่าวมานี้ เพราะฉะนั้น
ตสฺมา ธีรา ปสํสนฺติ	บัณฑิตผู้มีปัญญาจึงสรรเสริญความเป็นผู้มี
ปณฺฑิตา กตปุญฺญตนฺติ	บุญอันได้กระทำไว้แล้ว ดังนี้แล

ตำนาน

นิธิกัณฑคาถามีตำนานเล่าไว้ดังนี้

ในเมืองสาวัตถี มีคฤหบดีคนหนึ่ง มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยมาก เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทั้งมีจิตใจปราศจากความตระหนี่ด้วย วันหนึ่งคฤหบดีกำลังถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในเวลาเดียวกันนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีพระราชประสงค์จะได้ทรัพย์จึงส่งราชบุรุษไปบอกคฤหบดีนั้นให้เข้าเฝ้าพระองค์ คฤหบดีกำลังอังคาสพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานอยู่ จึงบอกราชบุรุษว่าให้กลับไปก่อน จะไปเฝ้าภายหลัง เพราะเวลานี้ตนกำลังฝังขุมทรัพย์อยู่ พระพุทธเจ้าทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้วตรัสนิธิกัณฑคาถานี้ อนุโมทนาแก่คฤหบดี เป็นการย้ำให้เห็นว่า ความถึงพร้อมแห่งบุญนี้เป็นขุมทรัพย์ยอดเยี่ยม เมื่อตรัสเทศนาจบแล้ว คฤหบดีก็ได้สำเร็จโสดาปัตติผล พร้อมด้วยคนอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แล้วได้ไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล กราบทูลเรื่องราวให้ทรงทราบ พระราชาทรงมีพระปีติโสมนัสอย่างยิ่ง ตรัสชมคฤหบดีว่า "ฝังขุมทรัพย์ที่แม้พระองค์เองก็ริบเอาไปไม่ได้" แล้วทรงยกย่องท่านคฤหบดีเป็นอันมาก

หมายเหตุ *นิธิกัณฑคาถานี้ ใช้อนุโมทนาทานที่ทายกบริจาคให้เป็นของสงฆ์ ไม่เจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง มีประโยชน์ยั่งยืน เช่นถวายเป็นมูลนิธิ เป็นค่ากัลปนา หรือนิตยภัตร เป็นต้น*

สังคหวัตถุคาถา

ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ
อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สมานตฺตตา จ ธมฺเมสุ
ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ
เอเต โข สงฺคหา โลเก
รถสฺสาณีว ยายโต
เอเต จ สงฺคหา นาสฺสุ
น มาตา ปุตฺตการณา
ลเภถ มานํ วา ปูชํ วา
ปิตา วา ปุตฺตการณา

ในโลกนี้ การให้ ๑ การกล่าวถ้อยคำดูดดื่มใจ (ไพเราะ) ๑ การประพฤติประโยชน์ ๑ ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอในธรรมทั้งหลายตามสมควรในบุคคลและสถานที่นั้น ๑

ธรรมเหล่านั้นแลเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว (น้ำใจ) ในโลก เปรียบเสมือนสลักยึดของรถที่กำลังแล่นไป ฉะนั้น ก็ถ้าว่าธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวเหล่านี้ไม่พึงมีแล้วไซร้ มารดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชา เพราะเหตุแห่งลูก หรือถึงพ่อก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชา เพราะเหตุแห่งลูก

ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต
สมเวกฺขนฺติ ปณฺฑิตา
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ
ปาสํสา จ ภวนฺติ เต

ก็เพราะเหตุที่บัณฑิตทั้งหลายพิจารณาเห็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น ท่านเหล่านั้นย่อมลุถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่และเป็นผู้ควรได้รับการยกย่อง (พร้อมไปด้วย)

ตำนาน

สังคหวัตถุเป็นพระพุทธดำรัสตรัสถึงธรรม ที่สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนไว้ให้ฝักใฝ่ยินดีในกันและกันอยู่เสมอ ถ้าจะพูดว่าเป็นหลักเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝ่ายให้แนบเข้ากันได้อย่างสนิทแนบแน่น ก็ไม่ผิดเลย เสมือนดังกาวสำหรับเชื่อมเนื้อไม้ให้สนิทแนบเป็นอันเดียวกัน ฉะนั้น เพราะนอกจากธรรมคือสังคหวัตถุนี้แล้ว ก็ไม่มีธรรมอย่างอื่นใดเลยที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแต่ละฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่กับลูก อาจารย์กับศิษย์ ผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ใหญ่กับผู้น้อย ตลอดกระทั่งรัฐบาลกับประชาชนเป็นอาทิ ให้เข้ากันสนิทแนบแน่นมีความเห็นอกเห็นใจกันและกันได้ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้ตรัสสังคหวัตถุธรรมนี้ไว้ดังปรากฏในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย

หมายเหตุ *สำหรับพระคาถานี้ พระนิยมสวดเป็นอนุโมทนาคาถาในงานมงคล*

โภชนานุโมทนาคาถา

อายุโท พลโท ธีโร	ธีรชนผู้มีปัญญา ให้อายุ ให้พละ
วณฺณโท ปฏิภาณโท	ให้วรรณะ ให้ปฏิภาณ
สุขสฺส ทาตา เมธาวี	ให้ความสุข
สุขํ โส อธิคจฺฉติ	ย่อมบรรลุถึงซึ่งความสุข
อายุํ ทตฺวา พลํ วณฺณํ	ธีรชนผู้มีปัญญา ให้อายุ พละ วรรณะ
สุขญฺจ ปฏิภาณโท	ความสุขและปฏิภาณแล้ว
ทีฆายุ ยสวา โหติ	ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศ
ยตฺถ ยตฺถูปปชฺชตีติ	ในทุกภพชาติที่บังเกิด

ตำนาน

โภชนานุโมทนาคาถานี้ เป็นพระพุทธวจนะโดยตรง พระพุทธองค์ตรัสไว้ มีปรากฏในพระไตรปิฎก (เล่ม ๒๒ ข้อ ๓๗ หน้า ๔๔—๔๕) พระพุทธองค์ได้นำเรื่องนี้มาอบรมสั่งสอนแก่ภิกษุสงฆ์สาวก ในชั่วโมงแห่งการอบรมสั่งสอนวันหนึ่ง ใจความที่อบรมสั่งสอนเรื่องนี้ คือ.—

๑. ผู้ให้โภชนาหาร ชื่อว่าให้ฐานะ ๕ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ แก่ปฏิคคาหก (ผู้รับโภชนาหาร)

๒. ผู้ที่ให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณแล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วน คือ เป็นผู้มีอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ อย่างของเทพดาหรือมนุษย์ที่ดี

ข้อน่ารู้ในอนุโมทนาคาถาบทนี้

๑. ที่ว่า ให้อายุ ให้พละ ให้วรรณะ ให้ปฏิภาณ ให้สุข ในอนุโมทนาคาถาบทนี้ หมายถึงการให้โภชนาหาร

๒. ผู้ให้โภชนาหาร ชื่อว่าเป็นผู้ให้อายุ พละ วรรณะ สุขะ ปฏิภาณ

๓. ผู้ที่ให้อายุ พละ วรรณะ สุขะ ปฏิภาณ (คือโภชนาหาร) ย่อมได้รับผล คือ มีอายุยืน และมียศในภพชาติที่ตนเกิด

๔. ใจความในพุทธโอวาทก่อนตรัสอนุโมทนาคาถาบทนี้ ทำให้เราได้รับความรู้จากพระพุทธโอฐว่า

— ผู้ให้อายุ ย่อมได้อายุ

— ผู้ให้วรรณะ ย่อมได้วรรณะ

— ผู้ให้สุข ย่อมได้สุข

— ผู้ให้พละ ย่อมได้พละ

— ผู้ให้ปฏิภาณ ย่อมได้ปฏิภาณ

หมายความว่า ให้วัตถุอย่างเดียว คือโภชนาหารเท่านั้น เท่ากับให้ธรรม ๕ ประการ และก็จะได้รับธรรม ๕ ประการเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะโภชนาหารกำจัดความหิว ซึ่งตัดรอนธรรม ๕ ประการนั้น คือความหิวตัดรอนอายุ ความหิวทำให้ผิวพรรณหมองคล้ำ ความหิวทำให้มีความทุกข์ ความหิวทำให้ไม่มีแรง ความหิวทำให้หมดปฏิภาณ กำจัดความหิวเสียแล้ว ธรรมทั้ง ๕ ประการย่อมดำรงสืบไป ผิวพรรณผ่องใส มีความสุขกายใจ มีกำลัง และมีปฏิภาณ ฉะนั้น ให้โภชนาหารอย่างเดียว เท่ากับให้ ๕ อย่าง ผลที่ได้รับ ก็ได้รับ ๕ อย่างเท่ากัน

๕. การปล่อยนกปล่อยปลา ในงานทำบุญคล้ายวันเกิด ที่บุคคลในกรุงเทพ ฯ หรือบางภาคนิยมกระทำกันนั้น น่าจะมีเค้าไปจากโภชนานุโมทนาคาถานี้ที่ว่า "ผู้ให้อายุ........ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน" หรือจากพระพุทธโอวาทที่ว่า 'ผู้ให้อายุ ย่อมได้อายุ"

หมายเหตุ *โภชนานุโมทนาคาถานี้ พระสงฆ์ใช้สวดอนุโมทนาในพิธีทำบุญที่มีการถวายโภชนาหาร งานทำบุญซึ่งปรารภเรื่องพิเศษ เช่นได้ลาภลอยก็คิดถึงพระ นิมนต์มาฉันเป็นต้น พุทธศาสนิกชนมักได้ยินพระสงฆ์สวดอนุโมทนาคาถาบทนี้เสมอ ในงานทำบุญที่มีการถวายโภชนาหาร ซึ่งมิใช่เป็นการถวายโภชนาหารปรารภเรื่องพิเศษใด ๆ*

อาทิยสุตฺตคาถา

ภุตฺตา โภคา ภตา ภจฺจา วิติณฺณา อาปทาสุ เม	โภคะทั้งหลายเราได้บริโภคแล้ว บุคคล ทั้งหลายที่ควรเลี้ยง เราได้เลี้ยงแล้ว อันตราย ทั้งหลายเราได้ข้ามพ้นไปแล้ว
อุทฺธคฺคา ทกฺขิณา ทินฺนา อโถ ปญฺจ พลี กตา	ทักษิณาที่เจริญผล เราได้ให้แล้ว อนึ่งพลี ๕ เราได้ทำแล้ว
อุปฏฺฐิตา สีลวนฺโต สญฺญตา พฺรหฺมจาริโน	ท่านผู้มีศีล สำรวมแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์เราได้บำรุงแล้ว
ยทตฺถํ โภคมิจฺเฉยฺย ปณฺฑิโต ฆรมาวสํ	บัณฑิตผู้ครองเรือน ปรารถนาโภคะ เพื่อประโยชน์อันใด
โส เม อตฺโถ อนุปฺปตฺโต กตํ อนนุตาปิยํ	ประโยชน์อันนั้น เราได้บรรลุแล้ว กรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน เราได้ทำแล้ว
เอตํ อนุสฺสรํ มจฺโจ อริยธมฺเม ฐิโต นโร	นรชนผู้จะต้องตายเมื่อตามระลึกถึงคุณข้อนี้อยู่ ตั้งอยู่แล้วในธรรมของพระอริยเจ้า
อิเธว นํ ปสํสนฺติ	เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ นรชนนั้นในโลกนี้
เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ	เขาละโลกนี้ไปแลว ย่อมบันเทิงในสวรรค์

ตำนาน

อาทิยสุตตคาถานี้ มีเนื้อความตามพระบาลีแสดงถึงอัธยาศัยของคนดี มีน้ำใจงาม มีความประพฤติโอบอ้อมอารี ทั้งมีความกตัญญูกตเวที เมตตาปรานีสมควรแก่สภาพของตน เป็นพระคาถาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่พระเชตวันวิหาร พระนครสาวัตถี ปรากฏในพระบาลีมุณฑราชวรรค แห่งปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย เรื่องมีว่า.—

ครั้งหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ณ พระเชตวันวิหาร ถวายนมัสการแล้ว นั่งถวายปฏิบัติอยู่ในที่อันสมควร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยพระมหากรุณาเป็นกำลัง ตรัสประทานพุทธโอวาท แก่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า "ดูก่อนคฤหบดี ในโลกนี้คนที่มีการศึกษาดี ได้รับการอบรมดีแล้วย่อมถือเอาประโยชน์ ๕ ประการจากโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยกำลังแขนทั้งสองข้าง อาบเหงื่อต่างน้ำด้วยความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบประกอบด้วยธรรม

ประโยชน์แต่ทรัพย์ ๕ ประการนั้น คืออะไรบ้าง ? ดูก่อนคฤหบดี ประโยชน์แต่ทรัพย์ ๕ ประการนั้นดังนี้ คือ.—

๑. เลี้ยงดูตัวเองให้เป็นสุข บำรุงตนให้บริบูรณ์ ไม่ขาดแคลน รักษาตนให้อยู่อย่างสะดวกสบายเท่าที่ควร ตามกำลังทรัพย์ที่หาได้

— เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข บำรุงท่านให้บริบูรณ์ไม่ขาดแคลน รักษาท่านให้เป็นอยู่สะดวกสบายเท่าที่ควร ตามกำลังทรัพย์ที่หาได้

— เลี้ยงภรรยาบุตร คนใช้และคนงาน ให้เป็นสุข บำรุงชนเหล่านั้นให้บริบูรณ์ไม่ขาดแคลน ให้อยู่สะดวกสบาย เท่าที่ควร ตามกำลังทรัพย์ที่หาได้

๒. เลี้ยงดูบุคคลภายนอกที่มีความสัมพันธ์กับตน คือมิตรผู้ร่วมใจร่วมงาน ร่วมสุขร่วมทุกข์ ผู้สนับสนุน เป็นปากเป็นเสียงแทน ให้มีความสุข บำรุงมิตรเหล่านั้นให้บริบูรณ์ไม่ขาดแคลน ให้มีความเป็นอยู่สะดวกสบายเท่าที่ควร ตามกำลังทรัพย์ที่หาได้

๓. ป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติจากภัยต่าง ๆ คือ:—

— ป้องกันอัคคีภัย เช่นจ่ายซื้อเครื่องดับเพลิง ส่วนตัวไว้ประจำบ้าน ส่วนรวมไว้เป็นส่วนกลาง เช่นจ้างคนเฝ้าคอยดูแลรักษาเป็นต้น

— ป้องกันอุทกภัย เช่นสร้างทำนบป้องกันน้ำท่วมเรือกสวนไร่นาเป็นต้น

— ป้องกันราชภัย เช่นจ่ายทรัพย์ปลดเปลื้องมลทินโทษในคราวเกิดคดียังโรงศาลเป็นต้น

— ป้องกันโจรภัย เช่นจ้างยามอยู่เฝ้ารักษา หรือให้กำลังบำรุงเจ้าหน้าที่ เจ้าพนักงานตรวจตราเป็นต้น

— ป้องกันทายาท ผู้ไม่น่ารัก เป็นศัตรู เช่น ภรรยาบุตร หรือแม้ญาติที่มีส่วนได้ทรัพย์สมบัติ ประพฤติตนเป็นศัตรู เช่น ภรรยาประพฤตินอกใจ บุตรขาดความเคารพ ไม่เชื่อฟังดูหมิ่นไม่รู้จักคุณ ล้างผลาญอกตัญญูต่อบิดามารดา จำพวกที่ร้ายแรงที่สุดถึงฆ่าบิดามารดา หรือทำอนันตริยกรรม เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูทำปิตุฆาต ปลงพระชนม์ชีพพระเจ้าพิมพิสาร ผู้พระราชบิดาเป็นตัวอย่าง

ดังเรื่องมีว่า:—

พระนางเวเทหี อัครมเหสี ของพระเจ้าพิมพิสาร เริ่มทรงครรภ์พระเจ้าอชาตศัตรูถือปฏิสนธิในพระครรภ์ ในฐานะที่พระองค์จะเป็นรัชทายาท ปรากฏเป็นศัตรูต่อพระชนกตั้งแต่ยังมิทันได้ประสูติ คือพอพระนางเริ่มแพ้ท้อง ก็ทรงอยากเสวยพระโลหิตพระเจ้าพิมพิสารพระราชสวามีทันที ทีแรกพระนางอดพระทัยไว้ เมื่อไม่สมนึกก็ทรงประชวร ครั้นพระสวามีรับสั่งถามก็ไม่ทูล ภายหลังได้รับพระราชทานอภัยให้บอก ก็ทูลตามความรู้สึกที่ผิดประหลาดที่อยากเสวยพระโลหิต ในที่สุดพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงจับพระแสงกรีดพระโลหิตที่พระเพลาให้เสวย พอเป็นยาบำบัดโรคแพ้ท้อง แล้วรับสั่งถามโหราจารย์ว่า พระโอรสในพระครรภ์ของพระนางเวเทหีจะเกิดเป็นคุณ หรือเป็นโทษ แก่พระองค์ หรือ แก่แผ่นดิน โหรหลวงได้พยากรณ์ถวายว่า พระกุมารในพระครรภ์จะเป็นศัตรูต่อราชสมบัติ ถึงปลงพระชนม์พระองค์ผู้เป็นชนก เรื่องนี้พระเจ้าพิมพิสารไม่ทรงเชื่อ ด้วยทรงหนักในทางบุญกรรม แต่พระนาง

เวเทหีเสียพระทัยมาก ถึงกับทรงหลบหลีกไปยังพระราชอุทยานลับ ๆ พยายามบีบนวดที่พระ-ครรภ์อย่างแรง เพื่อที่จะให้พระครรภ์แท้งเสีย ด้วยความโทมนัสที่พระโอรสจะกลับเป็นศัตรูต่อพระสวามี พระราชอุทยานแห่งนี้ภายหลังมีชื่อว่า "มัททกุจฉิวัน" แปลว่า "**สวนบีบท้อง**"

ครั้นนางสนมแลเห็นเหตุการณ์เช่นนั้น จึงรีบนำความไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ได้เสด็จไปห้าม และขอให้เลิกทำกรรมเช่นนั้นเสีย ถึงตรัสพ้อว่า "ไม่รักพระองค์ลูกจะทรยศพ่ออย่างหมอทำนายไม่ได้ หากจะเป็นจริง นั่นก็เป็นเวรกรรมของพระองค์ ซึ่งใครๆ ก็ห้ามไม่ได้ มิควรจะร้อนใจ ด่วนตีตนไปก่อนไข้" พระนางเวเทหีต้องระงับความโทมนัส รักษาพระองค์ รักษาพระครรภ์จนประสูติพระกุมาร และพระกุมารก็ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงในฐานะสูงสมเกียรติ อย่างรัชทายาททุกประการ จนทรงเจริญพระชนมายุโดยลำดับ

และโดยที่พระกุมารมีปรีชาสามารถ และมีพระทัยแกล้วกล้าไม่ว่าจะศึกษาวิชาตลอดกลยุทธใด ๆ ก็รู้และทรงสำเร็จวิชานั้น ๆ เหนือนกศึกษาที่เล่าเรียนร่วมกันหมด ปรากฏว่าไม่มีใครมีฝีมือทัดเทียม และมีความรู้เท่าถึง จึงได้พระนามว่า "อชาตศัตรู" แปลว่า "ไม่มีศัตรู" คือคนที่ชนะพระองค์ไม่เกิดขึ้นมาอีกแล้ว บางท่านก็ว่า คำว่า "อชาตศัตรู" แปลว่า "เป็นศัตรูแต่ยังไม่เกิด" คือเป็นศัตรูต่อพระเจ้าพิมพิสารตั้งแต่อยู่ในพระครรภ์ โดยทำให้พระชนนีแพ้พระครรภ์ ถึงได้เสวยพระโลหิตของพระราชสวามี

ครั้นกาลล่วงมาภายหลัง พระกุมารทรงเลื่อมใสในพระเทวทัต ยึดเอาพระเทวทัตเป็นครูโดยมิได้ขอพระราชทานอนุมัติพระราชบิดาก่อน ทรงทำตามพระทัยชอบ แทนที่พระบิดาจะทรงจัดการหาครูให้ แต่ทรงกลับหาเอาเอง โทษเพราะไม่เคารพก็เกิดขึ้น โดยที่พระกุมารยังทรงพระเยาว์ก็ย่อมจะเบาพระทัย ไม่ทรงรอบคอบพอ โทษเพราะการประพฤติตามใจตนก็เกิดตามมา ในที่สุดก็ได้รับการเสี้ยมสอนแนะนำจากพระเทวทัตให้ชิงราชสมบัติจาก พระเจ้าพิมพิสารผู้พระบิดาเสีย ครั้นพวกราชบุรุษของพระเจ้าพิมพิสารจับได้ พระองค์ก็ทรงถามถึงวัตถุประสงค์ พระกุมารก็กราบทูลว่า อยากเป็นกษัตริย์ หากจะรออยู่จนพระราชบิดาสวรรคตแล้ว อาจจะสิ้นพระชนม์ก่อนจะมิทันได้ดังปรารถนา พระราชบิดาก็ทรงสถาปนาให้เป็นกษัตริย์โดยพระองค์ลาออก มอบราชสมบัติให้ปกครอง

ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูได้รับคำแนะนำจากพระเทวทัต ให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารอีก แต่พระกุมารไม่ยอม เห็นว่าเป็นการร้ายแรงแก่พระราชบิดาเกินไป เพราะพระบิดาดีต่อพระองค์ทุกประการ พระเทวทัตก็ชี้ภัยให้เห็นว่า ถ้าเมื่อใดพระราชบิดาไม่ทรงพอพระทัยขึ้นมา ก็จะสามารถจะบีบบังคับให้ออกจากราชสมบัติได้ พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดเห็นคล้อยตาม แต่ในชั้นแรกเพียงแต่ให้จับพระราชบิดาขังไว้ก่อน

ครั้นภายหลังด้วยความพยายามของพระเทวทัตปลุกปั่นแนะนำ ให้ทรมานพระเจ้าพิมพิสารด้วยวิธีให้อดอาหาร ให้เอามีดกรีดพระบาท จนในที่สุดพระเจ้าพิมพิสารต้องสวรรคตเพราะปิตุฆาตกรรมของพระเจ้าอชาตศัตรู

เรื่องนี้ถ้าไม่กล่าวถึงบุพพกรรมซึ่งมองไม่เห็นแล้ว ก็ต้องกล่าวถึงโทษของพระเจ้าพิมพิสารที่ไม่ทรงป้องกันทายาทที่จะเป็นศัตรู โดยที่ปล่อยให้พระโอรสหาครูเอาเอง ไม่เลือกคัดจัดครูให้การศึกษา คือปล่อยตามพระทัยพระโอรสผู้ทรงพระเยาว์เกินไป ไม่ประพฤติตามโบราณคติที่ว่า "รักวัวให้ผูก รักลูกให้เฆี่ยน" จึงเป็นโทษที่น่าเสียใจอย่างยิ่งดังนี้

เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนในข้อนี้ว่า "ให้จ่ายทรัพย์ป้องกันทายาทที่ไม่น่ารัก ประพฤติตนเป็นศัตรู" สำหรับคนที่แสวงหาทรัพย์ได้มาแล้ว ควรจะถือเอาประโยชน์จากทรัพย์ในข้อนี้ให้สมบูรณ์ด้วย

๔. ทำพลีกรรม ๕ ประการ คือ:—

ก. ญาติพลี : สงเคราะห์ญาติ ซึ่งตกอยู่ในสถานะลำบาก ต้องการความช่วยเหลือในคราวประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ก็ดี คราวป่วยไข้ก็ดี คราวยากจนเข็ญใจก็ดี ไม่ดูหมิ่นดูแคลนช่วยเหลือตามกำลังตามฐานะของตน ให้ญาติได้รับความอุ่นใจ มีกำลังใจทำมาหากินเพื่อดำรงชีพในโลกเป็นสุขสืบไป

ข. อติถิพลี : ต้อนรับแขกผู้มาถึงถิ่นด้วยอาหาร ด้วยที่พักและด้วยการโอภาปราศรัยตามสถานะ

ค. ปุพพเปตพลี : ทำบุญอุทิศให้ผู้ตายตามประเพณีนิยมของตระกูล เช่นทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ทำบุญปี ทำบุญในเทศกาลตรุษสงกรานต์ เป็นต้น

ฆ. ราชพลี : เสียภาษีอากรให้รัฐบาล ตามขนบธรรมเนียม ตามกฎหมายที่รัฐบาลได้ตราขึ้นไว้เพื่อบำรุงกำลังส่วนรวม เพื่อให้ความมั่นคงสมบูรณ์แก่ประเทศชาติ

ง. เทวตาพลี : บูชาเทวดาอารักษ์ ตามเทวสถานต่าง ๆ ที่ประชาชนเคารพนับถือบูชา โดยเฉพาะผู้นิยมบูชาพระภูมิเจ้าที่ก็จัดเข้าในข้อนี้ด้วย

๕. "ดูก่อนคฤหบดี บรรพชิตและสมณพราหมณ์ ผู้ที่เว้นจากความมัวเมา ความประมาท มั่นคงอยู่ในขันติ โสรัจจะ ฝึกตนบ้าง สงบตนบ้าง ดับความเศร้าหมองของจิตให้อยู่เย็นเป็นสุขบ้าง มีอยู่ในโลกนี้ ผู้ที่ถือเอาประโยชน์แต่ทรัพย์ ย่อมถวายทานที่ดีประณีตเป็นผลทำให้เข้าถึงสวรรค์ได้ ในบรรดาบรรพชิตสมณพราหมณ์เหล่านั้น นี่เป็นการถือเอาประโยชน์แต่ทรัพย์ข้อที่ ๕

ดูก่อนคฤหบดี ถึงทรัพย์สมบัติจะหมดเปลืองไป เพราะการจ่ายทรัพย์ในเรื่องทั้ง ๕ นั้นจริง แต่เขาจะไม่ร้อนใจ เพราะคิดว่า การแสวงหาทรัพย์มาได้เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นเราได้แล้ว เมื่อคิดได้ดังนี้ ก็จะสบายใจ ไม่เดือดร้อนใจ

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าหากเขาถือเอาประโยชน์แต่ทรัพย์หามาได้แล้วในเรื่องทั้ง ๕ นั้น ทรัพย์สมบัติใดเจริญขึ้นอีก เขาก็ยิ่งจะสบายใจ เพราะคิดว่า การแสวงหาทรัพย์มาเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นเราได้แล้ว เมื่อคิดดังนี้ ก็ยิ่งสบายใจ ไม่เดือดร้อนเลย

เมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้ฟังอาทิยสุตตคาถาเทศนาแล้ว ก็ชื่นใจว่า โภคทรัพย์ใด ๆ ที่เราแสวงหา โภคทรัพย์นั้น ๆ เราก็ได้มาใช้สอยบำบัดทุกข์ บำบัดโศกตามมนุษย์วิสัย พอให้ชีวิตดำเนินไปด้วยความเป็นสุขตามกาลเวลา

หมายเหตุ *อาทิยสุตตคาถานี้ สำหรับพระสงฆ์อนุโมทนาในงานทำบุญประจำปีของคฤหัสถ์ตามบ้านเรือนทั่วไป ตามปกติคนมีใจบุญทั้งหลายเมื่อระลึกถึงว่า ตนทำงานด้วยความรู้ความสามารถ ด้วยกำลังแขนทั้งสองข้าง อาบเหงื่อต่างน้ำ โดยชอบธรรม เลี้ยงบิดามารดา บุตรภรรยา ตลอดจนญาติมิตร ให้มีความสุขพอควรแก่วิสัย เรียกว่างานทำบุญบ้านประจำปี เวลาพระสงฆ์อนุโมทนานิยมสวดหมด ไม่ตัดตอนใดตอนหนึ่งออก สวดต่อจาก ยถาสัพพี ฯลฯ*

ติโรกุฑฑกัณฑคาถา

ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ สนฺธิสิงฺฆาฏเกสุ จ ทฺวารพาหาสุ ติฏฺฐนฺติ อาคนฺตฺวาน สกํ ฆรํ	ฝูงเปรตมาสู่เรือนของตน ยืนอยู่ภายนอกฝาเรือนบ้าง ณ ทางสี่แพร่งและทางสามแพร่งบ้าง ใกล้บานประตูบ้าง
ปหูเต อนฺนปานมฺหิ ขชฺชโภชฺเช อุปฏฺฐิเต น เตสํ โกจิ สรติ สตฺตานํ กมฺมปจฺจยา	ครั้นเมื่อข้าวและน้ำ ของเคี้ยวและของบริโภคเป็นอันมาก ตั้งไว้แล้ว ญาติไร ๆ ของเปรตเหล่านั้นระลึกไม่ได้ เพราะกรรมของสัตว์ทั้งหลายเป็นปัจจัย
เอวํ ททนฺติ ญาตีนํ เย โหนฺติ อนุกมฺปกา สุจึ ปณีตํ กาเลน กปฺปิยํ ปานโภชนํ	ชนเหล่าใดเป็นผู้เอ็นดู ชนเหล่านั้นย่อมให้ข้าวและโภชนะอันสะอาดและประณีต เป็นของควรตามกาลอันควร (อุทิศ) เพื่อญาติทั้งหลายอย่างนี้ว่า
อิทํ โว ญาตีนํ โหตุ สุขิตา โหนฺตุ ญาตโย เต จ ตตฺถ สมาคนฺตฺวา ญาติเปตา สมาคตา ปหูเต อนฺนปานมฺหิ สกฺกจฺจํ อนุโมทเร	ขอทานนี้จงสำเร็จผลแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าทั้งหลาย ญาติทั้งหลายจงเป็นสุขดังนี้ และพวกญาติผู้ละโลกนี้ไปแล้วเหล่านั้น พร้อมกันมาประชุมในสถานที่ให้ทานนั้น พากันอนุโมทนาโดยเคารพ ในข้าวและน้ำมากหลายว่า

จิรํ ชีวนฺตุ โน ญาตี	เราทั้งหลายได้สมบัติเช่นนี้ เพราะญาติเหล่าใด
เยสํ เหตุ ลภามเส	ขอญาติเหล่านั้นของพวกเรา จงมีชีวิตยั่งยืนตลอดกาลนานเถิด
อมฺหากญฺจ กตา ปูชา	บูชาอันทายกทั้งหลายกระทำแล้วแก่พวกเรา และ
ทายกา จ อนิปฺผลา	ทายกทั้งหลายก็หาไร้ผลไม่
น หิ ตตฺถ กสิ อตฺถิ	อันที่จริงในเปรตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม
โครกฺเขตฺถ น วิชฺชติ	ไม่มีโครักขกรรม (การเลี้ยงสัตว์)
วณิชฺชา ตาทิสี นตฺถิ	ไม่มีการค้าขายเช่นนั้น
หิรญฺเญน กยากยํ	ไม่มีการแลกเปลี่ยนด้วยเงิน
อิโต ทินฺเนน ยาเปนฺติ	ผู้ละชีพตายไปแล้ว ในเปรตวิสัยนั้น ย่อมยัง
เปตา กาลกตา ตหึ	อัตภาพให้เป็นไปด้วยทาน ที่ญาติให้แล้วจากโลกนี้
อุนฺนเต อุทกํ วุฏฺฐํ	น้ำฝนตกลงในที่ดอน
ยถา นินฺนํ ปวตฺตติ	ย่อมไหลลงไปสู่ที่ลุ่มฉันใด
เอวเมว อิโต ทินฺนํ	ทานที่มนุษย์ให้แล้วจากมนุษย์โลกนี้
เปตานํ อุปกปฺปติ	ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลายฉันนั้น
ยถา วาริวหา ปูรา	เมฆทั้งหลายเต็มด้วยน้ำ ย่อมยังสาคร
ปริปูเรนฺติ สาครํ	(มหาสมุทร) ให้เต็มเปี่ยมฉันใด
เอวเมว อิโต ทินฺนํ	ทานที่ทายกให้แล้วจากมนุษย์โลกนี้
เปตานํ อุปกปฺปติ	ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลายฉันนั้น

อทาสิ เม อกาสิ เม	บุคคลมา ระลึกถึง อุปการะ อันท่าน ทำแล้ว แก่ตนใน
ญาติมิตฺตา สขา จ เม	กาลก่อนว่าผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตร
เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา	เป็นเพื่อนของเราดังนี้ ก็ควรให้ทักษิณาทานเพื่อ
ปุพฺเพกตมนุสฺสรํ	ผู้ละโลกนี้ไปแล้ว
น หิ รุณฺณํ วา โสโก วา	การร้องไห้ก็ดี การเศร้าโศกก็ดี หรือการร่ำไรรำพัน
ยาวญฺญา ปริเทวนา	อย่างอื่นก็ดีไม่ควรมีเลย
น ตํ เปตานมตฺถาย	เพราะว่าการร้องไห้เป็นต้นนั้นไม่มีประโยชน์แก่ญาติ
เอวํ ติฏฺฐนฺติ ญาตโย	ทั้งหลายผู้ละโลกนี้ไปแล้ว ญาติทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ อย่างนั้น
อยญฺจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา	ทักษิณานี้แลอันท่านให้แล้ว
สงฺฆมฺหิ สุปติฏฺฐิตา	ประดิษฐานไว้ดีแล้วในพระสงฆ์
ทีฆรตฺตํ หิตายสฺส	ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูล
ฐานโส อุปกปฺปติ	แก่ผู้ละโลกนี้ไปแล้ว ตลอดกาลนานโดยฉับพลัน
โส ญาติธมฺโม จ อยํ นิทสฺสิโต	ญาติธรรมนี้นั้น ท่านได้แสดงให้ปรากฏแล้ว
เปตาน ปูชา จ กตา อุฬารา	และบูชาอันยิ่ง ท่านได้ทำแล้วแก่ญาติทั้งหลายผู้ละ
พลญฺจ ภิกฺขูนมนุปฺปทินฺนํ	โลกนี้ไปแล้ว อันกำลังแห่งภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า
ตุมฺเหหิ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปกนฺติ	ท่านได้เพิ่มให้แล้ว บุญไม่น้อย อันพวกท่านได้ ขวนขวายแล้ว ดังนี้แล ฯ

ตำนาน

ติโรกุฑฑกัณฑ์นี้ เป็นพระพุทธวจนะบทหนึ่ง ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระเจ้าพิมพิสาร จอมกษัตริย์แห่งมคธรัฐ หลังจากที่ทรงรับพระวิหารเวฬุวัน ซึ่งเป็นวัดแรกและวัดตัวอย่างของพระพุทธศาสนาเป็นสังฆารามได้ ๑ วัน ติโรกุฑฑกัณฑ์นี้มาในพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย

เรื่องมีอยู่ว่า ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทับที่สวนตาลหนุ่มใกล้กรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบกิตติคุณของพระพุทธองค์ ตามที่ผู้คนเป็นอันมากเล่าลือกัน ทรงโสมนัสและสนพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ พร้อมด้วยราชบริพารเป็นอันมาก ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ จนได้บรรลุโสดาปัตติผล พร้อมด้วยราชบริพาร ๑๑ ส่วน อีก ๑ ส่วนได้เกิดความเลื่อมใสในพระรัตนตรย

พระ เจ้า พิมพิสาร ทรงตั้ง พระทัย จะ ยกย่อง พระพุทธ ศาสนา จึงได้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์และพระสาวก ไปรับอาหารบิณฑบาตในพระราชวัง ต่อจากนั้น ก็ทรงมอบถวายสวนไม้ไผ่ให้เป็นสังฆาราม มีนามว่าพระเวฬุวันวิหาร พระพุทธองค์จึงทรงรับ และทรงอนุโมทนาวิหารทาน แล้วเสด็จไปประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร

ส่วนพระเจ้าพิมพิสารนั้น หลังจากที่ได้ทรงถวายอาหารบิณฑบาตและพระเวฬุวันแล้ว ไม่ได้ทรงกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ใด ครั้นตกเวลากลางคืน ฝูงเปรตที่เป็นพระญาติในชาติก่อนของพระองค์ พากันมาปรากฏตัวและคร่ำครวญลั่นไปทั่วพระราชวัง พระเจ้าพิมพิสารทรงตกพระทัยเกรงว่าจะเป็นภัยแก่ราชสมบัติและพระชนม์ชีพ พอรุ่งเช้าจึงเสด็จไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเวฬุวันวิหาร และทรงทูลถามเหตุที่เกิดขึ้นในคืนวันนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ไม่มีอันตรายใด ๆ เป็นแต่พวกเปรตที่มาปรากฏตัวนั้น ต้องการส่วนบุญที่พระองค์บำเพ็ญทานเมื่อวานนี้ โดยเข้าใจว่า พระองค์จะทรงกรวดน้ำอุทิศไปให้ เมื่อผิดหวังจึงพากันปรากฏตัวให้เห็นและร้องคร่ำครวญด้วยความเดือดร้อน แล้วพระพุทธองค์จึงทรงแสดงติโรกุฑฑกัณฑ์คาถานี้ให้พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับ ตั้งแต่ต้นจนจบ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงสดับแล้ว จึงทูลอาราธนาพระพุทธองค์ พร้อมทั้งพระสาวกไปรับอาหารบิณฑบาตในพระราชวังอีก เสร็จแล้วจึงทรงกรวดน้ำ อุทิศพระราชกุศลไปให้เปรตเหล่านี้ ด้วยคำว่า

"อิทํ โน ญาตีนํ โหตุ สุขิตา โหนฺตุ ญาตโย"

เปรตเหล่านั้นก็พากันอนุโมทนาในส่วนกุศล ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงอุทิศให้ แล้วมีใจยินดีร่าเริงหมดความเดือดร้อน แล้วก็อันตรธานไปจากที่นั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงโสมนัสและเกิดธรรมปีติในพระพุทธโอวาทด้วยความเลื่อมใสยิ่ง

หมายเหตุ *พระสูตรนี้นิยมสวดต่อท้าย ยถา — สัพพี ในพิธีบำเพ็ญกุศลหน้าศพหรืออัฐิ เป็นบทสวดอนุโมทนา หากแต่ไม่นิยมสวดเต็มสูตร สวดเพียงภาคปลายภาคเดียว เริ่มแต่ อทาสิ เม อกาสิ เม ฯลฯ ไปจนจบ แต่ถ้าเวลาจำกัด หรืองานมงคลและอวมงคลร่วมกัน เช่นงานทำบุญสงกรานต์ แล้วบังสุกุลอัฐิต่อท้าย ก็นิยมสวดตั้งแต่ อยญฺจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา ฯลฯ ไปจนจบ จนเป็นประเพณีนิยมในปัจจุบันนี้*

สัจจปานวิธยานุรูปคาถา

สจฺจํ เว อมตา วาจา	คำจริงแลเป็นคำอันไม่ตาย
เอส ธมฺโม สนนฺตโน	ธรรมนี้เป็นของเก่า
สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ	สัตบุรุษ ทั้งหลาย เป็นผู้ดำรงอยู่ แล้วใน สัจจะ ที่เป็น
อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา	อรรถะด้วยเป็นธรรมะด้วย
สทฺธีธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ	ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้
ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ	ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้
สจฺจํ หเว สาธุตรํ รสานํ	คำจริงแลเป็นรสอันอร่อยกว่ารสทั้งหลาย
ปญฺญาชีวีชีวิตมาหุ เสฏฺฐํ	นักปราชญ์กล่าวชีวิตของผู้ที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐ
สทฺทหาโน อรหตํ	เมื่อบุคคลเชื่อต่อการบรรลุพระนิพพาน อันเป็นธรรม
ธมฺมํ นิพฺพานปตฺติยา	ของพระอรหันต์
สุสฺสูสํ ลภเต ปญฺญํ	บุคคลผู้ไม่ประมาท ใคร่ครวญฟังด้วยดี
อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ	ย่อมได้ปัญญา
ปฏิรูปการี ธุรวา	บุคคลผู้มีธุระ กระทำการอันสมควร
อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนํ	มีความขยัน ย่อมได้ทรัพย์
สจฺเจน กิตฺตึ ปปฺโปติ	บุคคลย่อมถึงเกียรติด้วยสัจจะ
ททํ มิตฺตานิ คนฺถติ	ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้
ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา	ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ มีอยู่แก่บุคคลใด
สทฺธสฺส ฆรเมสิโน	ผู้มีศรัทธาผู้อยู่ครองเรือน
สจฺจํ ธมฺโม ธิติ จาโค	คือ สัจจะ ธรรมะ ความตั้งมั่น จาคะ
ส เว เปจฺจ น โสจติ	บุคคลนั้นแลละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก
อิงฺฆ อญฺเญปิ ปุจฺฉสฺสุ	เชิญท่านลองถาม
ปุถู สมณพฺราหฺมเณ	สมณพราหมณ์ทั้งหลายอื่นดูบ้าง
ยทิ สจฺจา ทมา จาคา	ว่ายังมีธรรมในโลกนี้ที่ยิ่งไปกว่า
ขนฺตฺยา ภิยฺโยธ วิชฺชติ	สัจจะ ทมะ จาคะ ขันติ ดังนี้

ตำนาน

สวดมนต์บทนี้มีความเป็นมาดังนี้ คือ คาถาแรกตั้งแต่คำว่า สจฺจํเว ถึง สนฺโต ปติฏฺฐิตา เป็นคาถาที่ท่านพระวังคีสะกล่าวไว้ พระเถระรูปนี้เป็นเยี่ยมในการประพันธ์ เมื่อท่านเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามักจะกล่าวคาถาสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าเสมอ ท่านได้กล่าวคำประพันธ์ไว้มาก แต่ที่พระสังคาหกเถระยกขึ้นสู่สังคายนามีไม่มากนัก คือมีแต่ท่าน ที่กล่าวไว้เป็นหลักฐานแสดงชีวประวัติของท่าน ซึ่งเรียกว่า อปทาน คาถานี้ก็เป็นคาถาหนึ่งในอปทานของท่านนั้น

ส่วนตั้งแต่คำว่า สทฺธีธ วิตฺตํ เป็นต้นไปจนจบนั้น เป็นพระพุทธภาษิต พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของพวกยักษ์ ตามเรื่องในสังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมืองอาฬวี วันหนึ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยของอาฬวกยักษ์ผู้อาศัยอยู่ ณ ต้นไทรต้นหนึ่งตอนเย็นได้เสด็จไปยังที่อยู่ของยักษ์นั้น ขณะที่เสด็จไปถึง ยักษ์นั้นไม่อยู่ เพราะไปประชุมร่วมกับยักษ์อื่น ๆ เสีย พวกบริวารของเขาจึงทำการต้อนรับพระผู้มีพระภาค ให้ประทับนั่งบนที่นั่งของยักษ์นั้น พระองค์ก็ประทับแสดงธรรมแก่พวกบริวารอยู่ มียักษ์อื่น ๆ ผ่านมาทางนั้นอีกหลายตนจะไปประชุมเหมือนกัน ในจำนวนนั้น มีสาตาคิรียักษ์ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนารวมอยู่ด้วย เขาพบพระผู้มีพระภาคจึงถวายบังคม ฟังธรรมแล้วจึงไปสู่ที่ประชุม พบกับอาฬวกยักษ์จึงบอกกับเขาว่า เป็นลาภของท่านแล้ว พระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับยังที่อยู่ของท่าน อาฬวกยักษ์ ได้ฟังดังนั้นก็รีบกลับมา เห็นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ของตนก็ขัดใจ เพราะยังไม่เลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา จึงบันดาลให้เกิดฝนกรวดทราย ฝนถ่านไฟ ฝนศัสตรา — อาวุธ ตกลง หวังจะสังหารพระศาสดาเสีย แต่ไม่อาจทำอันตรายต่อพระองค์ได้ สุดท้ายได้ใช้ผ้าโพกของตนขว้างไป หวังให้ทำร้ายพระผู้มีพระภาค ผ้านั้นกลับเป็นผ้าเช็ดพระบาทของพระศาสดาไป

เมื่ออาฬวกยักษ์ไม่อาจทำอันตรายได้ ก็เกิดความเกรงกลัวพระผู้มีพระภาค เพราะเห็นว่ามีฤทธิ์เดชมากกว่าตน แต่เพราะยังโกรธเคืองไม่หาย จึงเข้าไปไล่พระผู้มีพระภาคให้ลุกขึ้นเสียจากที่ประทับ พระองค์ก็เสด็จลุกขึ้น ยักษ์บอกให้เสด็จออกก็เสด็จออก เรียกให้เข้าไปก็เสด็จเข้าไป เมื่อพระองค์ทรงทำตามคำของยักษ์อย่างนั้น ความโกรธของยักษ์ก็เสื่อมหายไป นึกในใจว่าพระสมณะนี้เป็นผู้ว่าง่าย เกิดความปรารถนาจะพูดด้วย จึงนำเอาปัญหาประจำตระกูลมาทูลถามพระศาสดาว่า กึสูธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ เป็นต้น แปลว่า

"อะไรเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ อะไรที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ อะไรเป็นรสอร่อยกว่ารสทั้งหลาย เป็นอยู่อย่างไรนักปราชญ์จึงจะเรียกว่า เป็นอยู่อย่างประเสริฐ"

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้ คำจริงแลเป็นรสอร่อยกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์กล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐ"

ยักษ์กราบทูลถามต่อไปอีกว่า

"จะข้ามพ้นห้วงน้ำ (โอฆะ) ได้อย่างไร จะข้ามพ้นแอ่งน้ำ (อัณณวะ) ได้อย่างไร จะบริสุทธิ์ได้อย่างไร"

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"จะข้ามพ้นห้วงน้ำได้ด้วยศรัทธา จะข้ามพ้นแอ่งน้ำได้ด้วยความไม่ประมาท จะพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร จะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา" (ตอนนี้มิได้นำมาสวดในบทสวดนี้)

ยักษ์กราบทูลถามต่ออีกว่า

"ทำอย่างไรจึงจะได้ปัญญา ทำอย่างไรจึงจะได้ทรัพย์ ทำอย่างไรจึงจะได้เกียรติ ทำอย่างไรจึงจะผูกมิตรไว้ได้ เมื่อจะจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น ทำอย่างไรจึงจะไม่เศร้าโศก"

พระพุทธองค์ก็ตอบว่า

"เมื่อบุคคลเชื่อต่อการบรรลุพระนิพพาน อันเป็นธรรมของพระอรหันต์ ไม่ประมาท ใคร่ครวญ ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา ฯลฯ เชิญท่านลองถามสมณะพราหมณ์ทั้งหลายอื่นดูบ้าง ว่าธรรมในโลกนี้ที่ยิ่งไปกว่า สัจจะ ทมะ จาคะ ขันติ" ยังมีอีกไหม ?

ความจริงปัญหานี้ เป็นปัญหาซึ่งปู่ของอาฬวกยักษ์นี้เคยผูกไปถามพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้รับคำตอบ ได้ความเชื่อความเลื่อมใสในศาสนา แล้วจำไว้ได้ทั้งตัวปัญหาและคำตอบ ภายหลังได้ถ่ายทอดให้แก่บิดาของยักษ์นี้ เขาจำได้มาตลอด แล้วให้ยักษ์นี้ท่องจำไว้ แต่เมื่อนานเข้า เขาได้ลืมคำตอบปัญหาเสีย จึงได้นำเอามาทูลถามอีก และเมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบแล้ว ยักษ์นี้ก็ได้ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ละเลิกจากการทำความชั่วหยาบช้าต่าง ๆ มีการฆ่าและเบียดเบียนสัตว์อื่นเป็นต้น

สวดมนต์บทนี้ใช้เฉพาะในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ไม่ปรากฏว่านำไปใช้ในการอื่น และในการใช้ก็ใช้เต็มบท ไม่มีการตัดทอน

อัคคัปปสาสุตตคาถา

อคฺคโต เว ปสนฺนานํ	เมื่อคนรู้ธรรมที่เลิศ
อคฺคํ ธมฺมํ วิชานตํ	เลื่อมใสโดยความเป็นของเลิศ
อคฺเค พุทฺเธ ปสนฺนานํ	เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ
ทกฺขิเณยฺเย อนุตฺตเร	ผู้เป็นทักขิเณยยะ ยอมเยี่ยม
อคฺเค ธมฺเม ปสนฺนานํ	เลื่อมใสในพระธรรมอันเลิศ
วิราคูปสเม สุเข	เป็นธรรมปราศจากราคะ และสงบเป็นสุข
อคฺเค สงฺเฆ ปสนฺนานํ	เลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้เลิศ
ปุญฺญกฺเขตฺเต อนุตฺตเร	เป็นนาบุญยอดเยี่ยม
อคฺคสฺมึ ทานํ ททตํ	ให้ทานในท่านผู้เลิศ
อคฺคํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ	บุญที่เลิศย่อมเจริญ
อคฺคํ อายุ จ วณฺโณ จ	อายุ วรรณะ ที่เลิศ
ยโส กิตฺติ สุขํ พลํ	ยศ เกียรติคุณ สุข กำลังเลิศ ย่อมเจริญ
อคฺคสฺส ทาตา เมธาวี	ผู้มีปัญญา ตั้งมั่นในธรรมเลิศ
อคฺคธมฺมสมาหิโต	ให้ทานแก่ท่านผู้เป็นนาบุญเลิศ
เทวภูโต มนุสฺโส วา	จะเกิดเป็นเทพยดาหรือมนุษย์ก็ตาม
อคฺคปฺปตฺโต ปโมทตีติ ฯ	ถึงความเป็นผู้เลิศ ย่อมบันเทิง

ตำนาน

อัคคัปปสาทสูตร แปลก็ว่า พระสูตรที่แสดงถึงความเลื่อมใสในคุณธรรมที่สูงหรือยอด พระสูตรนี้เท่าที่ค้นพบในพระสุตตันตปิฎกในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระสงฆ์ ในปัญจกนิบาต ทรงแสดงแก่พระนางจุนที พระราชธิดาของพระเจ้าพิมพิสาร นครราชคฤห์ และอาจจะทรงแสดงในที่อื่นอีกก็ได้ ซึ่งก็มีเนื้อความเหมือนกัน

ในที่นี้จะนำมาเล่าแต่ใจความ เฉพาะที่ทรงแสดงแก่พระนางจุนทีพร้อมทั้งบริวาร

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหารนครราชคฤห์แคว้นมคธ พระนางจุนทีพร้อมทั้งบริวารได้กราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้าว่า จุนทราชกุมาร พี่ชายของพระนางได้บอกว่า สตรีก็ดี บุรุษก็ดี ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เว้นการฆ่าสัตว์ ลักขโมย กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท และดื่มน้ำเมา เขาเมื่อตายแล้วย่อมเข้าสู่สุคติไม่ไปทุคติ ทูลถามต่อไปว่า คนเลื่อมใสในศาสดารูปใด แบบไหน ธรรมรูปใด แบบไหน พระสงฆ์รูปใด แบบไหน เลื่อมใสปฏิบัติในศีลรูปไหน แบบไหนเล่า?

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ปัญหาที่ทูลถามทุกข้อ รายละเอียดปรากฏอยู่ในปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย สุตตันตปิฎกภาค ๒ (เล่ม ๒๒ หน้า ๓๖) จบแล้ว พระองค์ตรัสคาถาอัคคัปปสาทสูตร

หมายเหตุ *พระสูตรนี้นิยมสวดเสมอ สวดเฉพาะสูตรก็มี ยกไปผสมกับรัตนสูตรสวดทำน้ำมนต์ เพื่อให้วิเศษยิ่งขึ้นก็มี ส่วนมากพระสงฆ์นิยมสวดอนุโมทนาในงานฉลองสิ่งที่นิยมว่าสูงเช่น ฉลองพระพุทธ ฉลองพระธรรม ฉลองพระสงฆ์ ฉลองช่อฟ้ายกฉัตรเป็นต้น*

ภวตุสัพฯ

ภวตุ สพฺพมงฺคลํ	ขอมงคลทั้งปวงจงมี
รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา	ขอเทวดาทั้งปวงจงคุ้มครอง
สพฺพพุทฺธานุภาเวน	ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งปวง
สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต	ขอความสวัสดีทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ
ภวตุ สพฺพมงฺคลํ	ขอมงคลทั้งปวงจงมี
รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา	ขอเทวดาทั้งปวงจงคุ้มครอง
สพฺพธมฺมานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมทั้งปวง
สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต	ขอความสวัสดีทั้งหลายจงมีแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ
ภวตุ สพฺพมงฺคลํ	ขอมงคลทั้งปวงจงมี
รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา	ขอเทวดาทั้งปวงจงคุ้มครอง
สพฺพสงฺฆานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระสงฆ์ทั้งปวง
สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต	ขอความสวัสดีทั้งหลายจงมีแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ

หมายเหตุ *บทนี้ ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า ภวตุสัพฯ เป็นบทสุดท้ายการอนุโมทนา ไม่ว่างานมงคลหรือมิใช่งานมงคล*

คำถวายทานต่าง ๆ

คำถวายสังฆทานทั่วไป

อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายภัตตาหาร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับภัตตาหาร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายสังฆทานเพื่ออุทิศแก่ผู้ตาย (มตกภัตร)

อิมานิ มะยัง ภันเต มะตะกะภัตตานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ มะตะกะภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ญาตะกานัง กาละกะตานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายภัตตาหาร เพื่อผู้ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับภัตตาหาร เพื่อผู้ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ญาติทั้งหลาย มีมารดาบิดาเป็นต้น ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย สิ้นกาลนานเทอญ ฯ

คำถวายสลากภัตร

เอตานิ มะยัง ภันเต สะลากะภัตตานิ สะปะริวารานิ อะสุกัฏฐาเน ฐะปิตานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ เอตานิ สะลากะภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายสลากภัตตาหาร พร้อมทั้งของบริวาร ที่ตั้งไว้ ณ ที่โน้นเหล่านั้น แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับสลากภัตตาหาร พร้อมทั้งของบริวารเหล่านั้น ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าอาบน้ำฝน

อิมานิ มะยัง ภันเต วัสสิกะสาฏะกานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ วัสสิกะสาฏะกานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าอาบน้ำฝน พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้าอาบน้ำฝน พร้อมทั้งของบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าป่า

อิมานิ มะยัง ภันเต ปังสุกูละจีวะรานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ ปังสุกูละจีวะรานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าบังสุกุลจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้าบังสุกุลจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้ากฐินอย่างย่อ (แบบเก่า)

อิมัง ภันเต สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง สังฆัสสะ โอโณชะยามะ (๓ หน)

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าเพื่อกฐิน พร้อมทั้งของบริวารนี้ แด่สงฆ์ (๓ หน)

คำถวายผ้ากฐินอย่างพิสดาร (แบบใหม่)

อิมัง ภันเต สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมัง สะปะริวารัง กะฐินะทุสสัง ปะฏิคคัณหาตุ ปะฏิคคะเหตตะวา จ อิมินา ทุสเสนะ กะฐินัง อัตถะระตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าเพื่อกฐิน พร้อมทั้งของบริวารนี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้าเพื่อกฐิน พร้อมทั้งของบริวารนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เมื่อรับแล้ว จงกรานกฐินด้วยผ้าผืนนี้ เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

ปัจจุบันนี้ กล่าวเป็นภาษาไทย ดังนี้

"ผ้าพระกฐินทานกับทั้งผ้าอานิสงส์บริวารทั้งปวงนี้ ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ กอปรด้วยพระราชศรัทธา โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าน้อมนำมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งจำพรรษากาลถ้วนไตรมาสในอาวาสวิหารนี้ ขอพระสงฆ์จงรับผ้าพระกฐินทานนี้ กระทำกฐินัตถารกิจ ตามพระบรมพุทธานุญาตนั้น เทอญ ฯ"

คำถวายผ้าไตรจีวรเป็นของสงฆ์

อิมานิ มะยัง ภันเต ติจีวะรานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ ติจีวะรานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าไตรจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้าไตรจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าไตรจีวรเป็นส่วนบุคคล

อิมานิ มะยัง ภันเต ติจีวะรานิ สะปะริวารานิ อัยยานัง[๑] โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต อัยยา[๒] อิมานิ ติจีวะรานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าไตรจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงรับผ้าไตรจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

---

๑. ถ้ารูปเดียว เปลี่ยน เป็น อัยยัสสะ
๒. ถ้ารูปเดียว เปลี่ยน เป็น อัยโย

คำถวายผ้าจำนำพรรษา

อิมานิ มะยัง ภันเต วัสสาวาสิกะจีวะรานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ วัสสาวาสิกะจีวะรานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าจำนำพรรษา พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้าจำนำพรรษา พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าอัจเจกจีวร[๑]

อิมานิ มะยัง ภันเต อัจเจกะจีวะรานิ สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ อัจเจกะจีวะรานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าอัจเจกจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้าอัจเจกจีวร พร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายธง

มะยัง ภันเต อิเมหิ ธะชะปะฏากะหิ ระตะนัตตะยัง อะภิปูเชมะ อะยัง ธะชะปะฏากะหิ ระตะนัตตะยะปูชา อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาพระรัตนตรัย ด้วยผืนผ้าธงทั้งหลายเหล่านี้ ขอการบูชาพระรัตนตรัย ด้วยผืนผ้าธงทั้งหลายนี้ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

---

๑. ผ้าที่มีลักษณะเหมือนผ้าจำนำพรรษา แต่ทายกรับถวายก่อนออกพรรษา ๑๐ วัน

คำถวายเสนาสนะ

อิมานิ มะยัง ภันเต เสนาสะนานิ อาคะตานาคะตัสสะ จาตุททิสัสสะ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ เสนาสะนานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายเสนาสนะเหล่านี้ แด่สงฆ์ผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังมิได้มา ขอสงฆ์จงรับเสนาสนะเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายสะพาน

มะยัง ภันเต อิมัง เสตุง มะหาชะนัสสะ สาธาระณัตถายะ นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมัสมิง เสตุมหิ นิยยาทิเต สักขิโก โหตุ อิทัง เสตุทานัง อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอมอบสะพานนี้ เพื่อเป็นประโยชน์สาธารณะแก่มหาชน ขอสงฆ์จงเป็นพยาน ในสะพานที่มอบให้นี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย การมอบให้สะพานนี้ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายกระทงลอยประทีป

มะยัง อิมินา ทีปะธูปะปุปผาทิสักกาเรนะ อะสุกายะ นัมมะทานะทิยา ปุลิเน ฐิตัง มุนิโน ปาทะวะลัญชัง อะภิปูชะยามะ อะยัง ทีปะธูปะปุปผาทิสักกาเรนะ มุนิโน ปาทะวะลัญชัสสะ ปูชา อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชารอยพระบาทของพระมุนีเจ้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่หาดทรายริมแม่น้ำนัมมทาโน้น ด้วยเครื่องสักการะมีประทีป ธูป และดอกไม้เป็นต้นนี้ การบูชารอยพระบาทของพระมุนีเจ้า ด้วยเครื่องสักการะมีประทีป ธูป และดอกไม้เป็นต้นนี้ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายที่กัลปนาสงฆ์

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต เอตัง วัตถุง สะปะริวารัง ตัตรุปปาทะกะปะฏิคคะหะณัตถายะ สังฆัสสะ นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง ตัตรุป-ปาทะกะปะฏิคคะหะณัตถายะ วัตถุสสะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอมอบถวายพื้นที่นี้พร้อมทั้งของบริวารแด่สงฆ์ เพื่อประโยชน์สำหรับเก็บผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ขออานิสงส์แห่งการถวายพื้นที่ เพื่อประโยชน์สำหรับเก็บผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลายจงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายโรงเรียนสามัญศึกษา

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต เอตัง อะคารัง สะปะริวารัง กุละปุตตานัง สิปปุคคะหะณัตถายะ พุทธะสาสะเน นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง กุละปุตตานัง สิปปุคคะหะณัตถายะ อะคารัสสะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจวะ มาตา-ปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอมอบถวายอาคารหลังนี้ พร้อมทั้งของบริวาร ไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนของเยาวชนทั้งหลาย ขออานิสงส์แห่งการถวายอาคาร เพื่อเป็นประโยชน์สถานที่ศึกษาเล่าเรียนของเยาวชนทั้งหลายนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนทั้งหลายมีบิดามารดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต เอตัง อะคารัง สะปะริวารัง จาตุททิสัสสะ สังฆัสสะ อาคะตานาคะตัสสะ ปะวะจะนัสะส อุคคะหะณัตถายะ พุทธะสาสะเน นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง จาตุททิสัสสะ สังฆัสสะ อาคะตานาคะตัสสะ ปาวะจะนัสสะ อุคคะหะณัตถายะ อะคารัสสะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรบทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอมอบถวายอาคารหลังนี้ พร้อมทั้งของบริวาร ไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์เป็นสถานที่เล่าเรียนศาสนาธรรมคำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สำหรับพระสงฆ์ ผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังมิได้มา ขออานิสงส์แห่งการถวายอาคาร เพื่อประโยชน์เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนศาสนธรรมคำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สำหรับพระสงฆ์ ผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังมิได้มานี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายศาลาบำเพ็ญกุศลศพ

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต เอตัง สาลัง สะปะริวารัง พุทธะสาสะนิกานัง ทักขิณานุปะทานะกะระณัตถายะ พุทธะสาสะเน นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง พุทธะสาสะนิกานัง ทักขิณานุปะทานะกะระณัตถายะ สาลายะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอมอบถวายศาลาหลังนี้ พร้อมทั้งของบริวาร ไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ขออานิสงส์แห่งการถวายศาลา เพื่อประโยชน์เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลายนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนทั้งหลาย มีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายปัจจัยตั้งเป็นมูลนิธิ

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต เอตานิ รูปิยานิ สะปะริวารานิ พุทธะสาสะเน ปุญญะนิธานัตถายะ สังฆัสสะ นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง พุทธะสาสะเน ปุญญะนิธานัตถายะ รูปิยานัง ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอมอบถวายปัจจัยพร้อมทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่สงฆ์ เพื่อประโยชน์ตั้งเป็นมูลนิธิ ไวในพระพุทธศาสนา ขออานิสงส์แห่งการถวายปัจจัย เพื่อประโยชน์ตั้งเป็นมูลนิธิ ไว้ในพระพุทธศาสนานี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนทั้งหลาย มีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าห่มพระพุทธรูป – พระเจดีย์

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต อิมัง วัตถัง สะปะริวารัง พุทธัสสะ ปูชะนัตถายะ สังฆัสสะ นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง อิมินา วัตเถนะ พุทธัสสะ ปูชา อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอมอบถวายผ้าผืนนี้ พร้อมทั้งของบริวาร แด่สงฆ์ เพื่อเป็นพุทธบูชา ขอการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยผ้าผืนนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนมีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนานเทอญ ฯ

นอกจากนี้ ยังมีการถวายวัตถุอื่น ๆ อีก รวมทั้งสิ่งของที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ด้วย จึงขอนำคำศัพท์ของวัตถุที่จะถวายนั้น ๆ มาลงพิมพ์ไว้ ซึ่งวัตถุบางอย่างแต่ก่อนเรามักใช้คำถวายรวม ๆ ว่า คะรุภัณฑานิ หรือ ละหุภัณฑานิ แต่ในปัจจุบัน การศึกษาภาษาบาลีเจริญขึ้น ได้มีนักปราชญ์ทางภาษาบาลีค้นหรือบัญญัติคำศัพท์ภาษาบาลีขึ้นใช้ มีความหมายตรง หรือใกล้เคียงกับวัตถุนั้น

สำหรับแบบคำถวายนั้น ขอใช้แบบกลาง ๆ ที่ใช้กันทั่วไปเป็นหลัก คือ

อิมานิ มะยัง ภันเต — — — สะปะริวารานิ สังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต สังโฆ อิมานิ — — — สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

วิธีใช้

หากจะถวายวัตถุใด ก็เลือกเอาคำศัพท์ในบัญชีข้างล่างนี้ เติมลงในช่องว่างนั้น ๆ ก็จะได้ความหมายตามที่ต้องการ

คำถวายข้างบนนี้ เป็นแบบคำถวายวัตถุจำนวนมาก ตั้งแต่สองขึ้นไป ให้ใช้คำศัพท์ช่องขวามือสุดมาเติมลง

หากเป็นวัตถุจำนวนเดียว สิ่งเดียว ฯ ล ฯ ให้นำคำศัพท์ในช่องกลางมาเติมลง แต่เปลี่ยนคำบางคำในแบบถวายเป็นดังนี้

อิมานิ เป็น **อิมัง**

สะปะริวารานิ เป็น **สะปะริวารัง**

ถ้าวัตถุนั้น อยู่ห่างจากพระสงฆ์ ไม่ไกลเกินไปนัก ให้เปลี่ยน

อิมานิ เป็น **เอตานิ** (สำหรับวัตถุจำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป)

อิมัง เป็น **เอตัง** (,, ,, เดียวหรือสิ่งเดียว

นอกจากนี้ ชื่อของวัตถุบางอย่าง จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป

— ที่ลงท้ายด้วยเสียง **เอ** เช่น อาวาสะเถ ให้เปลี่ยน **อิมานิ**

เป็น **อิเม** หรือ **เอเต** เช่น อิเม อาวาสะเถ หรือ เอเต อาวาสะเถ

สะปะริวารานิ เป็น **สะปะริวาเร**

— ที่ลงท้ายด้วยเสียง **อา** หรือ **อี** เช่น **ภัตตะมัญชุสา อุกขะลี**

ให้เปลี่ยน **อิมานิ** เป็น **อิมา** หรือ **เอตา** เช่น

อิมา ภัตตะมัญชุสา หรือ อิมา อุกขะลี

เอตา ภัตตะมัญชุสา หรือ เอตา อุกขะลี

สะปะริวารานิ เป็น **สะปะริวารา**

การเปลี่ยนคำนี้ ถ้าสงสัย ถามผู้รู้ภาษาบาลีอีกครั้ง ส่วนมากมักจะเป็นไปตามแบบข้างต้น

อนึ่ง ถ้าวัตถุที่จะถวายนั้น เป็นของที่ไม่สามารถจะเคลื่อนที่ไปได้ก็ดี หรือเป็นของหนัก ใหญ่โต ยกคนเดียวไม่ไหวก็ดี นิยมใช้คำว่า

นิยยาเทมะ (ขอมอบถวาย) แทนคำว่า **โอโณชะยามะ**

ปะฏิชานาตุ (ขอจงรับทราบ) แทนคำว่า **ปะฏิคคัณหาตุ**

คำศัพท์ภาษาบาลีของวัตถุต่าง ๆ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
ข้าวสาร	—	ตัณฑุลานิ
เครื่องเสบียงจำพรรษา	—	ตัณฑุลาทีนิ ปะริพพะยะวัตถูนิ
เครื่องเสบียงเดินทาง	—	คะมิกะบ่ะริพพะยะวัตถูนิ
เครื่องมือทำครัวทุกชนิด	—	ภัตตะการะโกปะกะระณานิ
ถ้วยชาม	โภชะนะภาชะนัง	โภชะนะภาชะนานิ
กะทะหุงข้าว	ภัตตะปะจะนะกะฏาหัง	ภัตตะปะจะนะกะฏาหานิ
หม้อหุงข้าว	อุกขะลิง	อุกขะลี
ฟืนหุงข้าว	—	ทารูนิ
เตาน้ำมันก๊าด	ปะทีเปยยูปาทานุทธะนัง	ปะทีเปยยูปาทานุทธะนานิ
เตาแก๊ส	ทะระวุสะมูปาทานุทธะนัง	ทะระวุสะมูปาทานุทธะนานิ
ตู้เก็บอาหาร	ภัตตะมัญชุสัง	ภัตตะมัญชุสา
โต๊ะอาหารพร้อมทั้งเก้าอี้	มะหาทีฆะปี่ฐะกัง สะโกจฉัง	มะหาทีฆะปี่ฐะกานิ สะโกจฉานิ
หม้อน้ำเย็น	ปานียะฆะฏัง	ปานียะฆะฏานิ
กระโถน	อุจฉิฏฐะปะฏิคคาหะภาชะนัง	อุจฉิฏฐะปะฏิคคาหะภาชะนานิ
รถเข็นสำหรับใส่อาหารเป็นต้น	พาหาพะละระถัง	พาหาพะล้ะระเถ
เครื่องอัฏฐบริขาร	—	อัฏฐะปะริกขาระวัตถูนิ
ผ้าม่าน	สาณิวัตถัง	สาณิวัตถานิ
ผ้าปูที่นอน	ปัจจัตถะระณัง	ปัจจัตถะระณานิ
ผ้าห่มนอน	สะยะนะปารุปะนัง	สะยะนะปารุปะนานิ
ผ้าคลุมเตียงนอน	มัญโจตถะระณะวัตถัง	มัญโจตถะระณะวัตถานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
มุ้ง	มะกะสะกุฏิกัง	มะกะสะกุฏิกา
ผ้าปูนั่ง – พรมปูนั่ง	นิสีทะนัง	นิสีทะนานิ
ผงซักผ้า	วัตถะโธวะนะจุณณัง	วัตถะโธวะนะจุณณานิ
ราวไม้ย้อมผ้า	ระชะนะโทณิง	ระชะนะโทณี
กุฏิ	อาวาสะถัง	อาวาสะเถ
เตียงนอน	มัญจัง	มัญจานิ
เตียงนอนพักกลางวัน	ทิวาฎฐานะสุขะมัญจะกัง	ทิวาฎฐานะสุขะมัญจะกานิ
ฟูก	ภิสิง	ภิสี
หมอน	พิมโพหะนัง	พิมโพหะนานิ
เสื่อ	ภุมมัตถะระนัง	ภุมมัตถะระนานิ
พรมปูพื้น	โกชะวัง	โกชะวานิ
มุ้งลวด	โลหะมะยะมะกะสะกุฏิกัง	โลหะมะยะมะกะสะกุฏิกานิ
มู่ลี่	สังหะระณะจักกะลิกัง	สังหะระณะจักกะลิกานิ
ที่เช็ดเท้า	ปาทะปุญฉะนัง	ปาทะปุญฉะนานิ
ไม้กวาด	สัมมัชชะนิง	สัมมัชชะนี
เครื่องถูพื้น	ภูมิปะริมัชชะนะยันตัง	ภูมิปะริมัชชะนะยันตานิ
สายระเดียงจีวร	จีวะระวังสัง	จีวะระวังเส
เก้าอี้รับแขก	อาคันตุกะโกจฉะคะณัง	อาคันตุกะโกจฉะคะเณ
โต๊ะเขียนหนังสือ	เลขะนะปีฐะกัง	เลขะนะปีฐะกานิ
ตู้เก็บเอกสาร	อะโยมะยะมัญชุสัง	อะโยมะยะมัญชุสา
ตู้ใส่ของ	ภัณฑะมัญชุสัง	ภัณฑะมัญชุสา
ตู้นิรภัย	นิพภะยะอะโยมะยะมัญชุสัง	นิพภะยะอะโยมะยะมัญชุสา

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
ไม้เท้าพระเถระ	กัตตะระทัณฑะกัง	กัตตะระทัณฑะกานิ
ร่ม	ฉัตตัง	ฉัตตานิ
บาตร	ปัตตัง	ปัตเต
รองเท้า	—	อุปาหะนา
กล้องถ่ายรูป	รูปัคคาหะกะมัญชุสัง	รูปัคคาหะกะมัญชุสา
กล้องถ่ายภาพยนตร์	ยันตะรูปัคคาหะกะมัญชุสัง	ยันตะรูปัคคาหะกะมัญชุสา
ที่ตั้งพัดยศสมณศักดิ์	ยะสะวีชะนีปะติฏฐานัง	ยะสะวีชะนีปะติฏฐานานิ
ตู้ตั้งพัดยศสมณศักดิ์	ยะสะวีชะนีมัญชุสัง	ยะสะวีชะนีมัญชุสา
คิลานศาลา—สุขศาลา	คิลานะสาลัง	คิลานะสาลา
เตียงคนไข้	คิลานะมัญจะกัง	คิลานะมัญจะกานิ
เครื่องเวชภัณฑ์—ยาแก้โรค	—	คิลานะเภสัชชะปะริกขาระวัตถุนิ
อุปกรณ์การแพทย์	—	เวชชูปะกะระณานิ
ตู้ยาแก้โรค	คิลานะเภสัชชะมัญชุสัง	คิลานะเภสัชชะมัญชุสา
เภสัช ๕ (เนยใส, เนยข้น, น้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย)	สัปปิง, นะวะนีตัง, เตลัง, มะธุง, ผาณิตัง	สัปปีนิ, นะวะนีตานิ, เตลานิ, มะธูนิ, ผาณิตานิ
น้ำอัฏฐบาน	อัฏฐะปานัง	อัฏฐะปานานิ
เครื่องกำเนิดไฟฟ้า	วิชชุคคิยันตัง	วิชชุคคิยันตานิ
เครื่องอุปกรณ์ไฟฟ้า	—	วิชชูปะกะระณานิ
สายไฟฟ้า	—	วิชชุสุตตานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
หลอดไฟฟ้า	วิชชุปะทีเปยยัง	วิชชุปะทีเปยยานิ
โคมไฟฟ้า	วิชชุทีปะกัง	วิชชุทีปะกานิ
พัดลม	ยันตะวีชะนิง	ยันตะวีชะนี
ตู้เย็น	สีตะละกะระมัญชุสัง	สีตะละกะระมัญชุสา
เครื่องปรับอากาศ, เครื่องทำความเย็น	สีตะละกะระยันตัง	สีตะละกะระยันตานิ
เครื่องทำความร้อน	อุณหุปปาทะนะยันตัง	อุณหุปปาทะนะยันตานิ
เครื่องขยายเสียง	โฆสะนายันตัง	โฆสะนายันตานิ
เครื่องบันทึกเสียง	สัททะคาหะกะยันตัง	สัททะคาหะกะยันตานิ
เครื่องพิมพ์ดีดไฟฟ้า	วิชชุมุททะนะยันตัง	วิชชุมุททะนะยันตานิ
เครื่องอัดสำเนา — เครื่องอัดโรเนียว	ปะฏิพิมพะมุททะนะยันตัง	ปะฏิพิมพะมุททะนะยันตานิ
เครื่องคิดเลข	สังขะยายันตัง	สังขะยายันตานิ
เครื่องฉายภาพยนต์	รูปะภาวะจาละนะยันตัง	รูปะภาวะจาละนะยันตานิ
เครื่องฉายภาพสไล้ด์	รูปะภาวะโชตะนะยันตัง	รูปะภาวะโชตะนะยันตานิ
เครื่องโทรศัพท์	ทูระสัททะสะวะนะยันตัง	ทูระสัททะสะวะนะยันตานิ
เครื่องรับโทรทัศน์	ทูระทัสสะนะยันตัง	ทูระทัสสะนะยันตานิ
เครื่องรับวิทยุ	วิชชุปะฏิคาหะกะยันตัง	วิชชุปะฏิคาหะกะยันตานิ
เครื่องซักผ้า	วัตถะโธวะนะยันตัง	วัตถะโธวะนะยันตานิ
เครื่องอบไฟฟ้า	วิชชุตาปะนะยันตัง	วิชชุตาปะนะยันตานิ
เครื่องดูดฝุ่น	ระโชหะระณะยันตัง	ระโชหะระณะยันตานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
เครื่องสัญญาณไฟฟ้า (ออดไฟฟ้า)	วิชชุสัญญาณะยันตัง	วิชชุสัญญาณะยันตานิ
เครื่องทำน้ำร้อน	อุณโหทะกะยันตัง	อุณโหทะกะยันตานิ
เครื่องนวดไฟฟ้า	วิชชุคัตตะปะริกัมมะยันตัง	วิชชุคัตตะปะริกัมมะ ยันตานิ
เตาไฟฟ้า	วิชชุคิอุทธะนัง	วิชชุคิอุทธะนานิ
หม้อหุงข้าวไฟฟ้า	วิชชุคิอุกขะลิง	วิชชุคิอุกขะลี
ฟิล์มถ่ายภาพยนต์	ยันตะรูปั่คคาหะกุปะกะระณัง	ยันตะรูปั่คคาหะกุปะกะระณานิ
เครื่องสูบน้ำ	กุทาหะระณะยันตัง	กุทาหะระณะยันตานิ
เครื่องสูบน้ำบาดาล	ปะฐะวีตะโลทะกุทาหะระณะยันตัง	ปะฐะวีตะโลทะกุทาหะระณะยันตานิ
เครื่องปั๊มน้ำประปา	ปะปากัฑฒะนะยันตัง	ปะปากัฑฒะนะยันตานิ
เครื่องตัดหญ้า	ติณะเฉทะนะยันตัง	ติณะเฉทะนะยันตานิ
เครื่องขัดพื้น	ภุมมะนิทธะมะนะยันตัง	ภุมมะนิทธะมะนะยันตานิ
เรือยนต์	ยันตะนาวัง	ยันตะนาวา
รถยนต์	ยันตะระถัง	ยันตะระเถ
จักรเย็บผ้า	จีวะระสิพพะนะจักกะยันตัง	จีวะระสิพพะนะจักกะยันตานิ
แม่แรงอุปกรณ์การปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ	พะละวูปะถัมภินียันตัง	พะละวูปะถัมภินียันตานิ
น้ำมันเชื้อเพลิง	ปะทีเปยยัง	ปะทีเปยยานิ
เครื่องอุปกรณ์การก่อสร้าง	นะวะกัมมูปะกะระณัง	นะวะกัมมูปะกะระณานิ
เครื่องไม้ก่อสร้าง	ทัพพะสัมภารัง	ทัพพะสัมภารานิ
เสาไม้ก่อสร้าง	ทัณฑะถัมภัง	ทัณฑะถัมเภ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
เสาปูนก่อสร้าง	สิลามะยะถัมภัง	สิลามะยะถัมเภ
อิฐก่อสร้าง	—	อิฏฐะกา
หินก่อสร้าง	—	สิลา
ทรายก่อสร้าง	วาลุกัง	วาลุกา
ปูนขาวก่อสร้าง	สุธามัตติกาจุณณัง	สุธามัตติกาจุณณานิ
ปูนซิเมนต์ก่อสร้าง	อาพันธะนะสิลาจุณณัง	อาพันธะนะสิลาจุณณานิ
เหล็กก่อสร้าง	อโยสะลากัง	อะโยสะลาเก
หินอ่อนก่อสร้าง	มัฏฐะปาสาณัง	มัฏฐะปาสาเณ
กระเบื้องมุงหลังคา	คิญชะกัง	คิญชะกานิ
สังกะสีมุงหลังคา	ติปุปิ๋ฏฏะฉะทะนัง	ติปุปิ๋ฏฏะฉะทะนานิ
กระเบื้องเคลือบมุงหลังคา	วัณณะมัฏฐะคิญชะกัง	วัณณะมัฏฐะคิญชะกานิ
เครื่องมือปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ	ปะฏิสังขะระณูปะกะระณัง	ปฏิสังขะระณูปะ กะระ ณานิ
เงินค่าก่อสร้างถาวรวัตถุ	รูปิยัง	รูปิยานิ
โรงพระอุโบสถ	อุโปสะถาคารัง	—
กำแพงแก้ว-กำแพงพระอุโบสถ	ระตะนะปาการะปะริกเขปั๋ง	—
ลูกนิมิตรสีมา	สีมานิมิตตัง	สีมานิมิตตานิ
ซุ้มพัทธสีมา	พัทธะสีมาโกฏฐะกัง	พัทธะสีมาโกฏฐะกานิ
ซุ้มประตู	ทะวาร โกฏฐะกัง	ทะวาระโกฏฐะกานิ
บานประตู	ทะวาระกะวาฏัง	ทะวาระกะวาฏานิ
บานหน้าต่าง	วาตะปานะกะวาฏะกัง	วาตะปานะกะวาฏะกานิ
ซุ้มหน้าต่าง	วาตะปานะโกฏฐะกัง	วาตะปานะโกฏฐะกานิ
ประตูเหล็ก	อะโยสะลากะทะวารัง	อะโยสะลากะทะวารานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
หน้าต่างเหล็กดัด	อะโยสะลากะวาตะปานัง	อะโยสะลากะวาตะปานานิ
ฐานชุกชี — แท่นพระพุทธรูป	ระตะนะปั่ลลังกัง	ระตะนะปั่ลลังเก
ช่อฟ้า ใบระกา	กัณณิกัง	กัณณิกา
มณฑปพระพุทธบาท	พุทธะปาทะวะลัญชะมัณฑะปั่ง	—
พระพุทธบาทจำลอง	พุทธะปาทะวะลัญชะ ปะฏิมัง	พุทธะปาทะวะลัญชะปะฏิมา
หอสมุด	ปั่ณณาคารัง	ปั่ณณาคารานิ
เรือนคลังของสงฆ์	ภัณฑาคารัง	ภัณฑาคารานิ
ศาลาการเปรียญ	ธัมมะสะภาสาลัง	ธัมมะสะภาสาลา
หอสวดมนต์	สัชฌายะสาลัง	สัชฌายะสาลา
ศาลาโรงฉันภัตตาหาร	ภัตตะสาลัง	ภัตตะสาลา
โรงครัว	กัปปิยะกุฏิง	กัปปิยะกุฏี
กุฎังเก็บศพ	ฉะวะมาละกัง	ฉะวะมาละกานิ
หีบทองตั้งศพ	ฉะวะกะนะกะมัญชุสัง	ฉะวะกะนะกะมัญชุสา
เมรุเผาศพ	ฌาปะนัฏฐานัง	ฌาปะนัฏฐานานิ
ศาลาท่าน้ำ	นะหานะติตถะสาลัง	นะหานะติตถะสาลา
หอระฆัง	คัณฑิฆะรัง	คัณฑิฆะรานิ
ระฆัง	คัณฑิง	คัณฑี
หอกลอง	เภรีฆะรัง	เภรีฆะรานิ
กลอง	เภริง	เภรี
ฆ้อง	กังสะตาลัง	กังสะตาลานิ
โต๊ะเรียน	สิปปุคคะหะณะปี่ฐะกัง	สิปปุคคะหะณะปี่ฐะกานิ
เก้าอี้	โกจฉัง	โกจฉานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
กระดานดำ	เลขะนะผะละกัง	เลขะนะผะละกานิ
เครื่องเขียนต่าง ๆ	เลขะนะวัตถุง	เลขะนะวัตถูนิ
เครื่องพิมพ์ดีด	หัตถะมุททะนะยันตัง	หัตถะมุททะนะยันตานิ
ห้องน้ำ — ห้องส้วม	วัจจะกุฏิง	วัจจะกุฏี
ห้องอาบน้ำ	นะหานะโกฏฐะกัง	นะหานะโกฏฐะกานิ
ที่ถ่ายปัสสาวะ	ปัสสาวะโทณิง	ปัสสาวะโทณี
บันไดต่าง ๆ	โสปาณัง	โสปาณานิ
เขื่อนหน้าวัด	สิลามะยะอินทะขีลัง	สิลามะยะอินทะขีลานิ
ที่นา	เขตตะวัตถุง	เขตตะวัตถูนิ
ที่สวน	อารามะวัตถุง	อารามะวัตถูนิ
บ้านเรือน	เคหัง	เคหานิ
ถนน	วีถิง	วีถี
สระน้ำ	โปกขะระณิง	โปกขะระณี
บ่อน้ำบาดาล	ปะฐะวีตะละปะปัง	ปะฐะวีตะละปะปา
พระปรางค์	ถูปัง	ถูเป
ท่อระบายน้ำ	นิทธะมะตุมพัง	นิทธะมะตุมพานิ
เต็นท์	มะหาวัตถะกุฏิง	มะหาวัตถะกุฏี
ธรรมาสน์เทศน์	ธัมมาสะนัง	ธัมมาสะนานิ
ตู้พระอภิธรรม	อะภิธัมมะมัญชุสัง	อะภิธัมมะมัญชุสา
เครื่องสังเค็ด	คะรุภัณฑัง	คะรุภัณฑานิ
ม้าหินสาธารณะ	สิลามะยะปีฐัง	สิลามะยะปีฐานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
ถังน้ำ — ตุ่มน้ำ	ปานียะภาชะนัง	ปานียะภาชะนานิ
นาฬิกา	นาฑิกายันตัง	นาฑิกายันตานิ
เรือต่าง ๆ	ยานะนาวัง	ยานะนาวา
ตะเกียงเจ้าพายุ	วายุขะมะปะทีปัง	วายุขะมะปะทีเป
สัปทน	มะหาฉัตตัง	มะหาฉัตตานิ
พานแว่นฟ้า	ทิพพะสักการุปะธานัง	ทิพพะสักการุปะธานานิ
คานหาม	สิวิกัง	สิวิกา
พานทองเหลือง	ตัมพะมะยะภาชะนัง	ตัมพะมะยะภาชะนะนานิ
โตก (พานใหญ่)	มัลโลริกัง	มัลโลริกานิ
ขันโตก	เปลัง	เปลานิ
เตียบ	ทัณฑะธาระกัง	ทัณฑะธาระเก
พนักพิง	อะปั่สเสนะวัตถุง	อะปั่สเสนะวัตถูนิ
เจดีย์ทราย	วาลุการาสิง	วาลุการาสี
ข้าวเปลือก	ธัญญะราสิง	ธัญญะราสี
กลดพระธุดงค์	วัตถะกุฏิง	วัตถะกุฏี
ถังขยะ	กะจะวะระภาชะนัง	กะจะวะระภาชะนานิ
พระพุทธรูป	พุทธะปะฏิมัง	พุทธะปฏิมา
ฉัตรกั้นพระพุทธรูป	เสตะฉัตตาติฉัตตัง	เสตะฉัตตาติฉัตตานิ
โต๊ะหมู่บูชา	ปูชาสักการุปะธานะปี่ฐัง	ปูชาสักการุปะธานะปี่ฐานิ
กระถางธูป	ธูปะภาชะนัง	ธูปะภาชะนานิ
เชิงเทียน	ปะทีปุปะธานะยุคัง	ปะทีปุปะธานะยุคานิ

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
แจกันใส่ดอกไม้	ปุปผะภาชะนัง	ปุปผะภาชะนานิ
งาช้าง	หัตถิทันตะยุคัง	หัตถิทันตะยุคานิ
พุ่มเงินพุ่มทอง	หิรัญญะสุวัณณะคุมพะยุคัง	หิรัญญะสุวัณณะคุมพะยุคานิ
โพธิ์เงินโพธิ์ทอง	หิรัญญะสุวัณณะโพธิรุกขะยุคัง	หิรัญญะสุวัณณะโพธิรุกขะยุคานิ
ฉัตรเงินฉัตรทอง	หิรัญญะสุวัณณะฉัตตาติฉัตตะยุคัง	หิรัญญะสุวัณณะฉัตตาติฉัตตะยุคานิ
ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง	หิรัญญะสุวัณณะรุกขะยุคัง	หิรัญญะสุวัณณะรุกขะยุคานิ
ดนตรี	—	ตุริยานิ
ดาวกระจาย	สุวัณณะตาระกัง	สุวัณณะตาระกา
เพดานผ้า	วิจิตตะวัตถะวิตานัง	วิจิตตะวัตถะวิตานานิ
ม่านสองไข	ทิทะสันตะสาณิง	ทิทะสันตะสาณี
กระถางลายคราม	วิจิตตะกะฏาหัง	วิจิตตะกะฏาเห
ตุ๊กตาหิน	สิลาธีตะลิกัง	สิลาธีตะลิกานิ
ดอกไม้ไฟ	อัคคิปุปผัง	อัคคิปุปผานิ
รูปภาพเวสสันดรชาดก	เวสสันตะระชาตะกะรูปั่ง	เวสสันตะระชาตะกะรูปานิ
รูปภาพพระพุทธประวัติ	พุทธะปะวัตติรูปั่ง	พุทธะปะวัตติรูปานิ
เทียนบูชาพระปาติโมกข์	—	มะธุสิตถะกะทีปะเก
หม้อน้ำมนต์	พุทธะมันโตทะกะฆะฏัง	พุทธะมันโตทะกะฆะฏานิ
เทียนพรรษา	ปะทีปะยุคัง, ปะทีเปยยัง	ปะทีปะยุคานิ, ปะทีเปยยานิ
หนังสือพระไตรปิฎกพร้อมทั้งตู้	เตปิฏะกัง สะมัญชุสัง	—

วัตถุที่ถวาย	จำนวนเดียว อย่างเดียว ฯลฯ	จำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป
หนังสืออรรถถาพระไตร ปิฎก	เตปิฏะกัสสะ อัฏฐะกะถาคันถัง	เตปิฏะกัสสะ อัฏฐะกะถาคันเถ
หนังสืออภิธรรม ๗ คัมภีร์	—	สัตตะอะภิธัมมะปะกะระณานิ
หนังสือธรรมวินัย	ปาวะจะนะปั๋ณณัง	ปาวะจะนะปั๋ณณานิ
หนังสือมาลัยสูตร	มาละยะสุตตะคันถัง	มาละยะสุตตะคันเถ
หนังสือพระปาติโมกข์	ภิกขุปาติโมกขะคันถัง	ภิกขุปาติโมกขะคันเถ
หนังสือพระธรรมเทศนาต่าง ๆ	ธัมมะเทสะนาโปฏฐะกัง	ธัมมะเทสะนาโปฏฐะกานิ
หนังสือแจกเป็นธรรมทาน	ธัมมะปะริยายะปั๋ณณัง	ธัมมะปะริยายะปั๋ณณานิ

หมายเหตุ

— *สังเค็ด* คือ ทานวัตถุที่ถวายแก่สงฆ์เมื่อเวลาปลงศพ มีตู้โต๊ะเป็นต้น รวมกันถวายแก่พระสงฆ์ผู้เทศน์หรือบังสุกุล

— *ขันโตก* คือ ขันใหญ่ ทำด้วยโลหะทองเหลืองหรือสำริด

— *เตียบ* คือ ภาชนะทำด้วยไม้ มีปากผาย มีฝาครอบ ขาสูง ใช้เป็นสำรับอาหาร หรือใส่ของกิน

คำสั่งสอน

หลวงพ่อเทพวงศาจารย์ ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของบรรดาศิษย์ทั้งหลายได้ถึงมรณภาพไปแล้ว ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นสัทธิวิหาริกของหลวงพ่อด้วยคนหนึ่ง ขอเขียนเรื่องไว้เป็นอนุสรณ์เรื่องหนึ่ง แต่ท่ว่ามีประสบการณ์และปัญญาน้อย จึงขอเสนอ "คำสั่งสอนของหลวงพ่อ" ไว้เท่าที่จำได้

หลวงพ่อสอนไว้หลายเรื่องหลายอย่าง เช่น

ในการศึกษา หลวงพ่อเคยบอกและสอนไว้ว่า การศึกษาจะดีได้ ก็ด้วยมีพื้นฐานเดิมดี ถ้าพื้นไม่ดี ก็ไปไม่ไหว เปรียบเสมือนบ้านเรือน ถ้าพื้นดี จะเอาสีอะไรมาทา ก็ดูดีขึ้น ถ้าพื้นไม่ดี จะเอาสีอะไรมาทา ก็ไม่ดีขึ้นได้ อันนี้หลวงพ่อพูดอยู่เสมอเวลาประชุมพระเณรในวัด

ในการก่อสร้างวัดวาอาราม หลวงพ่อบอกว่า พอจะเป็นอยู่บ้าง แต่ต้องดูและคิดให้ดี หลวงพ่อสอนว่า จะเป็นช่างต้อง ดูออก บอกถูก ทำเป็น นี่เป็นหลักอันหนึ่ง

และอีกอย่างหนึ่งที่จะลืมเสียมิได้ คือ ตำรายา ที่หลวงพ่อมอบให้ และสอนไว้ว่า ถ้าคนอื่นเป็น ก็ให้บอกเป็นทานไป เคยเห็นหลวงพ่อบอกให้เขาบ่อย ๆ และมีคนมาขออยู่เสมออันนี้เห็นเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป และเป็นยาที่หลวงพ่อฉันอยู่เสมอ เรียกว่า เป็นยาประจำตัวก็ได้ เพราะหลวงพ่อฉันอยู่เป็นประจำขาดไม่ได้ ยานั้นก็คือ

ยาไพสาลี

ตัวยา

เถาสะค้าน หนัก ๑ บาท ผักแพวแดง ๑ บาท หัวดอกดึง ๑ บาท มหาหิงคุ์ ๑ บาท ว่านน้ำ ๑ บาท เนื้อในฝักราชพฤกษ์ ๑ บาท โกฐสอ ๑ บาท โกฐพุงปลา ๑ บาท

โกฏจุฬาลัมพา ๑ บาท กัญชา ๑ บาท ชะเอมเทศ ๑ บาท ดีปลี ๑ บาท หัวอุตพิด ๑ บาท แก่นแสมทะเล ๑ บาท พริกไทยร่อน ๗ บาท

กินแก้เสมหะ แก้เลือด ทำให้กินข้าวได้ ผสมกับน้ำผึ้ง ปั้นเป็นลูกกอน รับประทานก่อนอาหารเช้า — เย็น

ยาลมอย่างร้อน

ตะไคร้หนัก ๑ บาท กระชาย ๑ บาท แห้วหมู ๑ บาท ว่านน้ำ ๑ บาท พริกไทยเท่ายาทั้งหลาย

น้ำกระสาย ใช้น้ำร้อน สุรา น้ำผึ้ง ปั้นเป็นลูกกอน กินแก้ลมกระตุก ลมชัก และแก้ปวดท้อง กินครึ่งช้อนกาแฟ หายแล

หมายเหตุ ยาลมนี้ หญิงมีครรภ์และยังไม่หมดเลือดกินไม่ได้.

พระครูวินัยธรอำนวย

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	คำผิด	คำถูก
๒	๓	แต่	แด่
๒	๘	แต่	แก่
๕	๑๒	ดง	ดัง
๖	๑๒	อหิงฺสา	อหึสา
๘	๖	เรือง	เรื่อง
๙	๙	เปน	เป็น
๑๙	๘	ควาส	ความ
๒๗	๑๑	จก	จัก
๓๑	๑๓	สัญญลักษณ์	สัญญลักขณ์
๓๔	๒๒	ด ้ ย	ด้วย
๔๐	๒๒	แลว	แล้ว
๔๑	๗	นอ	นอน
๕๐	๒๐	ทน	ทัน
๕๑	๒๒	ชาวดึงส์	ชาวดาวดึงส์
๕๓	๘	วด	วัด
๕๗	๑๗	ปราด	ปราศ
๗๓	๑๐	ได	ได้
๘๘	๔	วตตขันธกะ	วัตตขันธกะ
๙๑	๑๒	อุปนิพินนกถา	อุปนิสินนกถา
๙๓	๑๒	คมภี์	คัมภีร์
๙๙	๒๒	ขุททดนิกาย	ขุททกนิกาย
๑๐๒	๒	— จักวาล	— จักรวาล
๑๐๓	๘	อนตราย	อันตราย
๑๐๓	๑๖	จักรวาฬ	จักรวาล
๑๐๔	๔	จักรวาฬ	จักรวาล

โรงพิมพ์
ข่าวทหารอากาศ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ข่าวทหารอากาศ
กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ ดอนเมือง
โทร. 796151 – 6907

นาวาอากาศโท หิรัญ ดวงนิล
ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. 2515

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	คำผิด	คำถูก
๑๑๐	๙	รบ	รับ
๑๑๐	๑๐	ยง	ยัง
๑๑๓	๑๙	วตถ	วตฺถ
๑๑๕	๑๔	ล้รน	ล้วน
๑๑๘	๔	ให	ให้
๑๑๙	๒๔	เรื่องลือ	เลื่องลือ
๑๒๐	๒๑	ตรัสรู	ตรัสรู้
๑๒๒	๘,๑๔	ประสาท	ปราสาท
๑๒๗	๔	วสํ	วาสํ
๑๒๗	๑๕	เจรญ	เจริญ
๑๒๘	๓	พระพุทธเจา	พระพุทธเจ้า
๑๒๘	๒๑	พระบี่ตามหยยก์	พระบี่ตามหัยยก์
๑๓๙	๒๕	วิรตฺตจตฺตา —	วิรตฺตจิตฺตา —
๑๔๑	๔	ถิจฺเจ	กิจฺเจ
๑๔๙	๑๔	ให	ให้
๑๕๑	๑๙	แลว	แล้ว
๑๕๓	๑๕	ดง	ดัง
๑๕๔	๑๒	นกศึกษา	นักศึกษา
๑๕๕	๒๕	วน	วัน
๑๕๗	๑๙	ปหู ต	ปหูเต
๑๖๖	๒	อัคคัปปสาสุตตคาถา	อัคคัปปสาทสุตตคาถา
๑๖๘	๑๘	เ ยก	เรียก
๑๗๔	๑๒	สั ขิโก	สักขิโก
๑๗๖	๑๕	รบ	รับ
๑๗๖	๑๗	ศาสนาธรรม	ศาสนธรรม
๑๗๗	๒๑	ไว	ไว้
๑๘๒	๑๖	แกโรค	แก้โรค

คติของ พระเทพวงศาจารย์

ท่านเจ้าพระคุณอาจารย์ท่านสอนไว้ว่า :—

- ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ต้องสร้างเอาเอง จะให้คนอื่น ผู้อื่นสร้างให้ไม่ได้
- ไม่ว่าพระ เณร หรือฆราวาส ทิ้งอิทธิบาท ๔ ไม่ได้ (พอใจ จะมักเขม้น เอาใจใส่ หมั่นพิจารณา)
- ข้าวหุงแต่น้อย แต่ให้มันพอกิน